NORVEGIA SACRA

NORVEGIA SACRA

AARBOK
TIL KUNNSKAP OM DEN NORSKE KIRKE
I FORTID OG SAMTID

TRETTENDE AARGANG
1933

STEENSKE FORLAG :: OSLO

Utgitt efter tiltak av
den Norske Kirkes biskoper
Redigert av Oluf Kolsrud

Side 1—88 trykt med bidrag av
FRIDTJOF NANSENS FOND TIL VIDENSKAPENS FREMME

JOHANSEN & NIELSENS BOKTRYKKERI, OSLO 1938

NORVEGIA SACRA
1933

INNHOLD

Side

Jón Arason. Islands sidste katolske biskop. Af professor dr. phil. *Finnur Jónsson*, Kjøbenhavn 1

Erindringer fra Videnskaben. Af Fængselsprest Dr. theol. *Chr. A. Bugge* (1853-1928) 33

Beretninger om den Norske Kirke i 1932. Avgitt til det Kgl. Kirke- og Undervisnings-Departement av den Norske Kirkes Biskoper 89

I. Oslo bispedømme. Av biskop dr. *Johan Lunde* 89

II. Hamar bispedømme. Av biskop *M. Bjønness-Jacobsen* 94

III. Agder bispedømme. Av biskop *J. Maroni*. 97

IV. Stavanger bispedømme. Av biskop *J. C. Petersen*. 102

V. Bjørgvin bispedøme. Av biskop *Andreas Fleischer* 109

VI. Nidaros bispedømme. Av biskop *J. Støren* 113

VII. Haalogaland bispedømme. Av biskop dr. *Eivind Berggrav*. 124

De norske misjoner i 1931 og 1932. Ved pastor *A. Olsen* 131

PORTRETT

Mot side

Dr. theol. Chr. A. Bugge. 1853-1928. Fotografi 3

JÓN ARASON.

ISLANDS SIDSTE KATOLSKE BISKOP.

AF

FINNUR JÓNSSON.

Om denne fremragende mand er der udenfor Island ikke skrevet noget, såvidt jeg ved, af betydning, siden biskop L. Harboe, der havde været visitator i Island 1741-44, skrev sin afhandling om Reformationen i Island (i Videnskabernes Selskabs Skrifter V og VII). Det turde være hensigtsmæssigt, nu at give en kritisk fremstilling af hans liv og handlinger, efter at vistnok alle dokumenter, ham vedrørende, nu er bleven offentliggjorte i det islandske diplomatarium (DI), en hovedkilde. I II. bind af Biskupasögur udgav Jón Sigurðsson ældre biografier af ham, hans digte og meget andet vedrørende hans liv og slægt. Af de nævnte biografier er særlig at nævne „Historia af biskup Jóni Arasyni, sem sat að Hólum", utvivlsomt forfattet af hans sønnesøn Magnus Bjørnsson, der var 9 år gammel da hans fader og farfar blev halshuggede. At den er gunstig stemt og skrevet, er en selvfølge; derfor må den benyttes med kritik. Når biografien er skreven, vides ikke. Men den er forfattet efter opfordring af en anden, og denne kunde have været biskop Oddur Einarsson (d. 1630). Hermed passer, at biografien er skrevet efter 1595; Jóns søn Sigurd kaldes „afdød", men han døde i dette år. Magnus er død før biskop Oddur.

Dernæst haves en mere udførlig biografi af biskop Jón (Bisk. II, 338 ff.), rimeligvis forfattet af præsten Þórður Jónsson i Hitardal (d. 1670). Heri findes meget om biskoppens efterkommere. Når der her findes yngre årstal, beror det på senere skriveres tilføjelser. Så kan biskop Finnur Jónssons behandling i hans Historia ecclesiastica Islandiæ II nævnes. Den bygger på de ældre kilder, blandt hvilke endnu kan nævnes Jón Egilssons bispeannaler, der er skrevne 1605 (Jón var født 1548), udg. i Safn til sögu Islands o. s. v. I.

Endelig er der samtidige breve og dokumenter at nævne, der vil blive anførte, hvor der vil blive lejlighed dertil. Det samme gælder annalerne.

På islandsk har dr. P. E. Ólason udgivet en udførlig biografi af Jón Arason som den 1. del af hans store arbejde: Menn og mentir (1919), hvor alle kilder er benyttede. Det følger af sig selv, at dette, i det hele fortræffelige, værk er her gennemgående benyttet, selvom der ikke henvises dertil for alle enkeltheder. Biografien er på 454 sider, hvoraf det ses, hvor udførlig den er.

I.

Første gang man møder *Jón Arasons* navn er i et brev $^{6}/_{11}$ 1507, der indeholder en dom af 12 præster, udnævnte af biskop Gottskalk til Hólar (DI VIII). Blandt disse er Jón. Han er altså da bleven præst, det siges ikke hvor. I den førnævnte biografi af sønnesønnen siges, at han var født 1484. Han måtte efter det være bleven præst 20 år gammel eller ikke ret meget derefter. Men i den katolske tid kunde, i hvert fald i reglen, ingen vies til præst under 24 år. Dette stemmer ikke med, hvad biografien straks efter siger, at han var og tjænte hos sin moder til han var 24 år (altså til 1508), hvorefter han blev viet til præst. Her er der således en modsigelse. Ligeledes er det sikkert, at han var bleven præst til Helgastaðir 1507. Det synes klart heraf, at 1484 ikke kan være rigtigt. På den anden side synes angivelsen af de 24 år ifølge indre sandsynlighed at måtte være pålidelig. Hans fødselsår må ganske sikkert føres nogle år tilbage, mindst 3-4 år. Dette passer også fortrinlig til hans børns alder, hvorom senere[1].

Jóns forældre var bønderfolk, der bode i nærheden af Munketværå kloster i Øfjordsdalen. De hed Are, søn af en prior Sigurd, og Elin Magnusdatter. Hun var en søsterdatter af nævnte klosters abbed Einar Isleifsson (d. 1487). Jón var født på en lille gård, Gryta, der tilhørte klostret. Han siges jævnlig at være kommet hjem paa klostret, og udført arbejder dér og fået mad derfor. Hans forældre var fattige, og faderen døde tidlig. Enkens kår var meget dårlige, og sønnen siges at have arbejdet hos og for hende til han som sagt var 24 år. I disse år har han dog sikkert også fået en gejstlig undervisning og bragt det så vidt, at han blev viet til præst, hvilket må være sket senest 1506. Han har efter alt at dømme været opvakt og tidlig udviklet.

1507 blev Jón præst til et lille kald, Helgastaðir, i Tingøsyssel. Men han var her kun ét år. Dette år blev dog meget betydningsfuldt for ham, idet han vistnok nu lærte en kvinde at kende, Helga Sigurðardóttir, med hvem han kom til at leve et, kan vi sige, ægteskabeligt og lykkeligt samliv, indtil døden afbrød det. Hun var af god herkomst. Hun havde tidligere „fulgt" en præst og havde med ham havt en datter. Med Helga fik Jón flere børn, sønnerne Sigurd, Are, Bjørn og Magnus, og døtrene Torun og Helga. Man ved ikke, i hvilken række-

[1] Om dette spørsmål kan henvises til artikler af Klemens Jónsson og P. E. Ólason i Skírnir 1920, 1923 og 1924. Arne Magnusson mente også, at Jón var født o. 1480 eller lidt før.

følge børnene fødtes, ej heller når det ældste blev født. Kun om Torun vides, at hun fødtes 1511. Efter det anførte kan den ældste søn ikke være født før end 1508. Den 4. maj 1519 „kvitterede" biskop Gottskalk Jón for 9 børn, han havde fået, og 1522 „ætleder" han 4 af sine børn, Are, Bjørn, Magnus og Torun, og således, at denne skulde have ligesåmeget (i arv) som hver af brødrene. Dette viser hans kærlighed til datteren. De andre børn er ellers ukendte; de er måske døde som unge. Biskop Gottskalk siger: „har vi modtaget bøder, som vi er tilfreds med, for førnævnte forseelser".

Allerede 1508 blev J. A. forflyttet til Hrafnagil (i Øfjordsdalen), et udmærket kald, og her var han præst indtil han blev biskop. Han synes omtrent samtidig at være bleven provst. Det var ikke helt ualmindeligt, at gejstlige også havde verdslige sysler. Således er J. A. allerede 1509 „almindelig dommer mellem Hrafnagil og Varðgjá", d. v. s. i hele Øfjordsdalens bygd (jfr. br. af $^{10}/_{2}$ 1509). Grunden til denne hurtige forfremmelse var, at biskop Gottskalk blev hans velynder, men uden tvivl har det været J. A.s store og gode egenskaber (begavelse og energi), der vandt ham biskoppens yndest.

I årene 1510-20 kendes Jón Arason i hovedsagen kun fra de breve og dokumenter, hvor han optræder som medlem af domme, eller som vidne og lign. Deraf kan ikke meget sluttes m. h. t. hans egenart. Fra 18. august 1514 haves et brev, hvori han kaldes „den hellige Hólarkirkes forvalter" *(ráðsmaðr)*. Denne stilling har han også indehaft 1515 (jfr. br. $^{20}/_{4}$ og $^{7}/_{12}$ 1515) hvorledes det end hænger sammen dermed. Men også dette vidner om den høje anseelse, han nød hos biskoppen. Det giver tillige et fingerpeg om hans alder, der går i samme retning, som før omtalt.

Fra $^{5}/_{5}$ 1519 haves et brev, der viser J. A.s omhu for hans endnu da levende moder. J. A. giver i brevet en jord til klostret på Munketværå af den og den værdi mod, at moderen skulde have livslang underholdning *(próventa)* med nogle nærmere bestemmelser; ligeledes bestemmes det værelse, hun skulde have. Når hun døde, vides ikke; men hun har sikkert været gammel. I en latinsk biografi[1] siges hun at have været omkr. 40 år, da hun blev gift med Are. Forudsat, at dette er rigtigt, må hun nu have været 75-80 år.

6. juni 1520 er J. A. medunderskriver af biskop Gottskalks testamente[2]. Samme aar, den 8. decbr., døde biskoppen, og nu var bispestolen altså ledig. Den 22. decbr. var J. A. med til at udnævne en

[1] Bisk. I, 421. [2] DI VIII, 726 ff.

forvalter til Hólar. Følgende forår, $^{29}/_{4}$ (1521), bliver J. A. udnævnt til at være forvalter og officialis, hvilken stilling han beklædte det følgende år.

Inden vi går videre, kan bemærkes, at Magnus' biografi meddeler, at J. A. rejste to gange udenlands på biskop Gottskalks vegne. På den ene rejse medbragte han hjem tømmer til en kirke. På den anden skal han have ført med sig 9 mark guld for deraf at lade en kalk forfærdige, „den gode guldkalk, som de danske tog bort fra Hólar"[1]. Om disse rejser vides iøvrigt intet.

II.

To år før biskop Gottskalk døde, var også bispesædet i Skálholt blevet ledigt, idet biskop Stefán Jónsson døde 1518. Efter ham blev *Ögmundur Pálsson* biskop, viet 1521. Han påstod, at han af korsbrødrene i Nidaros havde fået bemyndigelse til foreløbig at styre Hólar bispedømme. Følgelig vilde han have mest at sige, om hvem der skulde være Gottskalks efterfølger. Dette var i og for sig ganske overflødigt, ti det var givet, at Hólarstifts gejstlighed selv vilde bestemme, hvem der skulde være biskop. 26. maj 1522 skriver 3 tylfter præste til abbed Einar Benediktsson på Munketværå og prior Nikulás på Möðruvellir o. s. v. en erklæring om, at de har valgt J. A. til officialis og forvalter på Hólar (jfr. br. 2. el. 16. juni). 18. august s. å. vælger 62 præster J. A. til biskop. I brevet herom henvises til en skrivelse fra Nidaros-domkapitlet, hvori det „giver sit fulde samtykke til, at vi skal vælge og udsende en mand, som vi ønsker skal være vor biskop" o. s. v. Det pågældende brev kendes nu ikke, men det har utvivlsomt eksisteret. Nu skulde man tro, at sagen gik sin rolige og sædvanlige gang. Men det gik ikke således. S. å. kom biskop Ögmund hjem fra Norge efter at være bleven viet til biskop over Skálholt stift. Han hævdede straks, at han af kapitlet i Nidaros havde fået fuldmagt til at forvalte Hólar bispedømme og ordne sagerne dér. To præster, der var i Norge 1522, bevidner i et brev $^{5}/_{3}$ s. å., at de har set et brev, der overdrog biskop Ögmund den nævnte myndighed. Begge disse præster gjorde biskoppen henholdsvis til forvalter og „almindelig dommer" indenfor en stor del af stiftet. Der er ingen tvivl om, at den ene af dem var udset til at blive biskop. Biskop Ögmund gik endogså så vidt, at afkræve stiftets beboere et bidrag til at dække omkostningerne ved hans udenlandsrejse. Herom skrev han brev allerede $^{25}/_{4}$ 1522, dateret i Bergen. Det er ikke let at forene

[1] Jfr. Árbók Fornl.fj. 1887, 38 f.

disse to ting, kapitlets fuldmagt for Ögmund og dets brev, som er antydet i præste-brevet. Der findes et vigtigt br. $^{29}/_{10}$ 1522, udstedt af 24 præster i Hólar stift, hvori det hedder, at ganske vist har de læst et brev fra kapitlet, hvori der gives Ögmund bemyndigelse til at styre stiftet, men de erklærer, at de iforvejen havde fået brev fra samme kapitel, „så lydende, at de bad (bød) os og ordnede, og gav os fuld myndighed til at vælge en mand, som vi selv vilde have til biskop og Hólar kirkes forstander; derfor har vi efter deres råd valgt ham, som syntes os bedst egnet til den stilling". Efter så at have omtalt, at de Skálholtske biskopper, der midlertidigt tidligere havde haft styrelsen af Hólar stift, kun har voldt skade, og at biskop Ögmund uretmæssigt har beholdt nogen penge, tilhørende Hólar, fortsættes der: „På grund af alle disse punkter erklærer vi alle endrægtig, at vi ikke vil tilstå eller samtykke i, at biskop Ögmund har noget ombud over Hólar domkirke eller dens ejendomme før der for vor nådigste fader og herre, erkebispen i Trondhjem, er bevist og prøvet dette vort valg og forsvar [derfor]." Endelig erklærer de, at de vil sende J. A. til kapitlet i Trondhjem for at få dets afgørelse.

Dette viser bedst, hvorledes stemningen var i stiftet. Det var også ganske naturligt, at dets præster vilde gøre deres valgret og myndighed gældende uden indblanding fra den Skálholtske biskops side. Ögmund var en myndig og magtbegærlig herre, som ikke gjorde sig mange skrupler, når det gjaldt at skaffe sig magten. Hans ønske var åbenbart at få en mand til biskop, der var og vilde blive ham tro og underdanig.

Nu skulde da J. A. rejse til Trondhjem for at blive viet. Dermed var krigen mellem ham og biskop Ögmund erklæret.

Det var J. A.s hensigt at rejse efteråret 1522, men rejsen kom først i stand tidlig 1523. Biskop Ögmund gjorde hvad han kunde for at forhindre J. A. i at rejse, og kilderne fortæller endel æventyrlige ting angående forholdet mellem de to. Det kraftigste, som Ögmund foretog sig, var at få en 24 præsters dom i Skálholt stift (!) over J. A. Den er dateret 16. febr. 1523. Der anføres i dommen forskellige beskyldninger mod J. A., hvorfor han idømmes ban og store pengebøder. Denne dom „samtykkede" biskop Ögmund. At J. A. intet brød sig om denne dom, siger sig selv. Mærkeligere er det, at Ögmund fik 12 præsters dom over J. A. i Hólar stift af lignende art 16. april. Imidlertid var det lykkedes J. A. tiltrods for Ögmunds bestræbelser og andre besværligheder at slippe bort fra landet i marts eller begyndelsen af april. Biskop Ögmund sendte sin huspræst uden-

lands med skrivelser ($^{15}/_{7}$ 1523) til myndighederne i Tyskland, Italien, Danmark og Norge, hvori han siger, at han har sendt præsten for at opspore, hvor en vis præst, Jón Arason, der hemmelig og med forskellige af Hólar stifts ejendele er flygtet ud af landet efter at være bleven bansat, nu opholder sig o. s. v. Lignende breve er skrevne (samme dag) til kong Christiern II, ærkebiskoppen i Nidaros, Erik Walkendorf (som dengang var død), og til ærkedegnen i Nidaros (Olaf Engelbertsson). Men inden disse breve har nået deres bestemmelsessted, havde J. A. opnået kongens samtykke til at blive viet til biskop; brevet herom er dateret i Roskilde 15. august.[1] Men der gik en længere tid, inden J. A. blev viet. 14. juni 1524 skriver kong Frederik til ærkebiskop Olaf Engelbertsson og pålægger ham at vie J. A. 7. sept. udsteder Olaf i Bergen brev om, at J. A. er bleven viet til retmæssig biskop over Hólar stift efter de fremkomne ønsker derom uden at der bør tages noget hensyn til hans modstanderes klager. Datoen for vielsen er ukendt.

Nu bliver J. A. nævnet som medlem af det norske rigsråd allerede 5. august og senere ($^{23}/_{8}$, $^{2}/_{9}$, $^{6}/_{9}$); det kunde han dog ikke være førend efter at han var viet. Men 9. august fælder biskop Høskuld i Stavanger sammen med 10 andre i Bergen dom i sagen mellem J. A. og biskop Ögmund. Dommen går fuldstændig imod den sidste. Af brevet kan man ikke se, om J. A. da var bleven viet, og egentlig havde man ventet, at dommen måtte være falden før vielsen, og dette synes erkebispens brev af 9. sept. at forudsætte. Her er der således en vanskelighed tilstede. Så meget er vist, at J. A. havde vundet fuldstændig sejr i striden med Ögmund, og var nu i alle måder retmæssig biskop over Hólar stift.

Fra Nidaros synes J. A. at have rejst til Hamborg for dér at få skibslejlighed til Island. Dér antages han at have været i marts 1525 (jfr. br. $^{13}/_{3}$, DI IX, 264). Til Island må han, efter sit lange udenlandske ophold, være kommen før Altinget 1525.

III.

Biskop Ögmund var naturligvis meget utilfreds med resultatet, men han havde tabt sin sag. At han ikke nærede blide følelser for J. A. er velforståeligt. Dog var der fred mellem dem det første år.

Den 29. maj 1526 gav to præster det vidnesbyrd, at ærkebiskoppen havde givet biskop Ögmund fuldmagt til at styre Hólar stift til

[1] Samme dag skrev kongen brev til gejstlige og læge i Hólar stift, at han havde samtykket i valget av J. A. Da havde J. A. været hos kongen.

biskop Jón kom hjem, og modtage løn for sitt arbejde. Dette synes at have fornyet striden, men de nærmere omstændigheder er ukendte. Sommeren 1526[1] rejste bægge biskopper til altinget, hver med et stort følge, J. A. med 900 (ɔ: 1080?) og Ögmund med 1200 - 1400 mand. Det kunde se ud til åben kamp mellem dem. Så hedder det (hos Jón Egilsson): „Gode mænd blandede sig da i sagen og forligte dem. Enhver af dem skulde vælge en mand og de skulde så gå på holm i Øxará og kæmpe. Biskop Jón fik en mand, der hed Atle, biskop Ögmund Eystein Brandsson. De kæmpede længe, og ingen af dem sejrede over den anden før Eystein tog det råd, at han slog hanskerne mod hans hænder [sål.] og slog sig [ind] under ham og fældede ham til jorden, ti Eystein var stærk; hermed var det forbi." Beskrivelsen af denne sidste (?) tvekamp er noget mærkelig. Men det synes som om det nu var slut med ufreden, og 1527 gør biskopperne en formelig fredsslutning (se brev nr. 342 i DI IX). Jfr. br. $^{25}/_{8}$ 1539, hvor der atter er tale om forlig mellem dem; den nærmeste anledning hertil kendes ikke.

Straks i det første år lod J. A. undersøge og holde regnskab over bispesædets ejendomme; det samme lod han gøre med hensyn til stiftets kirker (Sigurðarregistur) i den følgende tid.

30. juni 1525 blev J. A. ombudsmand i Skagefjordssyssel, og fik således også en verdslig myndighed.

I det hele og store forløb J. A.s liv nu roligt indtil 1548. Han og biskop Ögmund var nu forligte og gode venner. Ögmunds eftermand blev Gissur Einarsson, der, da det kom til stykket, viste sig at være lutheraner, og under hans 8-årige styrelse (1540-48) indførtes reformationen i Skálholt stift uden fredsforstyrrelse eller egenlig modstand fra gejstlighedens side. Ganske vist var der dem, der knurrede og så med uvilje på forandringen, men, som sagt, egenlig modstand udeblev. At J. A. ikke har set med venlige øjne på denne udvikling, er klart, og det viste han efter Gissurs død. Men så længe denne levede, kunde han ikke gribe ind i sagernes gang.

Når jeg sagde, at alt forløb nogenlunde roligt, ser jeg bort fra nogle mindre betydningsfulde sager, der forefaldt, og også fra den langvarige strid om nogle ejendomme (Bjarnanes) i den sydøstlige del af landet i forbindelse med en strid med lagmanden Teitur Torleivsson. J. A. gjorde krav på de nævnte ejendomme og foretog en rejse derhen. Sagen er meget indviklet og uden almindelig interesse,

[1] P. E. Ólason mener, at 1527 er rigtigere. Dette er dog vist tvivlsomt.

så at vi ikke skal komme nærmere ind på den her. Kun skal bemærkes, at J. A. i enhver henseende satte sagen på spidsen og førte den med kraft, men, som det synes, ikke helt med ret og billighed på sin side; enden blev dog, at disse omtvistede ejendomme blev Skálholt kirkes besiddelse.

Iøvrigt indeholder breve og dokumenter i mængde J. A.s køb og salg af jordejendomme, både på domkirkens og egne vegne; ligeledes beretter de om alslags byttehandel. J. A. var åbenbart en meget dygtig forvalter og økonom. Kirken blev i hans tid og han selv hovedrige.

IV.

J. A.s *børn* skal her nærmere omtales, da flere af dem fik en stor betydning. De er før blevet opregnede. I hvilken rækkefølge de er født vides som sagt desværre ikke.

Sigurður, præst til Grenjaðarstaðir, hører sikkert til de ældre sønner. Han var en fredelig og stilfærdig mand, der uden modstand gik over til lutheranismen efter faderens død. Han er ikke blandt de børn, som J. A. ætledede 1522, hvordan det end hænger sammen dermed, men $^{31}/_{1}$ 1533 forærer J. A. ham, „sin kære frænde", 11 jordegodser med alt tilhørende.

Efter kong Fredrik I's død (1533), hvem J. A. havde agtet og æret, sendte han Sigurd 1534 udenlands for som det synes at ivaretage kirkens og stiftets interesser. Han opholdt sig i Norge vinteren efter, og da fik han af ærkebiskoppen Grenjaðarstaðir-kaldet. Der vides ellers intet om denne rejse, og Sigurd er hjemme igen den følgende sommer. Noget bestemt om hans alder kan ikke sluttes. Men er han født omkr. 1510, var han altså kun 24 år, da han rejste, og præsteviet har han før været. Der er således grund til også heraf at slutte, at han er født nogle år tidligere, og det viser atter hen til, at hans fader er født før 1484. Foruden sit kald beklædte han en kortere tid forvalterstillingen på Hólar. Atter 1542 sendte J. A. ham til Danmark på sine vegne. Kong Christian III havde befalet ham selv at komme til Danmark, J. A. var dog ikke selv villig dertil, måske fordi han tænkte på den medfart, som biskop Ögmund havde fået[1]. Sigurd og 2 andre (Isleifur, biskoppens svigersøn, og Ólafur Hjaltason, præst, senere biskop til Hólar) blev da sendt til Danmark i henhold til J. A.s brev dat. 30. juli, hvori biskoppen takker kongen for „al mildhed og gode gærninger", som han har vist ham; han gør und-

[1] Jfr. P. E. Ólason s. 121.

skyldning for, at han ikke selv kan rejse, også på grund af „legemlig krankhed". Sigurd er vel næppe vendt tilbage før sommeren efter, da han endnu i slutningen af novbr. opholder sig i København og får beskyttelsesbrev af kongen for sig og sin familje. Iøvrigt vides intet om resultatet af rejsen, men kongen har åbenbart været tilfreds og velvillig stemt. Senere var Sigurd officialis (o. 1549). Efter faderens død vilde man have ham til biskop, men Ólafur Hjaltason fik embedet, hvorefter Sigurd var præst på Grenjaðarstaðir til sin død 1595, efter altså at have været præst dér i 61 år. En fortegnelse over Hólar kirkes ejendele haves; man har kaldt det Sigurðarregistur, og antaget, at det hidrørte fra Sigurd. Dette beror imidlertid på en misforståelse, hvad prof. J. Helgason har påvist[1]. Derfor kan det godt være, at Sigurd har haft noget med „registrets" istandbringelse at gøre.

En anden søn, *Magnus*, døde tidlig, 1534; han skal være bleven viet til præst af biskop Ögmund 1529 (br. $^{13}/_{5}$ 1532), efter af sin fader at have modtaget de lavere vielser. Magnus har iøvrigt ingen historie, da han døde så ung.

Så meget mere er der at sige om de to andre nævnte sønner, Are og Bjørn.

Are Jónsson var en tidlig udviklet og begavet mand, latinlærd, men gik ikke den gejstlige vej; han interesserede sig meget mere for lovkyndighed og landsens ret. I Þorður Jónssons biografi[2] beskrives han som noget hårdsindet og dog gavmild; han skal have frarådet sin fader at foretage voldsfærd, men fulgt ham ufortrødent, når det gjaldt, af sønlig kærlighed og ærbødighed. Han blev foreslået til lagmand for Nord- og Vestlandet 1529, og fik kongens stadfæstelse for valget 1530. Atter her har man vist et fingerpeg i retning af J. A.s alder og hans børns fødsel. Efter den almindelige antagelse skulde Are have været højst 22 år gammel, da han blev udset til at være lagmand; dette er, trods tidlig modenhed, ikke ret sandsynligt, og man skulde tro, at Are havde været noget ældre, ialfald 25-30 år, da han blev lagmand. Are blev også udnævnt til sysselmand i Hunavatnssyssel. Are var lagmand til 1540 eller 1541, da han bad sig fritaget for hvervet. I br. af $^{27}/_{6}$ 1541 skriver han derom til altinget og anmoder det om at udse en anden til lagmand. Are omtaler her en bagvaskelse mod ham som grund til at han frasiger sig embedet, men herom er der iøvrigt intet bekendt. Et lignende, men kortere brev skrev han samme dag til Christoffer Huitfeld, som da var hirdstyrer.

---

[1] I Skírnir 1932. [2] Bisk. II, 358.

I Olaf Tomassons digt hedder det: „de berøvede ham ved løgne lagmandsstillingen".

Are fik et rigt giftermål 1530. Hans datter Helga blev mormor til biskop Brynjólfur Sveinsson.

Bjørn er den af bispesønnerne, der har mindst lov på sig. Han blev præst til Melstaður i Midfjorden $^{14}/_{2}$ 1534, og senere provst. Året i forvejen fæstede han sig en samleverske af høj æt; herom haves brev af $^{25}/_{4}$ 1533[1]. Også ham forærede J. A. flere jordegodser. Selv var han, efter alt at dømme, en meget havesyg mand, og havde andre mindre tiltalende egenskaber. Således siges det, at han, i modsætning til Are, snarere æggede sin fader til voldsomme handlinger og var ham altid følgagtig. Ved sin død opførte han sig lidet mandig og bad forgæves om nåde. På hans side synes der ikke at have været megen sympati.

Endnu skal nævnes datteren *Torun;* hun var født 1511. Hende synes J. A. særlig at have elsket, eftersom han bestemte, at hun skulde arve lige med sine brødre. 14-15 år gammel ($^{30}/_{9}$ 1526) blev hun gift med lagmanden Hrafn Brandsson, men denne døde kun 2 år efter ved et slags ulykkestilfælde. De havde en søn, der døde ung. Atter blev Torun gift med storbonden Isleifur Sigurdsson på Grund i Øfjordsdalen 1533 (br. $^{20}/_{4}$, ægteskabspagten). Fra nu af er hun knyttet til nævnte gård. Det er fra hende de kendte Grundarstole hidrører, der i 19. årh. blev solgte på auktion af den daværende ejer og nedsendte til Oldnordisk musæum i København. Den ene — der nu er bleven afleveret til musæet i Reykjavik — er udstyret med runeindskrifter, hvor Torun nævnes som ejerinde af stolen. Med Isleif fik hun ingen børn, hvad hun skal have drillet ham med i et spottevers (bebrejder ham mangel på ævne). Isleif døde 1548 (el. 1549[2]). For tredje gang blev hun gift med en Torstein Gudmundsson 1553, men han døde omkr. 1570. Fra da af levede hun som enke på Grund til hendes død, $^{13}/_{12}$ 1593. Torun var en kraftig og begavet kvinde, og har i høj grad slægtet sin fader på med hensyn til sind. Hendes fader skal have ytret lige før sin død: „hils min *søn* Torun og min *datter* Sigurd". Hvad enten dette er historisk eller ej, vidner det om en opfattelse af de to børn, som rimeligvis er rigtig. Så meget er vist, at det var Torun, der blodigt hævnede sin fader og brødre.

[1] DI IX, 658. Det her trykte brev af samme dato 1536 er identisk; det gale årstal (153)6 er fremkommet ved at ii er blevet læst som u (= 5). [2] Ialfald før 17 maj 1549, se br. af denne dato DI XI.

V.

Jón Arason var en oprigtig katolik og, kan man sige, fanatisk tilhænger af pavemagten. Såsnart som en reformatorisk ånd begyndte at vise sig, var han ligesom hans kaldsbroder Ögmund rede til alvorlig modstand. Om alt dette vil følgende fremstilling på det klareste vidne. Før 1530 mærkes der intet til den reformatoriske bevægelse i Island. Til kong Frederik I var forholdet udmærket. Efter ham fulgte Christian III, der jo gjorde reformationen til sin opgave. Den truende fare måtte bevirke, at biskopperne sluttede sig tættere til hinanden, men Ögmund var nu bleven gammel og blind. Kong Christian udstedte kirkeordinantsen 1537 og sendte den til Island, hvor den blev vedtaget på altinget 1541 for Skálholt stift. 10 år senere (1551) blev den, efter den blodige begivenhed, vedtaget for Hólar stift. Inden 31. juli 1538 skal Ögmund have tilskrevet kongen et brev angående ordinantsen (DI X, 375). Desværre kendes ikke mere dette brev. Jón Arasons skrivelse til kongen af $^{30}/_{6}$ 1540 haves derimod og deri findes mærkelige udtalelser. „Vi har modtaget nogle breve med Eders nådes ombudsmænd, der i noget angår ændringer i det præstelige embede og de kristelige skikke. Vi svarer dertil, at vi gærne vil gøre og tale alt hvad der kan øge Eders nådes hæder og herredom til styrkelse af kristendommen, hvad vi ved kan bedst gøres, således at det behager gud og passer mennesker. Men uagtet vi hverken har læst eller hørt, siden Norderlandene først blev kristnede, at nogen kongelig magt har gjort ændringer i præsteligt embede uden at det er indsat [bestemt] af den romerske myndighed, vil vi i alle måder bøje os for Eders nådes vilje i hvad vi ved vi kan gøre uden skade for liv og sjæl. Alle onde sædvaner vil vi bortskære, men følge guds ord og Eders gode råd efter vor formue. Det embede [gudstjæneste] og religion vil vi holde, som vore viseste lærde bliver alle enige om og som ikke er imod Norges lov." Derpå tilføjes en bøn om, at hvis kongen vil påbyde at have en religion, der strider imod „vor indsigt", måtte de [Jón og hans mænd] få lov til at forlade landet. „Vil Eders herredom lade os nyde Norges rette lov, som Eders og vore forfædre altid har overholdt, siden kristendommen fik magten, vil vi gærne alle leve og dø under Eders kongelige værn o. s. v." Det er heraf klart, at J. A. vil modsætte sig de reformatoriske ændringer, og hellere vil forlade landet end bøje sig. Det er også klart, at når han henviser til „Norges lov", mener han, hvad sammenhængen utvetydig viser, at det er kristenretten og kirkelige love, der menes, men

ikke den politiske retstilstand[1]. Dette fremgår også tydeligt af biskop Ögmunds brev til kongen ($^6/_8$ 1540), hvori han henviser til J. A.s brev, som han erklærer sig enig i; „vi stoler på, at Eders herredom lader os nyde rette Norges lov med kronens og kirkens frihed".

Biskop Ögmund nedlagde sit embede 1540. Hans efterfølger blev lutheraneren *Gissur Einarsson* (1540-48). Ögmund blev taget året efter (1541) og ført med vold til Danmark, hvor han døde 1542. Men før han blev ført bort havde han skrevet et brev til J. A. (DI X, 600) med bitre klager over hvad der foregik om vielser og ægteskab, noget, „som aldrig før er hændt, siden gud stiftede ægteskabet i paradis". Samtidig med, at Gissur blev biskop, udkom i Roskilde Oddur Gottskálkssons oversættelse af det ny testamente.

Det er klart, at der nu måtte opstå et modsætningsforhold mellem J. A. og biskop Gissur. Dennes opfattelse fremtræder med al tydelighed i et brev (april) fra Gissur til lagmand Erlend Torvardsson (DI X, 608 f.). Her anmoder han om lagmandens bistand imod Ögmund og J. A. Denne sidste vilde vist helst være både „Holensis" og "Schalholtensis". J. A. vil bekæmpe kongens ordinants, „der er vedtagen og lovtagen over Hs Majestæts alle riger og områder, både af læge og lærde, undtagen af disse nogle selvhellige skinhellige, som her i landet er bleven kaldt kirkens styrere". Han beder Erlend komme til Skálholt til samtale og rådslagning. Hvad der kom ud heraf, vides ikke. Men Gissurs stemning overfor J. A. er utvivlsom. I et brev til officialen Torleiv (DI X, 611) antyder Gissur „eorum impios conatus, qui alios secum implicare desiderant sub dolis falsisque suis consiliis". Herom vides intet ellers. Senere på sommeren s. å. sender Gissur J. A. et venligt og fredeligt brev (DI X, 644-45), hvori han udtaler sin forundring over, at J. A. afbrød sin rejse til altinget. „Jeg ved ikke andet, end at alt vilde være gået godt, selv om I havde fortsat den". Han hentyder til bagvaskende personer. Han stoler også på, at hans modstandere, læge som lærde [her sigtes åbenbart til katolsksindede mænd], ikke vil få nogen tilflugt hos J. A., „ti jeg vil ingen noget ondt, når der ikke er fuld årsag dertil. Jeg vil også på min side gøre det samme mod Eder og overholde sand broderlig troskab mod Eder".

Som antydet, havde J. A. begivet sig afsted med stort følge sommeren 1541 for at deltage i altingets forhandlinger, men kom kun til gården Kalmanstunga, hvor han erfarede biskop Ögmunds skæbne.

[1] Det „forlig" mellem J. A. og Ögmund, der findes i DI X, 468, har intet med denne sag, modstand mod kongens ordinants, at gøre.

Dette gjorde det indtryk på ham, at han vendte om. Biskop Gissur var således den, der da rådede på altinget, og da blev ordinantsen, som bemærket, vedtaget. D. 27. juni skrev J. A., efter sin hjemkomst, til altinget et brev (DI X, 623 f.), hvori han og Nordlandets mænd vil hylde kongen og udrede skat og skyld til ham som Norges retmæssige herre „efter den svorne pagt, som vi og vore forfædre før os er gået ind på". J. A. klager over, at kongens ombudsmænd ikke har handlet i overensstemmelse med givne løfter, „vi ved med sandhed, at de friheder, privilegier og svoren pagt ofte ikke er bleven overholdt af herre kongens ombudsmænd her i landet". Derfor har almuen ikke villet, at han red til tinget denne gang, „men vi vil samtykke i de bedste mænds råd og overenskomster, som bliver trufne på altinget og vi ikke synes strider imod Norges og Islands love". Som man ser, stadig de samme forbehold. Endelig forbyder han altinget at vedtage noget som helst „imod vor domkirke eller vort bispedømme", han vil appellere alle sager til kongen og det norske rigsråd og selv rejse eller sende en fuldmægtig ombudsmand til at svare for rigets råd. Et brev af lignende indhold sendte han (vistnok af samme dato) til Christoffer Huitfeld. J. A. lover ham al bistand og råder til at sætte en islandsk mand i Nordlandsfjærdingen for at modtage, hvad der tilkommer kongen. Angående de krævede „kirke-klenodier" erklærer han, at dem vil præsterne ikke udlevere, medmindre kongen derom sender et åbent brev. „Hvad de ordinantier, som herre kongen vil indsætte angående kristendom og gejstliges sæder, angår, har vi ikke noget særligt at sige imod det, som guds almindelige kristenhed og kapitlet i Trondhjem samtykker i, ti dér er vor tillid og tilflugt, med hensyn til hvad der bør rettes hos os i kristendommens overholdelse." Forbeholdene er også her klare nok.

Der skete nu mærkeligt nok intet fra nogen side for at få reformationen indført i Hólar stift, og her blev alt ved det gamle, medens Gissur levede.

Kongen skrev nu til bægge biskopper, at de skulde komme til ham for at forhandle om sagerne. J. A. undskyldte sig i et brev af 30. juli 1542 (DI XI, 155 f.), og sender sin søn Sigurd sammen med to andre, jfr. ovf. J. A. skriver: „Hvad jeg og fattig almue i Hólar domkirkes stift kan og formår Eders herredom til hæder og ære at gøre, så og hvad disse mænd vil Eders herredom love på mine vegne og Eders kgl. Majestæt vil pålægge mig, skal jeg efter guds vilje vel holde efter al min formue, hvad jeg kan og formår og er istand til at gøre." Om de førte forhandlinger og deres resultater vides intet.

De følgende år var fredelige, og biskopperne viste hinanden venskab og udvekslede måske gaver. Der er hjemmel for, at Gissur forærede J. A. en tønde vin, som han kunde lade hente, når han vilde. Dette henføres til 1543. Til kongen sendte J. A. 400 lod sølv som den „landshjælp", som kongen havde ønsket. Herfor giver kongen sin kvittering (til Otte Stigsson) 13. marts 1545.

Det fremgår heraf, at nogen opposition mod rigets konge ikke fandtes hos J. A. Han har opfattet ham som sin retmæssige fyrste.

Gissur Einarsson døde 1548 (i marts eller april). Dermed begynder J. A.s egentlige historie gennem to år godt og vel. Den må gennemgås noget fyldigere.

VI.

Der haves et brev af 8. juni 1545 (DI XI, 416), der viser, hvorledes J. A. betragtede sig selv og sin kirkelige stilling. Han foretager en afløsning „formedelst den biskoppelige magt, vi har, og den *legatmyndighed,* som os er given af herr Olaf, ærkebiskop i Trondhjem". Dette (siger P. E. Ólason) giver os forklaringen på J. A.s optræden senere i kirkelige anliggender og overfor kongen. Det skulde danne grundlaget for hans optræden efter Gissurs død. Han betragtede sig som den eneste og retmæssige repræsentant for paven, på hvis vegne han kunde træffe de vigtigste foranstaltninger vedrørende kirken, også den ledige bispestol i Skálholt.

J. A. foretog sig nu nøjagtig det samme overfor Skálholt stift som biskop Ögmund havde tilladt sig overfor Hólar stift 1522. Han mente at være berettiget til at ordne forholdene i stiftet som han selv vilde, og da først og fremmest genindføre den katolske tro. Han har sikkert også gjort regning på en ikke ringe tilslutning, ialfald fra de ældre præster og andre, der endnu i deres hjærter var paven hengivne. Deraf var der også sikkert mange. Ganske kort efter Gissurs død foretog han mulig en rejse til Skálholt. I et brev, skrevet (undervejs) i Kalmanstunga 21. april 1548[1], skriver han, at han tilbyder at udføre bispegærning i Skálholt, hvad han er i stand til og gode mænd vil bede ham om. Han henviser til den myndighed, som blev ham givet i bispevielsen af den hellige Romerkirkes legatmagt, „til over hele Island at dispensere over alle causas papales". Om J. A. på denne rejse, hvis den har fundet sted, er kommen til Skálholt, og hvilke foranstaltninger han har truffet dér, vides ikke. Snarest må det da have

[1] Harboe mente, at der i brevet forelå en feilskrift, så at det var skrevet 23. juni, men dette er ikke sandsynligt; se P. E. Ólason 254-55 (under teksten).

været forhandlinger om den nye biskop, Gissurs eftermand. Så meget er vist, at 27. juni blev der på præstestævne i Skálholt udfærdiget et brev (DI XI, 644 f.) om, at man ønskede Sigvard Haldorsson, abbed i Tykkebø, til biskop. Han var katolsksindet. Brevet er underskrevet af 24 præster. De meddeler tillige, at de har overdraget J. A. med bispemyndighed over Skálholt kirke og stift sålænge som det var nødvendigt. Brevet er katolskfarvet og der henvises til pavelig magt. Også J. A. underskrev brevet (der er på lavtysk). Man forstår ikke rigtig, hvorledes de gode præster har kunnet tænke sig muligheden af, at kongen vilde rette sig efter dette brev. På den anden side stod alle de, der i stiftet var bleven lutheranere. De kunde ikke rolig se til. Også de siges at have samlet sig i Skálholt ved altingstiden og valgt præsten *Marteinn Einarsson* til biskop. Her var altså to partier og to kandidater. De vilde, at Marteinn skulde rejse til Danmark så hurtig som mulig, og indsatte en officialis i Skálholt og præsten Jón Bjarnason — der senere fik en så stor betydning — til forvalter. Til støtte for dem skulde Marteinns broder Pjetur og svoger Dade Guðmundsson — der senere skulde spille en så afgørende rolle — være. Marteinn rejste og rejsen gik godt; han er allerede 30. aug. i Koldinghus og underskriver der troskabsbrev til kongen. Han blev i vinterens løb (vel om efteråret) viet til biskop af Peder Palladius. Sigvard kom også, men vistnok senere, til Danmark. Det var naturligvis forud givet, at han ikke vilde kunne komme i betragtning; han vendte ikke tilbage og døde allerede 1550. Ikke blot kongen, men også Peder Palladius var velkendte med J. A.s kirkelige stilling; han var forlængst på den „sorte tavle". 10. marts 1546 havde Palladius skrevet et brev til Ormur Sturluson og Pjetur Einarsson, hvori det bl. a. hedder: „som jeg formærker i sandhed, at den ganske nørrepart af Island skal endnu forholdes udi den papistiske blindhed, og at mange på syndrefeld skulde hykle med dem, og ikke ville være retsindige imod gud og hans hellige ord. Dog håber jeg dertil og daglig beder gud derom, at den gode mand herr Jón Arisen, biskop over den nørre part af Island, vil på hans alderdom betænke, hvor svær en byrde han haver at bære til dommen med sig, om han ikke lader det fattige folk, som længe nok og altfor længe har været i vildfarelse, forse og forsørge med en god lærd mand, som næst hos hannem kunde stå dem ret fore udi religion og alle gejstlige sager" o. s. v. Palladius ønsker, at han må komme til den rette kundskab om guds vilje.

Efter alt var det da ikke så mærkeligt, at kongen ønskede at forhandle med J. A. personlig, og efter brev af 17. aug. 1548 (DI XI,

659 f.), der blev oplæst i lovretten, har kongen tilskrevet J. A. og befalet ham straks at rejse til Danmark for at forhandle med sig, med lejde frem og tilbage; skulde han ikke ville komme, skal ingen være ham hørig eller lydig, eller støtte ham på nogen måde. Kongen, hedder det, har erfaret, at J. A. „overfalder" kongens undersåtter i Hólar stift og andre steder, og udøver ufred imod dem. Den, der ikke rejste (mere nu end 1542) var naturligvis J. A. Dermed var den egenlige krig brudt ud.

Noget efterat Marteinn var rejst, foretog J. A. en rejse til Skálholt for der at ordne forholdene som han mente at have bemyndigelse til. Han red fra Hólar med et følge af 100 bevæbnede mænd. Forvalteren, Jón Bjarnason, havde fået nys om sagen og fik hurtig samlet 300 mand til Skálholt. Dér var også Pjetur, Marteinns broder, og den vestlandske bonde Dade Guðmundsson, der var gift med Marteinns søster, tilstede. J. A. krævede, at de skulde overgive gården, men derom var der ikke tale. De forskansede den på nordsiden mod J. A. og hans mænd og lod dem også mærke, at de var i besiddelse af bøsser. At J. A. erklærede at sætte dem i ban, hvis de ikke opgav forsvaret, blev ganske frugtesløst. Efter 5 dages „belejring" rejste J. A. med uforrettet sag og med fuldt nederlag tilbage. Den nævnte Dade bliver fra nu af en af J. A.s hovedmodstandere og den som i virkeligheden forårsagede hans fald. Dade havde gjort sig skyldig i frillelævned og, efter J. A.s mening, i andre slemme forseelser. Som bestyrer af Skálholt bispedømme (Dade hørte til dette) lod J. A. den 1. okt. 1548 (DI XI, 669 ff.) 12 præster fælde dom over Dade. Blandt beskyldningerne mod ham var også hans optræden i Skálholt. Dade blev dømt til at gå til skrifte, alt hans gods skulde konfiskeres og udredes til konge og kirke. Naturligvis var og blev dette et slag i luften, ti Dade brød sig ikke det mindste om dommen. Han vidste sig tryg, eftersom også hans svoger blev biskop i Skálholt. Dade skrev til den danske Christian skriver (ombudsmand for den øverste myndighed L. Mule) og bad om beskyttelse mod J. A. Christian skrev ham tilbage (15. okt.), at fremtiden vil vise, hvad magt dommen har; meningen er tydelig nok. Dade havde ønsket, at han kom til ham med så mange lovrettesmænd som muligt for at holde ting og dømme J. A.s færd ugyldig, men Christian undslår sig herfor på grund af den fremrykkede tid og andre forhold.

J. A. fortsætter nu sine voldshandlinger. Den 2. januar 1549 udstedte han banlysningsbrev over Dade (DI XI, 684 f.), Der anføres her 12 beskyldniger imod Dade, der alle er undersøgte og erklærede

for rigtige af 12 præster. I henhold hertil lyses han i ban, så og enhver, der vil hjælpe ham eller have noget med ham at gøre. „Alle de før sagde ord og embedshandling blev af mig oplæste og fremførte i den hellige Hólar domkirke den 9. juledag i mange folks nærværelse, hvorom vore præster vidner." Præsternes erklæring medfølger; J. A. kaldes her „administrator[1] over Skálholt bispedømme".

Da kongen så, at J. A. trodsede hans ønske om at rejse til Danmark, var han ikke længe om at beslutte, hvad han skulde gøre. Den 11. febr. 1549 sendte han med Laur. Mule[2] et brev til Island, hvori det skarpt nok bl. a. hedder, at biskop J. A. har overhørt kongens befaling og ikke agtet hans breve og skrivelse, men „overtræder vore bud, befaling og ordinants og desligeste fortrænger og forhader vore undersaatte, bønder og tjænere der paa landet, som vi ville have udi fred.... Therfor giøre vi nu fornevnte biskop Jón udsleger, fredløs for os og alle andre, som for vor skyld ville og skulle giøre og lade." Kongen forbyder alle og enhver efter denne dag at vise J. A. nogen lydighed eller følgagtighed, „før end han anderledes med os fordragen er". Knap to måneder senere skriver kongen til Dade (2. april): „Da paa det, at de [J. A. og hans sønner] ikke skal giøre dig eller nogen anden af vores undersaatter der i landet mer skade og fordærv, som de har hidtil dags giort, da bede vi dig og befale strængeligen, at du med dine venners hjælp og styrke paagriber bemeldte biskop Jón og hans sønner, paa det at vi ikke skal pligtes og nødes til at indskikke der i landet ikke faa fremmede krigsfolk, hvilket ikke kan ske uden din og almuens skade og fordærv". Denne tale er tydelig nok, og uden tvivl har Dade senere handlet, som han gjorde, i kraft af dette kongelige brev. Disse breve er komne i forsommeren til Island. Omtrent samtidig dermed har J. A. modtaget et brev fra paven selv, Paul III, skrevet 8. marts (DI XI, 695 f.) som svar på et, nu tabt, brev (af 27. aug. 1548) fra J. A. Paven takker J. A. for hans fromhed og troskab mod den katolske tro og opfordrer ham til standhaftighed. Iøvrigt handler brevet kun om anvendelsen af de af J. A. indsamlede Peterspenge. Alligevel fyldte brevet J. A. med megen fryd og glæde. Han lod det højtidelig oplæse i domkirken, selv iført det fineste bispeskrud, lod 4 præster stå på bægge sider af sig og løftede sine arme mod himlen under oplæsningen. Han følte sig styrket i kampen.

Biskop Marteinn Einarsson kom nu hjem fra Danmark og tog

[1] Det er denne betegnelse, J. A. yndede at bruge. [2] Han var høvedsmand på Island 1548-50.

bispesædet i besiddelse. Han mødte på altinget, og 1. juli lod han 23 præster dømme om J. A.s færd i Skálholt og dets stift. De dømte, som venteligt var, at alt, hvad J. A. havde foretaget sig, var ganske ugyldigt (DI XI, 714 f.). Selv var J. A. ikke tilstede. Efter altinget foretog Marteinn visitatsrejse til Vestlandet. Her havde han været præst til Staðarstaður og havde dér et bo. Her opholdt han sig også nu i nogen tid. Da fandt J. A. på at sende sine to sønner, Bjørn og Are, for at tage ham tilfange. Dette lykkedes; de tog biskoppen tilfange og var lige ved også at få fat i Dade, der med nød og næppe undslap. Brødrene førte biskop Marteinn og en anden præst som fanger til Hólar, og der forvaredes han til året efter. Dette skete vistnok i september (1549). Den 20. sept. lod J. A. 12 præster dømme alle vrangtroende, der ikke fulgte pavens og kirkens tro og sædvaner, til straf. De vidner også her, at J. A. var bleven valgt til at forvalte Skálholt stift; det er den gamle historie.

Fra dette års slutning (27. decbr.) haves et brev fra Christian skriver til Dade med forskellige råd til denne. Men det har ellers ingen videre betydning. Og så oprandt det mindeværdige år 1550.

I begyndelsen af året lyste J. A. ban over præsten Gisle Jónsson,[1] fordi han var bleven lutheraner, men brevet (DI XI, 744) er uden dato; dette gør J. A. også som administrator for Skálholt stift, ti Gisle var præst i dette.

Den 27. jan. sender kongen brev til gejstligheden i Hólar stift og befaler den at „udvælge og udkåre en anden god dannemand til at være biskop" og prædike Guds ord som det skulde; grunden dertil var J. A.'s færd og modstand. Samme dag udsteder kongen et brev til Dade og Pjetur Einarsson om, at han har befalet L. Mule at gribe J. A. og lade ham forvare så „at han ikke ydermere skal besvære eder eller andre vore undersåtter som hertil sket er"; derfor beder kongen de to mænd at være Mule behjælpelige med at pågribe J. A.

Om det er efterretningen om disse breve eller om det er en hos J. A. opstået frygt for, at hans modstandere vilde angribe ham — og da for bl. a. at befri Marteinn fra fængslet hos ham — der har bevirket, at J. A. nu lod opføre skanser omkring bispesædet, er uvist.

Et andet forsøg og af en anden art blev der gjort fra dansk side til at påvirke J. A. og få ham til at omvende sig og ændre sin færd. Dette forsøg hidrører fra Sjællands biskop Peder Palladius. Han skrev 16. marts et langt og meget skarpt brev (DI XI, 755 ff., her på

[1] Senere biskop i Skálholt, 1558-87.

islandsk), hvori han foreholder J. A. den sande lære, som han bør antage. Han henviser til, at det katolske bispeæmne, Sigvard (se foran) nu er kommen til den rigtige erkendelse. Brevet viser, hvor ringe kendskab Palladius havde til J. A.; det gør indtryk af at være ret naivt, blev naturligvis også kun et virkningsløst slag i luften.

Det følgende forår skete der intet videre, og tiden led til altingets afholdelse. Da red J. A. med ialt 300-400 mand derhen. Her fik han d. 30. juni 12 præster til at dømme, „at han var fuldmægtig styrer af kristenheden i Skálholt stift med biskoppelig myndighed" (DI XI, 782 f.), samt, at alle de, der vilde hindre dette, skulde med rette „tages under lovlig skrifte". Det kom på tinget til et meget skarpt sammenstød mellem J. A. og Mule, der blev hånlig behandlet og, som det siges, ikke uden legemlig overlast fra Ares side. Mule var langt fra så mandstærk som biskoppen. J. A. førte biskop Marteinn med sig til tinget, men stærkt bevogtet. I et vers kalder J. A. sig ved denne tid „alderdomsdristig" *(ellidjarfr)*.

Straks efter altingets afslutning red J. A. med sit følge og med biskop Marteinn til Skálholt. Det synes som forvalteren, den samme Jón Bjarnason, også nu vilde forsvare gården mod ham. Men modstanden faldt bort, efter sigende fordi J. A. truede med at stille Marteinn i spidsen for flokken, så at han måtte blive skudt, hvis der opstod kamp. Hertil turde man ikke lade det komme; følgen blev, at J. A. uhindret kom ind på gården. Jón Bjarnason blev ved med at være forvalter, ja han siges at have antaget den katolske tro. Har han gjort det, har det vel været på skrømt; bagefter optræder han som fuldblods lutheraner. J. A. foretog nu handlinger, der tildels var af den art, at de kaster en plet på hans personlighed og vidner om et uædelt karaktertræk, som man havde ønsket ham fri for. Han lod kirken rense ved at stænke den overalt med viet vand, ved med en stok (virga quadam) at banke kirkens stolper, døre og altre, for således at befri den for besmittelsen. Således fortæller biskop Marteinns søn, Tord, i et (latinsk) brev af 1. juli (skrevet i Skálholt; DI XI, 787 f.) til Peder Palladius. Derefter skal han (efter samme kilde) have ladet åbne biskop Gissurs grav, tage hans legeme op, putte det i en sæk og kaste det i en hule (speluncam); så lod han graven fylde med jord og stænkede den med viet vand og slog på stenen (lapidem, vel gravstenen) med den samme stok. Dette skete i alles påsyn. Der var samlede omkr. 800 mand (octingenti). Man vægrer sig ved at antage, at dette er lutter digt og opspind, selv om det er skrevet af J. A.'s modstander. Iøvrigt er brevet såre mærkeligt. Deri opregnes

under 7 punkter beskyldninger mod J. A. Tord beder Palladius, også ved at henvende sig til kongen, om hjælp for sin stakkels fader. Brevet synes at måtte være skrevet endnu medens J. A. var i Skálholt. Her skal tilføjes, at 2. juli udsteder 6 præster i Skálholt brev (DI XI, 790 f.) om, at de vil betragte J. A. som styrer af stiftet og herefter aldrig stå imod ham eller hans sønner, samt at de vil overholde den rigtige tro „efter guds lov og pavens sætninger, som det er gammel sæd, således som den hellige Romakirke overholder". Blandt disse præster er Jón Bjarnason (!). Dette brev handler om intet andet end kirkelige sager. Når der her henvises til „landets gamle love, åndelige såvelsom verdslige, således som kristenretten og lovbogen udviser", er der selvfølgelig ingen tale om forsvar for landets politiske stilling eller statsretslige forhold til kongen som hersker over landet. Der er ikke gran heri af politik, undtagen af kirkepolitik.

J. A. mente nu, at han var på magtens tinde og han skal i sit overmod have ytret, at han nu var hersker over hele landet, når undtages halvanden bondesøn; heraf var Dade sikkert den ene. Det skulde imidlertid vise sig, at her var biskoppen slagen med blindhed.

Lidt øst for Reykjavik er den lille ø Viðø; her var et gammelt kloster. Det havde været taget og plyndret af hirdstyreren Didrik af Mynden og de danske 1539, og endnu 1550 var danske mænd dér. J. A. begav sig derhen og rensede klostret, jog de danske bort derfra og indsatte dér igen den gamle abbed Alexius. Derfra red J. A. til Helgafells kloster på vestlandet, der havde lidt en lignende skæbne, og han foretog der lignende handlinger. Herfra rejste han hjem til Hólar, rimeligvis i den sidste halvdel af juli.

Nu sker der den mærkelige begivenhed, at brødrene Bjørn og Are skriver 10. august et brev til kansleren Johan Friis (1494-1570). (DI XI, 794 ff., på islandsk.) Heri siger de, at de var med til at fange Marteinn efter dom for hans store udyder; han er rejst til Danmark med falske breve, som han har fået 24 præster til at underskrive, om at han var valgt til biskop, uagtet de, som valgte ham, kun var 6 eller 8, „imod hele landet og kongens ret"; han har bestukket L. Mule og denne er rejst med løgne fra landet og tilbage. Nogle uærlige mænd er rejst bort, „og ikke vilde disse mænd medbringe så mange kongebreve fra vor nådigste herre kongen, dersom I kendte disse mænd, så godt som vi Islandske kender dem". Så følger der svære beskyldninger mod L. Mule (bestikkelser m. m.). De beder om, at man ikke vil tro disse mænds onde løgne; det er sandhed, „at vor fader, biskop Jón, og vi vil være den nådigste herre konge Christian

Fridrikssons tro og hulde tjænere". Men så tilføjes: „vi vil holde den kristne tro og det hellige evangelion således som det alle vegne er prædiket i Island, siden den nådigste herre kongen derom skrev og ordnede". De beder om et kongebrev om, at den måtte være biskop [vel i Skálholt], som blev valgt af hele landsfolket på altinget; de ønsker, at de måtte blive holdte med Norges riges lov og ret. De beder endelig om svar med brevets overbringer. Noget svar findes der ikke og er rimeligvis aldrig givet.

Dette brev er i flere henseender besynderligt. At beskyldningerne mod Mule er overdrevne og ugrundede, er der næppe tvivl om; derpå behøver man ikke at lægge nogen vægt. At brødrenes syn på sagen er partisk og ensidigt, er naturligvis en selvfølge. Hvad der er vægtigere er deres udtalelse overfor kongen og i særdeleshed ordene om deres forhold til evangelisk prædiken og kongens ordinants. Det er som de derved anerkendte lutherdommen, hvad man dog ikke helt kan tro på; udtrykkene er vel brugte for at opnå fredelige forhold. Men hvorledes dette end er at forstå[1], et er sikkert, at det ikke med en stavelse fremgår af brevet, at de kæmper for landets politiske rettigheder. Ordene om Norges lov berettiger ikke til en sådan antagelse. Det er kun en frase, der altid kunde bruges og brugtes også længe efter at reformationen var trængt igennem. Brevet ånder loyalitet overfor kongen og kongemagten.

Vi står nu overfor tragediens sidste akt.

I slutningen af september rejste J. A. og hans to sønner med ham vestpå til gården Sauðafell, i Dalesyssel. Det er en smuk gård, der ligger på en bakke under en langstrakt bjærgås af samme navn. Nedenfor på sydsiden af gården ligger der en udstrakt frodig græsslette, gennemstrømmet af en elv; på den anden (sydlige) side hæver sig et fjæld, bagved hvilket der ligger en dal, Snoksdal, Dade Guðmundssons hjem. Han var også i virkeligheden ejer af Sauðafell.

Dr. P. E. Ólason har sikkert ret i, at rejsen var foranlediget ved, at J. A. havde stævnet Dade til at møde for lagmanden Ormur Sturluson på Sauðafell, hvilket synes at fremgå af et dokument, skrevet af Ormur (dato ukendt, DI XI, 804 f.). Heri hedder det, at J. A. havde fremført klage over Dade, fordi denne „havde med overmagt sat sig ind i (ɔ: tilrevet sig) kirkens magt", så at han ikke kunde få nogen ret overfor ham, „hvorved kirken og kongen mistede deres ret". Nu

[1] P. E. Ólason mener (s. 336), at dette er en list fra J. A.s side for at hindre, at kongen sendte krigsskibe til landet. Det må være som det være vil. Ret sandsynligt forekommer dette ikke mig at være.

har han ladet stævne ting på Sauðafell for at undersøge og dømme i sagen. Tinget blev imidlertid ikke holdt, fordi Dade satte sig af al kraft derimod og truede med kamp. Biskoppen „lyste sig under kongens fred og nåde"; Ormur forbød da al kamp, men det vilde Dade ikke finde sig i og befalede Ormur at gå fra kirkedøren, hvor biskoppen og hans sønner var inde. Da befalede Dade sine mænd, at de skulde slå, dræbe, skyde fader og sønner; Ormur indrømmer, at Dade ifølge kongens brev kunde tage dem tilfange, men ikke slå eller dræbe dem. Der sigtes her åbenbart til, hvad der foregik på Sauðafell d. 2. oktober, og som skildres udførlig i andre kilder. Nogle kilder siger, at Dade havde tilbudt J. A. forlig, men det vilde han ikke gå ind på.

Den 2. okt., hedder det, var der tåget vejr. Dette begunstigede Dades tog til Sauðafell. Han havde samlet omkr. 100 mand og disse lod han ride to på hver hest, så at man ikke kunde se det rigtige antal. J. A. havde derimod et langt mindre antal om sig, kun 40-50. Han var således i styrke Dade ganske underlegen. Nogle mænd fra Borgarfjorden siges at have været på J. A.'s side. Til disse skrev Dade brev lige før mødet, hvori han opfordrede dem til at holde sig tilbage, „ti med fuld kraft vil jeg søge mine huse og hjem". Om mødet og kampen haves flere beretninger, først og fremmest en af Dade selv[1]. Enkelthederne skal ikke her gennemgåes. J. A. og hans sønner slap ind i kirken, hvor de endelig blev tagne tilfange; derpå blev de holdt i varetægt hos Dade i Snoksdal i 3 uger og 2 dage, hvorpå Christian skriver tog dem i sin varetægt og bevogtning.

Straks efter tilfangetagelsen sendte Dade bud til Christian skriver, hvor han meddelte denne, hvad der var sket. Christian rejste straks vesterpå. Derpå udnævnte den nævnte lagmand Ormur en dom bestående af 12 mænd. Dommen (DI XI, 800 f.), fældet 23. okt., gik ud på, at J. A. og hans sønner var med rette, efter kongens breve og altingets dom, taget tilfange; Dade og Christian skriver skulde have dem i deres varetægt til næste Øxaråting (altinget), hvor hele sagen skulde undersøges og endelig pådømmes. Der er intet at indvende imod denne afgørelse, den var efter omstændighederne retfærdig og den eneste rigtige. Men det skulde gå helt anderledes end her forudsat.

Det berettes, at Dade tilbød at beholde Are i sin varetægt, men ingen vilde påtage sig at bevare de to andre, „hvorfor de alle gik samme vej". Resultatet blev, at de alle nu blev førte til Skálholt. Bi-

[1] Dades fremstilling findes i hans redegørelse, trykt i DI XII, 492 ff., og henføres til 1552.

skop Marteinn, der nu var naturligvis kommen fri, gav Dade 31. okt. fuldkommen „kvittering" for alt, hvad han havde bedrevet d. 2. okt.

Hvad dag, man kom til Skálholt, siges ikke, vistnok skete det de sidste dage i oktober. Der blev nu holdt daglige rådslagninger. I et af disse møder erklærede Christian skriver, at han ikke turde påtage sig at holde de tre i sin varetægt — hvad der dog nærmest var hans pligt —. Så hedder det i en kilde (Jón Egilsson), at en morgen ved frokosten sagde Jón Bjarnason: „jeg er den mindst kloge af eder alle, men jeg ser en udvej til at vogte dem". De andre vilde høre, hvad han tænkte på. Da skal han have svaret: „øksen og jorden bevarer dem bedst". Andre kilder tillægger rådet Christian skriver eller Dade. Hvorledes det nu end hænger sammen hermed, blev det besluttet, at J. A. og hans sønner skulde straks tages af dage ved halshugning. Dette var det stik modsatte af, hvad dommen på Sauðafell gik ud på; det var en fuldkommen lovløshed således at henrette nogen uden at en lovlig dom var gået forud. Det forklares ved, at man frygtede, at J. A.'s tilhængere i Hólar stift vilde med magt befri ham fra fængslet i tiden til det følgende alting. En sådan frygt var måske ikke ubegrundet, men den berettigede ikke denne brutale, lovløse fremgangsmåde.

J. A. og hans sønner havde måske i de sidste dage anet, hvad der forestod dem. Han skal da have fremkastet et vers, der i oversættelse lyder: „Slemt har verden ført os bag lyset, blindet os og stærkt bedraget, hvis jeg skal dømmes af dansk slægt (mænd) og således dø for kongens magt."

Christian skriver havde den 6. novbr. affattet et dokument, bestående af ikke mindre end 17 punkter (beskyldninger), deriblandt den, at J. A. ikke, trods befaling, var rejst til kongen, at han var bleven erklæret fredløs, at han og hans sønner havde ikke agtet kongelige breve. Ligeledes var behandlingen af biskop Marteinn en af beskyldningerne, samt meget andet. I § 16 hedder det, at J. A. „foregående fredag" havde udtalt, at hvad han end lovede nu i sin nød, vilde han aldrig holde det, og at han skulde tage en stræng hævn, selvom hele verden bad om noget andet. Samme dag (6. novbr.) holdt Christian skriver en tale til alle folk på Skálholt (DI XI, 813 ff.), hvori han fremsætter beskyldningerne mod J. A. Han begynder på en ejendommelig måde med at sige: „Jeg er ikke kommen her til nogen mands skade eller fordærv i nogen måde, men til hjælp, så at enhver kunde opnå det som loven og retten udviser og kræver", derfor beder han om lyd til sin tale. Det er klart, at dette „enhver" ikke gælder J. A. og hans søn-

ner. Der blev endvidere oprettet en liste over, hvad Jón og Are skyldte kongen, også en graverende beskyldning.

Så oprandt den 7. novbr. Enhver af dem fik en præst, der vågede hos dem om natten, og så blev de ført bort, først Are, så Bjørn, sidst biskoppen. En hjemmel siger, at man tilbød Are liv på den betingelse, at han aldrig vilde tænke på hævn, men det vilde han ikke gå ind på. Han skal have ytret: „Nødig gik jeg med til denne leg, men nu skal jeg villig gå ud" (til døden). Så blev han ført til blokken. Da sagde han: „Skal jeg stanse her, min herre?" „Ja," svarede Christian skriver. „Tvi dig, din prakker, aldrig kaldte jeg dig min herre, det var min gud og herre, jeg talte til." Så vilde man binde ham for øjnene, men det vilde han ikke. Så lagde han sig ned og sagde: „in manus" o. s. v. Med ét hug blev hovedet skilt fra halsen. Så kom turen til Bjørn; han tede sig mindre mandigt, siges der; bad om liv og mindede om sine mange og små børn. Men det hjalp ikke. Bødlen var nu mindre sikker på hånden og skal have hugget fire gange. Så blev biskoppen, holdende et kors i sine hænder, ført hen til blokken. Der anføres flere replikker, der skulde være faldne ved denne lejlighed, men de er noget uvisse. En af dem skal have været, at J. A. bad nogen om at „hilse sin søn Torun og sin datter Sigurd" (jfr. ovf. s. 10). Ved det 3. øksehug skal J. A. have sagt sine sidste ord: „In manus tuas, domine, commendo spiritum meum". Først dette 3. hug skilte hovedet fra legemet.

Dette blev den tragiske afslutning på Jón Arasons og hans to sønners liv, en afslutning, der fandt sted uforsvarligt og stridende mod al lov og ret i landet. Det er netop dette, der har bevirket den overordentlige medfølelse hos det islandske folk før og senere. Denne død har omgivet Jón Arasons hoved med en uvisnelig æreskrans. Derved har man været tilbøjelig til at overse hans mindre gode egenskaber, hans hårdnakkethed — også på andre områder end det kirkelige —, hans uimodsigelige havesyge og magtbrynde.

Men sagen fik et efterspil.

I Hólar stift og ikke mindst på selve bispesædet gjorde J. A.'s død et stærkt indtryk og vakte dyb sorg og harme. J. A. havde den egenskab at være meget ligefrem og jovial mod folk; en stor personlighed var han. Størst har dog harmen været i hans datter Toruns bryst; om Sigurd forlyder der intet. Han havde ganske vist rejst med 30 mand til Sauðafell for dér at hjælpe sin fader, hvis han trængte dertil; men han kom ikke længere end til Hrutafjorden, hvor han fik ef-

terretning om tilfangetagelsen på Sauðafell; så vendte han om. Nu hører man intet om ham.

Tre dage før Paulsmessedag (25. januar; altså 1551) dukkede 60 mand op på Sydnæssene med masker for ansigterne, siger Jón Egilsson. Christian skriver var rejst til Kirkjuból (på den nordvestligste spids af Reykjanes). Her blev han taget og slået ihjæl på en, efter sigende, meget forsmædelig måde. Mange danske blev hist og her også tagne af dage. Disse mænd fór frem med en ret stor voldsomhed — alt for at hævne biskoppen og hans sønner. Man var ikke længe om at udpege Torun som ophavsmanden til hele denne hævnakt. Nogle af gærningsmændene, der udpegedes som sådanne, blev senere afstraffede, én taget af dage.

Ligene af J. A. og sønnerne blev „lagt ned" bag ved kirkens kor. „Længe efter så man, hvor de havde ligget."

Efter J. A.'s død overtog hans søn, Sigurd, bispestolen som etslags officialis og styrede den indtil videre sammen med moderen. Lidt efter påske blev der sendt mænd (20-30) til Skálholt for at hænte ligene (Jón Egilsson). Biskop Marteinn lagde ingen hindringer i vejen derfor. Hólar-mændene havde med sig ligkister. En bjælde var fæstet til Ares, to til Bjørns (fordi han havde været præst?) og tre til bispens. De lagde ligene som de var i kisterne og førte dem straks bort til den nærliggende gård Torfastaðir. Dagen efter førtes de til Laugarvatn og her blev ligene rensede og vaskede. Så førtes de til Hólar og blev her begravede under sang og sjælemesser, efter at det var blevet ringet med alle klokker, såsnart man så følget komme; alle præster gik det imøde. Ligene fik således en værdig modtagelse på Hólar. Endel legendariske ting fortælles om rejsen.

Det kan straks bemærkes, at Sigurdur Jónsson indehavde officialisstillingen til 1552. Da blev Ólafur Hjaltason, der havde omvendt sig til lutheranismen, biskop (1552—69) til Hólar. Dermed var reformationens sejr i Hólar stift beseglet.

Biskop Jón havde, efter hvad Þorður Jónsson meddeler i sin biografi af ham, haft en skik at uddele 20 hundreder til fattige St. Hansdag og Gudmunds messedag (16. marts). Nu havde han, før sin død, befalet, at der skulde uddeles 60 hundreder, og det blev gjort således. Torun og Sigurd uddelte gaver årlig til fattige, vistnok den 7. novbr., til minde om deres fader.

Det varede længe inden efterretninger om disse store begivenheder kom til Danmark. Imidlertid mente kongen, at der burde foretages

ekstraordinære foranstaltninger med hensyn til Island og J. A. 5. april (1551) udstedte han breve til Axel Juul, Peder Godske og Christoffer Trondsson[1] om at forberede et togt til Island, bestående af 3 skibe, der skal gøres sejlklare (Engelen, David og Gabriel). 9. april skriver kongen til Dade (DI XII, 216 f.), hvori han opfordrer denne til at vise sin troskab mod sig og de befalingsmænd, han nu agter at udsende, hvorimod han ingen som helst bistand må yde J. A. Lignende breve blev sendt til lagmanden Ormur Sturluson og 9 andre (DI XII, 219 f.). Samme dag udsteder kongen en skrivelse til Otte Stigsson (DI XII, 227 f.), hvorved denne får ordre til at sejle med David til Island for at fange J. A. og hans to sønner og svoger (ɔ: Isleif, der dog aldrig nævnes som særlig støtte for J. A.) og sende dem ned til Danmark, og for at befri Marteinn udaf fængslet og indsætte ham til biskop i Skálholt. Han skal, om fornødent, overvintre på Island. Endelig haves en skrivelse til Christoffer Trondsson (samme dato; DI XII, 233 f.), hvori han får ordre til at rejse til Island sammen med Axel Juul og i samme øjemed. Der blev sendt 4 (andre: 3) skibe til Island, hvoraf de to skulde besøge Nordlandet. De to, Axel Juul og Chr. Trondsson, fik en endnu bevaret ordre med 9 punkter, hvoraf et var at indsætte Olafur Hjaltason til biskop. Nogen modstand mod de to herrer og deres mandskab var der ikke tale om at gøre. Otte Stigsson kom til altinget og lod tingmændene der sværge kongen hyldest- og troskabseder. A. Juul og Chr. Trondsson stævnede ting på Oddør (ved Akureyri) 15. juni. Den følgende dag blev der fældet dom om J. A. og hans sønner (Oddøredommen, DI XII, 270 f.); i spidsen for dommerne er Ormur Sturluson. 24 mænd sad i den. Beskyldningerne mod J. A. og hans sønner var, at de havde været opsætsige mod kongen og båret avindskjold imod ham, at de havde villet få landets indbyggere til det samme, samt „forråde og under andre fremmede herrer at drage landet" imod den ed, de havde aflagt om huldskab og troskab, at de havde taget biskop Marteinn tilfange, at de med urette havde bemægtiget sig gods, som ikke tilhørte dem, at de på flere måder havde „foragtet og overfaldet" flere af indbyggerne, — af alle disse grunde dømtes J. A. og hans sønner som landsforrædere og til at have forbrudt alle deres ejendomme, „gods og ejendele, fast og løst", undtagen hvad der skulde til for at betale deres gæld med. Hermed var da sagen mod J. A. og hans sønner afsluttet og dommen var

[1] ɔ: Christoffer Trondsson Rustung, se Biogr. Lex. XIV, 438 ff.

at betragte som en bekræftelse på, hvad der var foregået, uagtet det ikke ligefrem udtales. Det ligger særlig i beskyldningen for „landsforræderi". Der er en mærkelighed her at fremhæve. Det antydes, at J. A. har villet „forråde og under andre fremmede herrer drage landet". Dette forklares ikke nærmere. De ældre kilder, man har, omtaler ikke med et ord en sådan færd fra J. A.'s side. Men et rygte har fundet vej til litteraturen (Bj. Jónssons annaler), om at J. A. havde tilskrevet kejser Karl V med tilbud om at bringe landet i hans magt. P. E. Ólason mener (s. 285 ff.), at alt dette er fuldkommen ubegrundet og anfører flere ting, der gør det usandsynligt, at nogen sådan forbindelse har eksisteret mellem J. A. og Karl V. Her er ingen grund til at drøfte denne sag videre, men man nøjes med at henvise til nævnte forfatters udtalelser. Blot kan tilføjes, og det er af en hovedbetydning, at en sådan beskyldning end ikke antydes i kongens breve om og imod J. A., heller ikke i den lange remse af beskyldninger, som Christian skriver opskrev den 6. novbr. „Landsforræderi" havde dog ellers kunnet bruges som et særlig virksomt og fordærveligt moment i begyndelsen af J. A.'s henrettelse. Mon ikke beskyldningen til syvende og sidst beror på de breve, der var vekslede mellem J. A. og paven?

Hos J. A.'s fjender opstod den mistanke og beskyldning mod J. A.'s „hustru", Helga, at hun havde bemægtiget sig noget af det guld og sølv, som havde tilhørt J. A. eller domkirken, og at hun havde ægget sin mand til at handle, som han gjorde. Hun blev stævnet til tings ved Vallalaug (i Skagafjorden). Her skulde hun rense sig ved tylftered; hun aflagde den og 12 mænd og kvinder med hende. Derefter frikendtes hun fuldstændig (20. sept. 1551; DI XII, 316 f.).

17. okt. 1551 giver kongen Axel Juul kvittering for guld og sølv og genstande, som han og Christoffer Trondsson har bragt ham. Alt dette opregnes og en god del deraf var J. A.'s konfiskerede gods.

12. marts 1552 skriver kongen brev til Dade Guðmundsson, hvori han takker denne for hans „handel med den oprørske biskop Jón og hans sønner og anhængere, så at de for deres misgærninger have stået deres ret". I et brev af 13. marts s. å. pålægges det Paul Huitfeld at overlade Eggert Hannesson forvaltningen af alt det jordegods, som havde tilhørt J. A.'s sønner og svoger og „som os tildømt er".

Hermed er J. A.'s bispesaga ude. Dog er vi ikke endnu færdig med ham og hans virksomhed. Han var tillige en af sin tids mest literære mænd.

VII.

Det vidner højt om J. A.'s intelligens, at han indså nytten af den nye kunst fra slutningen af 15. årh., den at trykke bøger. Det var ham, der oprettede det første bogtrykkeri i Island, på Hólar. Han skaffede dertil en svensk præst, Jón Matthiasson (således kaldtes han i Island), der forstod sig på kunsten. Denne mand døde 1567 som gammel mand; han må da være født omkr. 1500, næppe senere. Hvorledes J. A. har fået fat i denne mand, vides ikke. Heller ikke, når han kom til Island. Dr. P. E. Ólason mener[1], at det er biskoppens søn, Sigurður, som rejste udenlands 1534, der bragte ham med sig tilbage[2]. Han nævnes i dokumenter først 1535.

Den første bog, der blev trykt, var det såkaldte Breviarium Nidrosiense (eller, som nogle vil kalde det: Holense). Det sidste eksisterende eksemplar af bogen var i Arne Magnussons eje og brændte 1728. Arnes sekretær, Jón Olafsson, anfører (efter hukommelsen) bogens titel og slutning. Titlens begyndelse lyder: „Breviaria ad usum ritumque sacrosanctæ Holensis ecclesiæ" o. s. v. Efter slutningen skulde bogen være trykt i 1534. I Stockholms Kgl. Bibliotek fandt bibliotekaren Stenbock i bindet om et håndskrift 2 blade, som sikkert er af det nævnte Breviarium; I. Collijn har udgivet dem i faksimile[3]. Om andre bøger fra dette første trykkeri hersker der stor usikkerhed. Dette trykkeri er det, som biskop Guðbrandur senere benyttede, fornyet og forøget, til trykningen af sine bøger, i første række bibeloversættelsen 1584.

Dette var ikke den eneste forbindelse med litteratur, som J. A. havde. Han var selv en digter, den største Island har haft i de århundreder. Vi skal her give en oversigt over hans digning[4]. Der er da først hans 5 religiøse hovedkvad. Om deres forfatterskab er der ingen begrundet tvivl. Men hvad år, de er digtede, vides intet. De kan vel henføres til tiden omkr. 1520-40.

Disse digte er: *Píslargrátr* (Pinselgråd), 47 vers i det gamle versemål, der kaldes hrynhenda (8 stavelsers linje) med stev (en stevdrape). Navnet hidrører fra digteren (v. 45). Digtet handler om Kristi pine og død. Om indholdet kan henvises til min afhandling om Jón Arasons religiøse digte. Det samme gælder alle de øvrige

[1] Se hans bog 394 ff. [2] Dette er dog ret usikkert, og ikke rigtigt, hvis Breviariet er trykt 1534. [3] I Nord. tidskr. för bok- och bibliotekväsen 1914; jfr. H. Hermannsson: Islandica IX (1916). [4] Jfr. Finnur Jónsson: Jón Arasons religiøse Digtning. Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab, Hist.-filol. Meddelelser II, 2 (1918).

digte. Der er ingen grund til her udførlig at gentage, hvad der dér er meddelt.

Ljómur (fem. flt.) — navnet gives i v. 36 — består af 37 vers i et nyt ejendommeligt versemål, bestående af 10 linjer, hvoraf de første 6 rimer indbyrdes (a b c : a b c), de 4 sidste, — bestående af 5 trokæer — har alle samme rim. Der er noget blødt — behageligt ved versemålet. Æmnet er mennesket (fra Adam og Eva) og Kristi gærning til korsfæstelsen, nedfart til helvede, himmelfart og den yderste dom.

Dávíðsdiktr — navnet i v. 27 — i samme versemål. Digtet er en parafrase af Davids salme 51 med en selvstændig indledning og slutning. Med megen snille er salmens indhold gengivet.

Niðrstigningsvísur, 42 vers, også i et yngre versemål, 8 linjer i verset. Som navnet viser handler det om Kristi nedfart til helvede, her udførligere behandlet (i Ljómur v. 14-17 kort omtalt). Også her findes vers om Kristi pine og død. Det er dette, som for digteren stadig er det centrale.

Krossvísur — også i nyere versemål, hvor hvert vers består af 7 linjer, — 42 vers. Digtet er særlig knyttet til korset, Jesu død derpå, og omtaler djævelens færd (jfr. Lilja), himmelfarten og den helligånds sendelse, Jesu genkomst til dommen.

Hvad det positive indhold angår holder digteren sig til de givne kilder (evangelierne, Gesta salvatoris, som således anføres, ɔ: Nikodemus' evangelium, o. s. v.). Men han indleder og afslutter digtene med sine egne betragtninger, der dog ikke er dybtgående. Der findes de almindelige syndsbekendelser i de velkendte fraser og ved siden deraf beskedenhedsudtryk (om ringe digterævner) og lign. Beskrivelserne er, som hos Eysteinn i Lilja, meget realistiske og anskuelige uden nogensinde at blive smagløse. Sproget er gennemsigtigt og kraftigt, og minder meget om Eysteinn (og Hallgrímur Pjetursson senere). J. A. nærede stor kærlighed til og beundring for sit modersmaal, hvilket fremtræder på en smuk måde (jfr. Písl. 45). Hans veltalenhed ses f. eks. smukt i Krossv. 37 (ordspil med 'liv' og 'død'). Sjælden mærkes der påvirkning af islandske livs- eller naturforhold. Dog findes udtrykket 'i den store frost' (Písl. 33), der forudsætter frost og kulde i Palæstina, ti 'frost' synes ikke her at kunne opfattes billedligt.

I formel henseende står J. A. meget højt. Han har haft stor sans for versemålenes art; hans vers er lette og elegante. Når man synes, at enkelte småord er for stærkt fremtrædende, må det ses i datidens sproglige belysning i det hele.

At digtene endelig vidner om J. A.s varme trosfølelse og inderlige, ægte tro på gud og hans nåde, behøver ikke at siges. I så henseende kunde de ikke overtræffes.

Foruden disse 5 hoveddigte har overleveringen bevaret flere lette enkeltvers, samt vers af en enkelt vers-cyklus. Det er ofte muntre småvers om enkelte begivenheder eller personer. De viser, at J. A. var af et muntert gemyt, tilbøjelig til skæmt og lidt spot, i det hele en, hvad man kalder, jovial mand. Den antydede vers-cyklus handler, på en spottende måde, om biskop Marteinn, som heller skulde blive ved med at være præst på Stad end ville agere biskop; han bød megen vantro og utilbørlige kirke-skikke. „Mod ham står en stav-karl" (ɔ: J. A. selv; dette udtryk tyder på en ret høj alder, selv om det ikke står her i dets egenlige betydning). Heraf er der 4 (måske flere) vers bevarede. J. A. har åbenbart haft meget let ved at improvisere små lette vers af den art, der fra Island kendes i tusindvis. Alle disse vers er samlede og udgivne i Biskupasögur II. Her findes også samlede ikke få vers, der enten tillægges ham eller kunde være af ham, men de er meget omtvistelige.

Der har været udtalt den formodning (delvis som forvisning), at der eksisterede håndskrifter og diplomer, skrevne af J. A. selv. Dette vilde være meget interessant, hvis det var så. Særlig har man udpeget A M 431, 12°, Margrétarsaga m. m. Skriveren kalder sig selv „Jón strákur Arason". Han betegner sig som „strákur", hvilket måtte gengives ved 'dreng' eller, måske bedre, ved 'lømmel'; ordet bruges i en noget pejorativ betydning. Herom og om de andre håndskrifter og diplomer kan henvises til prof. Jón Helgason (i Skírnir 1932), hvor han med gode grunde hævder, at det nu er umuligt med nogen grad af vished at tillægge J. A. en eneste linje, og at 431 umulig kan være skrevet af ham, da hånden er den samme som på A M 713, 4°, hvor der findes digte af J. A., men skrevne med sådanne fejl i teksten, at det er utænkeligt, at de skulde hidrøre fra digteren selv.

Et håndskrift, A M 428 a, 12°, kan påvises at have tilhørt J. A., hvis det er rigtigt, hvad der findes i en påtegning i nævnte hds. (der indeholder Margrétarsaga og forskellige bønner); det hedder her: „Denne bog har tidligere ejet præsten Torkell Gudbjartsson [15. årh.] og efter ham biskop Jón Arason; men siden fik Helga Ares datter bogen o. s. v." Helga var sønnedatter af J. A. Denne påtegning må stå til troende.

Endelig skal anføres en beskrivelse af J. A., der synes at være

vel underbygget[1]; den lyder: „Jeg [Jon Sigurdsson på Urdir i Svarfadardalen] har talt med en gammel og fornuftig kone, som sagde, at hendes bedstemoder 10 år gammel havde set Jón Arason vie en præst; [bispe] kåben havde nået ned til knæet; hans ansigt var noget langagtigt og glat; hvid af hår og skæg, bøjet i skuldrene, meget høvdingeagtig". Efter dette skulde man også tro, at han havde været høj af statur.

Eftertiden har i det hele været J. A. meget gunstig, i visse henseender vistnok for gunstig. Hovedgrunden hertil er, foruden den anseelse, han nød i sit stift, og som sikkert er gået i arv til de nærmeste efterkommere, hans martyrdød, vilkårlig og uden lov og ret, som den foregik; den var så tragisk, at den måtte virke stærkt på samtiden og den nærmeste eftertid og bevirke, at han kom til at stå med en glorie om sine hvide hår. I nutiden har man ikke gjort ham ringere ved at gøre ham til en forsvarer af landets politiske rettigheder imod en anmassende kongemagt, men dette er afgjort et fejlsyn. Et vidnesbyrd om J. A.s posthume ry afgiver et lille vers, der lyder således (dets alder er ukendt, dog ikke yngre end fra 17. årh.):

„Velsignet være han biskop Jón
både levende og død,
han var en nyttig Herrens tjæner
uagtet verden syntes han var fattig (el. ringe)."

26. januar 1933.

[1] Se P. E. Ólason s. 446-47.

TRE VERS AV JÓN ARASON.

Miskunn þína mjúka,
Máríu sonr, eg beiði nú,
með samvisku sjúka,
syndir vórar mýkir þú,
lát oss burt frá lasta djúpi venda,
svó allir megum vér iðran fá
og öðlast þá
gleði og goðan enda.

Láttu ei ljótar syndir
lokka, drottin, oss frá þér,
þeirra þungar myndir
þrengja önd af líkama mér;
mikið hefr þú til mannsins kristins unnið,
þá um kross þitt blessaða blóð
úr benjum stóð,
af öllum æðum runnið.

Niðrstignings vísur, v. 39, 40.

~

Öfund og allar syndir
eg hefi gjört með vilja,
og brotið svó boðskap þinn;
það eru þungar myndir,
þess má eg ekki dylja,
harðr er hagrinn minn;
stórliga hefr eg stefnt til þungra nauða
og steypt mér svó í fjandans villu snauða;
þú lagðir út þitt líf og blóðið rauða,
lát mig njóta, drottin minn, þíns dauða.

Ljómur, v. 33.

~

Efter *Finnur Jónssons* utgave (s. 28, n. 4)
ved *O. K.*

Dr. theol. CHRISTIAN AUGUST BUGGE
1853-1928

ERINDRINGER FRA VIDENSKABEN

AF

CHR. A. BUGGE.

Dr. theol. Christian August Bugge (1853-1928) efterlot ved sin død et tilbakeblikk over sin videnskapelige utvikling, forfattet i aaret 1926 efter opfordring av professor Oluf Kolsrud. Manuskriptet bestaar av 10 hefter, hvorav nr. II og IV er datert henholdsvis 8. og 9. juni 1926. Redegjørelsen blev paa det nærmeste fullført, innen et slagtilfelle rev pennen ut av forskerens flittige haand. Hans sønn professor dr. phil. Anders Bugge har sammen med prof. Kolsrud foretatt det nødvendige gjennemsyn av manuskriptet med trykning for øie, og bl. a. ved de fleste personnavn tilføiet biografiske aarstall og tildels fornavn. — En bibliografisk oversikt over dr. Bugges forfatterskap er utarbeidet av prof. Kolsrud med bistand av bibliotekar H. Harboe. *O. K.*

Når jeg efter Opfordring af Redaktøren for Norvegia Sacra skal prøve at meddele Erindringer fra min Vandring på Videnskabens Stier både hjemme og ude, så tør jeg forudskikke en liden Erindring fra mit Samvær med Biskop Dr. theol. F. W. Bugge fra dennes seneste Leveår. Jeg var dengang fuldt optaget med en Embedsgjerning, som specielt i de År var udvidet i dobbelt Henseende: først ved min Specialkollegas daværende usikre og vaklende Helbred, dernæst ved Skolearbeide nødvendigt til Livsophold. Det kunde da være adskillig Opfordring til at tage ind en Del Rev eller endog alle Revene i de videnskabelige Seil. Men jeg blev *ved* i Nattens stille Timer at stræve med Problemerne, angående hvilke jeg ofte underholdt mig med denne min høieste Foresatte, han var jo Special-Fagmand netop i nytestamentlig Videnskab. Så sagde han: „Nei, nei! Det nytter ikke. Dersom De ikke kunde stræve med denne Videnskaben, så vilde De sprække, simpelthen sprække." Og han tilføied: „Dette siger jeg ikke som en Daddel, men som en Charakteristik." Jeg syntes at denne Udtryksmåde var noget vel kraftig og ikke lidet overdreven.

Og når jeg nu ser tilbage på mit Levnetsløb fra tidligste Ungdom af, så må jeg nok alligevel erkjende, at dette er „den røde Tråd" som går gjennem alt mit Livs Tougverk. Det har heldigvis ikke fjernet mig fra Livets Praxis; både i Skole, i Menighed og socialt Stræv har

jeg været med — kanhænde i altfor stor Mangfoldighed. Og dog altid tilbage til Videnskaben, tilsidst hovedsagelig koncentreret om den nytestamentlige Tids Literatur og Personligheder, dog omringet med en „corona" af Filosofi, almindelig Historie og social Økonomik.

Denne Hang til Videnskaben har kostet mig mange Udgifter, tildels ikke lidet Overanstrengelse, indimellem og en Del Modgang, især fordi det var mig umuligt altid at trampe de gamle optrakkede Veie og prøve at pynte lidt på disse, og fordi Driften til at slå ned på dristigere Stier ikke altid lod sig mestre. Og således fik alligevel Trangen dog sit Løb, om end ofte over Stok og Sten og dette gjemmer jo, når alt kommer til alt, Lykke. Og dertil bidrog den store Nåde fra den himmelske Fader, at Helbreden holdt ud og er næsten lige holdbar nu, da jeg har overskredet „Støvets" Åremål, således som dette er skildret af det gamle Testamentes Psalmist i Psalme 90.

Såsnart jeg i 1878 og om Vårsemestret i 1879 var færdig med mine Embedsexamina, drog Videnskaben mig til Udlandets Lærdomssæder. Det var ikke ganske let at opdrive Midler til denne Vidtløftighed. Vistnok var jeg Medlem af en Velstandsfamilie. Men når jeg var den ældste blandt 8 Brødre og 5 Søstre i tilvoxende Alder og med Krav på god Uddannelse, så kunde der fra Forældrenes Side ikke ofres på Extravaganser for mig, den ene. En større Forretningsmand på mit Hjemsted, med hvem min Fader på mange Måder stod i Forbindelse, en udpræget „matter of fact man", gjorde også gjeldende for ham, at sådan Videnskabelighed var lidt af en Overdådighed. Jeg kunde derfor af min Fader i dette Øiemed hverken få Forstrekning til Overdådigheden som Gave, eiheller som Lån eller Kaution for Lån i Banken. Jeg måtte ty til en Fætter, og for Sommersemestret i 1879 drog jeg afsted. Det var til Erlangen, den forjettede Stad for Datidens videnskabstørstige Theologer, at Kursen sattes.

Hvad vilde jeg der studere? Det var tildels dunkelt for mig selv. Først og fremst var almindelig theologisk Erudition mit Begjær og derunder fornemlig Praktisk Theologi (Sjelesorg, Prædiken, Gudstjenestens Theori). Men der var samtidig en famlende Søgning inden i mig efter noget specielt Studieområde. Jeg havde dengang forelsket mig i *„Gnosticismen"* (intet ringere!) og særlig i dens oprindelige jødiske Tilknytninger (Simon Magus, Bardesanes o. s. v. o. s. v.). I Kameratkredsen i Erlangen (samlet om G. v. Zezschwitz's Studienhaus) kaldte man mig endog spøgende: „Der Gnostiker". Navnet

var vistnok myntet eller medaljepræget af *Paul Böhringer* [1852-1929] som nu [1926] er Professor i Kirkehistorie i Schweiz (Basel), Søn af den navnkundige Kirkehistoriker *Friedrich Böhringer* [1812-79]. Han var dengang ligesom den senere Erlanger Nytestamentler *Paul Ewald* [1857-1911] en af commilitones og Husfæller i Studienhaus-Kredsen. Men efter en Tids Ophold i Erlangen kom jeg til sammen med min Reise- og Studiefælle, *Lars Werner Oftedal* [1854-1902], at gjøre en Visit hos *Theodor Zahn* [1838-1933], den store *v. Hofmanns* Efterfølger i Professuren for nytestamentlig Videnskab. Denne Mand var allerede da navnkundig for sin enorme Lærdom og sin skarpe og klare Forstand. Under en Times Underholdning kom vi ind på forskjellige Emner, deriblandt også på min Forkjærlighed for Granskningen af den gammelchristelige Gnosticisme, særlig dens Forhold til Aposteltidens Simon Magus som dens antagelige Ophavsmand. Herunder sagde den lærde Professor: Ja, Gnosticismen er *mig* så broget og vanskelig at udrede, dens Tankeretninger så indfiltrede i hin anden og overhoved så flokete, at jeg helst ikke vil indlade mig mere end høist nødvendig med den Åndsretning. — — — Det havde til Følge, at jeg afstod fra Gnosticismen i al Fremtid og bare hilste den sky på Afstand uden enhver Tilnærmelse.

Erlangerskolen var ikke længer fuldt på Høiden af sin Høikonjunkturens Bølge i 1879 — omendskjønt den endnu altid var blandt de ledende i tydsk Videnskabelighed. Den opstigende nye Stjerne var allerede synlig: *Albrecht Ritschl* [1822-89]. Men selv om nu både *Johann v. Hofmann* [1810-77] og *G. Thomasius* [1802-75] var gangne til sine Fædre, skjønt både *Franz Delitzsch* [1813-90] og *Theodosius Harnack* [1817-89] var dragne bort, så havde dog Erlanger-Skolen endnu en Eftersommer, en „Indian Summer" af adskillig Glands. Der var jo også nu som Arvtager efter *Thomasius* den værdige og åndsmægtige *Reinhold Frank* [1827-94]. Der var som Efterfølger af v. Hofmann (som nævnt) *Zahn,* den nuværende „Altmeister" von Zahn, hvis Stjerne allerede 1879 var i sterk Stigning. Der var som Efterfølger efter Theodosius Harnack fremfor alle *Gerhard v. Zezschwitz* [1825-86]. Ved Siden deraf Kirkehistorikeren *G. L. Plitt* [1836-80] og den dengang endnu unge *Alb. Hauck* [1845-1918], han som engang fra Leipzig skulde overstråle næsten alle Kirkehistorikere indenfor „den tydske Tunge" omkring „die Jahrhundertwende". Af Filosofer var som ny og frisk Kraft kommen *Gustav Clasz* [1836-1908], „gemässigter Idealist", derfor vel likt af de ledende Theologer dernede. Som indført hos *Zezschwitz* og derfor tilhørende dennes Studienhaus's

„äussere Kreis", blev jeg draget med ind i dennes Åndsstrømning, hvad også stemte godt for en Discipel som jeg var af *Caspari* og *Bugge, Heuch* og *Bang*. Studienhaus var et Studenterhjem eller noget mere end det. Det nærmed sig til en praktisk Indøvelses-Anstalt i geistligt Liv. Professoren var det levende Hjerte i det Huses organiske Liv. Hver Uge ledede han i kameratslige Former Samtaler over geistlige Emner, hvis Behandling af ham løftedes op i en Høifjeldsluft af både høiere Opbyggelighed og indtrængende Erkjendelse af det christelige Troesindhold. Denne Professor var ikke bare en sand Fundgrube af Lærdom, vidt om spændende og intens, men i sine Samtaler, sine Forelæsninger, sine Prædikener og Katecheser gnistrede han af Åndrighed og strålte af Veltalenhed, henførende, sublim Veltalenhed. Det ytred sig på alle Områder, hvor han bevæged sig, ikke mindst på Kathedret. Man sad mangen gang ligesom „fjetret", overdrysset af Kaskader af Åndens levende Vand.

Jeg lod mig henrive til at prædike til Aftensang i det fremmede Sprog, og ved at holde mig strengt til Manuscript gik det uden at hinke altfor meget. Derimod indlod jeg mig ikke på at katechisere, fordi dette vilde forudsætte en Letbevægelighed (en „Volubilitet") i det tydske Talesprog som bare opnåes efter langvarigt Ophold i det fremmede Land.

Omendskjønt dette Studieophold et Sommersemester igjennem i høi Grad udvidede min åndelige Horizont og fornemlig bragte mig i en åndelig Nærhed med Reformationens Personligheder, en Nærhed, der grændsed næsten op til personlig Omgang med disse, så medførte det derimod ikke nogen egentlig Ændring i Tænkemåde og Åndsretning. Ganske naturlig! Jeg var jo hjemmefra d. e. fra vort Universitet indøvet i Erlangerskolens hele Tankeverden. Denne kom mig nu kun imøde i en eiendommelig hjemmejordbunden Friskhed. Og *det* var ligesom at opleve det gamle engang til, men med en ny Aroma. At bringe denne nye theoretiske Oplevelse til Anvendelse i den hjemlige Praxis, på norsk Jordbund, det kunde ikke andet end være forventningsfuldt. Og fuld af Forventning vendte jeg hjem.

Da jeg så kom til Hovedstaden, rig på Minder, men „arm på Gods", var min første Gang naturligen til min høitærede Ven og Beskytter *J. C. Heuch* [1838-1904]. Denne Mand havde i mine senere Studenterår været mig mere end Lærer og åndelig Veileder; han havde været mig som en Fader. Han satte mig også strax der, hvor han fandt jeg kunde have de beste „Læreår" og Lærevilkår. Det var

som personel Kapellan hos *Otto Ludv. Sinding* [1809-80] ved Petri Kirke i Stavanger. I dette kirkelige Brændpunkt, med rige Minder fra Haugianismen, fra Brødremenigheden og Kvækeres Religionsiver, og nu sidst med Lars Oftedal [1838-1900], Missionsskolen, Politiken med Rektor Steen i Spidsen — der var det Hele skikket til at give Stof til Hærdning og Støbning af en vordende Character, ifald der da *var* Stof til sådant i mig. *Sinding* var en fin, åndelig fornem Personlighed, intelligent og kundskabsrig, from og fast i Støbningen. *Peter Blessing* [1829-82] også hørte til Geistligheden. Her var altså sterke åndelig impulsrige Elementer.

Men desuden: netop da jeg skulde til at begynde i Stavanger, så åbnede sig i og for Rogalands gamle Bispestad i visse Måder en anden Art af åndelig Høikonjunktur af sjeldneste Forekomst. Det var *Alexander Kiellands-tiden* som jeg opleved. Det var ei alene det at denne Digter var født i og stammed med alle sine åndelige Rødder fra Rogalands Jordbund. Men al hans Digtning havde jo som enhver ved både sit Stof og sit Område derfra. Også i dette blev jeg drevet ind. Men her er ikke Stedet til at dvæle ved denne Side af Stavangerlivet, omendskjønt også dette hørte med til de „forberedende Prøver" for mig i Videnskabens Yrke. Men da det nu var „bestimmt in Gottes Rat", at det var et Knudepunkt i den hellige Historie som senerehen særlig skulde lægge Beslag på mig i Videnskaben, så var det naturligvis af Vigtighed, at jeg i Stavanger i Årene 1880-1885 skulde få leve med og endog handle med i en vigtig Brydning i vor kirkelige og politiske Historie. Det var ikke til at undgå. Kiellands Bøger satte alle Sind i Bevægelse, her „på Åstedet"; Brydningstidens mest omvæltende Ideer i Religion og Moral brød som Stormbølger ind over Stavanger Våg, rigtignok med stillere Pauser indimellem. Sociale Brydninger forberedtes til også at lade ane kommende Uveir. Tre politiske Retninger: det radikale Venstre, Oftedølernes Moderantisme og det gamle borgerlige embedsmandsorienterede Høire skyllede op mod hverandre. I „Vestlandsposten" under Oftedals Overledelse havde de moderate her endog et Centralorgan for hele Landet. I Waisenhuset og de andre „Bethania"-Stiftelser, som var Oftedals Verk, grundlagt og ledet af ham, havde en mægtig religiøs Bevægelse af nypietistisk Art et Brændpunkt — også *det* for hele Landet. „Bibelbudet" som Opbyggelsesblad, „Basunrøst og Harpetoner" som folkelig Hymnebog bredte sig fra Nordkap til Lindesnæs, og så at sige „fra Grændsen og ud til de drivende Garn". Det første af disse, det religiøse Tidsskrift, havde Tusinder af Tingere og mange Tusinder af Læsere i flere Samfunds-

lag, og „Basunrøsten" blandet med de liflige lyriske Harpetoner løfted Sindene mod Himlen i ærligste Andagt. Det var mest værdiløs Poesi, men den „menige Almue" hverken kræved eller rådde med noget høiereliggende kunstnerisk Stof. Oftedals og Medarbeideres reisende Forkyndelse af Retningens Evangelium — og indblandet deri dens moderate Social- og Statspolitik, — havde just i Stavanger sin egentlige centrale Kraftstation[1]. Og selve denne Kraftstations levende personlige Kraftkilde, Oftedal, var i min intimeste Nærhed, ei alene således at denne Mand var min Specialkollega i Petri Menighed, men i det meste af min Stavangertid var jeg endog ved Konstitution under Menighedernes Omlægning efter Sindings Død (Nyårstid 1882) som Sogneprest på en Måde hans nærmeste Foresatte, så ung jeg end var, og så mægtig som *han* var netop i sin Storhedstid. Således måtte jeg, dengang endnu både theologisk og kirkeligt strengt konservativ, nødvendigvis tage åndelig Del, om jeg end væsentlig holdt mig udenfor Valgarbeide og den Slags.

Min Stavangertid 1880-1885 var i det Hele videnskabelig for mig en Begyndertid og som Følge deraf en Forberedelsens Tid. Det var også en Tid af Omskue, af „Kringsjå", til Orientering i Åndslivet og dets Retninger over hele Linien, ikke bare i Theologien, skjønt også den altid på en Måde lå mit Hjerte nærmest. Men alle Videnskabens Udgreninger, de åndelige ikke mindre end de naturvidenskabelige, stod dengang i Evolutionens Himmeltegn, den vesterlandske Evolution, som dengang havde Mænd som Auguste Comte [1798-1857] og Herbert Spencer [1820-1903] foruden A. R. Wallace [1828-1913] og Francis Galton [1822-1911], Cesare Lombroso [1836-1909] og mange, mange andre som Bannerførere. Og her gjorde de på Evolutionens Kart fremtrædende Grundideer sig gjeldende over mange af Livets Områder: Religion og Kirke, Moral og Samfundsliv, Psychologi og Erkjendelsens Grundlag, ja endog Medicinen og Geologien, men fremforalt Historien. Over alt i disse Områder søgte jeg at orientere mig, så godt jeg formådde, altid i det nyeste; med Sideblik til Tydskland kom derved Udsynet i særlig Grad til at være rettet mod Vesterland, d. v. s. England og Frankrige. For at tvinge til en lidt dybere Indtrængen inden disse forskjellige Områder, havde jeg i de År for Sedvane at redegjøre for mine små Orienteringer overfor den norske Geistlighed og den ånds- og religionsinteresserede Almenhed i Udredninger af det vigtigere som Tidens større og mindre Tænkere

[1] Her kan henvises til de levende Skildringer i Alexander Kiellands „St. Hans Fest", jeg mener Milieu-Skildringerne deri.

bragte til Torvs, særlig de i de førende Kulturlande. Ser vi på et Udvalg af disse Emner, så støder man på bl. a. følgende: August Comte og Positivismen (1881), Den christelige Stat og dens sociale Fremtidsopgaver (1884), v. Bodelschwingh og Arbeiderkolonierne i Tydskland (1886), Den gammeltestamentlige Bibelkritik under Evolutionens Tegn (Wellhausen og Meningsfæller) (1885), Herbert Spencers Opdragelseslære, Om Kvindespørsmålet (1889) og flere lignende. Vi vil se: det er netop de brændende Spørsmål inden Livets vigtigste Områder med særlig Tone på det sociale og religiøse. Ideerne strømmede mest ind fra Vesterlandene og delvis fra Tydskland. Men her gjælder den gamle velkjendte Sandhed: „Wer den Dichter will verstehn, Muss in des Dichters Land schon gehn". Således blev Stavangertiden trods al den praktiske Optagethed en Udlængslernes Tid. Sterkt optaget af strengt Arbeide havde Tiden været. Og det ikke bare i al Almindelighed, men på Grund af ganske særlige Forhold på den Tid i Stavanger blev min Arbeidsbyrde særlig anstrengende.

Det var ikke alene de mange og mangeartede Embedspligter i en religiøs, social og politisk Stormtid (Rigsrettens, Bohemens, Kirkereformernes Periode) som optog mig. Men det var også en Omlægning af Menighederne i Stavanger, som kom til at optage mig arme unge Menneske meget mere end jeg kunde ventet. I den nedsatte Komité, bestående af dygtige, men af sine Hverv og Kaldspligter overbebyrdede Mænd, faldt der på mine Skuldre som Komitéens Sekretær en stor Broderpart af det forberedende Arbeide — og det med Reguleringen af en hel, delvis meget gammeldags Byes Grændseomlægning med Tillæg endog af Forholdet til Nabosognet Hetland. Der var til og med flere forældede Rettigheder at lavére imellem. Når jeg fik så meget mere af Arbeidet med Menighedsordningen end rimeligt var efter min unge Alder og lave Stilling som bare personel Kapellan, så havde det sin Grund deri, at Domkirkens Sogneprest, en almindelig høit agtet Mand, var så døv at han umulig kunde overtage Ledelsen og derfor kun modtog Formandshvervet på Betingelse af at jeg som Sekretær skulde udføre det forberedende Arbeide og fremlægge Forslag til den endelige Indstilling. Det blev gjort og derefter blev hele Menighedsordningen gjennemført.

Så var jeg da mæt af Praxis, da jeg August 1885 skulde drage fra Stavanger. Tanker og Planer og dermed følgende Længsler ud mod Videnskabens Jagtmarker drog mig udenlands. Som min store landsmand Bj. Bjørnson måtte jeg gjerne lig Sneglen have Huset med på

Farten. Og så drog jeg da i Viking, som Tydskerne pleier sige: „mit Kind und Kegel", Hustru og 3 Barn i Alderen fra 4 til et halvt År og atpå Tjenestepige. Det første Standkvarter gjaldt Leipzig. Og hvorfor særlig dette Lærdomssæde? Nu, det var jo en gammel Lutherstad med gribende Minder fra Luthers eget Liv (Disputationerne bl. a.), og fra 30-Års-Krigen, videre fra afgjørende Kulturepocher, hvor både Goethe og Gellert med mange flere havde spillet ind; med Minder om afgjørende Vendepunkter i Verdensskjæbnen (Anno dreizehn) og Susningen af en *Bach's,* en *Mendelsohn's,* en *Wagner's* dragende og løftende Tonekunst. Men der var noget særegent atved. Det vil fremgå af det, som er anført om de Emner som sysselsatte mig i Stavangertiden, at Tidens brændende sociale Spørsmål deri var fremtrædende, dette naturligvis altsammen seet og bedømt i Christendommens, særlig den christelige Moralitets Ånd. Og her var ikke alene en Mand som *Christoph Ernst Luthardt* [1823-1902], Dogmatiker og Moraltheolog i udpræget luthersk Ånd og med sikker Tradition. Men her var tillige en Dragningskraft, et af den moderneste Filosofies Centrer i den store *Wilhelm Wundt* [1832-1920], Psycholog, Ethiker, „Völkerpsycholog" og Filosofihistoriker af allerhøieste Rang. Her var også en anden verdenspåvirkende Magnet, særlig orienteret i Forhold til mine Intentioner. Det var Socialøkonomen *Wilhelm Roscher* [1817-94], Høvdingen i den historiske Skole inden den moderne Socialøkonomi. Her kunde jeg tage for mig af fulde Fad. Og gjorde det også. Her stod også til Rådighed en overdådig Omgang med inspirerende Personligheder og hjertelige Venner. Der var nu den senere velkjendte Erlanger Nytestamentler *Paul Ewald,* min Ungdomsven fra 1879 og v. Zezschwitz's Studienhaus, i 1885 Privatdocent i sin Fødeby Leipzig, hvor han tilhørte en rig, anseet christeligsindet Kjøbmandsfamilie. Men jeg skulde med min Familie meget snart komme meget nærmere det ene af de vigtigste åndelige Brændpunkter i Pleissestaden. Og dette gik således til. Ved min Ankomst ved Begyndelsen af September var vor egen store Theolog *C. P. Caspari* [1814-92] for en Uges Tid på Gjennemreisebesøg i Leipzig, hvor en af hans Brødre var Gymnasiallærer. Denne min høit skattede theologiske Lærer opsøgte jeg naturligvis. Han gav mig to Anbefalingsbreve af stor Nytte for mig. Det ene var til *Luthardt.* Efter at have aflagt denne både mægtige og rige Mand et Besøg blev, på Grundlag af denne Anbefaling, dette gjæstfrie Hus åbnet på vid Væg og det både for min Familie og mig selv. Luthardt havde en stor Kreds af Kjendinger, Venner, Meningsfæller, Medarbeidere

fra både nær og fjern, fra Indland og Udland. Først og fremst blev både min Hustru og jeg engang for alle indbudne til de 14-daglige såkaldte „offene Abende". Disse var ganske enkle i sin Tilstelning, Beværtningen bare The, Smørbrød og Øl. Men Rummene var store og interessante i sit Udstyr. Og Gjesterne var mangfoldige. Der var altid et interessant Emne på Tapetet. Den første Aften var det Biskop *Oskar Pank* [1838-1928] som holdt Gjesternes Interesse i Ånde. Og det på en aldeles henrivende Måde. Han var nemlig ganske nylig vendt tilbage fra en Visitatsreise til de lutherske Menigheder i Ungarn, mest af slovakisk, men også tildels af tydsk Oprindelse. Biskopen var udsendt af den mægtige „Gustaf-Adolph-Verein", der havde sit Styrecentrum i Leipzig. Denne yded nemlig betydningsfuld økonomisk Understøttelse til disse ungarske Menigheder og havde derved naturlig Visitats-Ret og stor Interesse i dette.

Og Biskopen fortalte. Takket være Magyarernes Sands for Storladenhed var denne Panks Reise til de for det meste beskedne Menigheder ligesom noget af en Eriksgata. Vistnok var Magyarerne mest romerske Katholiker og således egentlig ikke Velyndere af Gustaf Adolphs-Foreningens Åndsfrænder. Alligevel, fortalte Biskopen, var Modtagelsen i fuldeste Mål „magnatisk". Der ringedes med alle Landsbyens Kirkeklokker og Biskopen afhentedes med fuldt Udstyr af Vogne og lign. Aldrig havde han i hele sit Liv været mødt med sådanne Ovationer. Og dog var Uvillien i Ungarn mod Tydskere utrolig sterk. En Magyar havde fortalt ham at ifald man i Himlen måtte færdes sammen med Tydskere, så vilde han søge bort fra et sådant Sted. Noget bidrog dog til hans venlige Modtagelse at både Kossuth og Tisza, disse Ledere i Ungarns Selvstændighedsstrid, havde været Lutheranere.

Man mødte ved Luthardts Modtagelser Personligheder fra mange Nationer, både fra Europa og America, særlig forholdsvis ikke få fra Skandinaviens Lande, og de russiske Østersjøprovinser. *Der* havde jo siden Middelalderen både Tydskheden og Protestantismen og tillige Svenskheden sine gamle faste Holdepunkter, og så strømmed man gjerne til et sådant Midtpunkt og fast Borg for Lutheranismen som Luthardt og hans „Evangelische Kirchenzeitung" med dens vidt udgrenede Klientel. Her gjorde jeg også Bekjendtskab med en anden vel kjendt luthersk Kirkemand Pfarrer Dr. theol. *Wilh. Hölscher* [1845-1911]. Lidet anede jeg dengang at jeg skulde komme i særlig nært Venskab med dennes Søn *Gustav Hölscher* [1877-], Professor og Dr. theol. for gammeltestamentlig Videnskab, nu [1926] i

Marburg. Han vil gjennem sine Skrifter og Artikler endog på vort Sprog og i vort Tidsskrift være vel kjendt for vor theologiske Almenhed. I 1908 havde jeg den Glæde at deltage i Feiringen af Gustav Hölschers Bryllup med en Ætling af den Gjessing-Monradske Familie.

Således var jeg ad denne Vei kommen lige ind i det theologisk-videnskabelige Hovedkvarter. Selvfølgelig fulgte jeg Luthardts Forelæsninger. Dette var en festlig Glæde hver Dag. Af de mange akademiske Katheder-Forelæsere, som jeg har hørt i flere Lande, har ingen nådd i Høide med Luthardt i Kunsten at undervise, ingen har været så „lehrhaft" som han, ingen fra denne Side seet så fængslende. Det lå både i Klarheden og i Dispositionen, i Fremførelsen og Belysningen fra Livet i Kirke og Borgersamfund — alt dette i en organisk Samklang uden Lige. Aldrig glemmer jeg en Time af hans Forelæsning over Dogmatiken (Vintersemestret i 1886 på Vårsiden). Emnet var det subtile Spørsmål *Communicatio idiomatum.* Med et lunt Smil indledede Luthardt Behandlingen med den Bemerkning: Dette ansees som et særlig vanskeligt Emne. Vi skal se! Og han tog fat på en Analyse som lagde de enkelte Bestanddele tilrette i Rad og Række med en Oversigtlighed, som både var let indlysende og næsten festlig lysende, om jeg så tør sige. Så standser han halvveis og siger: Mine Herrer! Det er kanhænde anstrengende at følge med i denne Udredning. Lad os prøve på en Opfriskning til Hvile — „eben eine Erholung zur Kräftigung unseres Denkvermögens". Og så fortalte han en Humoreske fra bayersk Bondeliv, som kraftig oplivede vore Livsånder. Derefter: så tager vi fat på den møiefulde Opstigning pány. Og uden man vidste om det havde Humoresken indeholdt en lysende Illustration med Stråler til flere Sider av communicatio og idiomata og de to Naturer i Christi Person og det Hele.

Men som man ved, var der dengang en anden af den lutherske Videnskabs Koryfeer i Leipzig (en tredie, nemlig *K. F. A. Kahnis* [1814-88] lå for Døden, lå og yret i Feber og tiltagende Åndssløvhed). Denne anden Stormand var *Franz Delitzsch.* Aldrig glemmer jeg mit første Besøg hos denne verdensberømte Mand. Jeg gik tillidsfuldt til ham i hans reglementerte „Sprechstunde"; thi jeg havde en Introduktion med mig fra selve hans Ven gjennem alle År C. P. Caspari. Men til at begynde med blev jeg lidt modløs; thi hans første Ord lød: „Bitte, setzen Sie sich eine *Minute.*" Dette lød jo ikke meget lovende. Og så kom da Forklaringen. Vi Professorer her i Leipzig, „wir sind *überladen,* Besuch aus aller Herren Ländern, nicht am wenigsten aus dem neuen Weltteil America." Så gik han — for ikke at spilde Tid — strax over til at få Rede på hvilket Område inden

Videnskaberne mit Studium gjaldt. Da han så fik vide at dette var Moralfilosofi og Socialøkonomi — så fortsatte han: „Ja, geehrter Herr! da haben wir nun Wundt, ein weltberühmter Mann, er bewegt sich in den allerhöchsten Regionen seiner Wissenschaft. Von Besuch insbesondere aus England und America sehr in Anspruch genommen. Ja, Vorlesungen allerdings; sonst dürfen Sie nicht sehr viel von ihm erwarten. Und Nationalökonomie. Nein, da ist Roscher, auch ein weltberühmter Mann, ausser den Vorlesungen dürfen Sie nicht sehr viel von der Seite erwarten. Vielleicht einmal eine Einladung, aber nicht viel mehr. Dagegen ist hier für Nationalökonomie ein Privatdocent namens Walcker, ein junger Mann. Dem will ich Sie empfehlen; er wird sich Ihrer besonders annehmen."

Det sidste var også til Overmål træffende. Både videnskabelig, kameratslig og selskabelig overvældede Dr. *Carl Walcker* [1839-1909] mig med Bistand og Veiledning, med Introduktioner, ja med et Venskab som vared hele hans Liv ud. Han var et Magazin af Lærdom, ikke nogen banebrydende Videnskabsmand, men gjennem kyndig, en idealt anlagt Gentleman og af en ubegrændset Velvillie. Mange gange efter mit første lange Studieophold i Leipzig besøgte jeg Walcker der. Han leved ugift, men med en ugift Søster til at forestå en Husholdning for dem begge. Som Søn af en rig Kjøbmandsfamilie fra Estland (Pernau, nær Reval) havde de en Formue, som efter deres Død blev anlagt i et videnskabeligt Legat for Leipzig Universitet. Af denne Mand blev jeg holdt underrettet om alt, som foregik i Videnskabens Leir på den Tid både i hans eget Fag over hele Europa, og i andre Fag i Leipzig. Dr. Walcker var et rent Magazin af Kundskaber om *Fakta*. Hans egen Produktion (af ganske stort Omfang) var høist eiendommelig i Fremstillingen. Den forløb mest i Form af sammenkjedede Fakta, hvor netop Sammenkjedningen angav Tankeføringen. Han var en ivrig Tilhænger af Frihandelen (free trade) efter Mønster af den klassiske engelske Økonomiskole. Interesseret for den lutherske Åndsretning i en noget liberal Modifikation havde han mange Berøringsflader med min egen Livsanskuelse. Da han ligeså vel som hans Søster (en midaldrende Dame af høi Dannelse) eiede et Væld af den mest opofrende Velvillie, så var denne Konnektion mig af høieste Verdi.

Så havde Delitzsch været mig en god Veileder forsåvidt. Men hans Fortjenstlighed i så Henseende rakte langt videre, også langt videre end han selv havde tænkt. Dette står i Forbindelse med Roscher og med Wundt. Jeg hørte et helt Semester igjennem *Roscher's* Forelæsning i „Nationaløkonomiens Grundprinciper". (I Parenthes be-

merket sad jeg hver Morgen en Time som Tilhører med den nu afsatte Konge af Sachsen, August Friedrich, dengang Arveprins.) Også Walcker og *Otto Warschauer* [1853-1916], den sidste en lysende Begavelse og høist fængslende Forelæser, hørte jeg flittig og ved personlig Studium gjorde jeg mig orienteret i Samfundsøkonomien. Derom havde jeg oftere private og meget instruktive Samtaler med Roscher i hans Hjem. Han udtalte sin Vurdering af, at jeg satte mig på Skolebænken i den sociale Økonomi. Thi Kirken havde vigtige sociale Interesser at varetage. Men da måtte dens Tjenere ikke være aldeles uvidende om en så vigtig Side af det sociale Liv som dets Økonomi. Han havde lyttet med Glæde til Prædikener fulde af social Begeistring og gribende. Men så kunde der pludselig komme tilsyne visse Udredninger af en så fundamental socialøkonomisk Uvidenhed, at det ganske ødelagde Virkningen. Roschers Lærdom var omfangsrig og indgående, hans historiske Indsigt var imponerende, hans Foredrag yderst tiltalende, og hans gudfrygtige Sindelag og Synsmåder trængte gjennem som varmende og opklarende Solstråler. Sociologisk tilhørte han nærmest de såkaldte Kathedersocialister.

Men så kom hertil *Wundt*. Der var en Side ved hans vidtfavnende Videnskab, som for mig var noget nær utilgjængelig. Wundt, en Prestesøn fra Baden, var oprindelig Mediciner og som sådan havde han i hele 12 År doceret Fysiologi som en af sin Tids første. Mange af vore ældre Læger har lært af hans Lærebøger. Senere gik han ind som Universitetslærer i den rene Philosophie. Han læste i Tidens Løb i Leipzig over alle Discipliner og lagde sig som Specialitet særlig efter fysiologisk Psychologie, hvor han anlagde Laboratorium og uddannede Lærlinger ved Experimenter o. lign. Men dernæst var han blandt de allerbetydeligste til at lægge Grundstenene til en ny Videnskab, nemlig „Völkerpsychologie". Skjønt Wundt var i sine Grundlag og Oprindelse som Videnskabsmand opdraget i streng og exakt naturvidenskabelig Methode, og skjønt han praktiserede denne så intenst som nogen i sin Bearbeidelse af Sjelelæren, så kom han aldrig til at bli videnskabelig Materialist. Lig Mænd som *Lotze* (også oprindelig Medicus) forblev han til sit Livs Ende „gemässigter Idealist" — hvad man bedst kan se af hans *Ethik*. De Forelæsninger som jeg fulgte i Vintersemestret 1885-86 omhandlede Filosofiens Historie. Efter et kortere Overblik over den gammelgræske og en lidt udførligere Behandling af Augustin og de middelalderske Scholastikere gik han over til Hovedemnet, den nyere Tids Philosophie. Det var udmerkede Sager han her leverede. Rolig og nøkternt, men samtidig spirituelt var hans Foredrag — fremforalt klargjørende Sammenhængene og

Udviklingsgangens Led som de griber ind i hverandre. Jeg skal aldrig glemme hvilket høit vurderende Lys han kasted over de middelalderlige Scholastikere og deres Afløsere, Baco af Verulam og Descartes m. fl., ikke mindre end over Spinoza og Leibnitz. Her fik jeg først erfare det store Overblik af den fremadskridende menneskelige Erkjendelse, fremadskridende gjennem, trods og endog formedelst Vildfarelsen, idet, som han sagde, den Vei vi i Filosofiens Historie tilbagelægger, for en stor Del er Veien gjennem de menneskelige Vildfarelsers Historie.

Det vil af det her meddelte ikke være vanskeligt at tænke sig at Wundt med sine Forelæsninger, og ikke mindst med disse over et så almeninteressant Emne som Filosofiens Historie, øved en magnetisk Tiltrækning aller mest på de mange Udlændinger. Blandt dem især på Englænderne eller rettere Briterne. Jeg glemmer ikke let følgende Passage. Ved Rectoratswechsel 31. Oct. var der stor Høitidelighed i Aulaen. Denne Pragtsal var mig ny og efter Festlighedernes Slutning gik jeg omkring i den nu tomme Sal og orienterede mig især blandt Billederne af de navnkundige Åndens Stormænd, som der skuet ned på de ærværdige Ceremonier. Så kom der en engelsktalende Herre til mig, mismodig over sin ringe Fortrolighed med det tydske Sprog, og bad mig gjengive Hovedsagen af Høitidelighedens Tankeindhold, selv skulde han meddele derom til Bladet „The Scotsman" i Edinburgh. Jeg, som selv i min Egenskab af Udlænding så vel forstod Mandens Forlegenhed, gjorde mit bedste. Herren var the Reverend *Kennedy*[1], for Tiden bundet som Sjelesørger til en skotsk Menighed „in the Highlands". Vi kom i Samtale om Afhjelp af denne Mangel i Henblik på Forelæsninger, da han vilde tilbringe Semestret her med Studier sammen med flere Englændere og Amerikanere, alle mere og mindre, især mindre polyglott udrustede. Vi overveied mangt og meget og kom dengang neppe længer end til famlende Tanker. Men kort Tid efter ser jeg Mr. Kennedy i Auditorium maximum hos Wundt i Selskab med flere britiske og amerikanske Lidelsesfæller. Der forelå en åbenbar Lettelse. Thi de havde fået en Sproglærer af høi Dannelse til at høre Wundts Forelæsninger, høre dem ikke så meget *for* som *med* dem. Så holdt han Timer for disse „Visdomselskere" hvor hver Forelæsning blev serveret på Engelsk og i muligst let fordøielig Form. Det skede naturligvis mod god Betaling. For min Del havde

[1] [Her siktes vistnok til *Harry Angus Alexander Kennedy* (1866-1934), sønn av G. R. Kennedy, Free Church Minister i Dornoch i Sutherland. H. A. A. Kennedy studerte i 1885-6 ved tyske universiteter, og blev senere professor i det Nye Testamente i Toronto i Canada og i Edinburgh.]

jeg også en Art Øvelse i den høiere åndelige Fordøielse af Wundt. Min gode Ven og åndelige Broder *Olaf Ellefsen* (1857-1917), den senere høit anseede Skolemand, sad hver Time ved min Side og skrev „currente calamo", medens jeg, som aldrig har været pennerap, kun drev det til at præstere en „cursus interruptus". Så kunde jeg stadig hjelpes af min energiske Studiefælle. Denne Studiefælles vedholdende Energi anstrengte (i Parenthes sagt) i altfor høi Grad hans Nervekraft og nødte ham endog til en Tidlang efter Semesterslut at lægge brak. Og vel var det. — Men hos Wundt inddrak jeg Visdomsværdier ei alene på hans Forelæsninger. Af og til fik jeg Lov til at komme til ham i hans „Sprechstunde". Og da på Tomandshånd fik jeg høste noget af det bedste. Særlig mindes jeg engang. Da jeg gjerne vilde arbeide mig frem til Forståelse af den vesterlandske Moralfilosofi og denne helt og holdent arbeided under Evolutionens Himmeltegn, så kunde jeg jo umulig komme *Darwin* forbi. Men Darwin arbeider jo helt og holdent på naturvidenskabelig Basis, som jeg havde liden Evne til at mestre. Gjenfremstillinger af Darwinismen, som jeg havde læst mange af, efterlod et Savn, en plagsom Rest af manglende Forståelse. *Hvor* skulde jeg få bødet på dette? Wundt sagde: Læs Darwin selv, særlig „Origin of Species"! Vel! men det er jo Zoologi? Wundt mente opmuntrende, at jeg uden større Vanskelighed vilde klare Forståelsen. Og han havde Ret, Ret i det, at *kun* hos Mesteren selv kunde man vinde fuld Forståelse. — Så var det en anden Sag. Hvem skulde jeg i England opsøge for mit Formål? Han sagde: Uden Tvivl *Henry Sidgwick* [1838-1900], dengang Professor i Cambridge. Altså til Cambridge skulde Kursen styres på denne min Jagt efter Visdom. Dog skulde det ikke gå direkte.

Dels til Opfriskelse efter anstrengt Arbeide, dels til Udvidelse af den åndelige Horizont, Udvidelse både i Rum og i Tid, stod min Hu til *Italien* og særlig til Rom. Rekreation var ønskelig. Thi jeg havde havt ikke lidet at gjennemgå i Vinterens Løb. Vinteren i Leipzig er ikke hvert År ganske let. Luthardt havde allerede ved mit første Besøg i hans Hjem talt om Vinteren og dens Ledsager: „Der böse russische Wind." Og den fik vi i Sandhed føle, da November kom. De to ældste Børn (Sønnerne) angrebes af en farlig Difterit. Med Nød og neppe reddedes Livet. Senere tog min Hustru til at skrante. Disse Tilstande som varede helt til Vårens Komme, var alt andet end gunstige for anstrengende Studier. Det blev bare at følge med i Forelæsningerne, men det var også egentligen det vigtigste: nemlig at bli orienteret i Tidens ledende Tanker inden de Områder, hvor jeg havde mine Interesser.

Min levende Interesse for praktisk Reform i Tidens sociale Gjæring bragte mig i Berøring med to den Gang i Tydskland fremragende Personligheder. Den ene var Hofprediger *Adolf Stöcker* [1835-1909], den anden var Pastor Friherre *Fr. v. Bodelschwingh* [1831-1910]. Begge var dengang på Høiden af sin Kraftudfoldelse. Mægtig og gribende var Indtrykket af deres Virke. *Stöcker* gik efter en Tid træt. Særlig fik han en overmægtig Hindring at strides med, nemlig selve Bismarck. Denne Mand havde nok Sands for at Folkets lavere Lag på Set og Vis led Overlast og Tilsidesættelse; at de, for at bruge et senere berømt Slagord, måtte savne den „Plads i Solen", som også disse de talrigste og ikke mindst bærende Samfundselementer måtte kunne gjøre Krav på både efter Guds og Menneskers Lov for retfærdig Samfundsledelse. Bismarck var derfor også i denne Tid ivrig ifærd med sine navnkundige, socialt betydningsfulde og værdifulde Forsikringslove mod Invaliditet og Alderdomsnød. Men alle *Krav* fra de lavere Lag på i så Henseende at få tage hele den sociale Ledelse i egen Hånd var ham imod. Ikke mindst ud fra det Grundlag som Stöcker hævdede. Som vel kjendt var Bismarck en alvorlig, varm og oprigtig Christen. Men at Kravet på omveltende Samfundsreformer, Reformer stridende mod Bismarcks hele Grundsyn på sund og velgjørende Socialpolitik, at dette Krav stilledes ud fra selve Christendommens Grundsyn, stilledes altså som Guds eget Krav til Folkets ledende Styresmænd, se det forstod Bismarck ikke, vilde han på ingen Måde indrømme, holdt han for et Forræderi både mod hans Fædrelands og hans Religions dyrebareste Værdier. Alligevel har Stöckers Indsats havt blivende Betydning. Det blev vistnok nødvendig for ham at træde tilbage: Han måtte nedlægge sit høie Embede ved selve Keisermagtens Throne, som Hofprediger nemlig. Han kunde på Grund af sin udpræget christelig-religiøse Holdning heller ikke finde Meningsfæller og Medkjæmpere i Socialdemokraternes mægtige Parti. Det var det tragiske for tydske Forhold, at den statskirkelige Christendom ikke fik Lov til at bli fuldt og ærligen Talsmand for Arbeiderstandens retfærdige Krav. Den senere navnkundige Pastor *Paul Göhre* [1864-1928] måtte for sin radikale Arbeidervenligheds Skyld nedlægge sit Embede og ligefrem bli Socialdemokrat. Men det som disse to og andre Meningsfæller stred for, blev dog et Gjæringsstof, som i Tydskland og andre Lande bragte til Gjennembrud (bl. a. også herhjemme) den Erkjendelse, at Christendom og radikal Samfundsopfatning ikke er uforenlige, men snarere har flere indre Egenskaber, der altid har øvet og altid vil øve Tiltrækning på hverandre.

Bodelschwingh var anderledes stillet. Hans mægtige Reformarbeide var begrændset til Særområder og han selv holdt sig omhyggelig borte fra den politiske Skueplads, medens Stöcker, som vel kjendt, havde været både Rigsdagsmand og Agitator ved Valgene. Som også vel kjendt har Bodelschwingh været banebrydende i Reformen af Behandlingen af Epileptikere. Her har hans Sammensmeltning af Lægebehandling, Pædagogi og christelig Sjelesorg næsten udrettet Underværker. Det andet Område for Bodelschwinghs Virke var Modarbeidelsen af Omstreiferondet. Her har Bodelschwingh udrettet en stor Gjerning både ved det Net af Arbeidsstationer for Støtte og Ophjelp af Arbeidsledige, hvilke han fik istand over hele Riget, og ved sine navnkundige Arbeiderkolonier, begge Dele med Centrum i Bodelschwinghs Diakonissehus i Bielefeld i Westfalen. Disse Virksomheder og Manden selv havde jeg Anledning til at lære at kjende. Jevnere Mand end denne høifornemme Adelsmand kan jeg ikke mindes at have lært at kjende. Mere levendegjort ydmyg Fordringsløshed og sand Beskedenhed skal man ikke ha let for at påvise, især i en Tid da Beskedenheds-Hykleriet gror så frodig som i vor Samtid.

Den vågne sociale Interesse, høinet og åndelig gjort ved Studier i Samfundslærens Theori og dens mest fuldendte Praxis, var et varigt Udbytte af denne min Tydsklandsfærd.

Dermed tog jeg Veien til E n g l a n d. Det var Forsommeren 1886. De engelske Universiteter har da sin May-Term, som varer til omkring St. Hans, og efterfølges af Høisommerens Ferie. Som vel kjendt er de to gamle Universiteter Oxford og Cambridge særdeles gammeldagse, ja egentlig middelalderlige i sin Ordning. Både råder her gjennemgående en kirkelig Åndsretning og de enkelte Kollegier har hver for sig en Selvstændighed der i de fleste Henseender minder om Klostrene. Svarende til Prioren har vi som Styrets Spidse Collegiets Master og under ham et helt Råd af ledende Brødre. De kaldes Tutors d. e. Foresatte og har Ledelsen og Veiledningen både i Undervisning og opdragende Charakterdannelse af de endnu ikke graduerede Alumner. De har at tilholde at disse Unge lever christsømmelig og ikke forsømmer Gudstjenesterne eller de åndelige Andagtstimer. De har videre at påse, at de Unge passer sine Studier, som de er pligtige at gjøre Rede for overfor Tutor. De har også til Opgave at tage de unge i Tugt og disse må finde sig i at stå Skrifte. Formiddagen er Arbeidets Tid. Eftermiddagstimerne vies til Sport, særlig Rosport, men også de andre verdenskjendte engelske Sportslege (Tennis, Cricket,

Football, Golf o. s. v.). Henimod Aften Kl. 7-8 samles man til Dinner in the Hall, et Fælleslokale, som svarer til Klosternes Refektorium. Her indtager de egentlige „Lærde" Ærespladsene, herfra ledes Bordbønnerne og overholdes den strenge Disciplin. De seneste Aftentimer er de Unge sine egne Herrer, men må under Straf og Tugt være på sit Rum eller sin Rum Kl. 10.

Her er ikke Stedet til at gå nærmere ind på dette Studieliv, det lavere og det høiere. Kun skal jeg meddele at det blev mig ikke forundt at dele dette Liv i noget College, der var ingen Plads ledig, da jeg kom til Cambridge. Men som moden Lærd blev jeg mødt af den største Elskværdighed og Imødekommenhed. Indbuden til Dinner in the Hall mange Gange bænkedes jeg altid blandt Doctores og Magistri og i denne lærde Republik var alle Lærde af enhver Nation regnet for en Medbroder og behandledes derefter. Navnlig 2 meget distingverte Personligheder er i denne Henseende at mindes. Den første er *William Robertson Smith* [1846-94], en af Grundlæggerne af den nye kritiske Skole i gammeltestamentlig Videnskab, endog den betydeligste på angelsachsisk Område og på lige Linie med Hollænderen Abraham Kuenen [1828-91] og Tydskeren Julius Wellhausen [1844-1918]. For sin djerve Radikalisme var han sat på bar Bakke af Frikirkens theol. Fakultet i St. Andrews i Scotland. Han blev da berget af Cambridge, idet han der sattes til at lede Bibliotheket. Der var nemlig fra Gammelt med denne Post forbundet en semitisk Professur. Og her var W. R. Smith en af Tidens største Mestere. Hvor intenst han havde drevet sine semitiske Studier, derom gik der merkelige Frasagn blandt de unge Lærde. En af hans allerede nu høit anseede Lærlinge, som vidste god Besked, fortalte mig at denne hans nu navnkundige Lærer i sin tidlige Ungdom drog til Ægypten for at gjøre sig fuldstændig fortrolig med Arabisk Folkesprog. Han gjorde hele 5 År Tjeneste som Æseldriver i Kairo. — Mod mig var den store Mand som en ældre Broder, han indrømmede mig mange og vigtige Bekvemmeligheder for Studiet i Bibliotheket. Sin semitiske Professur havde W. R. Smith med alle sine Embedspligter overfor Bogsamlingen ikke let for at skjøtte. Følgeligvis bortsatte han den. Der fandtes Råd til det. En yngre Mand omkring 30-Års-Alderen, *Ion Grant Neville Keith-Falconer* [1856-87], var mer end villig til at overtage sådant Vikariat. Han var af høifornem skotsk Byrd. Hans ældste Broder var Jarlen af Kintore. Selv var han en rig Mand. Vakt til bevidst Christenliv ved den navnkundige General Gordon var han draget til Aden som Missionær blandt mohammedanske Arabere. Her arbeided han i

2 År, fuldkommengjorde sine Indsigter i Arabisk og var nu kommen tilbage for at bistå W. R. Smith. Han inviterte mig til sit Hjem til den interessanteste Lunch jeg har oplevet, og skaffed mig Adgang til at overvære Møder i de navnkundige Studenterklubber ved en af hine Debatter, som foregår efter Mønster af Debatter i House of Commons.

Men Hovedsagen for mig i Cambridge var ikke Studenterlivets interessante Former, men Moralfilosofien. Gjennem gode Anbefalinger vandt jeg frem til den store Videnskabsmand og, omend ikke nogen personlig Omgang opnåddes, således som jeg var vant til det fra Tydskland, så fik jeg dog Anledning til at følge hans private Forelæsninger over den engelske Moralfilosofies Historie, medens jeg ved Selvstudium fordybed mig i hans Methods of Ethics. Som Forelæser havde *Sidgwick* en slem Lyde. Han var stam. Men Dybden og Åndrigheden i hans Forskning, den levende Anskuelighed i hans Fremstilling gjorde Timerne både interessante og værdifulde. En liden men charakteristisk personlig Oplevelse bed sig fast i min Erindring og fortjener at meddeles. Henimod Semestrets Slut opfordred Sidgwick sine Tilhørere at indsende skriftlige Spørsmål af moralfilosofisk Art. Disse vilde han i en følgende Time klarlægge. Der opstod da hos mig en — jeg havde nær sagt syndig Lyst til at sætte den store Moralmester i et Dilemma. Enhver af mine Fæller blandt Tilhørerne vidste at Sidgwick bekjendte sig til den utilitariske Skole, hvorefter Moralegenskabernes Samfundsgavnlighed og denne alene var Roden til al Dyd — altså hverken Guds Autoritet eller Samvittighedens mystiske Sjelevirksomhed havde noget med Moralens Oprindelse at gjøre eller var den dybeste Grund til det kategoriske Imperativs Majestæt.

Nu var Sidgwick, trods al realistisk Grundopfatning, i ikke ganske ringe Grad under Påvirkning af *Kant*. Mit Spørsmål lød da så: Er Samfundsgavnligheden i Moralfilosofien dens principium essendi eller er den bare principium cognoscendi? Det vil snart indsees at her står vi som Herkules ved Skilleveien. I sidstnævnte Tilfælde er jo nemlig Samfundsgavnlighed bare en *Følge* af de moralske Dyders Udøvelse, og *det* strækker ikke til for at grundlægge den utilitariske Doktrin. I det første Tilfælde blev det Opgaven at bevise at moralsk Dyd ikke er andet end en Følge af en Beregning af Dydernes Nyttevirkning. Dette Bevis er det formentlig umuligt at levere. Hvad gjorde så Sidgwick? Til alles Forbløffelse *afstod* han fra at besvare mit Spørsmål, sigende: Moralfilosofien er en helt igjennem *praktisk* Videnskab. Derfor hører det omhandlede Spørsmål ikke ind under

dens Område. — Dertil er selvfølgelig at svare: Men da er Moralfilosofien heller ikke engang Filosofi, men bare Instruktion for formålstjenlig Handlemåde i Livet. Men da er hele Faget slet ikke Videnskab. Thi Videnskab tør ikke vige tilbage for at gjøre Rede for selve Grundlaget for hele det Livsområde som den omslutter. Jeg spurte en af mine Medtilhørere, en moden Lærd, hvorfor Professoren svarede således. Vedkommende svarede prompte og uden Spor af Tvivlsmål: „You baffled him! De satte ham i Klemme." For mig var det et Vidnesbyrd om, at Moralen peger opad til hele Verdensordenens Ophav og nedad i Menneskesjelens iboende Grundregulator, til dette mystiske Noget, som ligger høiere eller dybere end al Realisme og som peger på en uundværlig Bro over fra Moral til Religion.

Foruden Sidgwick nød jeg også godt af *William Ritchie Sorley* [1855-1935]. Han var nogenlunde min Jevnaldrende og forundte mig personlig Omgang og Udvexling af Meninger i Collegierne efter Deltagelse i „Dinner in the Hall". Som Fellow of Trinity College rådde han over en mindre privat Leilighed. Sorley er endnu i Live og er nu Professor i Cambridge.

Mit private Studium var den vesterlandske Moralfilosofi, især den engelske lige ned til Jeremias Bentham [1747-1832] og John Stuart Mill, dernæst de senere både af Herbert Spencers og af den samtidige idealistiske Skole, særlig *Thomas Hill Green* [1836-82], som dengang var i Skuddet, på gribende Måde skildret i Mrs. Humphrey Ward's velkjendte Roman.

Samtidig hermed gik jeg videre i mit Studium af Socialøkonomien. Roschers Forelæsninger i Leipzig og hans personlige Impulser havde særlig vakt min Opmerksomhed og Interesse for den engelske Socialøkonomi fra dens klassiske Periode: *Adam Smith* [1734-90] til *John Stuart Mill* [1806-73]. Begge disse to Mænds grundlæggende Verker gjorde jeg mig fortrolig med. De er også så betydelige både i Tankeindhold og Fremstillingens klassiske Klarhed at det er en Fest at tilegne sig deres uforgjængelige Værdier af sand og sund Samfundslære. — Det vil forståes, at disse økonomiske Streiftog ikke havde Fagøiemed. Det var ikke min Agt at uddanne mig til professionel Politiker, eiheller for nogen praktisk-økonomisk Funktion i Statens Embedsverk. Det var derimod som Baggrund for Moralfilosofien og til Forståelse af Tidens sociale Gjæring at jeg lagde mig efter dette ingenlunde letvindte Studium. Men jeg gik endnu et Skridt videre. Den nyere franske Moralfilosofie mødte mig på denne min Studievei og pånødte mig Opmerksomhed. Så gav jeg mig med sammenbidte Tæn-

der i Vei med at gjennempløie *August Comte's* [1798-1857] mange og tunge Bind af hans Cours de philosophie positive. Det tog på Kræfterne, men det gik i den Alder, da Manden er i sin Fuldkraft. — Det kan med en viss Ret spørges: Hvortil skal denne svære og tidsspildende Syssel med en Theori, der ligger udenom både Sjelesorg og Prædiken, tjene for en Herrens Tjener i den norske Kirke? Hertil er at svare: Som i Begyndelsen sagt: Studium, omfattende og dybtgående, var det efter mine medfødte Åndsanlæg umuligt at afstå fra. Det er bare uheldigt, at der i vore Dages norske Kirke findes en udbredt Mangel på Sands, endog noget henimod Ringeagt for videnskabelig Udrustning af Kirkens Geistlighed. Dette er en ligefrem farlig Tendens. Thi det har Tilbøielighed til i Tidens Længde at gjøre Geistligheden mere og mindre almueagtig. Dermed udtømmes dens Evne som Kulturfaktor i sin Tids Samfundsliv og deraf følger uundgåelig Henvissning og Hensygnen for selve Christendommens Sag. Dette er i store Kulturlande forlængst trængt igjennem. Derfor er de store Dissentersamfund i den angelsaxiske Verden ivrigere end alle andre for at deres Geistlighed skal stå fuldt og alment på Høide med Tidens videnskabelige Udrustning. Med en barnslig Naivitet synes man i vort Land at overse dette. Men Tingenes indre Logik gjør sig ubønhørlig gjeldende, og Nedgang i Indflydelse vil melde sig, ja er allerede øiensynlig i Færd med at udmagre vor Kirkes nedarvede Indflydelse i vort Samfund. Som Følge af denne ufornuftige Tidsstrømning har jeg fåt opleve nok af Tidernes Ugunst. Men min Kjærlighed til Videnskab forblev jeg tro. Gud give at de styrende måtte lære af bitter Erfaring. Allerede nu er den norske Geistligheds Anseelse betydelig aftaget mod fordum. Lad Videnskaben komme til sin Ret og Gjenopreisningen vil komme.

Efter Hjemkomsten fra min store Studiereise i 1886, måtte jeg finde mig i en lang Tid at „suge på Labben" lig Bjørnen. Jeg søgte en Mængde mindre Embeder. Men for denne tåbelige Visdomselsker, Bugge, som ødte sine Penge på Videnskab istedenfor Praxis, var der ingen Plads. Endelig opnådde han et „Sultekald", det residerende Kapellani i Øvre Sandsver nær Kongsberg. Ikke fuldt 1200 Kroner i Årsindtægt og dertil svære Embedslån at drages med. Der var da ingen anden Råd end at bli Gårdbruger. Thi Prestegården var ret stor (omkr. 15 Kuer) og vel dyrket. Dette var ingen Ulykke. Jeg havde en Art praktisk Slegtsarv i Vuggegave. Thi mine fædrene Forfædre ligesiden 1680 havde tilhørt den høiere Forretningsstand.

Så viste det sig at jeg havde Rede på at få Jordbruget ordnet forretningsmæssig fordelagtig. Jeg klarte at leve godt og rummelig trods alt, og min levende og voxende Interesse for min Bondemenigheds Gjerning var bare til Gavn for den geistlige Opgave. Det skabte et Interessefællesskab, som var frugtbar Grobund for Hjerteforholdet på Christentroens Grund. Det lærte mig også at forstå, hvorledes Prestegårdene i fordums Tid har fåt en enorm Betydning i vort Folks Kulturudvikling. „Gud, lad oss aldrig tabe den." Men da må vor Geistlighed bevare sin høie Kultur. Og dens Studerelyst må ikke miskjendes, men tvertimod opmuntres.

Mine 5 År i Sandsver (1887-1893) var en lykkelig og frugtbar Tid. Om Sommeren, når al Gjerning var optaget med de korte Ånnetiders Stræv, havde Presten Otium til Studium under sundt og styrkende Levesæt og under Fjeldluftens Stimulans. Den første literære Frugt af mit foregående Studium var en Bog: Udviklingslærens Moral. En Fremstilling og Kritik. Kristiania 1890. Ved Siden heraf en hel Række Småafhandlinger, særlig i Luthersk Ugeskrift, om både theologiske, sociale, sjelesørgeriske, pædagogiske og filosofiske Emner, af dem som netop var på Dagsordenen. Tallet af disse bare i Luthersk Ugeskrift 1887-1893 var hele 18, de fleste temmelig udførlige. Vigtigst blandt dem er vistnok en større Serie: Kirkens Opgave i Tidens sociale Gjæring, 1891. De gav Udtryk for meget fremskredne sociale Anskuelser, så det tilslut kom til en Art Forkjætring. Dette gik således til.

Sommeren 1892 holdtes på Elverum et såkaldt „Nordisk Møde" efter grundtvigiansk Mønster med Gjester fra alle Nordens Lande og med Fremmøde af adskillige fremragende Personligheder, blandt dem denne Gang fremfor alle Bjørnstjerne Bjørnson. Emnerne som drøftedes var altid Dagens brændende Spørsmål af social og religiøs Art. Denne Gang stod fremst på Dagsordenen de radikale politiske Retningers Forhold til Christendommens Livssyn og de ud fra disse Retninger reiste Reformkrav, således også Fredssag og Kvindesag, efter Datidens Mål og Måde. Alt dette lå i Centrum af mine Studier og min mest levende Interesse. Men dybtgående Undersøgelse af Grundtankerne i den moderneste vesterlandske Filosofi havde afstreifet mere og mindre min tidligere noget stædige Konservatisme. Således var jeg både socialt og filosofisk blevet ikke lidet radikal efter Datidens hjemlige Tænkemåde. Det var mig da en Trang at give offentligt Udtryk for dette under fyldigst mulige Argumentation. Især var det mig om at gjøre at få sterkest mulig fremhævet at Christen-

dom var vel forenelig med de mest fremskredne sociale Reform-Ideer. Imod denne Tankegang var netop den Tid Christendommen sterkt misbrugt. Det fandt jeg at være en farlig Vildfarelse. Thi lod Christendommen sig ikke forene med en naturlig Fremskriden i Samfundsopfatning sådan som denne blev dikteret af Samfundsudviklingens bydende Behov, så var Christendommens Dage snart talte. Da måtte den selv dø med det døende Samfundsbegreb i vor egen Tid. Da vilde Christendommen ingen varig Gyldighed eie, vilde ikke være den fuldkomne Religion fra den evige Faders eget Hjerte. Dette fandt jeg netop dengang som en Pligt at vidne imod. *Herman Lunde* [1841-1931] stred som taprest for samme Opfatning og holdt på at gå økonomisk tilgrunde ved reaktionære Borgerkredses Forbitrelse. Dette var det ene af mine Motiver. Det andet var Hensynet til Arbeiderbevægelsen. Der fandt jeg Bourgeoisiets Modstand helt vildfarende. Kravet var ikke overdrevet fra Arbeidernes Side. Nye og bedre Former for Underklassens Opdrift måtte kunne findes. Fremfor alt Christendommens Talsmænd måtte her hæve sin Røst; thi Christus var altid og alle vegne Underklassernes Talsmand mod alle Samfundets Magthavere. Svigted Kirken her, så vilde den være fordømt til Undergang, den vilde visne på Roden. Samme Forhold var det med Fredssagen. Krig stred mod den Religion som i selve sin Fødselsstund blev døbt til Fred på Jorden og Guds Velbehag mod alle Jordens Slegter. Krig stred direkte og indirekte mod alle Guds Bud: Du skal ikke slå ihjel, ikke stjæle, ikke begjære din Næstes Gods. Krigens Methoder (à la guerre comme à la guerre) stred mod alle Budenes Moral. Derfor var Kirken i 2 à 300 År mod al Krigstjeneste ganske som Quækerne i vore Dage. Alt dette udtalte jeg freidigen og under energisk Tilstemning af selve Bjørnson. Det vakte Sensation, ja voldsom Forbitrelse i alle konservative Kredse. Og det fik jeg snart hårdt svie for. Først blev jeg kastet ud af Redaktionen af Luthersk Ugeskrift. Dernæst blev jeg udestængt fra enhver Velvillie fra konservative Magthaveres Side og de var endnu det mægtigste Element i vort Samfund. Jeg glemmer aldrig min Ven Herman Lundes Stilling netop ved dette Tidspunkt. Som residerende Kapellan ved Vor Frelsers Kirke i Christiania levede han næsten helt af „Offer". De ofrende var overveiende, i den Menighed, Høirefolk. Disse kunde ikke tilgive Lunde, at han tog Venstrefolk christelig i Forsvar. Så stod han med Næringssorg i Udsigt. Da var det, at Valg til Forligskommissær reddede ham. Senere blev

Opfatningen ganske ændret og Lunde blev hele Hovedstadens Yndling blandt Geistligheden. Men i de værste Uveirsdage i 1890-Årenes Begyndelse var det anderledes.

Jeg glemmer aldrig en Samtale jeg i denne Lundes Trængselstid havde med Biskop F. W. K. Bugge [1838-96] om den daværende politiske Konservatismes Arbeide for at hævde Christendom som sin udelukkende Arv og Eie. Nu var Biskop Bugge en strengt konservativ Mand. Men med sit overlegne Syn var han fuldt enig med mig i, at dette Standpunkt var en farlig Vildfarelse. Han sagde samtidig, at han havde et svært Arbeide med at holde et Skjold over Lunde i denne Tid. Det var ellers netop i Begyndelsen af 1890-Årene at Vendepunktet småningom indtrådte. Inden Århundredet udrandt, var en liberal, ja næsten radikal Socialopfatning blit „god Latin". Thi Sogneprest Thv. Klaveness [1844-1915] kunde da i et af Århundredets sidste År forkynde denne Opfatning i Foredrag fra Prædikestolen i selve Vor Frelsers Kirke med almen Tilstemning fra Geistligheden.

Mine Krav til Indtægter var meget beskedne. Men jeg fik hele mit Liv igjennem føle mangehånde Hindringer på min Embedsbane. At jeg altid vedblev at være afholdt af Småkårsfolket, især efter at jeg endog dristede mig til i Skrift og Handling at være „Forbryderven", det gjorde mit Hjerte godt, men voldte min Pengepung stor Skade. Jeg skylder Retfærdighed at tilføie, at jeg skylder mine Biskoper under hele min Embedstid den oprigtigste Tak. Så konservativ en Mand Biskop Dr. C. P. P. Essendrop [1818-93] end var, tog han sig dog, trods alt, af mig med faderlig Omhu. Det mangled ikke på Tilskyndelser til ham om at gribe ind med hård Hånd i Anledning af Elverums-Talerne for Arbeidervenlighed, Fredssag, Kvindesag og mod de evige Helvedesstraffe. Men Biskopen handled nøiagtig modsat. Samme Holdning, bare endnu mere fortrolig, indtog Biskop Dr. Bugge og Biskop Dr. Bang. Velsignet være deres Minde!

I 1893 opnådde jeg Befordring til Kongsberg Kaldskapellani — ingen fremtrædende Embedsstilling og af knappe Indtægter. Det nødte mig til at arbeide i en Skolepost (Kongsberg Middelskole) for Brødet. Dette fik så være. Men til Uheld for mine Livsopgaver begyndte min Sogneprest i Bergstaden netop da at skrante og den svækkede Helbred tiltog med den høiere Alder. Som Kaldskapellan var det min Pligt at indtræde i Sogneprestens Vices. Arbeidsbyrden blev urimelig stor. Befordring blev mig stadig negtet, hvor ivrig end

mine Biskoper lagde sin Indflydelse i Vegtskålen. Bøigen var der. Men for at gjøre min vanskelige Stilling fuldt klar, må jeg gå lidt tilbage i Tiden.

I 1891 fik jeg i Sandsver Besøg af Professor Dr. *A. Chr. Bang* [1840-1913]. Dette blev et Vendepunkt i min videnskabelige Løbebane. Dr. Bang gik indtrængende ind på mig med Forestillinger om, at jeg burde vie mig til videnskabeligt Studium af Theologien. Denne Videnskab trængte netop dengang, mente han, nye og unge og friske Kræfter, nu de store Gamle snart måtte træde af. Nu véd jo enhver, at den „er let at lokke, som gjerne efter vil hoppe". Jeg havde netop dengang fundet et mere end almindelig frugtbart Problem. Det var Sommeren iforveien, da jeg skulde prædike over Luc. 14, 12-15 om ikke at indbyde Venner og Naboer til Gilde, men derimod Blinde og Halte o. s. v. Dette var jo i Grunden som Leveregel det skjære Nonsens. Hele Ugen igjennem og til langt på Kveld om Lørdagen spekulerede jeg mig fortvivlet over dette Problem, men måtte gå til Sengs uden tilfredsstillende Løsning. Jeg fik jo nøie mig med almindelig opbyggelige Udredninger. Da vågned jeg efter nogen Tids Halvsøvn kl. 4 Morgen. Gådens Løsning stod med ett tindrende klart for mig. Det var ikke *ment* som praktisk Leveregel men som et *Paradox!*, et moralsk Princip! Senere fandt jeg ved nærmere Granskning, at de tre første Evangelier indeholdt en hel Række Udsagn af Jesus af samme Art, nemlig 17, medens det fjerde Evangelium havde ett, som forøvrig var en Variant fra Synoptikerne. Det førte efterhånden til Theorien om „Paradoxerne i Jesu Læreform".[1] Jeg havde den Glæde at min Theori umerkelig gled ind i den theologiske Erkjendelse. Men dermed skulde det ikke bli stående for mit Vedkommende. Det gik efterhånden op for mig at „Paradoxet" var en Art under det videre Begreb *„Parabel"*, således som denne Talefigur igjennem lange Tider var uddannet i de gammeljødiske Profet- og Rabbinerskoler, og at Arten der endog havde sit vedtagne Navn. Ligesom Parabelen hos de gamle Jøder førte Navnet „Māschāl", så hed „Paradoxet" „Chidda-Māschāl" d. e. „Gåde-Parabel". Dermed havde jeg fast historisk Grund under Fødderne, og derpå kunde arbeides videre. Dermed måtte muligens kunne løses et vanskelig Problem i det Nye Testament, nemlig hvorledes Jesus kunde udnytte Parabelen til at *tilsløre* sine omvæltende Reformtanker om „Guds Rige" eller bedre om „Guds

[1] Paradoxerne i Jesu Christi Læreform. Chr.a 1894. Udarbeidelsen medtog omkring 2 År. Jeg havde jo en krævende Embedspligt, med lange tidsspildende Embedsreiser og som Formand i Sandsver Skolestyre at indarbeide den nye Skolelov af 1889.

nye Regime" i Religionens Verden. Da jeg så skulde studere mig ind i den vigtigste af den nyeste Videnskabs Behandling af dette Problem, stødte jeg strax på et stort, betydningsfuldt, på Sæt og Vis endog epochegjørende Verk af Marburger-Theologen *Adolf Jülicher* [1857-1938]: „Die Gleichnisreden Jesu", I 1888, II 1899. Den første Del (1888) omhandler Parabel-Udlæggelsens *Methode*. Her måtte jeg[1] stille mig i den skarpeste Opposition mod Jülicher. Sagen var følgende: Jülicher havde opgjort sig et meget bestemt Begreb af en Parabel. Uden at han selv var sig Sammenhængen klart bevidst, havde han indprentet sig en meget snever Definition af „Parabel", den som findes i Aristoteles' Rhetorik. Efter denne kan en Parabel som sådan aldrig være dunkel. Dens Opgave er jo netop at gjøre det dunkle og tilslørede i det moralske Menneskeliv eller i almindelig Praxis klart og indlysende. Parabelen er et åndeligt Magtmiddel til at nøde andre til at godtage Talerens Opfatning, men dette er dog vel umulig, når selv Bevismidlet er dunkelt, tilsløret, eller endog gådefuldt. Dette Standpunkt drager sine betydelige Konsekvenser. Påstanden om, at Jesus brugte visse Parabler i Tilsløringens Øiemed (Mrc. Kap. 4 og Paralleler), må da være en senere Tids Digtning, må tilhøre en viss „Jüngertheologie" tilbleven *efter* Mesterens Død. I Harmoni med den nævnte Tendens i Kirkens anden Generation må Jesu Parabler være *omstøbte*. Det er dette *Støbegods* vi har i Evangelierne. Nu blir det følgelig Opgaven at udsondre det oprindelige fra det tildigtede. Det sker så ved at lægge Parabelnormen fra Aristoteles over Evangeliernes Parabler og så skjære bort eller skrælle af alle dunkle og tilslørende Bestanddele for at beholde igjen en krystalklar Selvfølgelighed. I denne sin aristoteliske Iver er Jülicher fyldt med Forfølgelsesiver mod al „Allegorie". Dette er, mener han, den fordærvelige Surdeig. Særlig mener han i den velkjendte „Hyrden" af Hermas fra efterapostolisk Tid at ha fundet en påviselig Åndsfrænde af Omstøberen af Jesu Parabler. Så er han tryg for at være på ret Vei. Tillige er, mener han, visse Parabler, som indeholder Elementer af Spådom, formet ex eventu, således specielt Klinte-Parabelen.

Et sådant Standpunkt i Parabelmethoden måtte for mig naturligen stå som en fundamental Vildfarelse. Jeg siger *„naturligen"*; thi jeg kom jo med dybe Indtryk fra „Paradoxerne". Var det noget Jesu Lære var fri for, så var det sandelig at være „Fod i Hose"-Theorier

[1] Om Jesu Christi Parabler, Chr.a 1895. Parablerne om Guds Riges Hemmeligheder, Chr.a 1895.

over Religion og Moral. Dette syntes jeg var selvindlysende. Dernæst: Methodisk måtte det være et skjæbnesvangert Feilgreb at bygge på Aristoteles, en græsk Theoretiker fra for dengang mere end 300 År siden og fra et så grundforskjelligt Milieu som hin Tids Athen mod Jesu Tids Jødeland. Nei, Forudsætningen måtte søges på *Jødisk* Histories Grund, altså 1. det gamle Testament, 2. de jødiske Rabbinere. Disse gav ikke Jülichers Theori Ret i det positive, d. e. i den foreslåede Behandlingsmåde af Evangeliernes Parabler. Både forekom Gåde-Parabler lige fra den klassiske Gammeltestamentlige Tid og lige ned til senere Rabbiner-Parabler. Allegoriske Elementer forekommer tidt og jevnt, og de af Jülicher strengt forkastede *Tydninger* er heller ikke sjeldne. Særlig Parabelens Brugbarhed som en overraskende og derfor farlig og uovervindelig Angrebsmåde kan eftervises både fra Jødebibelen, fra Jesu Liv, fra senere Rabbinere, ja endog hos middelalderske Jøder. Nathansparabelen var et sådant Våben mod David. Det er Krigens velkjendte Methode: Overraskelsen og det aldeles Uventede. Dette muliggjør Parabelformen fordi den altid levner flere i og for sig mulige Tydninger. David kunde ikke vide, hvilken Tydning af Nathans Parabel var den tilsigtede. Keiser Hadrian kunde ikke ane, hvorhen Joschua ben Chananja i Alexandria sigtede med sin Parabel om „Bedürfnis"-Huset, og „gik derfor i Vandet", så klog han var, og Peter den onde af Castilien kunde ikke ane hvad de to Jødebrødre mente med sine Parabler om Ædelstenene. Heller ikke Tilhørerne til Jesu første Parabler Mt. Kap. 13 kunde ane hvad Jesus tilsigtede med Såmandsparabelen o. s. v. Derfor kunde Mysterieparablerne meget vel tilsløre Guds Riges Mysterier. Derfor er det ganske ligefremt forståeligt, når det heder: „I mange Parabler som disse talte han til dem (d. e. det almindelige Publikum), forsåvidt som de kunde lytte til hans Tale, men i Enrum (κατ' ἰδίαν d. e. når alle uindviede var borte) udlagde han alt for sine egne Disciple." (Mrc. 4, 33. 34.) Dermed er den af alle Evangelierne meddelte historiske Situation om Mysterie-Parablerne fuldt ud forklaret og nøder ikke til at antage nogen usand Legende eller nogen Omstøbning af disse Parabler. Spør man så: Hvorledes skal vi så kunne finde den rette Tydning af Parablerne, så blir Svaret: netop ved de af Jülicher så forfulgte „Tydegnomer", eller også ved de ligefremt tilføiede Tydninger (Såmands-Parabelen, Klinte-Parabelen), og endelig ved den Ramme som den fortalte Situation giver os i Hænde. Endelig er at tilføie: Det er i og for sig meningsløst af en Udlægger at opdigte sig sin egen Text istedenfor det Nye Testamentes. Den

opkonstruerede Text er jo den rene Fiktion. Ingen kan indestå for at den existerer udenfor Jülichers Fantasi. Kirken og Almenheden har ingen større Interesse af at få en Udlæggelse af Dr. Jülichers Fantasier, men derimod en vital Interesse af en god Udlæggelse af en Del af vor Bibels mest strålende Perler af religiøs Visdom, som Verden eier. Vil så Dr. Jülicher og andre prøve at komme dybere ned end til Texternes Gjengivelse, så blir det en Sag for sig. Men da må han nøie vogte sig for at anvende en vildførende Methode. Det er her det svage Punkt i Jülichers betydelige og grundlærde Bog om „Die Gleichnisreden Jesu" ligger. Tiden har vist at min Ringhed beholdt Ret med mit Modlæg mot Jülicher, „Die Haupt-Parabeln Jesu" (Giessen 1903). Derom kan i Korthed meddeles følgende.

Det lykkedes mig endelig i 1898 at opnå Reisestipendium af Houens Legat. Okt. 1898 drog jeg til Giessen. Hvorfor did? Fordi *G. Baldensperger* [1856-] fremfor andre behandlede Senjødedommens Problemer, altså netop det hidtil forsømte Tidsafsnit mellem det Gamle og det Nye Testamente. Dette var for mine Parabelstudier af særlig Vigtighed; thi her måtte findes den umiddelbare Tilknytning for Jesu Forkyndelses-Former. Samværet med Baldensperger gav også mange og rige Impulser. Dog var det ikke særlig den apokryfe Literatur, som interesserte mig mest. Det var derimod den *rabbinske*. Thi Rabbinerne var Jesu Samtids Folkeprædikanter af den officielt anerkjendte Typus — havde været det i flere Århundreder, havde altså præget Forkyndelsens Former. Studiet af den rabbinske Haggada viste sig også overordentlig lærerigt. Den har vistnok den Vrangside, at den er vanskeligere at *datere* end al hidhørende Literatur. Men så nogenlunde går dette jo an. Allerede i 1895 havde jeg i min Doctorafhandling udformet Theorien om Parabeludlæggelsens Methode i dens Grunddrag og i positiv Modsætning mod Jülicher. Da jeg nu 1898 kom til Giessen, var Jülicher i den tydske Parabeltheologi dominerende, ja overvældende. Hans Fremstillings Dygtighed og brillante Ydre havde imponeret og til en Begyndelse suspenderet den kritiske Sands for en stor Del. En Mand som Johannes Weiss [1863-1914] havde svunget sig op til at forkynde, at det vilde vare længe, ja længe, inden nogen voved røre ved Jülichers Theori. Dette egged mig. Jeg holdt flere Foredrag for de theologiske Studenter, havde jevnlige Diskussioner med Professorerne. Efter et Semester havde jeg erobret Slagmarken — ubetinget og på alle Punkter. Lic. theol. *Willi Gaul* [1878-] sagde en Gang til mig: Ich hätte auf den

Jülicher schwören können. Nun aber sehe ich ein, dass er sich von Aristoteles hat blenden lassen. Er ist ganz im Unrecht. Men endda mere: Jeg sad en Dag på en Forelæsning over Johannes-Evangeliet hos Baldensperger, der den Dag i Anledning af Kap. 10 behandled Parabelen og Methoden for dens Tydning. Så siger han til min ikke ringe Forskrækkelse: Den positive Methode ved Jülichers Parabeludlæggelse er hermed dømt til Døden. Die Totengräber sind vor der Thür. Og den Mand, som har forvoldt denne glimrende Stjernes Undergang har vi idag midt iblandt os. Så sikker var Baldensperger allerede i 1902, endnu inden min store Parabelbog af 1903 var udkommen, på Udfaldet af den følgende Diskussion. Efter at min udførlige Bog: Die Haupt-Parabeln Jesu, havde set Dagens Lys, opstod der naturligvis blandt de noget forbløffede tydske Theologer en ivrig Diskussion. Stemningen var på Forhånd lidet gunstig for mig. Jülicher og hans *Parti* Ritschlianerne med Partiorganet „Die christliche Welt" prøvde at slå Kreds om deres feirede Nytestamentler. Min Opfatning prøvde man mest muligt at ignorere. Da fik jeg en aldeles uventet Hjelpersmand, nemlig ingen ringere end *Julius Wellhausen* [1844—1918], som i senere År arbeided med evangeliske Problemer. Han indså strax Bristen i Jülichers Methode: Aristoteles, Aristoteles! Her at operere med Aristoteles og endog prale af dette var dog udenfor alle Land. — Så henrandt 22 År. Så læser man i Februar 1925 en Artikel i „The Expositor" af ingen ringere end Udgiveren *James Moffatt*, D. D., D. Litt. [1870-], Professor i nytestamentlig Videnskab i Glasgow, en høit anseet Fagmand. Artikelens Titel er: *The ten best Books on the Parables of Jesus*. Den begynder med Jülichers banebrydende Bog. Dens Fortjeneste består i to Punkter. 1. Den gjør Ende på den ældre hjelpeløse Parabel-Exegese, som er uden Holdning, uden ledende Princip, uden Evne til at afgjøre hvad hver Parabel nu egentlig tilsigter og ikke tilsigter. Dette er af stor Betydning for Fremtiden. Men så spørs, om Jülichers Forslag til en rigtigere Behandling holder Stik og holder Mål. Dr. Moffatt siger S. 107, 108: „Dygtigheden og Skarpheden i Jülichers Verk fremkaldte snart nye Undersøgelser. Han eggede til en fornyet Behandling af Emnet, særlig på Kontinentet. Intet betydningsfuldere Bidrag fremkom end et Verk af den skandinaviske Videnskabsmand Dr. *C. A. Bugge*. Han havde allerede skrevet om Parablerne,[1] men i sin *Haupt-Parabeln Jesu* (Giessen 1903) behandlede han Spørsmålet pány i Lyset af Jülichers Argumenter.

[1] Jesu Hoved-Parabler, København 1901.

Hans Bog ligner i Form Dr. Bruce's[1], men er naturlig mere på Høide med Kritikens Krav. Han viser for det første, at Jülicher uforsvarligen havde overseet Brugen af Parabelen blandt Rabbinerne i Palæstina og i altfor høi Grad havde behandlet Parabelen efter Mønster af Aristoteles. Derefter beviste han, at Jülicher som Følge deraf var ude af Stand til at forklare den Kjendsgjerning at et visst allegoriserende Element kunde indgå som Led i en egte Parabel. Efter at ha ofret en lang Indledning på disse forberedende Spørsmål, går han over til at udlægge 6 Parabler om Guds Riges Mysterier, derpå 7 af de senere Parabler hos Matthæus, og endelig Individual-Parablerne hos Lucas. Bugge leverer en klar og dygtig Udlæggelse af Texten og tilføier tilslut en Del vigtige Prøver på tidligere Tiders Exegese. Hans Bog forbinder således Kritik med Udlæggelse. I Hensyn på Grundighed er den måske den mest tilfredsstillende Modvegt mod Jülicher." Moffatt påpeger hvorledes særlig to senere Forskere har uddybet Dr. Bugges Opfatning: den franske Jesuit Dr. Buzy gjennem en udtømmende Udredning af Parabelens Begreb[2]; Dr. Paul Fiebig [1876-] gjennem en uimodståelig og righoldig Fremlæggelse af rabbinsk Parabelstof[3]. Hverken Fiebig eller Bugge forsvarer naturligvis den allegoriske Udlæggelse af Parablerne således som denne var gjængs, inden Jülicher ryddede op i dette. Begge erkjender Jülichers store Fortjeneste ved at udfri Parabeludlæggelsen fra Moralisters og Mystikeres vilkårlige Methoder. Alligevel går Fiebigs Påvisning ud på, at i Jesu Tid kunde „Parabelen" meget vel indeholde mere end ett Punkt af Sammenligning eller Belysning, og tillige, at Rabbinere stundom udlægger sine egne Parabler — altsammen *mod* Jülichers og *for* Bugges Argumenter — en overflødig rig Dokumentation. Endelig anføres Professor *Francis Burkitt* [1864-1935] (Gospel History and its Transmission, S. 195) at vel er der en *Mulighed* for at Klinte-Parablens Udlæggelse *kan* være en Overmaling, men Parabelen selv er original. Dernæst siger han med Støtte hos Wellhausen, at det er vanskeligt at tro, at Parabler og Udsagn der taler om Guds Rige som en Sag der skulde virkeliggjøres her på Jorden, vilde have beholdt så frisk og ukirkelig en Atmosfære, om de både i Ånd og Indhold havde været

[1] [Alexander Balmain Bruce, 1831-99, professor i apologetikk og nytestamentlig eksegese ved United Free Church College i Glasgow: The Parabolic Teaching of Christ, 1882, 5. ed. 1893.]

[2] [Le P. Denys Buzy, des Prêtres du S. C. de Jésus (de Bétharram), docteur ès sciences bibliques: Introduction aux Paraboles évangéliques, 1912, i serien Études bibliques.]

[3] [Paul Fiebig: Die Gleichnisreden Jesu im Lichte der rabbinischen Gleichnisse des neutestamentlichen Zeitalters. Beitrag zum Streit um die „Christusmythe" und eine Widerlegung der Gleichnistheorie Jülichers. 1912.]

senere end vor Frelser. Ingensteds i den oldchristelige Literatur, udenfor de synoptiske Evangelier, finder vi et sådant malerisk Blik på Mennesket og Naturen, som det der finder sit Udtryk i Jesu Parabler.

Og endelig for at fylde Bægeret til Randen, siger Dr. Moffatt: „Det er bare ret og rigtigt at tilføie at Jülicher selv har medgivet, at hans oprindelige Position måtte modificeres" (S. 109).

Således var Seieren helt og holdent på min Side. Og *vel* var det. Havde Jülicher vundet, så var vi komne ind i en ny og endda værre Uvisshed end tilforn, d. e. vi havde ikke engang vidst hvad Frelseren havde sagt, og Evangelierne vilde da være upålidelige Vidner om noget af det vigtigste i vor Religion. Dette greb mig, og jeg var fra først til sidst seiersviss, men vidste samtidig at Striden vilde bli både langvarig og hård. Der var netop i hine År en sand Nedrivningsmani lig en Sjelesygdom rådende blandt nytestamentlige Theologer i Tydskland. Det måtte vel være en *Farsot*. Der var således *William Wrede*'s [1859-1906] Bog: Das Messiasgeheimnis in den Evangelien (1901). Et overmåde lærd og dygtigt Verk. Men sjelelig ubegribeligt til at være af en christtroende Theolog, nærmest i Slegt med en Celsus eller en Lukian. Undersøgelsens Resultat er nemlig følgende. Hele vor Religion hviler på mindst 4 digre, fuldt bevidste Løgne!

1. Løgn: Jesus var *ikke* Messias. 2. Løgn: Jesus vilde ikke ansees for Messias. 3. Løgn: Disciplene derimod udgav ham for Messias mod hans klart udtalte Protest. 4. Løgn: De foregav — mod al Sandhed — at når Christus i levende Live ofte, nødig eller endog aldeles ikke vilde have sin Person fremholdt som noget overordentligt, så var *det* netop Guds Riges Hemmelighed, det at han ikke vilde være ved sin Messianitet for Almenheden. For sine Disciple derimod *foregav* disse at han hvisked dem i Øret om sin virkelige Storhed, der først skulde åbenbares efter hans Død. Dette „Fund" forkynder Wrede med stor Opdagerfryd. Hvor kan en Christtroende glæde sig over, at hele hans Religion viser sig at være Løgneres løgnagtige Opdigtelse? Og så tog Wrede så grundig feil med sin Theori om Guds Regimes Mysterier. Men hans Bog fik ligefrem Betydning for min egen videnskabelige Udvikling.[1]

Wrede selv trak ikke de fulde Konsekvenser af sin Methode; han reducerede ikke Christus til ingenting, men kun til en uskadelig jødisk Lægmands-Rabbi i Galilæa, som vilde været gjemt og glemt, om ikke større, mere verdensbevægende Ånder havde brugt hans Navn som Springbret for høitflyvende og vidtfavnende Reformtanker i Religio-

[1] Ueber das Messiasgeheimnis, Zeitschrift für die neutestl. Wissenschaft, 1906.

nens Verden. Det er *Paulus*, som har skabt den christne Religion. Den store omskabende Religionsstrøm, der ligervis som Nilen frugtbargjørende gjennemstrømmer vor Civilisation indtil denne Dag: Augustins, Luthers, Calvins, Newtons, Bachs Christendom, det er egentlig Pauli Reformjødedom! Ak, hvor naive dog sådanne Stuelærde kan være! De tænker ikke på, at Livets Praxis lærer os, at aldrig var Epigonerne større end Mesteren. De glemmer Jesu Visdomsord Mt. 10, 24, 25 # Lc. 6, 40: „En Discipel er ikke over sin Mester, eiheller en Tjener over sin Herre; Discipelen må være glad til, om han kan blive som sin Mester."

Paulus må Kritikerne lade urørt, efterdi han kan støtte sig til, at „scriptum manet". Men Christus var, lig Socrates, ikke Skribent, og så har man frit Slag med ham. Så har endnu idag de Ord sin Gyldighed: Ræve har Huler og Himlens Fugle Reder, men Menneskesønnen har ikke det hvortil han kan helde sit Hoved, Mt. 8, 20. Dette er trist og nedslående. Og dog har en af den nyeste Theologis bedste og største Mænd i vor Tid med Rette bebreidet sine Laugsbrødre, at mange af dem indtager den Holdning overfor de hellige Skrifter som en uvillig Statsadvokat overfor en Sigtet i en Straffesag. Der burde reises Krav på en ændret Holdning i så Måde. Thi på det Vis kan Theologien umulig opfylde sin Bestemmelse og tjene Religionens og Kirkens Sag. Selv en Paulus må i bedste Fald ha været en godtroende ukritisk Person, som tog Fabler og Digt for den skjære Virkelighed; som endog lod sig narre til at tro Tilværelsen af en opdigtet Eventyrheros fra hans egen Samtid inden hans eget Folk og til at bygge sit eget og hele Verdens Fremtid her og hisset på dette Null. Kan nogen praktisk tænkende Mand få sig til at tro sådant? Slig Theologi burde mødes med knusende Ringeagt. Den er blevet en Mare. Men desverre også en *Mode*, med en Moderetnings fabelagtige Suggestionsevne.

Men tilbage til Problemet i Wredes Bog. — Messiasgeheimniss? Det Spørsmål reiste sig for mig: Hvad menes med *Guds Riges Mysterier?* disse som Almenheden skal holdes udenfor? men som skal åbenbares i exklusive Sammenkomster? Medens Folket kun fik tilslørende Parabler, skulde de 12 få fuld Opløsning på Gådetalerne i exklusive Mysteriesamtaler. Almenheden gjælder Ordene: „Hine, som er udenfor, siges altsammen i Parabler, *for at* de skal se og se og ikke skjelne, og høre og høre og ikke forstå" (Mrc. 4, 12). De tolv derimod er Guds Riges Hemmelighed given (Mrc. 4, 11). Derfor heder det: I Enrum udlagde han altsammen for sine Disciple (Mrc. 4, 33, 34).

Det gik pludselig op for mig: Der har vi jo et Vidnesbyrd om et

Mysteriesamfund efter Samtidens Mål og Måde og det in optima forma. *Så* langt er Wrede borte fra den rette Vei med sine triste Spekulationer! *Så* langt fjernet er Jülicher fra den rette Vei, når han gjetter på, at al Tilsløring i Jesu Parabler bare er kunstig Tilstelning af et senere Slegtled af Theologer som har til Hensigt at forvanske den oprindelige Sandhed! Det gav mig Anledning til at grunde på denne Sjelegåde: christtroende Forskere, som finder sin egentlige Opgave i at tilintetgjøre både sin egen Religions Sanddruhed og til syvende og sidst selve Gjenstanden for sin Videnskab! Dette må være usundt, må være Sygelighed. Hvad har det også ført til? Vi ser det! til den Påstand: Christus er så i Bund og Grund en Løgn, at Han ikke engang har været til. Hele Christus er fra Ende til anden bare „Løgn og forbandet Digt". For denne triumferende Forkyndelse både af Peter Jensen (Assyriolog) [1861-] og Arthur Drews (Filosof) [1865-1935] og tilsidst vort Nordens egen Georg Brandes [1842-1927], for denne Forkyndelse har christne Theologer med århundrelangt maurflittigt Undergravningsarbeide banet Veien. Man sige ikke her: Ja, men *Sandheden* fremfor alt! Ja, ganske visst: Magna est veritas et prævalebit. Men når det nu ikke *er* Sandheden, men derimod Misforståelse og Hjernespind! Når det nu ud fra Sandhedens egen Natur må fremgå at denne ikke kan fødes ud af Løgn og ikke kan fremstå af ingenting! Så må da Øinene åbnes. Det er ilde når christtroende Forskere lader sig lokke af Nedbryderes Hån og Lovprisningen af den såkaldte Forudsætningsløshed til at nedbryde sit eget hellige Tempel. Det er ilde, når den Sandhed glemmes, som Grundtvig så skjønt har udtalt i de Ord: „Den Mand har aldrig levet Som klog på det er blevet, Han først ei havde kjær." Det er ilde, når Theologen glemmer at al Religion gjemmer i sig et sterkt Moment af Irrationalitet, at „Das Wunder ist des Glaubens liebstes Kind" (Goethe), at selve Moralen er tvers igjennem paradoxal, og så lader sig vildføre af Krav, som i Religionen er contradictio in adjectis. Det er ilde, når man forvexler Videnskabens sunde Skepsis med Moderetningers absolute Skepsis. I den nytestamentlige Theologi løses de fleste Problemer ad den dybere Gransknings og den fremadskridende Videns Vei. Dette har været og er mit Standpunkt. Støder jeg da på Problemer, jeg ikke kan løse, så overlader jeg det rolig til Fremtiden.

I min Kongsbergtid (1893-1901) lykkedes det mig med usigelig Møie at tilkjæmpe mig min *theologiske Doctorgrad*. Min Dissertats havde netop til Emne Parabelexegesens Methode, og det i ligefrem positiv Opposition mod Jülicher. Den blev modtaget med overlegen

Ringeagt af vore theologiske Bærere af den sande Kritik. Det var jeg forberedt på, og Dr. Moffatts ovenfor anførte Bedømmelse viser, at jeg dog havde Ret. Jülicher selv har fundet at måtte give Kjøb. Kort Tid efter kom Sagen for mig ind i en ny Fase. I 1898 fik jeg som ovenfor nævnt Stipendium af Houens Legat, og kom til *Giessen,* hvor mine talrige offentlige Foredrag og endnu talrigere private Diskussioner blandt Studenter og Professorer havde den Virkning at samtlige lod sig omvende fra Jülicher.

Mine Oplevelser i Giessen lod det Forsæt modnes hos mig at jeg vilde tale til hele den theologiske Verden i en udførlig Bog på Tydsk. Det syntes mig at være tilsagt af den videnskabelige Situation at orientere, om muligt, Almenheden i alle Lande over hvad der var holdbart og hvad uholdbart i Jülichers berømte Bog af 1888 og 1899. Dette antoges både at tjene Sandheden og Jülicher selv. Også det sidste. Thi først når Feilsynets Slagger blev udrenset, kunde det ædle Metal i Bogen finde sin rigtige Vurdering. Da først kunde man trygt lægge den gamle hjelpeløse Parabeludlæggelse ad acta og finde frem til de sikrere Spor. Navnlig kunde man opnå Frimodighed til at løsrive sig fra Jülichers uafladelige Angreb på „Tydegnomerne", og på allehånde ἐπίλυσις som går som „en rød Tråd" gjennem Jülichers Argumenter. Alt dette kommer nemlig fra Aristoteles og er dermed dømt som fundamental Vildfarelse. Så får man Tryghed til Tydegnomernes usvigelige Veiledning og derigjennem og gjennem Agtpågivenhed på Parablers Situationer og Rammer får man fast Grund at stå på. Dette er også en indirekte Hævdelse af Jülichers virkelige Fortjenester i Parabelvidenskaben.

Min Opgave efter Hjemkomsten i 1899 blev nu at udbedre min Parabelmethodik. Mangfoldige nye Bekræftelser var indsamlet siden 1895, videre Udsyner og dybere Indsigter var vundet. Arbeide med Rabbinerne i Delitzschianum [Institutum Judaicum] i *Leipzig* (Jechiel Lichtenstein [1831-1912], og Israel Kahan [1858-1924]) i Sommeren 1899 og endelig mangfoldige Drøftelser med Fagmænd, alt dette burde nu udnyttes. Først blev nu en Bog: „Jesu Hoved-Parabler" udgivet i København 1901. Senere, under og efter et nyt Studieophold i *Giessen,* udkom „Die Haupt-Parablen Jesu", 2 Teile, Giessen 1903. Det er denne som har udholdt Kritikkens Ildprøve ude i de store Kulturlande, således som Dr. Moffatts Artikel af Februar 1925 udviser. Dermed var udrettet at Parabelexegesen blev bevaret fra at komme på Afveie, Forvirring forebygget og en styrket Tillid til evangeliske Kilder opnået for Parablernes Vedkommende. Det er iøvrigt forunderligt, at ikke v. Harnacks Kritik af den kritiske Theologi har

slået bedre igjennem end Tilfældet er. Han siger om Situationen efter Overvindelsen af Tübingerskolens rabies: „allein nachgeblieben ist in der Kritik der altchristlichen Schriften ein unbestimmtes Misstrauen, ein Verfahren, wie es ein böswilliger Staatsanwalt übt oder wenigstens eine kleinmeisterliche Methode" (Altchristl. Literatur, 1897, Vorrede, IX). Han siger videre at mere og mere vil det sunde Omdømme godtgjøre „das wesentliche Recht der Tradition, wenige bedeutende Ausnahmen abgerechnet" (ibid. XI). Ja i Sandhed: Allehånde opkonstruerede resp. opdigtede „Quellen" er værdiløse og forvirrende. Alene Kilder, hvorom Traditionen melder, har Existensret. Jo snarere man lærer dette, desbedre for Theologi og Kirke. Derfor er Tilbagevisning af Jülichers Forsøg på at postulere og opkonstruere Jesu „virkelige Parabler" af Vigtighed. Vi får nøie os med Evangelierne og takke Gud for dem. Stuelærde Theologer kan ikke gjøre dem bedre, men vistnok meget slettere.

Dog de kritiske Theologers Undergravningslyst hviler ikke. Nu i seneste Tid går Arbeidet ud på at ødelægge Jesu Lidelseshistorie. Man har fundet ud at denne for det meste er et Produkt af den senere liturgiske Fantasi. Dette er Udbyttet af et Arbeide som *G. Bertram:* Die Leidensgeschichte und der Christuskult, 1922. Så skal også den Skat af religiøse Verdier i Lidelseshistorien for det meste være „Løgn og forbandet Digt".[1] Jeg undres, når disse Theologer vil tage på at bygge noget op igjen. Her har vi forøvrigt påny med *Moderetning* at gjøre: Liturgien som historieskabende Kilde! Nuvel! Men Mennesker har endnu ikke fået Evnen til en creatio e nihilo, og Liturgier forvandler i det mindste ikke den nærmest foregående Historie.

Fra disse Reflexioner vender vi igjen tilbage til Gangen i mit Levnetsløb. Min Tid på Kongsberg nærmed sig sin Ende. I 1901 fik jeg efter Biskop Bangs Initiativ af Storthinget bevilget 3 500 Kr. årlig for at kunne leve en Tid for mine Studier. Så drog jeg til Giessen påny Høsten 1901.

Allerede det første Ophold der havde været epochegjørende i min

[1] Bertrams Resultat er at Jesu Lidelseshistorie er „von einem Rankenwerk legendarischer und sagenhafter Züge umwoben, die wenn sie entfernt würden nur einen früchteleeren Ulmenstamm historischer Tatsachen übrig lassen würden". Det må være indlysende, at man her har sagt enhver „common sense" Farvel. Af det „früchteleere" voxer ingen nye Frugter, heller ikke den christne „Leidensgeschichte". Det må være trist og trøstesløst at være Theolog, når Virksomhedens Udbytte er at selve Videnskabens Gjenstand svinder ind til ingenting eller til vissne Stammer. Der findes visselig ingen anden Videnskab, hvis Dyrkeres vigtigste Opgave er at afsage den Gren hvorpå de sidder. Her må være en Kræftskade i selve Videnskabsmændenes Sjelstilstand. Lad os få denne Pest fjernet.

videnskabelige Udvikling. I mere end een Henseende. Også i min Opfatning af den hellige Skrift, især dens gammeltestamentlige Del. Jeg havde fulgt *Bernhard Stade*'s [1848-1906] Forelæsninger hele det lange Vintersemester igjennem. Jeg var dengang Tilhænger af Wellhausens Theorier — i al Enfoldighed. Ventede nu at finde Bestyrkelse hos Stade, en af Theoriernes Bannerførere. Men det modsatte blev Tilfældet. Tiltroen til den berømte Hypothese om Reformen under Kong Josia og Deuteronomium brast under Fremstillingen, og dermed tillige og især hin navnkundige Ordning af Raden Jehovist, Elohist, Priesterkodex. Jeg begyndte at reflektere på egen Hånd. Hvem er grundlæggende i den seneste Gjenoplevelse af Jean Astruc's [1684-1766] gamle Hypothese? Det er William Robertson Smith, Abraham Kuenen i Leyden, Wellhausen — alle *Arabister*. For disse Mænd er det nærliggende at søge til Arabien for at finde den israelitiske Religions Oprindelse. Nu ligger Sinai Fjeld i Arabien. Altså må Lovgivningen på Sinai være den første Begyndelse. Nu kommer Evolutionstheorien med i Spillet. Oprindelsen på Sinai må efter Evolutionslærens Bud være *primitiv*. Derfor må Religionen i Israel lige indtil Skriftprofeterne være primitiv og langsomt fremadskridende. Følgelig: først med Skriftprofeterne begynder Israels *høiere* Religion. Altså må det høie Religionsstade under Moses være en *Antedatering* og altså være Digt, og Motivet må være den menneskelige Naturs Svaghed for at drømme sig til store Forfædre fra urgammel Tid. Hele Mose Skikkelse er altså en udstoppet Dukke. Dens Pynt må rives i Filler. Israel i Ægypten må fornedres. Det må være „Schafsnomaden" og Folket selv degraderes til Trælles Træl hos et Kulturfolk. Først i Kanaaniternes Kulturatmosfære kan Religionen arbeide sig op i Israel. Dermed er Schemaet givet. Vi kjender Udbyttet. Mon dog ikke Bibelen selv giver en rigtigere Historie? Den gjør Israel til et gammelt Kulturfolk, udsprunget fra Ur i Chaldæa. Folkets Nomadetid er altså en Vikingetid tillands. Derfor kan Israel holde sig på Høide både med Babel og Ægypten. Derfor var Moses indviet i al Ægyptens Visdom. Moses blev oplært i al Ægyptens Visdom og han var mægtig i Ord og Gjerninger (Ap. Gjern. 7, 22).

Dette fører mig til Omtalen af en Reise i Tydskland i Våren 1899. De lange Påskeferier efter Vinterens rastløse, anstrengende Arbeide var inde. Reiselysten greb Sind og Tanke. De skjønne minderige Egne i Sydvest-Tydskland: „Am Neckar am Rhein, da möchte ich sein" — var af magnetisk Virkning og de interessante Personligheder ved hine Lærdomssæder: Heidelberg, Tübingen, Strassburg, Bonn, var ikke mindst virkningsfulde.

I Førstningen af Mars drog jeg da afsted. En Tit indom Darmstadt og så en Stands i *Heidelberg*. Der havde jeg en værdifuld Introduktion til *Adalbert Merx* [1838-1909]. Han modtog mig også med største Venlighed og indbød endog et lidet Aftenparti i Sagens Anledning. Lidt uheldigt var det at samme Dag fandt Bryllup Sted for en af Universitetets Theologer. Mænd som Adolf Hausrath [1837-1909] og Adolf Deissmann [1866-1937] var hindret fra at mødes med mig hos Merx. „Die Papyrmänner" som Carl Schmidt [1868-] o. a. måtte rykke ind som Erstatning. Merx selv var interessant nok. En så fabelagtig Fortrolighed med semitiske Sprog som han lagde for Dagen, en sådan Scenevanthed på de klassiske Sprogs Arena har jeg aldrig mødt. Det var som at iagttage en Akrobat. Han var i de Dage særlig optaget af den nys opdagede Palimpsest af „den Sinaitiske Syrer" som han tillagde stor Betydning. Med Rette. Thi indirekte kommer man dermed de nytestamentlige Texter på en Afstand af bare 80 År fra deres Fødsel ind på Livet, og i et Sprog der ligned Jesu Modersmål som Svensk ligner Dansk. Desværre indeholder denne Syrer bare Dele af Evangelierne og intet mere. Merx har senere git værdifuld Kommentar til dette Manuscript.[1]

Nu stod Kursen for *Tübingen*. De fleste lærde Mænd var på Feriereise. Men jeg traf den interessanteste af dem alle hjemme: Oldingen, „der Altmeister", *K. H. v. Weizsäcker* [1822-99]. Denne Mand kunde ikke andet end imponere mig. Så lærd og indgribende i sin Videnskab, og dog så jevn og fordringsløs. En Inkarnation af det gamle Tydskland, da de store Åndens Bannerførere levede så småborgerlig og samtidig udrettede heroiske Bedrifter, som aldrig vil glemmes. Weizsäcker var høit opbåren, Universitets-Kanzler og Excellenz, men hyggelig som en gammel Bedstefader. Han havde selv haft Fordelen af geistlig Praxis, inden han gik over i akademisk Embede. Til mig sagde han: „Deres praktiske Erfarenhed er for Videnskaben udmerket. Bare ikke for længe! Nu burde De gå over i akademisk Embede." Ak ja, tænkte jeg, med et Suk over de fattige og snevre Forholde i vort kolde Norden, med ikke engang 3 Millioner. Der kan man ikke således vælge og vrage. Hvor jeg misundte de store og rige Kulturlande. Af Weizsäckers storartede Oversættelse af det Nye Testament har jeg siden den Dag havt en daglig Kilde til Indsigt i Guds Ord, bedre end enhver Kommentar. Oversættelsen er et Kunstverk af Rang og øser af en Guldgrube af Lærdom. 5 Måneder der-

[1] Die 4 kanonischen Evangelien, nach dem ältesten Text, 2 Teile, 1897, 1898.

efter var den ærværdige Mand død. — Ellers var Tübingen tom. En Udflugt til det minderige Slot *Lichtenstein* med Udsyn til Hohenzollernes Stamburg og med al Romantiken fra Uhlands og Schwabs Digtning er de eneste Minder forøvrigt fra Tübingen. Jo, jeg mindes også et Portrætmaleri af Ferdinand Baur [1792-1860], et overordentlig intelligent, men ellers helt borgerligt og nærmest fantasiløst, snusfornuftigt Ansigt.

Nu gik Reisen gjennem Kinzigdalen i Schwarzwald, nærmest mindende om Hallingdal i Norge, nedover til *Strassburg*. Her havde jeg gode Introduktioner til Friedrich Spitta [1852-1924] og til *Julius Smend,* den sidste nogenlunde min Jevnaldrende, f. 1857 [død 1930].

En bedre Fører kunde ikke findes. Ei alene var Manden af en fortryllende Elskværdighed, af en åndrig Livlighed, af en sjelden Righoldighed i åndelige Interesser, men han var tillige fyldt af en beundringsværdig Tjenesteiver efter at gjøre mit korte Besøg i Staden så indholdsrigt som muligt. En Eftermiddag foreslog han et Samvær med *Wilhelm Nowack* [1850-1928], den navnkundige Gammeltestamentler. Han skildrede denne Mand som overordentlig interessant, men tillige skarp som en Ragekniv. Om jeg vilde vove et Samvær alligevel? Jeg tog Risikoen og gjorde min Hud hård som Skildpaddeskal. Samværet henrandt overordentlig behagelig. Mod al Forventning. Thi jeg var alt andet end forsigtig. Jeg var nemlig en nyomvendt, — fra Stades Forelæsninger af var jeg en dybt frafalden fra Wellhausen. Mine Grunde til Frafaldet er meddelt ovenfor. Under Samtalen foredrog jeg freidig hele mit nye Syn. Så tænkte jeg: nu kommer Ragekniven; men den kom *ikke.* Ganske sagtmodig sagde den lærde Wellhausenianer: Deres Argumenter er vel værd at overveies. Indtil videre gjør vi det så godt vi kan. Hvad kunde Grunden være? Var det en dunkel Forudfølelse af, at den herskende Retning følte Grunden svigte? Senere har, som vel kjendt, Svigtningen mere og mere fuldbyrdet sig. Gudsnavne som periodebestemmende for Kilderne lader sig ikke længere forsvare. Undtagelserne er blevet for mange. Farvemosaiken er i den „polychrome Bibel" blevet for broget. Nu må Astruc Redivivus påny i Støbeskeen. Det vil, så vidt jeg skjønner, blive mere og mere indlysende, at de to Gudsnavn betegner to Sider af Guds Vesen: El, Elohim, Skaberguden (efter *vor* 1. Artikel i Apostolicum); Jahve (eller vel rigtigere Jahu), Åbenbaringsguden, Gud som Han hersker, åbenbarer sig, lærer og leder i Religion og Moral (*vor* anden Artikel mutatis mutandis). Dette er Forberedelsen til Treenighedsforestillingen. Thi *Ånden* er *Profetiens* Potens

og derfor Åbenbaringsgudens uundværlige Supplement. Vi ser hvorledes disse Tanker begynder at gry; så kommer en ny Opfatning af Profetvæsenet i Israel, nemlig som en rådende og ledende Organisation i Folkets Liv, mere og mere til at gjøre sig gjeldende. Thi *det* er sikkert: ingensteds i Oldtiden var Profeten en fritsvævende, selvvalgt Personlighed, overalt og altid havde han sin Basis i en *åndsmægtig Organisation*, et Mysteriesamfund, som havde *kreeret* ham. Det eiendommelige i det gamle Israel er da det, at Profetdømmet her oprindelig leded hele Folkets Liv, at Folket efter Moses havde en Profet-*Forfatning*, hvilken rigtig nok modificeredes og indskrænkedes ved Indførelsen af Kongedømmet, indtil Magten, *efter Exilet*, usurperedes af Rabbinerinstitutionen, hvorved selvfølgelig Profetinstitutionen afskaffedes. Efter denne Ledetråd vil Israels gamle Historie kunne bli forståelig. *Profeten* er her „den røde Tråd". Ved en Profet førte Jahve Israel op fra Ægypten og ved en Profet gjæted han det. Hosea 12, 14. Hosea var Republikaner og Tilhænger af den gamle Profetforfatning *før* Saul. Han tilskrev Israels Utroskab mod Egtepagten Skylden for den senere Jammerlighed. Efter Hoseas Opfatning var selve Bruddet med Profetregimet Brud med Jahve selv, altså religiøst Egteskabsbrud, der *måtte* hevne sig grusomt.

Ellers besøgte jeg Bibliotheket i Strassburg. Gamle *K. A. Barack* [1827-1900], den egentlige *tydske* Grundlægger af denne Institution, levede endnu. Han var med Rette stolt af, at det var det fuldstændigste („beinahe lückenlose") Bibliothek i Riget. Han havde, sagde han, på ethvert Område sikret sig Fagmænd som Rådgivere. Jeg kan selv tiltræde denne Ros. En Bog som forgjæves var eftersøgt andensteds, fandtes altid i Strassburg. Ak, nu er denne Skat tabt til Frankrige! De tydske Professorer spredt for alle Vinde! Sic transit gloria mundi!

Endelig besøgte jeg gamle *Heinrich Julius Holtzmann* [født 1832]. Han var en Original. Han bevarede også den at han aldrig helt kom løs fra den gamle Tübingerskole, hans Ungdoms Kjærlighed. Han døde 1910 som emeritus. Han var af en utrolig Alsidighed. Af ham fik jeg vide, at Italiens Ulykke til denne Dag er „die Latifundienwirtschaft", altså de uhyre udstrakte Adelsgodser. Elendigheden på Sicilien er bare den *værste* Følge af det forældede System. Systemet råder overalt.

Fra Strassburg gik Reisen mot Nord — en Rhinreise lige optil Bonn. Sommersemestret tilbragtes i *Leipzig* med rabbinske Studier — Forberedelser til den tydske Udgave af Jesu Hovedparabler som forøvrig førte til den ovennevnte Studiereise til *Giessen* 1901 til 1902.

Mit Forskerstipendium af Storthinget blev inddraget fra 1. April 1903, men 9. Mai samme År udnævntes jeg til Prest ved Bodsfængslet. Den 12. Mai tiltrådte jeg. Embedet ved Bodsfængslet var meget krævende. Hvor og hvorledes det var overordentlig anstrengende, vil fremgå af den Skildring af min Sjelesorg hos Forbryderne, som jeg udgav 1916.[1] Men det nævnte Embede havde *een* stor Fordel: Når Arbeidstiden var slut for Dagen, så var jeg Herre over min Tid. Aften og Nat var mine egne. De evindelige Krav til Hovedstadspræster i vore Dage, hvilke slider dem op, distraherer dem, hindrer deres åndelige Vext og udmatter deres Ånd, kunde jeg undgå og modstod allehånde Fristelser til at gjøre mig gjeldende som Prædikant og Foredragsholder. Det var min Kjærlighed til *Videnskaben*, jeg ofred min Tid og Kraft, den mit Embed levned. Nu havde jeg den store Fordel at kunne udnytte vort eneste videnskabelige Bibliothek. Dette er vel forsynet, dog noget ensidig tydsk. Men så er jo den tydske Theologi også den ledende i Nutiden. Sjelden var jeg i Forlegenhed.

Under min Fordybelse og Forskning i Parabel- og Paradox-Problemet i Evangelierne, under Overveielse af at Marcus taler om exklusive Sammenkomster af „die Jüngergemeinde" og at Mesteren *der* klargjorde alt som Parabelformen havde tilsløret, gikk det en Dag op for mig, som nævnt, at Mysterium og Mysterier måtte være terminologisk at forstå. Guds Riges Hemmeligheder måtte altså være „Mysterierne om Guds Regime", altså den nye *Gnosis* som i sin høieste Form skulde indlede en ny Tid i Religion og Kultur. Denne Gnosis var ikke enhvers Sag. Den burde og måtte forberedes og modnes i Stilhed, burde ikke kastes for de profane Spottere som det Hellige for Hunde. Isåfald vilde den i sig selv vanskelige Fordøielsesprocess blive forstyrret og den stille Modning standset. Jesus indså tidlig, at det nye vilde koste ham Livet, ham og mange af hans Lærlinge med. Vi kan således forstå, at fra nu af, d. e. efter en kort triumferende Virksomhed i Galilæa ovenpå Flugten fra Judæa, fra nu af er Jesu Hovedopgave exklusiv Discipelundervisning. Åbenbart er han til at begynde med slet ikke viss på, at de vil *kunne* årke at tilegne sig det nye. Omveltningen i deres jødiske Tankegang er nemlig voldsom oprivende, altgjennemtrængende. Indøvet Tænkemåde, nationale Fordomme, misforståede Profetier, alt dette måtte i Støbeskeen, og Smeltningen vilde smerte usigelig. Til og med måtte de vente Forbandelse og Forkjætring, Had, Forfølgelse og Martyrium af Stammefrænder. Det er her, at Cæsarea Philippi er så afgjørende. *Der* får Mesteren vide at hans nye *Gnosis*

[1] Fra min Fængselstid. Tretten År blandt Forbrydere. Jacob Dybwad. Kristiania 1916.

har fæstet Rod. Derfor udroper han i Triumf, at nu skal ikke Helvedes hele Magt, med dets Diplomati og alle Løgnens Kunster, vinde over det nye Regime. Nu får de også vide, at Han selv må lade sit Liv som Martyr og det ganske snart. Så længe han tilslører sin nye Gnosis og dens Konsekvenser, kan det endda nogenlunde holdes gående, især når dertil kommer hans ἀναχωρήσεις — Bortfjernelser fra Skuepladsen og Folkeenthusiasmen — men i det Øieblik han optræder med sin Stillings fulde Prætensioner og lader Konsekvenserne af sin hemmelige Gnosis skjære Modstanderne i Øinene, så er det Døden, Korsdøden, ubetinget, ubønhørlig. Men skal da ikke det nye Regime dø med ham, så må han ha en i Troen fæstnet Lærlingemenighed, der går helt op i det nye og er villig til at tage Konsekvenserne. Tage Korset op og følge Mesteren. Det forekom mig øiensynligt at Jesus slet ikke optræder i gudommelig Sorgløshed, men med dyb Beregning af Årsag og Virkning. Han vælger Kapernaum, fordi der fra dette Centrum kunde udøves, gjennem de mange Gjennemgangsreisende, ligeså mangfoldige omkringstrålende Virkninger til østlige Middelhavslande som fra selve Jerusalem. Han viger — strategisk Tilbagetog — unda for fiendtlige Fremstød Gang på Gang. Men når han så er færdig med sin Livsgjerning, så går han til Angreb i selve Jerusalem. Med åbne Øine for Følgerne kjæmper han og falder. Men Sandheds Sag seirer kun i Nederlag. Således måtte jeg læse Evangelierne. Og således læst kommer Christi Handlemåde os menneskelig nær, uden dog at tabe noget af det ophøiede. Ialfald vinder „Jesu Liv" en fuld historisk Forståelighed. Dette Liv kommer ikke mere til at svæve i Luften som en Plante uden Rod. Roden må være i Jorden, ellers vil Planten dø. Ifald en senere Tid sublimerer Stoffet ganske, så rykkes det hele ud af Virkelighedens Verden. Men da er det også uddød for Virkeligheden på Jorden. En nokså ophøiet Luftspeiling vil aldrig kunne få Ro i det jordiske Menneskeliv og leve under jordisk timelige Forhold.

Men disse Reflexioner førte videre. Jesus var ifølge Evangelierne åbenbart Leder af en Åndsretning, og denne Retning optræder *organiseret*. Dette fremgår allerede af Titelen *Rabbi* som også hans Fiender indrømmer ham. Men dermed er han jo en *Skolehøvding*, ligesåvel som Hillel og Schammai og sin vel sagtens nogenlunde Samtidige Jochanan ben Sachai. Da forstår man Sammenstødene mellem de uforligelige Åndsretningers Talsmænd. Men var denne Jesu Åndsretning aldeles ny, aldeles uden Tilknytning i sin Samtid? Dog vel neppe. Men Tilknytningen kunde ikke være *Sadducæerne*, da disse

var helt verdsligsindede Aristokrater (Prestearistokrati). Eiheller hos *Farisæerne,* da disse lægger for Dagen, at de er kontrære og kontradiktoriske Modsætninger til Jesu Discipel-Samfund. De Skriftlærdes Nomisme og Jesu Messianisme er uforenelige som Ild og Vand. Så har vi *Essæerne!* Mon ikke her kunde være Tilknytning? Dermed blev Essæismen i en Del År mit Speciale som Studium. I Virkeligheden fra 1905 til 1913; dog altid med Evangelierne som Baggrund og for Opklaring af den evangeliske Historie. I denne Tid offentliggjordes: Das Gesetz und Christus im Evangelium, Videnskabsselskabets Skrifter 1903. Das Gesetz und Christus nach der Anschauung der ältesten Christengemeinde, Zeitschr. f. die neutestl. Wissenschaft 1903. De tre Religionsretninger i Israel på Christi Tid, Norsk theologisk Tidsskrift 1908. I samme Tidsskrift: Den sinaitiske Syrer 1903. Mysterievidnesbyrd i det Nye Testamente, Videnskabsselskabets Forhandlinger 1911.

Der var en anden Opdagelse som jeg havde gjort i 1903. Under sterke Grublerier over det Nye Testamentes Lære om Loven gik det en Aftenstund som et Lyn over min Erkjendelses Horizont: Rom. 10, 4. τέλος .. νόμου Χριστὸς εἰς δικαιοσύην πάντι τῷ πιστεύοντι. Her kan τέλος umulig betyde Ende d. e. Slut. Det må betyde *Ende m å l,* altså noget nær det modsatte af den vanlige Opfatning. Dermed var Læren om Loven med ett Slag blevet soleklar. *Christus er Guds levende Lov.* Det er hele Christendommen i Forskjel fra Jødedommen, intet mindre end en sådan *formula,* som indeholder hele det vældigste religiøse Fremskridt, som Historien kjender. Men når så er, da må vi her have Nøkkelen til hele Pauli Theologi. Dette blev det nu en Opgave at gjennemforske. Det var et svært Arbeide. Thi her var ingen Forarbeider. Det var noget helt nyt. En *foreløbig* Udnyttelse foretog jeg allerede i 1903, smidende mens Jernet var varmt. Det var Afhandlingen: Das Gesetz und Christus im Evangelium, 1903. Men fuld Modning fandt Ideen først i Das Christus-Mysterium, Videnskabsselskabets Skrifter 1914. Men imidlertid var noget kommet imellem. Det var faldt mig ind at kombinere Mysterietanken med Telos-Ideen, og det hele igjen med Essæerproblemet som historisk Baggrund. Dette førte til et programmatisk Foredrag i Videnskabsselskabet Nov. 1911: Mysterievidnesbyrd i det Nye Testamente. Nu var hele Idéerækken i min Opfatning ridset op, og Programmet udtaltes: 1. Essæer-Problemet eller Mysteriets Oprindelse. 2. Messias-Problemet eller Christus-Mysteriet. 3. Den ældste Kirkeforfatnings Problem. Hertil kom senere endnu en fjerde Række: 4. Lærenorm-Problemet

eller det Gamle Testament som Normbog for den ældste Menighed. Først nemlig efter at jeg gjennem årelange Studier havde gjennemarbeidet de tre Rækker, gik det op for mig, at vi her havde Nøkkelen til Gåden om hvorledes den gamle Jødebibel med alle dens tilbagelagte Religions- og Kultur-Perioder, med alt dens forældede Stof alligevel kunde af Christus erklæres for evig gyldig (Mt. 5, 17-19) og udnyttes som Norm af Christendommen og det endog uden at volde Stagnation. Emnet var så meget interessantere, som det aldrig tilforn var blevet videnskabelig behandlet. Om dette vil jeg senere meddele mere. Her tilføies at først i 1925 blev dette sidste Emne „spruchreif", d. e. kunde forelægges den videnskabelige Almenhed.

Det kan nu ikke undre så meget, at disse mine Mysterie-Ideer havde en svær Modgang at bestå. Det tilvante, gjennem Århundreder indøvede er altid modstandskraftigt. I Theologien er Nydannelser endda sværere stillet end i andre Videnskaber. Det Nye fornemmes nemlig i vide Kredse som Angreb på selve Troen. Novatorer møder endog let Forfølgelse. Man tænke bare på Talsmænd for den nye Astronomi i 1500- og 1600-Tallene (Giordano Bruno, Galilei, o. a.). Her i mit Tilfælde havde Idéerne til og med en viss odeur païenne. De gamle Mysterier var jo religiøse Samfund, omkring hedenske Guder. Efter fast Vedtægt inden den ældre Theologi turde intet i den christne Religion stamme fra andre end Jøderne. Nu henviste jeg vistnok til Essæerne; men disse ansåes sedvanlig som Kjettere og „Sonderlinge" og nød i det Hele ingen egentlig Anseelse i Theologien. Deri var ingen Hjelp, snarere en ny Hindring. Således havde jeg da en trang og steil Vei foran mig, — som sedvanlig. Som i Parabelspørsmålet måtte jeg i Mysteriespørsmålet seile op *mod* Strøm og Vind. Og som enhver ved, er dette både tungsomt og langsomt. Herhjemme var jeg jo allerede på Forhånd ikke synderlig vel anskrevet. Jeg var jo hverken strengt orthodox, omend konservativ af Grundretning, eiheller liberal. Det er hverken let eller behagelig at sætte sig mellem 2 Stole. Der var da ingen anden Råd end at afvente en senere Modning.

Dog uden *al* Støtte herhjemme var jeg ikke. Bortseet fra mine bortgangne Venner: Professor J. D. C. Lieblein [1827-1911], Biskoperne Bugge og Bang, havde jeg endda et Rygstød: Videnskabsselskabet viste mig en glædelig Forståelse. Da jeg havde holdt mit Foredrag i Nov. 1911, bestemte Styret strax at det skulde trykkes. De Idéer som her foredroges som Antydninger, de Tankegange som her skizzeredes, den Idérække som her planlagdes, alt dette blev i Løbet

af en Del følgende År udført 1914-1924-1925. Da så hele Rækken forelå, var Tiden moden til at forstå de nye Ideer, der nu forekom mange merkværdig selvindlysende og derfor allerede nu kan forudsees at ha Fremtiden for sig. Isåfald vil de i væsentlige Strøg ændre Synet på det Gamle Testaments Historie såvel som den ældste Kirkehistorie. Tillige vil de opklare Sammenhængen i de paulinske Ideer, som derved får en fast tankerigtig Sammenføining uden indre Selvmodsigelser samt en tydelig historisk Tilknytning til Jødedommen. Der blev Aktualitet over hele Brydningen. Det vil tage nogen Tid, inden Ideerne vil virke sig ud, inden Fermentet i deres Indhold vil bringe Gjæringen til Fuldbyrdelse. Men det vil og må komme.

Mine Studiereiser til Tydskland blev siden 1903 ikke så hyppige. Pengene mangled og Embedspligter optog en stor Del af min Tid og Arbeidskraft. Fra Mai 1903 til Oktober 1919 var jeg Prest ved B o d s f æ n g s l e t. Denne Embedsopgave indfangede min Interesse i høi Grad. Min gamle sociale Interesse, min Sjelesørgeriver slog sig sammen med min Pligt og gjorde Epoche i min åndelige Udvikling. Hele det kriminalistiske Spørsmål blev Gjenstand for praktiske og theoretiske Studier. Her var Tiden overordentlig interessant. Der var en ny Strømbrydning på Vei til at sætte ind. I lange Tider, ja lige siden 1880-Årene var der en sterk Gjæring i Kriminalistiken. Ældgamle, grundfæstede Opfatninger tog til at rokkes ved Erfaring og Kritik. Særlig var det det af *Cesare Lombroso* [1836—1909] reiste Problem: Sindssygdom og Forbrydelse, som satte Gjæring. Vel blev Diskussionens Resultat, at Lombroso ikke havde Ret i den These, at alle Forbrydere ret og slet er sindssyge. Dette var det banebrydende Genies hyppig forekommende Overdrivelse. Men at *megen* Kriminalitet ligefrem har sin direkte og indirekte Grund og Jordbund i Sindssygelighed, det er *nu* hævet over Tvivl. Desuden har man fået en ny typisk Sindssygeform (formuleret og beskrevet af *Francis Galton* [1822-1911]), nemlig „Moral insanity", folie morale, en ikke så sjelden Forekomst. Samtidig blev i nyere Tid *Miliøet* tillagt en større Betydning end tilforn. Dertil kom, at det blev påvist, hvorledes selve Samfundets Funktion frembragte visse „Slagger", visse Giftafsondringer, som Samfundet måtte finde sig i at bære, fordi de var Vrangsiden af Udfoldelsen af de sunde Samfundskræfter.

Denne Erkjendelse måtte jo lede til Omlægning af hele den kriminalistiske Praxis. Miliøbetragtningen førte til de *forebyggende Methoder*. Man tager de ganske Unge som forgår sig mod Lovene

under *opdragende* Behandling, samtidig unddragende dem den giftige Indvirkning fra Miliøet. Her er Amerika med sine Lærehjem og Ungdomsdomstole mønstergivende, og Resultaterne er overmåde opmuntrende. Samtidig fremtræder i England i de sidste 20 År de såkaldte *Borstall*-Anstalter. De består i at i Fængsler de Unge udskilles fra Samvær med gamle forhærdede Forbrydere, medens samtidig de udskilte omdannes til *Skole*, at altså Straffen omdannes til Opdragelse. Dernæst medfører Opmerksomheden på *Mentaliteten* at der anordnes *Mentalundersøgelse* ved Indledningen til Straffeafgjørelsen. Det er i Amerika gjennemført med stor Energi: Sagkyndige, Kliniker, Laboratorier, Intelligensprøver spiller en voxende Rolle. Hånd i Hånd med dette går en ny Opfatning af selve Straffens Grundlag, Straffens theoretiske Begrundelse, dens Motiv, dens Opgave og Mål. Her samles mer og mer Opfatningerne i dette: Straffens egentlige og eneste Motiv er: Samfundets Vergemål mod Kriminaliteten. Derfor er Straffelovene under Omdannelse og Fangebehandlingen sammen med dette.

Det kunde ikke undgåes, at jeg under min daglige Praxis i Fængslet blev påvirket af disse nye Ideer. Theoretisk Trang var jeg jo født med. Praxis var min Pligt. Dette samled sig i en Tilskyndelse til at skrive en Bog om mine Synsmåder i disse Sager. Det blev til: *Fra min Fængselstid.* Tretten År blandt Forbrydere. Jacob Dybwads Forlag, Kristiania 1916. Denne Bog slog merkverdig godt an. Mod al Forventning. Den var egentlig „mod Strømmen". Den var nemlig *forbrydervenlig*. Med dette som Skjeldsord var længe og vedholdende agiteret på den giftigste Måde. En overfladisk Opinion mente at man tog for varsomt, for mildt, for valent på Forbryderne. Opinionen var strax færdig med hele Problemet: Hæng alle Tyve, prygl alle Ransmænd, døm Sedelighedsforbrydere til lange og hårde Straffe — da og først da blir det bedre. Nu „syr man Puder" under Rampenes Armer. Derfor trives de ved sit Forbryderliv. Den fordømte Forbrydervenlighed er Skyld i det meste af den moderne Kriminalitet.

En tåbelig Opinion! Grundlagt på Uvidenhed. Som om de foreslåede Midler ikke havde været prøvede i Hundreder af År og fundet uheldige. Som om de nyere Methoder ikke havde bragt Bedring! betydelig Bedring. Som om der ikke endnu var til Rest gammel Uretfærdighed i Straffeudøvelsen. Som om det var rimelig og rigtig at straffe Folk fordi de var syge. Som om det var rigtigere at sætte Sindssyge i Fængsel end det vilde være at straffedømme Tæringssyge

for deres brydsomme Sygdoms Skyld. Mine Skildringer vandt trods alt Indgang. Da den 31. Mars 1917 den nye Forsorgsforening stiftedes, holdt Minister *Francis Hagerup* [1853-1921] det indledende Foredrag. Tre Gange henviste han til min Bog. De 3 Oplag, som Bogen oplevede i Løbet af en Måned, tydede på Tilslutning.

Men hertil kom endnu et Tiltag, hvori jeg selv var ligefrem Deltager. Det var Oprettelsen af „Lærehjems- og Verneforeningen". Denne havde 2 Mål for Øie. 1. At grundlægge den forebyggende Virksomhed i vort Land. Der var vi i Agterhånd, ja egentlig det eneste civiliserede Land, som i det Stykke lå udenfor Tidens Strøm. Også Danmark og Sverige var nemlig med i Reformen. Cand. jur. *Otto Morgenstierne* [1884-] tog mig med på et Initiativ om Oprettelse af et Lærehjem efter dansk, svensk og amerikansk Mønster. Med enestående Energi samlede han Penge ind. Jeg deltog lidt i Indsamlingen, som vandt Indgang og Hjertelag over det hele Land. Tilslut, i Løbet af 2 År, sad vi inde med halvanden Million Kroner med Valuta efter Guldparitet. Men nu blev der begået en Feil. Den rige Guldflom gjorde Stemningen oversangvinsk. Vi byggede og vi byggede flot. Strax efter at *Gården Bredtveit* i Østre Aker var indkjøbt, måske noget dyrt, og Byggeriet kommet i fuld Gang, så steg Priser og Arbeidsløn til det eventyrlige. Vi burde heller ha holdt Pengene i Reserve til bedre Tider, d. e. til pengefattigere Tider. Nu lykkedes det os ikke engang at føre Bygning og Inventar længere frem end til 2 Trediedele. Og endda havde vi havt en Udgift af 1 Million 800 000 Kroner! Så stod vi der og måtte gi os Staten i Vold. Dermed forfeiledes Bevægelsens 2det Formål: at bringe Fangeforsorgen ind under væsentlig privat Initiativ. Vi faldt tilbage i Statens Arme, og der hviler vi nu. Sagen har nok vundet i reformvenlig Organisation. Men den er i sit Væsen den samme. Den fuldstændige Reform hører Fremtiden til. Den vil vel i sin Tid nå frem til fuld Forståelse hos Almenheden.

Det var en naturlig Følge af mit Embedes Art at jeg droges med ind i alle de mange praktiske Gjøremål, som går ind under Kriminalistiken. Som Organisator og Leder af Vernesagen, af Forbryderreformernes forskjellige Sider, i Samarbeide med fremskudte Ligesindede, var der fuldt op for mig at gjøre. Også literært. I vore Dage må jo alle Reformer fremkjempes og sigtes gjennem Diskussion i Pressen. Jeg måtte mest repræsentere de Reformivrige. Det stødte naturligvis på Modstand. Navnlig er en sand Kulsviertro på Straffens merkværdige Lægekraft endnu levende og ud-

holdende tilstede i Folketanken. Det er indøvet gjennem mange År. Særlig er det et Nedslag af Reformerne omkring 1850-Årene. Dengang var Løsenet „Bod og Bedring" ved Straffen. Tidligere var Straffen mest opfattet som Gjengjeldelse for det Onde. Nu var „Bedring" Opgaven. Det er samtidig med Straffens Humanisering. Denne Retning var i høi Grad berettiget — indenfor visse Grændser. Alt har jo sine Grændser her i Verden. Men en stærk Reformbølge vil næsten altid overdrive. Desuden er man tilbøielig til at skjære alt over een Kam. Især er Almenheden elsker af de enkle Sandheder. De mere komplicerte volder Anstrengelse ved Opfatning og bliver sjelden rigtig populære. Således bliver der af ældre Reformtanker igjen en viss almindelig Stemning, som ofte toner efter, lang Tid efter at en klarere Erkjendelse er trængt igjennem hos de erfarne. Her får man erfare dette som ovenfor antydet. Nu ser de erfarne, d. e. de på det særlige Område erfarne, at Sagens Sammenhæng langtfra er så enkel. Det er jo det levende Livs Forhold sjelden. Navnlig med Hensyn til Straffens *afskrækkende* Virkning bedrager man sig let. Her må der omhyggelig skjelnes. Mest afskrækkende virker Straffene på de almindelige Borgerfolk. Disse har alt at tabe ved Straffene, og de *véd* det. De næsten *føler* det. De virker stimulerende på Samvittighederne. De påvirker Æresbegreberne. De holder vedlige og høiner Æresfølelsen og på den anden Side Skamfølelsen, altså både løfter det opbyggende Moment og uddyber det afværgende Moment i den almindelige Stemning. Begge disse Momenter indgår let Forbindelser med den religiøse Følelse. Således fremdrives et sterkt Sentiment. Det er det, som den engelske Moralfilosofi kalder „moral sentiment", den egentlige Atmosfære for både social og individuel Moral. Her støder Tanken på Straffen på en modtagelig Gemytstilstand. Således fremtræder en påtagelig og høivigtig Virkning.

Ganske anderledes stiller Sagen sig ligeoverfor dømte Forbrydere. For det første har disse ved Dom og Straf *tabt sin Ære.* På *denne* Sjelefunktion kan andres Straf ikke virke som hos den hæderlige Almenhed. Her skal Æren *gjenvindes* og dertil hjelper Straffen ikke. Desuden er de straffede Forbrydere så høist forskjellige indbyrdes. De fleste er Tyve. Og af dem igjen er de allerfleste *professionelle.* Disse er det vanskeligt at forbedre moralsk. Dels vil de være afstumpede, mange fra Barndommen af, men alle ved Forbryderlivet. Hvad skulde da ved Straffen være det afskrækkende? Risikoen? Nuvel! Lad os tænke os om. Er Risikoen i Almindelighed afskrækkende for Professionister? For Sjømænd? For Fiskere? Ikke nævneværdig. Vi må

ikke glemme, at Tyvsprofessionen har et sterkt Moment af Eventyr ved sig. Og dette er ligesom ved Sjømandslivet netop i høi Grad eggende. Så tager man Risikoen, indkasserer Spendingen og *tror* ikke stærkt på Faren. Samtidig fæstner sig i disse Forbryderes Sind Tanken på det „professionelle". Deres Arbeide er en Næringsvei så god som Slagterens og Fiskerens. Man stjæler fra dem som har Overflod, flytter bare Goderne fra den ene til den anden. De rige og velstående har udnyttet andre. Eiendom er i Grunden Tyveri. Nu skal de dele med sig, villig eller uvillig. Derfor er der udbredt den Moral blandt de Professionelle at man *ikke* stjæler fra dem som yder Gaver til den betlende Professionist. Derimod overfor de umeddelsomme er alt tilladt. Det kommer her som retfærdig Gjengjeldelse. Således har de Professionelle sin egen Moralkodex, sin egen Æresfølelse og sit eget Æresbegreb, alt konsekvent gjennemtænkt. Selvfølgelig har de også sin egen Art af *Solidaritet*. Det følger af sig selv, at de har sin *Læretid* og sin Skolegang. Der studeres „Methoder" og Verktøi, udnyttes nye Opfindelser, studeres Indbrudsformer, Måder at udslette Sporene efter sine Angreb. Her kommer særlig i Betragtning den Undervisning som ligger i at overvære Lagmandsretternes Forhandlinger. Det svarer til den høiere Undervisning. Det er jevngodt med Forelæsninger i den kriminelle Praxis. Videre kan også nævnes de anvendte Decknavne, som kun er kjendt for Banden. Desuden spiller Bandens Kvinder en Rolle. Disse er næsten altid Prostituerte. Men de tjener som Hælere og som Forhøiere af Lystigheden i det Glædesliv, som Banderne fører. Det er efter dette klart at Arbeidslysten efterhånden afslides, Arbeidsskyhed sniger sig ind, Smagen for regelmæssige Seder svinder hen, Æresbegreberne forkvakles, Sandselighed blir dominerende, og der kommer en fortærende Rust på Charakteren. At gjenopreise sådanne fornedrede Mennesker er overmåde vanskelig. Det *kan* ske ad Religionens Vei, og det sker. Men også da må man være forberedt på mange Svigtninger og Tilbagefald, hvad jo let forståes. Thi ingen vandrer ustraffet på Syndens Veie selv efter at en sand Omvendelse har gjort sin Gjerning; så vil det nok tidt erfares at Kjødet er skrøbeligt, om end Ånden er redebon.

Af alt dette følger: Arbeidet med Forbrydere må i første Linie gå ud på at *forebygge*. Her må sættes ind med et intenst Arbeide for at hindre de Unge fra at komme ud over den Skrænt og ned i den Hængemyr som leder til professionel Forbryderskhed. Heri koncentrerer sig egentlig alt penitentiært og kriminalistisk Arbeide. Dette er

Kriminalistikens *Hygiene*. Dette og så Udskilling af de unormale til særlig Behandling.

Ved Siden heraf bør også anvendes det omtalte engelske Borstall-System, at man skiller de unge og mindre fremskredne Forbrydere fra de gamle, forhærdede og anbringer dem i egne Fængsler som efterhånden går over til pædagogiske Instituter med særlig fast og streng Disciplin. Så kommer hertil et *Eftertilsyn* når det frie Liv skal prøves. Dette er den vanskeligste Del af den kriminalistiske Gjerning. Særlig af den Grund, at her får man kun ringe Støtte af Almenheden. Uvillien mod Forbryderen er oparbeidet gjennem mange Slegtled. Fordommen står som en Bøig imod. Uafladelig dukker hidsende Røster op blandt Publikum og i Pressen. Farisæisme og Egoisme slutter Forbund, og Dumhed og Tankeløshed slår sig i Lag med. Værst er at i de seneste År stænges mere og mere Emigrationens Udvei. Så meget mere påtrængende nødvendig blir Forebyggelsen og den ovenfor omtalte Udsondring.

Alt det Åndsarbeide som det her omtalte Samfundsarbeide kræver, optog mig siden 1903 ved Siden af min theoretiske Videnskab. Foruden Bogen „Fra min Fængselstid", skrev jeg en Biografi af Elisabeth Fry, 1917, oversat til Svensk 1919, og en Artikel om „Lærehjems- og Verneforeningens Mål og Midler" i „Skole og Samfund" 1922. Ellers har jeg skrevet en Mangfoldighed af Artikler i Dagspressen om disse Sager, især i „Aftenposten".

Under min intense Syssel med disse sociale Emner blev der mindre Tid tilovers for mine theologiske Studier. Det må altid haves for Øie, at alle disse mange og vidtløftige Studier var hvad man kunde kalde „Fyrabendsarbeide" efter en anstrengt daglig Embedsgjerning som måtte foregå uden nævneværdige Ferier. Men netop derfor havde det længe været min Længsel at kunne opgi Embedet og forholdsvis tidlig, førend endnu Alderen svækkede Åndsevner og Arbeidsvigør, lægge hele min Tid og al min Evne i Fuldendelsen af mine Studier. Her var i seneste År Tidsforholdene mere end almindelig interessante. Indenfor mit Område var fremragende Arbeider fremkomne. Jeg vil her nævne to Navne af høitragende Betydning: Juristen Rudolf Sohm [1841-1917] og Theologen Adolf v. Harnack [1851-1930]. Den første af disse havde i lang Tid udmerket sig som betydelig Kjender af den historiske Theologi. Harnack kjender alle. Han er bleven udødelig ved sin Dogmehistorie (Lehrbuch der Dogmengeschichte, 3. Ausg. 1894-98). Siden den Tid dette store Verk var fuldendt havde v. Har-

nack særlig arbeidet med Oldkirken. Deriblandt havde efterhånden den ældste Kirkeforfatning fanget hans særlige Interesse. Derom skrev han betydelige Afhandlinger i Haucks Encyklopädie. Ligeså i den udførlige Udgave af „Didache", hvad jo er naturlig nok, efterdi al nyere Opfatning af den ældste Kirkeforfatning ligefrem må grundlægges på dette lille Skrift. — Sohm havde i denne Henseende udført et epochegjørende Arbeide i sin Kirkeforfatningens Historie af 1892. Senere udspandt sig en Diskussion mellem disse to store Forskere vedrørende Enkeltheder. Om de store Hovedlinier i det nye Perspektiv var de derimod enige. På denne Måde nådde den videnskabelige Almenhed snart til Samstemmighed om den helt og holdent nye Opfatning af den ældste Kirkeforfatning. Sjelden har så enstemmig og så snart en Revolution i det historiske Syn på en Epoche gjort sig gjeldende og fuldbyrdet sig.

Det kunde hermed synes som om hele Arbeidet allerede *var* fuldført. Dette var dog slet ikke Tilfældet. Med en Lignelse kunde man sige: Den Sohm-Harnackske Bygning var i visse Grunddrag opridset. Men den manglede Grundvold. Det var dette som jeg håbed at kunne yde. Det dæmred snart for mig at det måtte være en *Mysterieforfatning*. De talrige Mysteriesamfund i Datiden og Fortiden havde gjennemgående i Hovedsagen een og samme Forfatning. Og denne var godt gjennemarbeidet og vel indøvet. Den havde en lang Tradition. Den var udbredt over alle Kulturlandene ved Middelhavet. Også hos Jøderne, nemlig gjennem Essæerne. Disse igjen hævded at de nedstammed fra de ældgamle Profetorganisationer og disse igjen fra Ægypten gjennem Moses.

Her var en historisk Linie, som var værd at eftergå. Ved nærmere Studium opleved jeg en hel Række Overraskelser, slående, for ikke at sige forbløffende Overraskelser. Jeg fandt klare Udviklingslinier; jeg fandt Sammenhæng fra Land til Land. Jeg fandt Løsning på gamle hårdnakkede Gåder i Israels og Nabofolks Historie. Jeg fandt Vei, naturlig og indlysende Vei fra Kirkens Urtid og fremover til dens senere Stortid. Jeg fandt endelig Svar på det Spørsmål: Hvorledes kunde den unge og uprøvede Christen-Kirke udholde et Sammenstød med Tidens vældige Modstander: den romerske Keisermagt med dens Hærmagt, dens Politi, dens ubegrændsede Krigsresourcer? Det syntes umuligt og *er* uden Tvil umuligt for en liden ringeagtet Hær med en famlende, ufærdig, uprøvet Organisation. En liden Helteskare kan udrette det overordentlige, ifald den er godt organiseret og har lang Tradition. Men en løs, sammenblåst Flok af selvrådige

Individualister — aldrig i Verden! Men det var netop denne umulige Præstation som den traditionelle Opfatning af den ældste Kirkeforfatning tænkte sig mulig. Naturligvis havde man herved stadig ligesom „in mente" Guds underfulde Styre og Støtte. Men denne går aldrig udenom, men stadig gjennem Verdensmechanismen.

Gjennemtænkningen og Gjennemforskningen af dette Emne var flere Års Arbeide. Mindst 12 Års Arbeide. Efter at flere Forarbeider var tilendebragt, kunde i 1914 Das Christus-Mysterium offentliggjøres blandt Kristiania Videnskabs-Selskabs Skrifter. Arbeidet viste sig at være for tidligt til at kunne vinde Forståelse.[1] Skjønt det i Virkeligheden bl. a. gav en Hovednøkkel til Apostelen Pauli Theologi var der få som drog sig denne til Nytte. Man sad endnu formeget fast i tilvante Tankespor. Det er gjerne så med det fundamentalt nye. Imidlertid drev Tankens indre Magt min Forskning videre. Jeg kunde ikke komme fra, at når Jesu Messianitet var sammenvoxet med Mysterium eller Mysterier — og det var jo klart nok bevidnet af Synoptikerne — så måtte antagelig også Menighedens Forfatning være en Mysterieforfatning. Herimod talte ikke Kirkens jødiske Oprindelse. Thi blandt Jøderne fandtes et mysterieorganiseret Menighedssamfund af høi Anseelse: Essæerne.

Så gik jeg da til Gjennemførelsen af Ideen i Enkeltheder. Det var særlig efter Indtrædelsen af mit store Otium fra 1. Okt. 1919, at dette blev mig muliggjort. Fremstillingen blev gjennemarbeidet tre Gange. Det var om at gjøre at få Sagen så klar og dermed indlysende som muligt. Derfor kunde Arbeidet først se Dagens Lys i 1924. *Das Problem der ältesten Kirchenverfassung*, Skrifter utg. av Videnskaps-Selskapet i Kristiania 1924.[2]

Det var en stor Tilfredsstillelse for mig at modtage fra ingen ringere end Ad. v. Harnack følgende Ord:

Berlin—Grunewald 10. 2. 25.

„Hochgeehrter Herr College!

Für die freundliche Zusendung Ihrer Abhandlung Das Problem der ältesten Kirchenverfassung spreche ich Ihnen meinen verbindlichen Dank aus. Ich habe die Schrift mit grossem Interesse und mancher Anregung gelesen. Mit dem Mittelstück

[1] [Boken blev således ikke anmeldt i Norsk Teologisk Tidsskrift. Dens teorier er kun kort referert i en litteraturoversikt av A. Fridrichsen, 1917, s. 92-93.]

[2] [Se den anerkjennende anmeldelse av A. Fridrichsen i Norsk Teologisk Tidsskrift, 1925, s. 123-127.]

(S. 34-62) stimme ich fast in allem wesentlichen überein und freue mich dass Sie *meiner* Auffassung mehr Recht geben als der Sohms, der übrigens, wie er mir oft geschrieben hat, auf meiner Auffassung fusst."

Det omtalte Mittelstück er selve Afhandlingens Hjertestykke hvad der fremgår af Overskrifterne: a. Die Ausgestaltung der Gemeindeverfassung nach Mysterienprinzipien, b. Die Entstehung der altkatholischen Kirche.

Dermed er en stor Seir vunden. Thi v. Harnack er Tidens største Kjender på dette Område og en Mand med stor Auktoritet. Det er et Morgengry. Prof. D. Kattenbusch skrev nylig til mig at det var overraskende Opfatninger som mit Skrift indeholdt. Det er ikke at vente at den videnskabelige Almenhed som Helhed med een Gang skal kunne fordøie det hele. Det må endnu ha sin Tid. Men som jeg engang tidligere sagde: La verité est en route!

Antagelsen af mine Synsmåder vil antagelig lettes, når min nyeste Theorie bliver den videnskabelige Almenhed bekjendt. Det er min Idébygnings 4. Etage. Under min mangeårige Syssel med denne „Architektur" kom jeg stadig tilbage til 2 Sager. Det var for det første den merkelige Formula: τέλος νόμου Χριστὸς εἰς δικαιοσύνην. Det var, som jeg før har sagt, klart, at dette Ord betegner Christus som Lovens Ende*mål*. Men dermed var det mig også klart, at denne Formula indeholdt selve det nye i Christendommen i Forhold til Jødedommen. Dette i al Almindelighed. Men nu er Jødebibelen, „Loven og Profeterne", Normen for Jødedommen. Når nu Nomismen i jødisk Betydning skulde afløses måtte Afløseren være Christus. Men da måtte dette få sin Anvendelse ikke mindst på Normbogens Brugbargjørelse. Så jeg nu på Rom. 10, 4 ff., så fandt jeg jo netop der en Omtydning af en These i Jødebibelen efter Formula: *Christus er Lovens Endemål*. Mon ikke det skulde være et gjennemgående Princip vi her står overfor?

Den anden Sag var 2. Pet. Cap. 1, 16-21. Her udtaltes for det første, at den gamle Jødebibel var ὁ λόγος προφητικός. Hele denne Skrift var Profetord, d. e. Ord gjennem Profeter åbenbaret for Guds Folk (2. Pet. 1, 19). For det andet: Dette Profetord indeholder vistnok for den christne Generation mange ἐνίγματα, mange Gåder, som ikke tilsteder nogen selvsagt Løsning. πᾶσα προφητεία γραφῆς ἰδίας ἐπιλύσεως οὐ γίνεται. Deraf følger at Profetordets samtlige Gåder skal løses af Profet. Her har Menigheden sikker Grund at stå på. Thi

fra Profetindvielsen ved Transfiguratio in Monte er der en sikker Sukcession af Profeti.

Derpå grunded jeg min Theori om den ældste christne Bibel og dens Brug. Først lod jeg et Exposé préliminaire offentliggjøre i Revue d'Histoire et de Philosophie religieuse i Strasbourg Oct. 1924. I den Anledning modtog jeg fra Professor D. *G. Baldensperger* et Brev dateret 4. Februar 1925, hvori han bl. a. siger følgende:

„Sie haben sich durch Ihre eben veröffentliche Studie über die „älteste Bibel der Christenheit" sehr vorteilhaft bei unsern Lesern eingeführt. Neulich traf ich einen Professor der katolisch theologischen Fakultät: ich halte ihn für den wissenschaftlich tüchtigsten und philosophisch am Besten durchgebildeten Dozenten dieser Fakultät. Er fragte mich sogleich nach dem Verfasser des Artikels über „die Bibel" dem er hohe Bedeutung zuschrieb: er habe darin die Lösung eines Problemes gefunden das ihn lange Zeit selber beschäftigt hatte. Sie sehen wie wertvoll eine klare, zusammenfassende Darlegung in einer Zeitschrift sein kann. Darum möchte ich Sie dringend bitten uns für die „Revue" einen (oder zwei) Artikel über das Thema Ihrer neuen Untersuchung [über das Problem der ältesten Kirchenverfassung] zu schreiben. Also, wohlverstanden, *nicht* eine *Rezension* Ihres Buches auf das Sie allerdings, wenn nötig, in einer Fussnote verweisen könnten, sondern eine selbständige, die wichtigsten Gedanken und Argumente enthaltende Darstellung des Gegenstandes."

I det nevnte Exposé préliminaire (fra Oct. 1924) som er skizzeagtig udformet, mangler en Hovedside af Emnet. Det må nemlig godtgjøres at Theorien holder Stik, der må ske en Verification ved et prøvende Experiment. Dette må ske idet man tager for sig Citationerne fra det Gamle Testament, som forekommer i det Nye Testament, og ser hvorledes de gamle Citater der er behandlet. Dette har jeg naturligvis gjort. Det viste sig da at Theorien var rigtig. Videre viste det sig, at Behandlingsmåden af de gammeltestamentlige Udsagn (mest Profetier, dernæst Principer og historiske Synsmåder) lader sig samle under 3 Hovedmotiver: 1. Jahve-Motivet. 2. Ebed-Jahve-Motivet. 3. Telos-Motivet. Og disse 3 igjen under Kategorien Telos. Når oftere uden videre *Jahve* anvendes på Christus, så kan det jo siges at Jahve, i Septuaginta oversættes med κύριος. Men dette må dog have sin dybere Grund. Denne findes i Telos-Principet, nemlig således: Loven var Guds Åbenbaring i Religion og Moral for Israel. Personificeres nu denne Åbenbaring så får vi Gud selv som træder frem i Religion og Moral. Dette er altid Jahve, medens Elohim formidler Skabelsen og

dermed Naturen. Se her Ps. 19, hvor begge disse Sider af Guds Væsen skildres under de respektive Gudsnavne i hver sin Halvdel af Psalmen. Når nu Christus er Lovens, Gudsåbenbaringens personlige Levendegjører, så er han Jahve, han er Kyrios, hvad han også kaldes i Urchristendommen.

Den udførte og udformede Theori sendtes efter Aftale med Prof. D. *Ferdinand Kattenbusch* [1851-1935] til „Theologische Studien und Kritiken" i Halle [hvor den dog ikke er blevet trykt].

I Forbindelse med denne Theori skal jeg her meddele følgende.

Det er en påfaldende Kjendsgjerning at da Marcion kom til Rom 140 efter Chr. for at få en Redegjørelse for Grundene til at man anerkjendte den gamle Jødebibel som Normbog — og det uden videre — for den christne Menigheds Liv i alle Stykker og Dele, så kunde man der ikke give tilfredsstillende Svar herpå. Det var dette som drev Marcion til at bryde med Kirken — ikke fordi han var Gnostiker, men fordi han var i den Grad Paulinist at han ingen Grund fandt til i nogen Måde at anerkjende Jødebibelen som Norm. Dette bestemte hele hans Handlemåde, som vi ikke her skal gå nærmere ind på, men kun i Forbigående minde om at han udskrællede alle Citater af Pauli Skrifter og danned på Grundlag heraf et nyt paulinsk Evangelium.[1]

Hvad var så hændt? Meget var hændt. Meget som Forskningen hidtil ikke har bragt til fuld Klarhed. Siden Clemens Romanus lader det sig godtgjøre at *den gamle Omtydning* af Jødebibelen var opgivet. Hvorfor? — vides ikke. Men i sit Brev til Corintherne citerer den store Clemens Jødebibelen uden Forbehold på den ligefremmeste Måde af Verden. Og efter hans Tid holdt denne Sedvane sig i Kirken. Dette har altid voldt Vanskeligheder. Dog, siden Marcions Dage ikke så store som i vore Dage. Den nyeste realistisk orienterede gammeltestamentlige Videnskab fremhæver uden Sky, at alle de nytestamentlige hellige Forfattere bruger den gamle Jødebibel urettelig, ja så åbenbart feilagtig at de dog måtte kunnet se Falskheden. Når denne Overgang i Tydningsmåden er foregået, ved vi ikke nøiagtig. Kun det ved vi at med Clemens 1. Brev er den der. Dog kan vi af „Hyrden" af Hermas læse os til at dette ingenlunde er ganske tilfældig. Af de senere Visioner i „Hyrden" ser vi at følgende Theori hersker: Kirken er både gammel og ung. Den er jevngammel med Verdens Skabelse. Den lignes med et Tårn som er så ensartet i sin Sammenføining som om det skulde være en eneste Sten. [Ufullført.]

[1] Herom kan man få indgående Oplysning af A. v. Harnacks seneste Bog: Marcion. Das Evangelium vom fremden Gott.

DR. CHR. A. BUGGES FORFATTERSKAP.

Bibliografisk oversikt.

Bokanmeldelser, avisartikler og smaastykker er ikke tatt med.

Dr. Bugges teologiske forskerarbeide er gjort til gjenstand for sakkyndig vurdering av professor dr. *A. Fridrichsen* i hans minnetale over dr. Bugge i det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo 18. januar 1929, trykt i Akademiets Årbok 1929, Oslo 1930 (Dybwad), s. 53-58.

Filosofiske emner.

Auguste Comte og den saakaldte positive Filosofi, Positivismen. Luthersk Ugeskrift X (1881, 2), s. 132-43. 151-56. 169-73. 183-89. 198-204.

De fire Temperamenter. Foredrag. Stavanger 1881. (P. Steenberg.) 46 S.

Herbert Spencers opdragelseslære. En fremstilling og en bedømmelse. Kra. 1889. (Cammermeyer og Fabritius.) = Øre-bibliothek No. 56-57. 42 s.

Til Orientering af Naturalismens Livssyn. Vidar, Tidsskrift for Videnskab, Literatur og Politik, 1889, s. 679-704.

Udviklingslærens moral. En fremstilling og kritik. Chra.-Kbh. 1890. (Cammermeyer.) V + 331 s.

Har Evolutionslæren nogen Betydning for Theologien? Luthersk Ugeskrift, Ny Række V (1890, 1), s. 305-12. 327-31. 342-50; jfr. VI (1890, 2), s. 21-26. 33-37. 49-56.

Om Filosofiens Betydning for Theologerne. Luthersk Ugeskrift, 4. Række I (1891, 1), s. 3-15. 17-22. 33-39.

Kristendommen og samtiden.

Liberalismen og Geistligheden. Luthersk Ugeskrift XII (1882, 2), s. 355-60. 371-75. 387-92. 405-08. 423-34.

Fra den negative Bibelkritiks Leir. Luthersk Ugeskrift XVIII (1885, 2), s. 60-63. 70-74. 88-92. 102-06. 136-40. 152-56. 179-84.

Hofmanns Lære om den nytestamentlige Kanon som muligt Grundlag for Inspirationslæren. Luthersk Ugeskrift, Ny Række I (1888, 1), s. 313-17. 329-34. 345-48. 361-65.

En Katekismus-Sandhed. [Menneskets Helliggjørelse gjennem Kirken.] Luthersk Ugeskrift, Ny Række II (1888, 2), s. 358-63; jfr. s. 394-400.

„De Helliges Samfund". Luthersk Ugeskrift, Ny Række V (1890, 1), s. 101-11.

Et lidet Bidrag til Læren om Kirken. Luthersk Ugeskrift, Ny Række V (1890, 1), s. 113-21.

Om Undervisningen i Saliggjørelsens Orden. Luthersk Ugeskrift, Ny Række V (1890, 1), s. 209-17.

Om Troen og det sedelige Liv. Med særligt Henblik paa Bjørnsons „Paa Guds Veie". Luthersk Ugeskrift, Ny Række V (1890, 1), s. 353-60. 369-74.

Hvorfor er kristendommen fremskridtets religion? Prøveforelæsning for den teologiske doktorgrad. For kirke og kultur, III, 1896, s. 196-209.

Warum ist das Christentum die Religion des Fortschritts? Die Christliche Welt, evangelisches Gemeindeblatt für Gebildete aller Stände. Jahrg. 11, Leipzig 1897, s. 387-91. 411-15. — Oversettelse av foregaaende artikel.

Bibelens Krav til vor Tid. Fire Foredrag. I og II. Den hellige Skrifts Inspiration. III og IV. Apostelen Pauli sociale Program. Kbh. 1897. (Gyldendal.) 91 s.

Das Christentum als Religion des Fortschritts. Zwei Abhandlungen: „Das sociale Programm des Apostels Paulus", „Die Inspiration der heiligen Schrift". Aus dem Norwegischen übersetzt von O. v. Harling. Giessen 1900. (J. Ricker.) III + 67 s.

Sociale opgaver for kirke og stat.

Den kristelige Stat og dens sociale Fremtidsopgave. Luthersk Ugeskrift XVI (1884, 2), s. 238-41. 243-48. 259-62. 275-78. 291-94. 307-11.

Gjennemførelsen af den kristelige Stats sociale Opgave. Luthersk Ugeskrift XVIII (1885, 2), s. 22-27. 39-42.

Pastor von Bodelschwingh og Arbeiderkolonierne i Tyskland. Luthersk Ugeskrift XX (1886, 2), s. 57-62. 70-78.

Octavia Hill. En Nutidsopgave og et Bidrag til dens Løsning. Vidar 1887, s. 401-18.

Adolf Christian Stöcker. En Tidens Mand. Vidar 1887, s. 535-52. 561-82.

Den tyske Rigslov om Ulykkesforsikring for Sømænd. Vidar 1888, s. 156-80.

Friedrich v. Bodelschwingh. En social Reformator. Vidar 1888, s. 769-98.

En for lidet paaagtet Side af Kvindespørgsmaalet. Luthersk Ugeskrift, Ny Række III (1889, 1), s. 65-70. 81-86.

Den tyske Rigslov om Alders- og Invaliditetsforsikring. Vidar 1889, s. 561-600.

Kirkens Opgave i Tidens sociale Gjæring. Redaktionsartikel. Luthersk Ugeskrift, 4. Række, red. af M. J. Færden og Chr. A. Bugge, II (1891, 2), s. 111-26. 134-44. 161-68. 254-56. 268-71. 275-81. 373-78. 393-98.

Redegjørelse for mine Udtalelser paa Elverum-Mødet. Kra. 1892. (Norli.) 31 s.

Tidens mest brændende Spørgsmaal, efter Chr. A. Bugge ved A. Syvertson. Kra. 1893. (Norli.) 160 s.

Lys i mørke. Blandt løsladte Forbrydere og den fra „Zoar" i Kristiania udgaaende Virksomhed. Kra. 1913. (Zoar Fængselsmissions Forlag.) 55 s.

Ur förtviflans djup. Bland frigifna förbrytare. Den från „Zoar" i Kristiania utgångna verksamheten. Stockholm 1915. (C. A. V. Lundholm.) 83 s.

Fra min Fængselstid. Tretten Aar blandt Forbrydere. Kra. 1916. (Dybwad.) 229 s. 1.-3. Oplag.

Elisabeth Fry. „Fangernes Moder", „Fængslernes Engel". Et Hundreaars-Minde. Kra. 1917. (Dybwad.) 133 s.

— Svensk oversettelse. Stockholm 1919. (Evang. Fosterlands-stiftelsen.) 123 s.

Kvinder i kirkelig sjelesorg. Nylænde. Tidsskrift for kvindernes sak. XXXIX, 1925, s. 3-6. 18-21.

Lærehjems- og vernevirksomheten. Skole og samfund. Norsk pedagogisk revy for opdragelse og undervisning. III, 1922, s. 81-90.

Forbrydertyper. Foredrag i Kr.a moralværnforening. [Referat.] For hjem og samfund. Socialt kristelig kvindeblad. V, 1918, s. 8-10.

Teologiske undersøkelser.

Paradoxerne i Jesu Christi Læreform. Kbh. 1894 (Gyldendal). 420 s.

Om Jesu Christi Parabler. Kbh. 1895. (Gyldendal.) VIII + 112 s.

Jesu Hoved-Parabler. Udlæggelse og Belysning. I. Parablerne om Guds Riges Hemmeligheder. Chra. 1895. (Dybwad.) 132 s.

Jesu Hoved-Parabler udlagte. Kbh. 1901. (Gyldendal.) 328 s.

Die Hauptparabeln Jesu. Ausgelegt. Mit einer Einleitung über die Methode der Parabel-Auslegung. Giessen 1903. (A. Töpelmann.) XX + 496 s. 1. Hälfte s. 1-237, 2. Hälfte s. 239-496.

Om „den sinaitiske Syrer". Norsk Theologisk Tidsskrift. Bd. 4. Chra. 1903, s. 49-75.

Das Gesetz und Christus nach der Anschauung der ältesten Christengemeinde. Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft. Jahrg. 4. Giessen 1903, s. 89-110.

Das Gesetz und Christus im Evangelium. Zur Revision der kirchlichen Lehre „de lege et evangelio". Skrifter udg. af Videnskabs-Selskabet i Kristiania. II. Hist.-filos. Kl. 1903. Nr. 3. Kra. 1903. (Dybwad.) 94 s.

Loven og Christus. (Efter den ældste menigheds betragtningsmaade.) For kirke og kultur, XI, 1904, s. 156-63. 229-41.

Daab og Barnedaab efter Skrift og Kirkelære. Kra. 1905. (Steenske forlag.) 80 s.

Über das Messiasgeheimnis. Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft. Jahrg. 7. Giessen 1906, s. 97-111.

De tre Religionsretninger i Israel paa Christi Tid og deres Stilling i Israels Historie. Norsk Theologisk Tidsskrift. Bd. 9. Chra. 1908, s. 297-320.

Mysterievidnesbyrd i det nye Testamente. Forhandlinger i Videnskabs-Selskabet i Kristiania. 1911. Nr. 5. Kra. 1911. (Dybwad.) 24 s. 1.-2. opl.

Zum Essäerproblem. Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft. Jahrg. 14. Giessen 1913, s. 145-174.

Das Christus-Mysterium. Studien zur Revision der Geschichte des Urchristentums. Skrifter utg. av Videnskabs-Selskabet i Kristiania. II. Hist.-filos. Kl. 1914. Nr. 3. Kra. 1915. (Dybwad.) 125 s.

Das Problem der ältesten Kirchenverfassung. Skrifter utg. av Videnskaps-Selskapet i Kristiania. II. Hist.-filos. Kl. 1924. No 7. Kra. 1924. (Dybwad.) 77 s.

L'ancien Testament, Bible de la primitive Eglise. Revue d'histoire et de philosophie religieuses. Année 4. Strasbourg 1924, s. 449-455.

Fra gamle dage.

Mandal. Lokalhistoriske Optegnelser af J. Ø. Bugge og Chr. A. Bugge. Kra. 1887. (Cammermeyer.) 121 s., 4 stamtavler, 1 kart.

En sørlandsby. Erindringer og skildringer fra Mandal i gammel og nyere tid. Med ill. Kra. 1924. (Cappelen.) 212 s.

Sjømannsliv og sjømannsdåd. Norge, tidsskrift om vårt land, III, 1927, s. 464-70.

BERETNINGER OM DEN NORSKE KIRKE I 1932.

AVGITT TIL DET KGL. KIRKE- OG UNDERVISNINGS-DEPARTEMENT AV DEN NORSKE KIRKES BISKOPER.

I. OSLO BISPEDØMME.

Kirkeinnvielser. Ikke mindre enn 6 kirkeinnvielser har funnet sted i 1932, alle utført av Oslo biskop. 1. Ljan kirke, Nordstrand, 10. april. 2. Ris kirke, Vestre Aker, 12. juni. 3. Kolbotn kapell, Nesodden, 28. juni. 4. Høibraaten kapell, Østre Aker, 30. juni. 5. Stranda bedehuskapell, Hedrum, 24. august. 6. Skjee kirke, Stokke, 6. november. Alle de nevnte kirker er nybygninger med undtagelse av Skjee kirke, der innviedes efter en omfattende ombygning, hvorved alteret flyttedes. Høibraaten kapell benyttes ogsaa som gravkapell.

Kirkefester. Under store festligheter feiret Hemsedal menighet sin kirkes 50-aars-jubileum tirsdag 7. juni. Dagen efter feiret paa samme maate Gol menighet sin kirkes 50-aars-jubileum. Paa begge steder forrettet biskopen festgudstjenesten. — Fredag 11. november innviet biskopen Vestre Akers menighetshus.

Ordinasjoner. I aaret 1932 har 1 bispeordinasjon og 5 presteordinasjoner funnet sted. Alle i Vaar Frelsers kirke og utført av Oslo biskop. Søndag 17. april ordinertes Bjørgvin nye biskop, Andreas Fleischer, efter det i Alterboken forordnede ritual. H. M. Kongen og H. K. H. Kronprinsen overvar handlingen. — Fredag 29. april ordinertes følgende teologiske kandidater: 1. Sverre Daniel Huseby, kallskapellan i Fauske, Haalogalands bispedømme. 2. Jacob Steen Natvig, sekretær i Oslo K. F. U. M. 3. Johan Smith for aa bistaa sognepresten i Norderhov. 4. Eigil Trosterud for aa virke i Søndagsskolens tjeneste. 5. Charles Østbye for aa bistaa sognepresten i Hauges menighet, Oslo. 6. Ragnvald Overvoll for aa virke i Blindemisjonens tjeneste. 7. Torjus Lunden for aa virke i Indremisjonens tjeneste, Trondheim. 8. Reidar Sverre Redtrøen for aa virke i Santalmisjonens tjeneste. 9. Aasulv Austad for aa betjene ledige embeder i Agder bispedømme. — Onsdag 22. juni: 1. Endre Johan Ropstad for aa bistaa sognepresten i Østre Aker. 2. Ole Robert Kirkerød for aa virke i Østre Østfold indremisjon. 3. Gustav Dietrichson for aa bistaa sognepresten i Vestre Aker. 4. Thørner Holm Hofstad for aa bistaa sognepresten i Halden. 5. Carl Johan Fredrik Wisløff, hjelpeprest i Vaterlandskirken, Oslo. 6. Olav Gautestad for aa virke i Vest-Agder ungdomsforeninger. 7. Ole Jørgen Modvar for aa bistaa

sognepresten i Kongsvinger. 8. Konrad Oudenstad for aa utføre geistlig betjening i Hamar bispedømme. 9. Johan Aakeson for aa bistaa sognepresten i Aurskog. — Onsdag 21. september: 1. Bjarne Skard, utnevnt til sogneprest i Sigdal. 2. Sigurd Berg Heimer for aa utføre geistlig betjening i Hamar bispedømme. 3. Peder Mathias Reinhart Sefland for aa virke som prest paa Svalbard. 4. Alf Peder Spetalen for aa utføre geistlig betjening i Hamar bispedømme. 5. Baard Tvete for aa utføre geistlig betjening i Haalogaland bispedømme. 6. Hans Kvale for aa bistaa sognepresten i Enebakk. — Onsdag 23. november: 1. Einar Emanuel Lyngar som assisterende prest i Strømsø menighet i Drammen. 2. Erling August Thomle som assisterende prest i Uranienborg menighet i Oslo. 3. Sverre Hov for aa bistaa sognepresten i Trøgstad. 4. Idar Aandahl, kst. prest ved Oslo kretsfengsel. 5. Georg W. G. Møller for aa betjene ledige embeder i Oslo bispedømme. 6. Torbjørn Riise-Hansen for aa arbeide i Santalmisjonens tjeneste. 7. Birger Gaupaas for aa arbeide i Santalmisjonens tjeneste. 8. Simon Georg Dahlen for aa utføre geistlig tjeneste i Hamar bispedømme. 9. John Johnstad, ansatt som midlertidig hjelpeprest i Vestre Aker. 10. Kristian Josef Dysthe for aa assistere ved Krohgstøtten sykehus i Oslo. — Søndag 18. desember: 1. Kaare Støylen, ansatt i Sjømannsmisjonens tjeneste. 2. Dagfin Hauge, sekretær i Vest-Agder kristelige ungdomsarbeide. 3. Arne Fjelberg, assisterende prest i Frogner menighet i Oslo. 4. Sverre Severin Stoltenberg, ansatt i det Norske Misjonsselskap. 5. Karl Sofus Norborg, ansatt i det Norske Misjonsselskap.

Presteskapet. I aarets løp er 5 prester avgaatt ved døden: prost i Øvre Borgesyssel og sogneprest i Nesodden Nils Alstrup Dahl, sogneprest i Aurskog Gustav Gottfried Kielland, sogneprest i Halden Knut Olsen Tvetan, sogneprest i Fagerborg i Oslo Søren Einar Munch Diesen, og fengselsprest Emil S. B. Hauge.

9 prester er meddelt avskjed i naade: sogneprest i Trefoldighet i Oslo Niels Bernhard Thvedt, sogneprest i Gamlebyen i Oslo Oscar Hvalbye, sogneprest i Fagerborg i Oslo S. Einar M. Diesen, prost i Vestre Borgesyssel og sogneprest i Tune Rudolph Wilhelm Bang, prost i Øvre Romerike og sogneprest i Nes Jonas Blom Myhre, prost i Asker og sogneprest i Østre Bærum Ragnvald Rasmussen, sogneprest i Sande Gudbrand Olsen Kløvstad, sogneprest i Borre Aslak Aslaksen Bergland, og sogneprest i Berg Emil Stang Lund.

Innen bispedømmet har følgende forflyttelser funnet sted: hjelpeprest i Nesodden H. E. H. Wisløff til prest ved Tøien smaakirke i Oslo, residerende kapellan i Nes P. W. Neumann til sogneprest samme steds.

Fra andre bispedømmer har følgende faatt ansettelse i dette bispedømme: 1. Sogneprest i Tromøy Th. Krog til sogneprest i Tune. 2. Sogneprest i Veldre H. Riiser til sogneprest i Brunlanes. 3. Residerende kapellan i Bakklandet Einar Solbu til sogneprest i Moss. 4. Sogneprest i Sande E. Øiestad til kallskapellan i Kraakstad. 5. Ordinert prest A. Skaarud til residerende kapellan i Ullensaker. 6. Lektor ved Stord seminar B. Skard til sogneprest i Sigdal. 7. Sogneprest i Hegra og prost i Nedre Stjørdal J. Ø. Dietrichson til residerende kapellan i Vaar Frelsers menighet i Oslo.

Fraflyttet fra bispedømmet er: 1. Sogneprest i Brunlanes A. Fleischer,

utnevnt til biskop i Bjørgvin. 2. Sogneprest i Botne A. Hauge, utnevnt til sogneprest i Holla. 3. Prest ved Tøien smaakirke i Oslo R. Forbech for aa overta bestyrerstillingen ved Menighetssøsterhjemmet i Oslo.

Følgende hjelpeprester er ansatt: 1. Cand. theol. J. Johnstad som hjelpeprest i Vestre Aker. 2. Cand. theol. G. Dietrichson som hjelpeprest i Vestre Aker. 3. Sogneprest i Balsfjord A. Bakken som hjelpeprest i Nesodden.

Salmebokskiftet. Den reviderte salmebok er innført i Røyken, i Tanum og Berg sogne i Brunlanes, i Gol, i Strømm og i Tjøme. Ved avstemning er Landstads gamle salmebok bibeholdt i Kjose sogn i Brunlanes. Ved aarsskiftet er saaledes Landstads gamle salmebok bibeholdt i 45 sogn og den reviderte innført i 155 sogn. I enkelte sogn har ennu ikke avstemning funnet sted.

Statistikk:	1931.	1932.
Døpte	12 085	11 598
Konfirmerte	14 826	15 461
Underviste, men ikke konfirmerte	82	82
Kirkelig viede ekteskaper	5 804	5 764
Borgerlig stiftede ekteskaper	875	979
Nattverdgjester	89 962	95 525
Jordfestede	9 141	8 985
Innmeldte i Statskirken	255	233
Utmeldte av Statskirken	1 050	1 431

Antallet av døpte er sunket med 487. Antallet av konfirmerte er steget med 635. Antallet av underviste, men ikke konfirmerte er det samme for begge aar. Antallet av kirkelige vielser er sunket med 40. Antallet av borgerlig stiftede ekteskaper er steget med 104.

Antallet av nattverdgjester er steget med 5563. Denne økning har funnet sted i 10 prostier, nemlig: Nedre Borgesyssel 1634, Mellem Borgesyssel 864, Vestre Borgesyssel 257, Øvre Borgesyssel 396, Øvre Romerike 358, Asker 1698, Drammen 438, Hallingdal 12, Sør-Jarlsberg 223, Larvik 14. — Nattverdgjestenes antall er sunket i følgende prostier: Oslo domprosti 78, Nedre Romerike 21, Ringerike 37 og Nord-Jarlsberg 196.

Innmeldelsene i kirken er sunket med 22, utmeldelsene steget med 381 (Nedre Borgesyssel prosti 301 og de øvrige prostier i Østfold tilsammen 141, Oslo 269).

De ordinære gudstjenesters antall har utgjort 12 427, 117 flere enn ifjor, messefallene 269, 29 flere enn ifjor.

Opbyggelsesmøter ved prester 21 862 — 1563 flere enn i 1931; 727 besøk i skoler; 4363 besøk i gamlehjem og andre anstalter, og ca. 40 000 besøk hos syke.

Nattverd ved legmenn har funnet sted i 3 prestegjeld: Hurum 96, Nore 3 og Brunlanes 194, tilsammen 293, 38 færre enn ifjor.

Preken ved legmenn ved ordinære gudstjenester 485, i 1931 302.

De innkomne ofre og kollekter i kirkene er steget med kr. 25 628, idet der i 1931 innkom kr. 266 701 — i 1932 kr. 292 329.

For de forskjellige prostier stiller det sig saaledes:

	1931.	1932.		
Oslo domprosti	kr. 95 063	kr. 93 469	÷	kr. 1 594
Nedre Borgesyssel prosti	» 21 565	» 23 967	+	» 2 402
Mellem Borgesyssel prosti	» 5 999	» 7 717	+	» 1 716
Vestre Borgesyssel prosti	» 16 544	» 22 539	+	» 5 995
Øvre Borgesyssel prosti	» 9 040	» 12 290	+	» 3 250
Nedre Romerike prosti	» 7 001	» 7 392	+	» 391
Øvre Romerike prosti	» 8 115	» 7 994	÷	» 121
Asker prosti	» 33 241	» 37 497	+	» 4 238
Drammen prosti	» 13 462	» 15 713	+	» 2 251
Ringerike prosti	» 4 537	» 4 075	÷	» 462
Hallingdal prosti	» 2 851	» 4 723	+	» 1 872
Kongsberg prosti	» 3 099	» 4 920	+	» 1 821
Nord-Jarlsberg prosti	» 12 385	» 12 018	÷	» 377
Sør-Jarlsberg prosti	» 16 004	» 17 566	+	» 1 562
Larvik prosti	» 18 188	» 20 449	+	» 2 261

Prestenes aarsmeldinger. Det er en glede aa gjennemlese aarsmeldingene. Det fremgaar av disse at der utføres et prisverdig arbeide av baade prest og lege menighetslemmer. I alle prestegjeld drives en utstrakt frivillig foreningsvirksomhet i god forstaaelse med prestene, ofte under deres ledelse. Trods de pinlige økonomiske forhold viser inntekter av offer og kollekter en ganske betydelig stigning. Særlig gledelig er det at søndagsskolevirksomheten befestes og utvides. Der er nu flere prestegjeld, hvor der finnes søndagsskole i alle skolekretser. Ungdomshjelpen har funnet tilslutning overalt. Som et efterfølgelsesverdig eksempel vil jeg nevne Glemmen, hvor der for arbeidsløs ungdom holdtes et kursus med undervisning i norsk, regning, tysk og engelsk. 200 ungdommer tok del i kurset. Kursets lærere var de 3 prester og skoleinspektør Sanden. — Den i forrige aarsmelding omtalte vekkelse i Halden er i dette aar særlig kommet kirken tilgode. Forøvrig viser der sig paa de fleste steder øket trang til aa samles om Guds ord. Fra dissenternes side utfoldes det paa sine steder adskillig virksomhet, særlig fra Pinsevennenes side. Utmeldelsenes antall viser saaledes ikke saa liten stigning. Den romersk-katolske propaganda har fremdeles hatt ytterst liten fremgang saavel i byene som paa landet.

Sykehuser og asyler. Ved Ullevaal sykehus i Oslo er den geistlige betjening utført ved den fast ansatte prest og to midlertidige hjelpeprester. Dessuten er tallrike andakter holdt av 16 teologiske kandidater og flere Oslosprester. Til hjelp ved ordningen av det kristelige arbeide er der blitt oprettet et medhjelperraad paa 4 medlemmer blandt de ved sykehuset fast ansatte funksjonærer. Der savnes et kapell eller et forsamlingslokale. — Ved Rikshospitalet og Kvinneklinikken i Oslo har den ansatte prest hatt to assisterende prester til hjelp. Dessuten er der holdt andakter av teologiske kandidater og velskikkede legmenn. — Ved Krohgstøtten sykehus og de dertil knyttede anstalter i Oslo er ved siden av den faste prest ansatt en midlertidig hjelpeprest. — Sykehuser og asyler utenfor Oslo er betjent som i forrige aar. — Det samme gjelder den geistlige betjening av fengslene.

Visitaser. I aarets løp har jeg visitert følgende 25 prestegjeld: Oslo domprosti: Tøien smaakirke. — Nedre Borgesyssel prosti: Idd, Halden, Berg, Borge. — Mellem Borgesyssel prosti: Rødenes, Askim, Eidsberg. — Vestre Borgesyssel prosti: Rolvsøy, Moss. — Øvre Borgesyssel prosti: Drøbak, Kraakstad. — Øvre Romerike prosti: Hurdal. — Asker prosti: Røyken. — Ringerike prosti: Hole, Norderhov, Aadal. — Hallingdal prosti: Hol, Aal. — Kongsberg prosti: Nore. — Nord-Jarlsberg prosti: Skoger. — Sør-Jarlsberg prosti: Nøtterøy. — Larvik prosti: Tjølling, Hedrum, Lardal.

Som det av vedlagte visitasberetninger fremgaar, har visitasene overalt været omfattet med levende interesse av menighetene. Gudstjenestene har været holdt for fulle eller overfylte kirker. Ogsaa de reglementerte menighetsmøter har gjerne fylt kirken med en meget opmerksom forsamling. Jeg har paa disse møter særlig søkt aa gi et billede av tidens aandelige tilstand i tilknytning til ordet om „tidenes tegn" og ut herfra paapekt de arbeidsopgaver vaar tid særlig stiller til kirken, om den vil kjenne sin besøkelsestid.

I alle prestegjeld har jeg holdt barnegudstjeneste og har alltid hatt den glede at skolemyndighetene har stillet sig meget velvillige, skolene har faatt fri, og barn og lærere har overalt fylt kirken.

Efter barnegudstjenesten har jeg innbudt lærerpersonalet til et særskilt møte. Som regel har det samlede personale møtt frem. Paa disse møter har jeg talt om de personlige forutsetninger vaar kristne barneskole stiller til lærerpersonalet, om undervisningen kristelig sett skal bli tilfredsstillende.

Gjennemgaaende har forholdet mellem prest og menighet været broderlig og godt. Paa intet sted fremkom der klage over nogen av kirkens funksjonærer. Kirker og kirkegaarder var stort sett vel vedlikeholdt og i god og forsvarlig stand. Fra de bevilgende myndigheters side var der overalt gjennemgaaende vist velvilje og forstaaelse.

Hvad *min øvrige virksomhet* angaar, kan jeg notere, at jeg 31. mars hadde den ære og glede aa døpe prinsesse Astrid, Kronprinsparets annen datter. Daapen foregikk i Slottskapellet.

Av større møter har jeg deltatt i følgende: Norsk Søndagsskoleforbunds landsmøte i Kristiansand S. 24.-28. juni. Som forbundets formann ledet jeg møtet. — Nordisk Søndagsskolemøte i Stockholm 2.-10. august, hvor de norske søndagsskoler var representert ved ca. 250 deltagere. — Viborg Domkirke i Danmark feiret sitt 800-aars-jubileum den 8.-9. september. Sammen med biskop Støren hadde jeg den glede aa overbringe en hilsen fra vaar kirke. Efter festlighetene i Viborg fikk jeg som biskop Gøtzsches gjest besøke Harboøre paa Jyllands ytterste vestkyst, hvor jeg hadde den glede aa faa preke for denne i dansk vekkelseshistorie saa fremtredende menighet. — 13.-20. oktober holdtes efter Kirkedepartementets foranstaltning bispemøte paa Oslo bispegaard, hvor samtlige biskoper var tilstede. — Umiddelbart efter bispemøtet hadde Norges Presteforening sin generalforsamling i Oslo i dagene 21.-25. oktober. — Forøvrig har jeg medvirket ved forskjellige fester og stevner for Hedningemisjon, Indremisjon, Blaakors o. fl.

Jeg avslutter min aarsberetning med takk til Gud, som har gjengitt mig helse og krefter, saa jeg ogsaa i dette travle arbeidsaar har kunnet utføre mitt arbeide i Oslo store og krevende bispedømme.

25. april 1933. *Johan Lunde.*

II. HAMAR BISPEDØMME.

To kirker er i aarets løp blitt innviet av biskopen, kapellet paa Nord-Sell i Sell prestegjeld 28. september, og Lidar kapell i Øystre Slidre 2. november. — Disse kirkehus er opført vesentlig ved private midler. De er begge meget tiltalende, og staar utmerket i landskapet. I Lidar kapell finnes skjønn skurd av en ung mann fra bygden, hr. Rudi. Kapellet i Nord-Sell er opført efter tegning av byggmester Villa, og Lidar kapell efter tegning av arkitekt Stein. — Innvielsen av de to kapeller fant sted under den største deltagelse fra menighetens side. I Nord-Sell kapell var det paa innvielsesdagen tre gudstjenester med overfylt hus — innvielsesgudstjenesten, barnegudstjeneste og nattverdgudstjeneste.

Følgende kall staar ledig ved aarsskiftet: De residerende kapellanier i Vardal og i Sør-Odal, samt sognekallene Veldre, Sør-Fron og Nordre Land, dessuten kateketembedet i Kongsvinger, som staar ubesatt i paavente av omordning av prestetjenesten i Vinger, naar sognekallet blir ledig. Ogsaa Faaberg kallskapellani staar fremdeles ubesatt.

Sogneprest i Sør-Fron og prost i Midtre Gudbrandsdal prosti Elias Fosnes, sogneprest i Nordre Land Erik Lien, samt residerende kapellan i Sør-Odal Bjørn Andreas Bjørnson Punsnes Nordheim har søkt avskjed i henhold til aldersgrenseloven. Sogneprest i Lillehammer Melankton Lüdemann har søkt avskjed for aa gi plass for yngre krefter, og residerende kapellan i Vardal Carl Egeberg Traaen for aa gaa over i skolens tjeneste.

Sogneprest i Veldre Halfdan Riiser er utnevnt til sogneprest i Brunlanes prestegjeld i Oslo bispedømme, hjelpeprest i Vang paa Hedmark Karl Leander Larsen til sogneprest i Halsa prestegjeld i Nidaros bispedømme, og sogneprest i Østre Toten Martin Olsen er beskikket som prost i Toten prosti.

Sogneprest i Sigdal prestegjeld i Oslo bispedømme Nils Arnung er utnevnt til sogneprest i Vestre Toten, sogneprest i Halsa prestegjeld i Nidaros bispedømme Finn Konow til sogneprest i Nord-Odal, og sogneprest i Orkdal prestegjeld og prost i Orkdal prosti i Nidaros bispedømme Brage Høyem til sogneprest i Lillehammer.

Som personlige hjelpeprester virker ved aarets utgang Paul Skiaker hos prost Hveem i Sør-Aurdal, Ole Rødseteren hos sogneprest Barstad i Aasnes — for tiden permittert for aa bestyre det ledige Veldre sognekall —, Alf Spetalen hos sogneprest Aaberg i Brandval, Thorvald Storesund hos prost Aandstad i Hof i Solør, Ole Jørgen Myrvold Modvar hos sogneprest Devold i Vinger, Andreas Bakke hos sogneprest Christie i Eidskog, Lars Røken hos sogneprest Solberg i Søndre Land, Sigurd Berg Heimer hos prost Martin Olsen i Østre Toten, og Simon Dahlen hos sogneprest

Lunke i Ringebu — for tiden permittert for aa bestyre Sell sognekall under sogneprestens tjenestefrihet paa grunn av sykdom. I aarets løp har dessuten pastor Simon Otto Fougner gjort tjeneste ved bestyrelse av ledige kall, og pastor Per Trygve Sætre en kort tid vikariert for en syk prest. Pastor Ivar Kirkeberg er konstituert i kateketembedet i Kongsvinger.

Visitas er holdt i følgende prestegjeld: Hamar, Sør-Fron, Hof i Solør, Elverum, Nord-Aurdal, Biri, Balke, Østre Toten, Eidskog, Nord-Fron og Vardal. Ved visitasene var det gjennemgaaende stort fremmøte, og de var i det hele tatt meget opmuntrende.

9. og 10. oktober feiredes jubileum i Segaard kirke i Snertingdal, idet det var 150 aar siden kirken blev innviet. Jeg prekte ved festgudstjeneste og barnegudstjeneste og talte ved festmøte i kirken. Denne var nyoppusset, og jubileet blev feiret under den største tilslutning fra menighetens side. — 6. november prekte jeg ved festgudstjeneste i Gjøvik kirke i anledning av 50-aars-dagen for kirkens innvielse. Om aftenen var det stor kirkekonsert. Kirken var overfylt ved begge anledninger. Menighetene setter megen pris paa saadanne fester.

I september maaned medvirket jeg ved det nordiske misjonsmøte i Oslo, og i oktober var jeg med i bispemøte og prestemøte sammesteds.

Et stort antall teologiske kandidater og unge prester uten kall har i aarets løp henvendt sig til biskopen for aa faa arbeide. Jeg har tilskrevet prestene i bispedømmet om aa gjøre hvad de formaar for aa hjelpe deres unge brødre til aa komme i virksomhet og faa nogen fortjeneste. Og endel er opnaadd. Men antallet av arbeidsløse teologer, hvorav mange med stor studiegjeld, er fremdeles stort.

Arbeidet i bispedømmet for Guds rikes sak har i det forløpne aar gaatt jevnt uten paatagelig større begivenheter. Men det synes aa være merkbart at Gud gjennem de haarde tider med arbeidsløshet og vanskelige økonomiske kaar gjør sin gjerning i hjertene, saa grunnen blir beredt for livets ord. De tunge tider kaller tillike sterkt paa alle kristnes offervillige omsorg for sine brødre. Og kallet er ikke forgjeves. Baade i det aapenbare og i det skjulte blir det gjort meget for aa lette byrden for dem som har det ondt. Tross alle onde makter er Guds rikes aand virksom iblandt oss.

Kirkelig statistikk for Hamar bispedømme for aaret 1932 følger hoslagt.

17. februar 1933. *M. Bjønness-Jacobsen.*

KIRKELIG STATISTIKK FOR HAMAR BISPEDØMME 1932.

Prestegjeld	Fødte	Utenfor ekteskap	Døpte	Konfirmerte	Underviste, ikke konfirmerte	Konfirmanter til alters	Kirkelig viet	Borgerlig viet	Nattverdgjester	Jordfestet	Innmeldt	Utmeldt	Offer og kollekt
Hamar	76	6	67	193	0	180	43	3	935	76	1	8	1485,42
Vang	172	21	143	142	0	?	34	6	1484	79	0	10	?
Furnes	96	12	97	67	0	61	25	2	323	52	0	2	1047,16
Brøttum	41	2	31	43	0	45	19	0	205	25	0	0	612,16
Ringsaker	144	23	154	162	0	159	39	2	306	84	2	3	859,14
Veldre	52	1	58	67	0	60	18	0	344	28	0	9	351,58
Nes	78	13	83	95	1	?	16	0	292	47	0	1	1157,77
Løten	75	6	91	151	0	133	27	0	372	66	2	7	637,13
Romedal	103	10	83	141	0	130	25	3	261	45	1	8	787,38
Stange	160	26	157	240	0	239	43	4	664	89	0	0	1288,11
Sør-Odal	153	13	123	156	1	112	37	0	285	61	0	25	305,83
Nord-Odal	92	5	96	117	0	78	19	1	187	54	0	0	724,57
Vinger	133	15	118	133	2	79	35	2	379	74	0	3	723,64
Eidskog	129	8	143	126	3	108	39	0	566	67	0	11	992,82
Brandval	84	7	81	95	1	87	23	1	246	47	0	4	480,11
Grue	110	13	105	140	0	140	35	0	355	103	0	9	543,02
Hof	52	5	50	80	0	80	12	0	627	35	0	9	750,88
Aasnes	126	16	117	138	2	58	40	0	359	69	0	1	539,91
Vaaler	103	23	114	97	0	97	22	0	209	63	0	3	520,00
Elverum	236	26	178	283	1	282	57	6	1063	134	3	5	1745,40
Trysil	128	5	112	147	3	147	34	1	489	67	1	14	1287,40
Engerdal	27	1	23	30	0	30	7	0	84	11	0	0	437,64
Aamot	72	9	63	99	0	94	19	0	175	51	0	0	552,74
Stor-Elvdal	53	6	44	79	0	79	17	0	80	35	0	1	426,64
Rendal	66	10	45	90	0	90	13	0	291	42	0	0	447,00
Sollia	6	0	9	7	0	7	1	0	8	3	0	0	46,35
Alvdal	69	2	72	109	0	109	18	0	225	67	0	3	472,88
Tynset	71	2	62	63	0	62	18	0	188	36	0	0	714,75
Kvikne	23	3	20	29	0	29	13	0	109	14	0	0	140,10
Tolga	79	8	78	80	0	80	22	0	438	49	0	1	783,48
Lesja	56	1	58	49	0	?	11	0	631	29	0	0	1178,06
Dovre	55	0	64	48	0	48	17	0	168	30	0	0	471,99
Vaagaa	69	7	72	39	0	39	20	0	116	25	0	1	210,91
Lom	60	5	55	46	1	46	14	0	216	35	0	0	483,76
Skjaak	61	1	59	46	0	43	13	0	166	37	0	1	292,75
Sell	88	5	81	96	0	93	23	0	303	46	1	8	711,60
Nord-Fron	87	9	86	93	0	92	15	0	296	49	1	2	1341,49
Sør-Fron	72	8	67	72	0	72	10	2	178	44	1	0	213,81
Ringebu	105	8	98	102	0	102	29	0	334	50	0	0	259,00
Øyer	57	2	55	61	0	61	16	1	134	37	0	2	411,69
Lillehammer	130	7	63	88	0	80	55	4	355	42	1	9	2251,82
Faaberg	79	7	120	133	0	131	44	2	458	61	2	8	608,59
Ø. Gausdal	61	4	42	64	0	64	20	0	250	37	0	2	664,51
V. Gausdal	48	3	50	54	0	54	10	0	408	35	1	0	392,00
Biri	105	2	106	126	0	126	32	0	695	49	1	10	1100,65
Vardal	180	7	151	222	0	?	77	2	1460	109	0	0	2201,05
Ø. Toten	105	13	94	106	0	70	46	2	244	78	0	15	597,75
Balke	85	9	86	87	0	?	13	0	129	36	0	2	477,49
Kolbu	90	4	77	85	0	72	17	0	440	29	0	1	1501,97

KIRKELIG STATISTIKK FOR HAMAR BISPEDØMME 1932.

Prestegjeld	Fødte	Utenfor ekteskap	Døpte	Konfirmerte	Underviste, ikke konfirmerte	Konfirmanter til alters	Kirkelig viet	Borgerlig viet	Nattverdgjester	Jordfestet	Innmeldt	Utmeldt	Offer og kollekt
V. Toten . . .	109	5	102	147	0	92	36	0	325	54	0	2	703,43
N. Land . . .	82	11	79	110	0	80	22	0	257	60	0	7	332,41
S. Land . . .	106	6	101	142	0	137	52	0	385	54	3	0	847,92
Brandbu . . .	107	7	118	115	0	110	31	0	316	41	1	5	1489,54
Gran.	87	3	81	90	0	87	20	0	487	38	0	2	1154,14
Lunner	65	3	72	110	0	90	16	2	390	40	0	1	1100,23
Jevnaker . . .	60	4	61	83	3	?	26	0	144	27	0	10	403,84
Sør-Aurdal . .	66	0	63	92	0	74	17	0	463	64	0	0	751,57
Etnedal. . . .	36	1	32	38	1	36	9	0	109	24	0	0	194,25
Nord-Aurdal .	53	0	67	78	4	?	31	1	598	66	0	2	929,00
Ø. Slidre . . .	30	1	32	49	0	?	12	1	89	41	0	2	?
V. Slidre . . .	44	2	37	44	0	42	16	0	306	30	0	0	541,22
Vang	31	2	30	28	0	?	3	0	246	24	0	2	565,41

Sammendrag.

Fødte	5 278	Kirkelig viet	1 543
Derav utenfor ekteskap	444	Ekteskap borgerlig stiftet ..	48
Døpte	4 976	Nattverdgjester	22 645
Konfirmerte	6 142	Jordfestet	3 094
Underviste, ikke konfirmerte	23	Innmeldt i kirken.....	22
Konfirmanter til alters	4 796	Utmeldt av kirken	231

Offer og kollekt i kirkene kr. 45 244,86.

Av de i kirken innmeldte er 2 kommet fra Pinsevennene, 10 fra intet samfund, 1 fra Frikirken, 3 fra den Romersk-Katholske Kirke, 3 fra Baptistsamfundet, 2 fra Metodistene, og 1 fra Kristi Menighet.

Av de utmeldte er 172 gaatt til Pinsevennene, 25 til intet samfund, 3 til Frikirken, 19 til Baptistene, 6 til Metodistene, 2 til Adventistene, 1 til Guds Menighet, 1 til det Mosaiske Troessamfund, og 2 til den Katolske Kirke.

Angaaende prestenes virksomhet meddeles ytterligere følgende summariske opgave: gudstjenester 4462, messefall 168, møter ved presten 5559, antall gange legmenn prekt ved ordinær gudstjeneste 77, sykebesøk 8944, anstaltbesøk 1405, skolebesøk 457, antall gange brukt fri tekst 31.

III. AGDER BISPEDØMME.

I bispedømmets geistlige betjening er inntraadt følgende forandringer:

En av prestene er avgaatt ved døden, nemlig prost i Aust-Nedenes prosti og sogneprest til Dyvaag A. Wiborg.

KIRKELIG STATISTIKK FOR

Sognekall	Gudstjenester	Messefall	Møter ved presten	Antall ganger legmenn prekt ved ordinære gudstjenester	Sykebesøk (inklusive sognebud)	Anstaltbesøk	Skolebesøk	Antall ganger brukt fri tekst	Fødte	Derav utenfor ekteskap	Døpte
Domkirken	148	1	328	8	1211	315	0	0	296	19	261
Bamble	78	0	154	3	130	20	4	0	83	4	79
Langesund	68	3	24	4	67	1	0	1	32	1	23
Skaatøy	65	2	108	1	74	9	4	0	34	2	37
Kragerø	72	2	130	4	94	2	1	0	51	2	67
Sannidal	58	3	88	11	52	8	5	0	35	0	32
Drangedal	65	2	71	5	138	3	1	1	72	4	67
Eidanger	61	0	66	1	40	6	3	0	65	2	70
Brevik	66	1	104	6	187	35	0	1	27	2	23
Porsgrunn	126	8	231	1	889	220	0	0	115	3	83
Gjerpen	118	8	201	2	396	22	14	0	113	4	113
Skien	179	3	349	6	968	63	2	2	189	14	158
Siljan	54	5	75	1	78	0	6	0	16	0	16
Solum	124	11	193	1	218	223	2	1	114	6	84
Holla	68	1	92	3	118	6	0	0	50	4	59
Lunde	61	5	64	7	57	»	2	»	41	2	39
Bø	62	6	60	0	89	4	0	0	72	7	69
Sauherad	73	0	57	7	97	10	36	0	47	2	47
Heddal	64	1	39	7	140	3	0	0	66	5	53
Notodden	66	0	70	6	177	26	0	0	62	4	70
Tinn	140	1	173	2	208	52	7	0	221	8	183
Gransherad	61	4	50	0	77	0	2	0	32	3	30
Hjartdal	62	8	79	3	82	0	1	1	34	6	29
Seljord	64	3	112	2	102	10	3	0	53	3	46
Kviteseid	121	0	152	2	212	35	20	0	45	7	40
Laardal	61	3	34	1	65	14	10	0	19	1	12
Rauland	60	7	8	0	7	0	0	0	20	4	15
Vinje	65	7	43	0	26	0	7	0	35	0	29
Mo	56	5	0	1	12	1	6	1	18	2	19
Fyresdal	58	0	76	5	44	5	1	0	19	0	15
Nissedal	62	4	59	0	42	0	4	0	19	1	20
Aamli	63	0	144	5	64	3	13	0	34	0	33
Gjerstad	64	1	88	1	36	7	9	0	62	3	52
Søndeled	63	0	114	3	104	8	19	1	30	2	28
Risør	72	3	212	1	866	174	10	2	39	3	33
Dyvaag	59	2	42	0	67	10	4	0	37	2	47
Tvedestrand	67	1	65	3	252	41	5	2	12	0	10
Holt	57	4	117	4	203	8	6	0	41	0	29
Østre Moland	60	6	74	2	77	3	8	0	46	0	48
Tromøy	62	0	126	0	109	8	8	0	31	0	30
Trefoldighet, Arendal	73	0	88	5	277	144	0	0	180	7	75
Barbu, Arendal	66	0	67	4	52	21	0	0	40	2	57
Hisøy	61	0	133	2	95	15	4	0	18	2	25
Øyestad	74	2	47	0	88	4	9	0	70	8	65
Froland	62	1	62	3	132	0	20	3	27	0	24
Herefoss	62	2	44	0	89	0	9	1	40	2	37
Fjære	62	1	120	5	110	8	1	0	63	4	64

AGDER BISPEDØMME 1932.

Konfirmerte	Underviste, men ikke konfirmerte	Konfirmanter til alters (ɔ: ikke spesiell konfirmantaltergang)	Ekteskap ved kirkelig vigsel	Ekteskap ved borgerlig vigsel	Nattverdgjester i kirken	Nattverdgjester ved møter utenfor kirken	Nattverdgjester ved sognebud	Nattverdgjester ved godkjente legmenn	Nattverdgjester ialt	Jordfestede	Innm. i Statskirken	Utm. av Statskirken	Innkommet ved offer og kollekter i kirkene
322	2	»	126	3	4584	0	275	0	4859	199	6	22	11285,74
101	0	»	33	0	154	266	29	2	451	58	0	28	1200,00
50	1	»	11	0	64	0	6	0	70	29	1	8	752,48
70	0	»	19	0	202	131	13	0	346	42	0	15	411,02
80	0	7	16	0	568	0	19	0	587	58	0	10	2220,48
52	0	0	5	0	70	26	6	0	102	30	0	3	920,62
96	0	»	20	2	375	113	45	0	533	48	1	7	1301,75
66	0	25	33	1	140	3	43	0	186	57	0	14	677,33
60	0	0	12	0	243	0	33	0	276	28	0	5	1171,88
154	0	9	39	2	904	0	120	0	1024	116	4	18	5327,63
173	2	»	57	1	470	8	45	0	523	102	2	48	2405,00
283	0	15	89	4	1284	0	70	0	1354	180	9	123	8548,24
41	0	16	5	0	82	0	3	0	85	11	0	1	424,26
105	1	»	41	5	213	55	27	0	295	57	3	34	1235,97
87	0	»	24	1	293	0	21	0	314	47	2	8	1769,89
48	»	»	13	1	433	0	16	0	449	40	0	2	1142,24
57	2	?	23	0	416	0	22	0	438	43	0	11	1311,27
65	0	41	17	1	474	9	36	0	519	40	0	5	750,09
66	0	55	24	0	266	11	43	0	320	32	0	6	976,98
150	0	50	21	2	394	0	11	0	405	39	6	18	1954,61
257	2	47	85	16	282	0	26	0	308	108	0	22	3469,84
24	0	24	7	0	57	0	30	0	87	31	0	5	308,06
25	0	24	5	1	249	0	26	0	275	26	0	10	?
44	6	29	9	0	534	102	20	0	656	14	1	18	555,00
71	1	37	16	2	389	0	68	0	457	41	0	26	971,77
24	0	9	2	0	51	5	6	0	62	7	0	3	187,82
20	0	13	6	2	49	0	3	0	52	11	0	4	196,55
31	0	24	7	0	113	12	10	0	135	20	0	4	118,56
28	1	0	5	0	15	0	6	0	21	13	0	8	56.05
35	0	0	5	0	199	24	55	0	278	28	0	12	296,09
30	0	0	10	0	266	13	7	0	286	12	0	2	336,75
67	0	0	13	0	346	0	26	0	372	23	1	5	1077,35
77	0	0	29	2	193	0	16	0	209	47	7	7	877,46
66	0	0	12	0	168	240	40	0	448	41	0	0	2387,31
52	0	0	10	0	407	0	15	0	422	36	0	16	1752,05
66	0	0	11	1	345	87	25	0	457	64	0	5	1518,27
36	0	6	8	1	199	0	26	0	225	12	1	10	560,45
44	0	0	34	2	220	112	34	0	366	43	4	7	561,15
57	0	0	11	0	237	14	17	0	268	85	2	30	897,60
43	0	0	10	0	285	11	26	0	322	21	0	10	1329,25
103	0	0	38	4	1265	0	28	0	1293	103	9	28	4211,56
89	0	0	21	2	384	0	17	0	401	31	8	14	937,83
44	0	0	6	0	144	50	32	0	226	25	1	0	948,04
93	2	0	23	0	405	78	36	0	519	60	0	8	1747,61
58	0	27	19	0	90	96	44	0	230	33	0	1	444,19
61	0	0	6	1	624	77	35	68	804	18	0	2	903,33
82	0	0	17	2	422	86	34	0	542	46	0	5	1201,34

KIRKELIG STATISTIKK FOR

Sognekall	Gudstjenester	Messefall	Møter ved presten	Antall ganger legmenn prekt ved ordinære gudstjenester	Sykebesøk (inklusive sognebud)	Anstaltbesøk	Skolebesøk	Antall ganger brukt fri tekst	Fødte	Derav utenfor ekteskap	Døpte
Grimstad	72	4	90	4	206	20	2	0	33	1	34
Hommedal	70	1	99	5	129	11	7	1	48	4	45
Vestre Moland	76	3	81	6	128	14	2	0	40	2	33
Birkenes	56	6	67	3	117	5	5	0	26	0	22
Høvaag	59	6	89	5	83	0	8	4	16	0	18
Oddernes	67	3	45	2	39	48	0	0	91	1	64
Tveit	59	6	69	3	125	0	5	0	10	0	12
Vennesla	58	4	34	0	36	0	5	2	100	2	97
Evje	57	3	47	0	39	7	7	0	53	2	56
Bygland	73	3	104	2	126	130	18	0	15	0	14
Valle	58	1	44	3	45	0	2	0	38	0	40
Aaseral	60	5	112	2	18	0	1	4	24	1	24
Bjelland	59	2	75	10	25	0	8	0	44	1	39
Holum	87	2	48	4	12	0	10	0	47	0	44
Søgne	68	2	76	2	37	1	9	0	59	2	53
Mandal	88	0	94	3	236	47	2	1	99	0	86
Nord-Audnedal	64	4	86	1	96	0	10	0	21	1	20
Sør-Audnedal	64	4	134	4	188	4	11	0	53	1	58
Lista	98	1	112	10	147	24	4	0	95	0	85
Herad	61	2	33	0	16	0	4	1	15	0	12
Lyngdal	125	8	217	4	199	11	14	0	68	2	60
Hægebostad	62	4	57	6	41	0	10	1	24	0	26
Fjotland	61	0	36	4	27	0	10	0	32	0	33
Kvinesdal	63	4	91	6	68	0	16	0	81	0	79
Flekkefjord	99	1	168	2	220	22	0	0	88	0	63
Bakke	61	0	119	3	30	0	5	0	45	2	34
Sirdal	58	1	38	2	59	0	10	1	20	0	19
mmen	5396	207	7098	234	11210	1891	451	32	4150	179	3715

To av prestene er utnevnt til embede utenfor bispedømmet, nemlig: sogneprest til Høvaag J. Messel, utnevnt til sogneprest til Sand i Stavanger bispedømme; sogneprest til Hisøy T. Krog, utnevnt til sogneprest til Tune i Oslo bispedømme.

En av prestene har søkt avskjed i henhold til aldersgrenseloven, nemlig prost i Nedre Telemark prosti og sogneprest til Holla N. R. Heyerdahl.

Fire prester har faatt embede i bispedømmet, nemlig: sogneprest A. Hauge, sogneprest til Holla; ordinert prest O. R. Kallhovd, sogneprest til Nissedal; cand. theol. A. Austad, sogneprest til Valle; prost og sogneprest O. R. Sagedahl, sogneprest til Hisøy.

Ved aarets utgang stod følgende embeder ledige: Kviteseid kallskapellani, Mandal kallskapellani, Lista kallskapellani, Lyngdal kallskapellani, Høvaag sognekall, Dyvaag sognekall, Tromøy sognekall.

Der er forrettet presteordinasjon tre gange for følgende kandidater:

AGDER BISPEDØMME 1932.

Konfirmerte	Underviste, men ikke konfirmerte	Konfirmanter til alters (o: ikke spesiell konfirmantaltergang)	Ekteskap ved kirkelig vigsel	Ekteskap ved borgerlig vigsel	Nattverdgjester i kirken	Nattverdgjester ved møter utenfor kirken	Nattverdgjester ved sognebud	Nattverdgjester ved godkjente legmenn	Nattverdgjester ialt	Jordfestede	Innm. i Statskirken	Utm. av Statkirken	Innkommet ved offer og kollekter i kirkene
54	0	25	7	2	960	0	35	0	995	33	1	9	2446,58
46	0	25	19	1	446	0	53	0	499	42	1	13	1165,96
57	0	0	21	0	858	57	64	0	979	42	3	18	3559,05
29	0	3	13	1	934	75	74	0	1083	21	0	0	1215,38
30	0	7	2	0	239	121	33	0	393	25	0	3	624,71
97	0	0	36	0	607	857	11	0	1475	53	1	5	2712,06
25	0	0	5	0	82	51	9	0	142	22	0	1	770,12
81	0	0	30	1	154	0	1	0	155	53	2	15	1842,80
63	0	0	19	1	342	0	17	2	361	28	0	1	835,92
46	0	0	9	0	396	27	62	1	486	16	0	0	920,00
47	0	47	7	0	782	0	56	0	838	23	0	6	323,00
15	2	0	2	0	99	47	1	0	147	13	0	0	675,00
44	0	7	14	0	376	55	21	0	452	20	0	1	304,90
63	1	11	13	0	263	0	9	0	272	32	0	1	1030,74
81	0	52	20	0	438	14	39	0	491	29	0	1	2413,99
111	0	0	32	1	1986	36	170	0	2192	91	0	3	5963,79
36	0	6	7	1	415	0	13	0	428	23	0	0	1432,53
68	2	0	11	0	425	115	45	0	585	56	5	8	1257,97
134	10	20	18	2	801	195	88	0	1084	75	0	2	3730,39
41	0	0	3	0	345	9	9	0	363	24	0	12	392,97
87	0	9	11	0	803	163	55	0	1021	53	0	4	1293,19
27	0	0	9	0	259	60	19	0	338	23	1	0	839,78
21	0	0	4	0	143	21	20	0	184	11	0	0	356,10
94	0	0	20	0	386	28	32	0	446	43	0	3	?
125	0	0	41	1	287	0	30	0	317	62	1	9	5006,06
34	0	0	12	2	393	0	22	0	415	32	0	2	464,48
31	0	0	4	1	61	0	5	0	66	11	0	1	288,50
5340	35	670	1442	73	32847	3560	2584	73	39064	3211	83	766	115504,73

12. februar: cand. theol. Georg Andreas Møller, hjelpeprest i Skien; cand. theol. Ørnulf Henriksen til prest i Omstreifermisjonen og Speiderbevegelsen; misjonskandidat Johs. Trana til misjonsprest. — 12. juni: cand. theol. Barkve for midlertidig aa betjene Lunde sognekall under sogneprestens tjenestefrihet, derefter aa være hjelpeprest i Strandebarm; cand. theol. Versvik til ungdomsprest i Telemark; cand. theol. N. N. Telle til misjonsprest. — 2. november: cand. theol. J. O. Rødland til midlertidig betjening av Mandal sognekall under sogneprestens sykdom.

Bispevisitas har været holdt i 17 prestegjeld, nemlig: Gjerpen, Laardal, Vinje, Gjerstad, Søndeled, Trefoldighet i Arendal, Øyestad, Grimstad, Holum, Søgne, Mandal, Lista, Herad, Fjære, Sauherad, Aaseral, Øvrebø. — Biskopen har paa alle visitaser været ledsaget av vedkommende prost (uten utgift for det offentlige).

Han har dessuten deltatt i mange store stevner og besøkt en rekke

menigheter rundt om i bispedømmet ved kirkejubileer og andre leiligheter, likesom han har deltatt i det kirkelige arbeide i Kristiansand. Han var en kortere tid som varamann for Oslo innkalt paa Stortinget, deltok i oktober i bispemøtet i Oslo og ledet samtidig som formann i Norges Presteforening dennes generalforsamling, likesaa som formann det Teologiske Menighetsfakultets aarsmøte. Han var 2 gange, vaar og høst, censor ved praktisk-teologisk embedseksamen.

I september feiret Kristiansand sitt 250-aars-jubileum som bispesæte ved en festgudstjeneste i Domkirken, hvor biskopen preket og representanter for bispedømmets østlige, vestlige og nordlige dele deltok.

Hvad det aandelige liv i bispedømmet angaar, har den fremgang, som i de siste aar har været merkbar, fortsatt i gledelig sterk grad. Der har gaatt sterke og sunde vekkelsesbevegelser over sognene, som har avsatt et levedyktig kristenliv og virket oplivende paa eldre troende. Der arbeides samvittighetsfullt og dyktig av prestene og mange frivillige krefter i enig aand. Nattverdsøkningen er øket sterkere enn paa mange aar og utgjør nu gjennemsnittlig 21 % av den nattverdberettigede befolkning. Nogen agitasjon mot kristendom og kirke fra antikristelig hold er ikke aa spore. Forholdet til dissentermenighetene er godt; de øver i det hele ikke megen innflytelse. Dog har der, særlig i første halvaar, været nogen uttredelser av kirken til Pinsebevegelsen. Den synes i senere tid aa ha stanset. Menighetsraadene har vunnet sig en fast plass og arbeider i god forstaaelse med embedet. De kristelige organisasjoner, hvori det bevisste kristenfolks virketrang for Guds rike faar sin utløsning, arbeider intenst og i fellesskap med prestene til kristenlivets fremgang.

Men ved siden av det rike kristen- og kirkeliv finnes ogsaa megen aandelig sløvhet, likegyldighet, verdslighet. Arbeidsløsheten legger, som den trykkede økonomiske tilstand i det hele, tunge byrder paa folket og stiller dets moral paa haarde prøver. Man maa med takk erkjenne, at stort sett bestaar det prøvene paa en beundringsverdig maate. De unges forhold er rosverdig godt. Edruelighetsforholdene forklartes paa visitasene aa være gjennemgaaende meget tilfredsstillende. Det kristelig-sosiale arbeide drives med interesse og troskap til hjelp for mange syke, fattige, barn, gamle og nødstillede mennesker.

Aaret kan i det hele betegnes som et godt arbeidsaar for kirken og menigheten.

28. februar 1933. *J. Maroni.*

IV. STAVANGER BISPEDØMME.

I. *Prestene og deres virke.* — Der blev i 1932 kun utført én ordinasjon, idet cand. theol. Karl Severin Moen, der ved kgl. resol. av 12. februar 1932 hadde faatt tillatelse til aa motta kirkens ordinasjon for aa virke i det Norsk Lutherske Indremisjonsselskaps tjeneste, palmesøndag blev innviet til den hellige prestetjeneste.

Innen geistligheten har følgende forandringer funnet sted:

Ved kgl. resol. av 19. februar 1932 blev prost i Ryfylke og sogneprest

til Sand Sigurd S. Gramstad meddelt avskjed i naade fra sine embeder. Han fratraadte 15. november nestefter.

Innen selve bispedømmets geistlighet har ingen forflytninger funnet sted.

Derimot er følgende prester i aarets løp kommet fra andre bispedømmer: Kst. hospitalsprest i Bergen Sverre Jervell der ved kgl. resol. av 16. oktober 1931 var utnevnt til domprost og sogneprest til Domkirkens menighet i Stavanger, overtok 10. februar 1932 sitt nye embede, som efter domprost Ivar Aartuns plutselige død 7. februar 1931 var bestyrt av res. kap. ved Domkirkens menighet Olav Sinding. — Ved kgl. resol. av 26. februar 1932 utnevntes ordinert prest Olav Ragnar Værnes til sogneprest til Tysvær, som han tiltraadte 1. mai nestefter. Han var tidligere ansatt i postvesenet. — Ved kgl. resol. av 2. september 1932 er sogneprest til Høvaag i Agder bispedømme Johannes Messel utnevnt til sogneprest i Sand sognekall i Ryfylke prosti. Han har av Kirkedepartementet faatt tillatelse til aa utsette med tiltredelsen til april 1933.

Forøvrig skal nevnes at to av bispedømmets prester blev innvilget tjenestefrihet paa grunn av sykdom, nemlig sogneprest Skaadel i Torvastad fra 1. mai til 31. juli, og sogneprest Kornelius i Haugesund fra 1. august til 31. oktober. Ordinert prest Leif Kloster betjente disse embeder under prestenes tjenestefrihet. — Ogsaa Tysvær sogneprestembede, der stod ledig fra 1. januar til 30. april inntil sogneprest Værnes's tiltredelse, blev bestyrt av ham. Og da prost Gramstad fratraadte sine embeder 15. november, overtok pastor Kloster betjeningen av Sand sogneprestembede, inntil det kunde overtas av sogneprest Messel.

Bestyrelsen av Ryfylke prosti blev efter prostens avskjed overdratt sogneprest til Vikedal Ottar Erla, der blev konstituert av biskopen som prost.

Bispedømmets stiftskapellan Ola Sande har ogsaa i det forløpne aar hatt sitt virke i industricentret Sauda.

Ved aarsskiftet var intet embede innen bispedømmet ubesatt.

De særskilte prestestillinger ved Stavanger sykehus og aldershjem som i forrige aarsberetning blev omtalt som henlagt under hjelpeprestene i Stavanger by, betjenes fremdeles av disse.

Hvad prestenes arbeide forøvrig angaar, henvises til medfølgende skjematiske fremstilling.

Denne viser bl. a. at i aaret 1932 er der ved prestene avholdt 2554 ordinære gudstjenester og 4813 religiøse og kirkelige møter. Der har været 63 messefall. Ved gudstjenester har legmenn prekt 90 ganger. Forøvrig har prestene avlagt 7308 sykebesøk, 967 anstaltbesøk og 188 skolebesøk. Fri tekst har været benyttet ved 39 gudstjenester.

Sammenlignet med ifjor viser statistikken nogen nedgang i antall av gudstjenester, men stor stigning i antall av religiøse og kirkelige møter. Denne stigning har for en stor del sin grunn i det tiltak som blev gjort av Stavanger bispedømmeraad, nemlig aa sende dertil skikkede prester ut i menighetene i evangelisk virksomhet — et tiltak som i det store og hele er blitt godt mottatt og har været til gjensidig glede og utbytte baade for vedkommende prest og menighet. En annen omstendighet som har ikke litet bidratt til aa øke antallet av religiøse og kirkelige møter, er de vek-

KIRKELIG STATISTIKK FOR

	Fødte	Derav utenfor ekteskap	Døpte	Konfirmerte	Underviste, men ikke konfirmerte	Konfirmanter til alters	Ekteskap med kirkelig vigsel
Sokndal	50	2	51	54	0	27	16
Lund	49	1	41	61	2	0	20
Helleland	53	3	44	45	0	0	15
Egersund	125	3	107	123	0	0	34
Haa	92	5	91	123	0	4	38
Klepp	86	6	80	78	0	0	25
Time	54	3	74	60	15	8	24
Gjestal	35	1	37	42	0	0	26
Høyland	167	8	135	180	0	15-20	55
Sandnes	49	2	52	43	0	4	17
Haaland	114	3	105	89	0	20	24
Stavanger, Domkirken	331	15	183	307	0	25	167
— , St. Petri	209	28	173	293	0	15	92
— , St. Johannes	251	10	249	348	1	»	139
Hetland	161	3	164	202	0	10	66
Høgsfjord	57	1	59	57	0	5	14
Strand	60	1	59	69	0	23	19
Finnøy	19	1	13	38	0	0	7
Rennesøy	61	0	57	61	1	4	8
Skudenes	78	0	70	108	1	25	20
Kopervik	147	2	151	166	3	0	27
Avaldsnes	57	0	48	85	0	55	15
Torvastad	38	1	31	45	0	30	9
Haugesund	378	24	337	501	0	133	137
Tysvær	65	3	67	56	1	38	19
Skjold	70	1	69	89	1	52	8
Vikedal	51	0	53	45	0	38	9
Nedstrand	53	0	48	54	5	9	9
Jelsa	35	0	37	44	1	6	7
Hjelmeland	70	0	75	67	15	13	15
Sand	126	6	128	101	0	0	26
Suldal	26	0	21	30	0	30	5
I alt	3217	133	2909	3664	46	594	1112

kelser som er gaatt over flere av bispedømmets menigheter og som for en stor del har hatt en kirkelig karakter.

Statistikken viser fremdeles, sammenlignet med det foregaaende aar, for 1932 en betraktelig stigning i nattverdgjestenes antall, fra 25 178 i 1931 til 31 206 i 1932 — i alt en stigning paa 6038, for en vesentlig del en frukt av de ovenfor nevnte vekkelser.

Forholdet mellem antallet av ekteskaper med kirkelig vielse og borgerlig stiftelse er omtrent det samme som ifjor, da der var nogen nedgang i borgerlig viede fra tidligere aar.

STAVANGER BISPEDØMME 1932.

Ekteskap med borgerlig stiftelse	Nattverdgjester i kirken	Nattverdgjester ved møter utenfor kirken	Nattverdgjester ved sognebud	Nattverdgjester ved godkjente legmenn	Nattverdgjester i alt	Jordfestede	Innmeldte i kirken	Utmeldte av kirken	Innkommet ved offer og kollekt
0	835	23	80	0	938	39	0	2	2425,00
0	301	0	18	0	319	25	0	2	651,69
0	344	14	29	0	387	29	1	0	1114,63
0	867	0	16	0	883	83	3	10	5276,75
1	995	162	70	0	1227	47	0	0	3503,86
0	800	50	22	0	872	35	0	0	1860,70
0	648	16	40	0	704	32	0	0	1576,29
0	503	0	63	0	566	16	2	14	1243,64
3	1088	118	110	0	1316	67	2	14	2898,70
2	1254	0	19	0	1273	19	2	1	4681,84
2	345	25	71	0	441	46	0	4	900,00
17	1388	0	117	0	1505	182	2	31	8295,98
15	1511	0	146	0	1657	151	4	19	5359,00
16	3113	0	186	0	3299	143	4	26	2859,50
2	894	0	62	0	956	68	0	5	3095,72
0	381	12	12	0	405	29	0	4	1490,86
1	156	41	14	0	211	29	0	0	911,60
0	81	0	2	0	83	17	0	0	650,00
0	181	17	61	0	259	32	0	0	1420,65
1	807	27	71	0	905	38	0	3	2066,43
0	1170	308	194	1	1673	72	0	1	3810,38
3	454	0	44	0	498	43	0	1	1358,72
1	721	31	44	0	796	26	0	2	1436,01
18	6577	15	136	0	6728	202	1	60	11634,98
1	514	10	48	0	572	33	0	0	1062,42
2	624	28	71	0	723	38	0	2	1889,78
0	161	0	13	0	174	17	0	0	590,00
0	118	37	27	0	172	35	0	0	688,11
0	972	0	14	0	686	21	0	1	1357,38
0	292	0	61	0	353	40	0	0	1331,70
2	224	0	13	0	237	52	0	11	1043,00
0	86	0	2	0	88	20	0	0	483,20
87	28405	934	1876	1	31206	1726	21	213	78968,52

Derimot viser utmeldelser av Statskirken, som i 1931 var ytterst faa, for 1932's vedkommende adskillig stigning, idet der i alt i hele bispedømmet blev utmeldt 213 mot bare 74 i 1931. De aller fleste utmeldelser, hvorav størstedelen — i alt 138 — faller paa bymenighetene, gjelder overgang til Pinsevennene og Baptistene. Baade i byene og de mer tett befolkede landdistrikter driver daapsdissenterne fremdeles (kfr. forrige aarsberetning) en ivrig virksomhet med agitasjon mot barnedaapen, og mange melder sig ut av Statskirken for aa underkaste sig „troendes daap". Dernest er det Metodistene, der i Stavanger by har en av landets største metodist-

kirker — om ikke den største — der hverver de fleste proselyter. Dessuten er der flere enn før der melder sig ut av kirken uten aa gaa over til noget religiøst samfund, visstnok et resultat av den stadig større agitasjon mot kristendom og kirke.

Ved siden av den foran nevnte stigning av nattverdgjestenes antall er der ogsaa andre tegn paa øket kristelig interesse, saaledes bl. a. at det beløp som i 1932 er ydet i offer og kollekt til forskjellige kristelige og kirkelige gjøremaal, er steget adskillig siden det foregaaende aar, nemlig med over kr. 8000 til ialt kr. 75 924,28, tross voksende økonomiske vanskeligheter.

Antallet av fødte viser i 1932 nogen stigning, antallet av døpte og konfirmerte nogen nedgang. Der er i 1932 en større forskjell enn tidligere mellem fødte og døpte. Det er ikke usannsynlig at den ovenfor omtalte agitasjon mot barnedaapen ogsaa bevirker at flere undlater aa døpe sine barn. Muligens har det sin grunn i voksende likegyldighet overfor kirkens goder i visse kretser. Mens antallet av fødte er steget, er antallet av fødte utenfor ekteskap gaatt ubetydelig ned sammenlignet med 1931.

Et trekk som ogsaa muligens tyder paa større kristelig og kirkelig interesse, er den omstendighet at adskillig flere konfirmanter har gaatt til alters i 1932 enn i 1931, uaktet det samlede antall konfirmanter var lavere. Der er forresten menigheter hvor der overhodet ikke holdes særskilt altergang for konfirmantene, og det ofte i de mest kristelig bevegede bygder. I den mer kirkelig innstillede del av bispedømmet, hvor det kristelige liv ikke paa nogen maate staar tilbake for den øvrige del, gaar dog ennu flerheten av konfirmantene til alters. Den skikk at alle skulde gaa uten undtagelse, er brutt, men de har undgaatt den fare aa kaste barnet ut med badevannet.

II. *Biskopens tilsyn.* — Følgende prestegjeld blev visitert: Hetland 27.-31. mai, Hjelmeland 8.-13. juni, Suldal 25.-30. juni, Høyland 16.-19. september, Kopervik 23.-26. september, Sandnes 7.-9. oktober.

Under disse visitaser holdtes 19 gudstjenester, barnegudstjenester iberegnet. Ved 11 av disse var der ogsaa samtale med de fremmøtte konfirmanter. Der avholdtes 7 menighetsmøter, som alle innlededes med menighetsforedrag. Uaktet de holdtes om eftermiddagen den søndag da der har været visitasgudstjeneste om formiddagen, er de alle i regelen meget godt besøkt, noget jeg for en vesentlig grad tilskriver de utførlige menighetsforedrag. Ved 6 lærermøter holdt jeg ogsaa selv foredrag, mens ved et møte (det 7de) hadde vedkommende prest været saa vennlig aa overta det. Jeg avla besøk i 9 skoler og hørte paa kristendomsundervisningen i flere klasser, optil 5 ved en skole, og avsluttet besøket i hver klasse med en tale til barnene. Ogsaa de gamlehjem, barnehjem og tuberkulosehjem som finnes i prestegjeldet, besøkes, idet der først holdes andakt for dem der er istand til aa møte frem, efterpaa avlegges visitt hos de syke og skrøpelige. Ialt holdt jeg andakt og saa til sengeliggende gamle og syke i 10 hjem. — I et par prestegjeld hvor der er kretser med lang kirkevei, holdt jeg ogsaa bibellesninger i derværende bedehus.

Forøvrig henvises til den utførlige omtale av visitasene i forrige aars-

beretning. En visitas som skulde været avholdt i 1932, blev av forskjellige grunner utsatt til 1933.

Utenfor visitasene har jeg som i tidligere aar deltatt i forskjellige kristelige stevner i forskjellige deler av bispedømmet, dels med preken, dels med foredrag. I september maaned var jeg i egenskap av formann i hovedstyret for det Norske Misjonsselskap ved det nordiske misjonsmøte i Oslo og forrettet misjonsgudstjeneste i Vestre Aker kirke. Sammen med de øvrige biskoper deltok jeg i bispemøtet 13.-20. oktober og efterpaa i Presteforeningens generalforsamling og preket ved Lutherlagets gudstjenester i Trefoldighetskirken.

I november ledet jeg som de to tidligere aar det Norske Misjonsselskaps raadslagningsmøte, der holdes hver høst og varer i flere dage. Som formann i selskapets hovedstyre leder jeg likeledes de ukentlige styremøter, der i regelen varer ca. 5 timer. Ogsaa min stilling som formann for Betaniastiftelsene med de 8 barnehjem krever endel arbeide. Dessuten holdes 2 ganger aarlig, i juni og november, prestemøte for bispedømmet, og i egenskap av formann for bispedømmets presteforening maa jeg lede disse. Ogsaa bispedømmeraadet har holdt flere møter i aarets løp, idet det har sendt ut prester i evangelisk virksomhet til de forskjellige menigheter efter tur og satt igang aarlige prostimøter.

III. *Kirker og kirkegaarder.* — Heller ikke i 1932 blev nogen ny kirke innviet. Men der feiredes et par kirkejubileer. Søndag 30. oktober festlighold tes Helleland kirkes 100-aars-dag med festgudstjeneste, festmiddag for en rekke innbudne (for en stor del utflyttede bygdefolk) og en festlig tilstelning paa Dalheim fylkesskole om kvelden, med foredrag, taler, sang og musikk. Søndag 4. desember feiredes Sola kirkes 90-aars-jubileum med festgudstjeneste. I Time blev der innsatt nytt orgel, som innviedes ved en festlig gudstjeneste søndag 11. desember. Ved disse anledninger forrettet jeg altertjenesten og prekte over dagens evangelium.

I de under aarets visitaser fremlagte erklæringer om kirker og kirkegaarder blev kirkene i de visiterte prestegjeld betegnet som godt vedlikeholdt. I Kopervik prestegjeld var begge kirker oppusset siden siste visitas. Annekskirken i Aakra hadde dessuten gjennemgaatt en større reparasjon, saa den gamle kirke ennu kan benyttes i en aarrekke fremover. Et par mindre forbedringer var dog ennu nødvendige. Ogsaa Sandnes kirke var nylig oppusset. Der var bl. a. anskaffet en ny prekestol med frittstaaende figurer i treskulptur av billedhugger Kyllingstad, forestillende de 4 evangelister. Hele kirkeinteriøret hadde faatt et vakkert og verdig preg. Til Høyland hovedkirke er der i de senere aar anskaffet flere ting til dens forskjønnelse, bl. a. nye prektige messinglysekroner, for ikke aa tale om de nye kirkeklokker, der med sin vakre klang høres langt utover bygden. Det staar nu igjen aa male kirken innvendig, og dertil avsettes der nu aarlig penger paa sognebudgettet.

Er saaledes sansen for et vakkert og sømmelig gudshus stigende, kan ikke det samme sies om sansen for kirkegaardene. Visstnok er i flere bygder tatt op arbeide for kirkegaardens forskjønnelse, men der er fremdeles flere steder hvor gravene ligger nedsunkne og forsømte. Enda jeg ved

hver visitas innskjerper bestemmelsene i loven av 1897 for kirkegaardenes vedkommende, er der kirkegaarder som ennu ikke er kartlagt.

IV. Om de *kirkelige og sosiale forhold* i bispedømmets menigheter har jeg uttalt mig utførlig i flere tidligere innberetninger, senest i innberetningen for 1931, saa jeg ikke behøver aa gaa nærmere inn paa dem. Det vilde for størstedelen kun bli gjentagelser.

I alle de menigheter som besøktes, var der siden siste visitas holdt avstemning om bytte av salmebok, undtagen i ett sogn. I 5 kirkesogn var den reviderte Landstads salmebok innført, i 3 den nynorske, og i 3 hadde man besluttet aa beholde den gamle Landstad. I 5 sogn hadde man ogsaa vedtatt aa innføre enkeltkalker til bruk ved nattverden, tildels efter Strømmes system.

Om kirkesøkningen blev der i flere prestegjeld uttalt, dels at den var god i hovedsognet og mindre god i anneksene, dels at den omvendt var mindre god i hovedkirken og meget god i kapellkirkene. Et par steder blev den erklært aa være i stigning. Det er saaledes ikke bare prestens mer eller mindre gode forkynnelse der har innflytelse paa kirkesøkningen, skjønt den jo spiller en stor rolle. I et par tilfeller har det sin aarsak i vedkommende kirkes uheldige beliggenhet. Jernbanen har bevirket at bebyggelsen innen bygden er blitt helt forandret. Kirkeveien er blitt betydelig forlenget. Men den daarlige kirkesøkning skyldes ogsaa ved siden av religiøs likegyldighet i flere sogn den omstendighet at der fra visse kristelige kretser drives agitasjon mot kirken, dens gudstjeneste og dens prester. Der advares likefrem mot aa gaa i kirke. Efter disse kretsers opfatning kan et virkelig omvendt menneske ikke gaa i kirken, som i motsetning til bedehuset av enkelte betegnes som „taarnhuset". Saaledes faar vi i flere bygder to slags kristne: kirkekristne og bedehuskristne — et forhold som gir anledning til spott og haanlig omtale av kristendommen.

Gaar kirkesøkningen tilbake, blir det samme tilfelle med nattverdsøkningen. De to ting henger paa det nøieste sammen. Regnes det for galt aa søke kirkens gudstjeneste, saa ansees det i de samme kretser for en ennu større forsyndelse aa søke dens nattverdbord, hvor saa mange uverdige faar anledning til aa søke hen. Og i stedet oprettes frie nattverdforeninger, som finnes i de fleste av bispedømmets menigheter undtagen i ett prosti. I to av de i aaret visiterte prestegjeld blev det forøvrig oplyst at der ikke fantes nattverdforeninger. Og i de øvrige fikk jeg det inntrykk at bruken av den frie nattverd var i tilbakegang. Som ovenfor nevnt er det i de menigheter hvor der har været en sund kristelig vekkelse, at kirkesøkning og nattverdsøkning har øket slik at antallet av nattverdgjester i 1932 er betydelig høiere enn de foregaaende aar.

Forøvrig tillater jeg mig aa henvise til min utførligere redegjørelse fra forrige aar om de kristelige og sosiale forhold i bispedømmets menigheter. Og hvad spesielt de i 1932 visiterte menigheter angaar, tillater jeg mig aa henvise til vedlagte utskrifter av visitasprotokollene.

Mai 1933. *J. C. Petersen.*

V. BJØRGVIN BISPEDØME.

Etter at eg vart utnemnd til biskop i Bjørgvin bispedøme den 15. januar 1932, vart eg vigsla til biskop av biskop Johan Lunde i Vaar-Frelsarkyrkja i Oslo den 17. april 1932. Ordinator biskop Lunde tala yver Openberr. 6, 1-2. Eg preika som ordinand yver Salme 30, 5-6. — Eg heldt mi fyrste preika i Domkyrkja i Bergen den 24. april, 4. sundag etter paaske, yver Joh. 16, 5-15. Umlag 2000 menneskje var til stades. — Reiseverksemdi tok til den 27. april og heldt fram, berre med ei ferietid fraa 1. juli—6. august, heilt til slutten av oktober.

Kyrkjevigslor. 1) Volda kyrkja, som brann ned 7. april 1929, bygd uppatt etter teikning av arkitekt Arnstein Arneberg, Oslo. Uppbyggingi vart noko framdrygd ved ein strid, um kyrkja skulde byggjast upp att av stein eller tre. Etter at eit soknemøte hadde vedteke med 321 mot 31 røyster aa byggja kyrkja av stein, vart grunnsteinen nedlagd den 10. august 1930 av prosten i Søre Sunnmøre, Karl Roald, som tala yver Matt. 16, 13-19. Kyrkja kosta kr. 172 000 og hev umlag 800 sitjeplassar. Kyrkja vart vigd av biskopen sundag 1. mai, med preika yver Salme 66, 8-12. Umlag 1800 menneeskje til stades. — 2) Vereide kyrkja i Gloppen, Nordfjord. Kyrkja vart umbygd og restaurera med ny kor og nytt sakristi, etter teikning av arkitekt Reimers, Bergen. Kyrkja vart vigd av biskopen onsdag 10. august, med preika yver Salme 26. Umlag 1200 menneskje til stades.

Prestevigsler. I aaret 1932 er her vorte ordinera 20 prestar. Domprost Iversen hev utført prestevigsla 3 gonger: Den 17. januar vart prestevigd Alf Bjørnson Danielsen til hjelpeprest og ferdatalar for Indremisjonen. — Den 14. februar vart ordinera: Hjalmar Olai Storeide til hjelpeprest og ferdatalar for ungdomslagi paa Sunnmøre, Steinar Digernæs til hjelpeprest i Ørsta, Ole Emil Lauvaas til ferdatalar for fredssaki. — Den 10. april vart ordinera: Ingolv Johannes Flesjaa til hjelpeprest i Fjelberg, Olav Bjørgum til ferdatalar for det Norske Totalfraahaldslag, Kristoffer Dale til hjelpeprest i Fusa, Sigurd Vaagnes til hjelpeprest i Skodje og Christoffer Henrik Hervig til hjelpeprest i Kvinnherad. — Biskopen hev utført prestevigsla 3 gonger: Den 16. mai vart ordinera: Johan Julseth til residerande kapellan i Førde i Sunnfjord, og Karl Johan Fausa til hjelpeprest i Haram. — Den 7. august vart ordinera: Kristian Myklebust til hjelpeprest i Sande, Karl Sandvin til hjelpeprest i Odda, Karl Helland til hjelpeprest i Volda, og Ole B. Johnsen til hjelpeprest hjaa soknepresten til Krosskyrkja i Bergen. — Den 4. november vart ordinera: Johannes Stokke til hjelpeprest i Bruvik, Henrik Mohn Dahl Hauge til hjelpeprest hjaa soknepresten i Johanneskyrkja i Bergen, Andreas Johannes Christoffersen til ferdatalar for Santalmisjonen i Sunnmøre, Amund Martin Nilssen Ringdal til hjelpeprest i Sunnylven, og Knut Øygard til ferdatalar i dei kristelege ungdomslagi paa Sunnmøre.

Presteskifte. Ingen av prestane i bispedømet er avliden i 1932. 2 prestar gjekk av ved aldersgrensa: soknepresten og prost Hilmar Anton Severin Vasstrand i Haus, som ved kgl. resol. 26. februar 1932 fekk avskil fraa 1. mai same aar, og soknepresten Johan Laurits Andersen i Nykyrkja i Bergen, som fekk avskil ved kgl. resol. 10. juni fraa 30. september. — Desse

6 hev fenge nye kall: Sokneprest Karl Marthinussen, utnemnd 20. november 1931, tok til som sokneprest i Sandviki den 1. januar 1932, og til residerande kapellan etter sokneprest Marthinussen i Sandviki vart 15. april 1932 utnemnd sokneprest i Bud Hans Bauge, som vart innsett i embetet her den 21. august. Til Hamre soknekall vart utnemnd den 12. august pastor Joakim Rikhard Ingvald Kvistad, som tok til i embetet 1. oktober. Til Haus soknekall vart den 16. september utnemnd residerande kapellan i Lindaas Ludvik Klaastad, som tok til som sokneprest i Haus den 1. desember. Sokneprest i Sande paa Sunnmøre, Elfinn Magnus Sunde Øiestad vart utnemnd til kallskapellan i Kraakstad den 19. august 1932 og slutta i Sande 13. november. Til sokneprest i Nykyrkja i Bergen vart utnemnd den 11. november 1932 sokneprest til Inderøy Halvdan Wexelsen Freihow, som enno ikkje hev teke til i dette embetet. — Det vert ein tilgang paa 5 og ein fraagang av 3 prestar. 3 av dei 5 kom fraa andre bispedøme.

Ledige kall. Ved aarsskiftet er berre 2 kall ledige: Sande soknepresembete paa Sunnmøre, og Lindaas residerande kapellani. Dei er styrde av dei ledige prestar Sverre Riisøen og Jakob Brekke. Det er sendt inn vedtak med tilraading um aa uppretta 2 nye hjelpeprestembete, i Laksevaag og i Bruvik. — Hospitalsprestembetet i Bergen som vart ledigt etter domprost Sverre Jervell, hev sidan vore styrt ved konstitusjon av sjømannsprest Birger Lerche Dahl Brekke, med di det ikkje er avgjort, korleis dette embete skal verta ordna. Men det bør paa ingi vis verta nedlagt, med di her er fullt ut bruk for ein prest ved 5-6 ymse sjukehus og gamleheimar og dessutan det store fengslet i byen.

Kyrkjor, kapell og prestar. Etter folketeljingi i 1930 skal her vera 431 072 menneskje i bispedømet, med 88 prestegjeld, 199 sokner og 225 kyrkjor og kapell. Her skal vera 109 prestar i fast tenesta i bispedømet, 3 stiftskapellanar og 14 hjelpeprestar, ialt 126 prestar ved aarsskiftet. Det vert 3955 menneskje for kvar prest i fast tenesta, i Bergen med 19 prestar i fast tenesta vert det av umlag 100 000 ibuarar: 5250 menneskje for kvar prest.

Liturgi og salmebok. I siste aaret vart nynorsk liturgi innført i Askvoll sokn og Stangfjordens kapell, og i Rugsund og Totland sokner i Davik (fraa nyaar 1933). — Nynorsk salmebok vart innført i Seim sokn i Alversund, i Hyllestad sokn (fraa nyaar 1933), i Askvoll sokn og Stangfjordens kapell, og i Ørskog sokn (fraa nyaar 1933). — Nynorsk liturgi er no innført i 129 kyrkjor og Nynorsk salmebok i 104 kyrkjor; Landstads salmebok er brukt i 97 og den Reviderte i 12, Hauges i 2.

Den nye konfirmasjonsskipnad vart innført i Hyllestad sokn.

Bispevisitas er det halde i 16 prestegjeld: Ørsta, Sveio, Kvinnherad, Askøy, Hosanger, Manger, Eid i Nordfjord, Fjalir i Sunnfjord, Balestrand, Sunnylven, Stranda, Leikanger, Luster, Haus, Voss og Ulvik. Jamt yver var det hjartegripande og hugtakande aa møtast med Vestlands-kyrkjelydane. Ved gudstenestor og ordinasjonar her i Bergen hev det vore samla i Domkyrkja yver 2000 menneskje, og i store landssokner som Kvinnherad og Manger og Voss var det samla umlag 1000 menneskje til visitas og barnegudstenestone. I ei liti sokn, som Vartdal i Ørsta, møtte det fram umlag 550 menneskje av 900, i Eksingedalen med 220 sjeler møtte umlag

200 i kyrkja, og i Geiranger med vel 300 menneskje hadde me ei kyrkjesamling paa umlag 300. Og ein fekk ei sterk og livande kjensla av aa staa andsynes eit aandelegt livande og høgt-staaande folk. Skuleborni og konfirmantane var paa jamnan sers vel-lærde og svara godt og kvikt, liksom det møtte fram upptil 100 % av konfirmantar og skuleborn. Kyrkjesongen var oftast sterk og rik og fager. Og nattverdsøknaden var upptil 60 % av folketalet. Dei sterke aandelege vekkjingar som hev gjenge yver Vestlandet, hev for det meste ført til ein betre kyrkjesøknad. Og samhøvet millom prest og kyrkjelyd er, med ein par undantak, sers godt og hjartelegt. Ei serleg hjelp hev det vore, at prostane ifjor fekk reisa med paa alle visitasar, med løyve til aa faa reiseutlogor betalte av Staten.

Um *gudstenesta* er aa segja at ritualet vert fylgt alle stader, som oftast med klokkarbøn fyre og etter inngangs- og utgangs-salmen. Still bøn var ikkje nytta andre stader enn paa Voss, i Vangskyrkja og i Raundalens kapell. *Skriftemaal* er for det meste mindre brukt, daa soleis at det vanlegvis vert halde skrifte fyre kvar nattverdgudstenesta; men det gjeng langt fleire til altars enn til skrifte. *Konfirmantane* gjeng mest alle til altars, liksom dei som er underviste, mest alle lèt seg konfirmera. Den *gamle* konfirmasjons-ordningi er vanleg i bruk, daa ofte slik at det siste spursmaal er falt burt.

Kyrkjesøknaden er jamt yver *god,* — paa Sunnmøre, i Nordhordland og i Sunnhordland *sers god,* — vanleg heilt fullsette kyrkjor. Den var umtala som *mindre* god paa Askøy og i Raundalen paa Voss.

Kyrkjesongen er god, *kyrkjesvari* mindre fullnøgjande. I Ulvik vart det i 1930 kjøpt ny orga til kr. 14 000, og det er elles framifraa orgor i Manger, Rosendal, Stord og Hosanger og Voss (sidan 1923). Songkor gjer kyrkjesongen meir festleg ved høgtider og stemnor. Eg hev soleis aldri høyrt so rik og fager kyrkjesong som ved den store kyrkjesongstemna paa Stord den 29de mai ifjor.

Kyrkjor og *kyrkjegardar* er vanleg haldne *vel* i stand. Med serleg kunstnar-hjelp er Eid-kyrkja i Nordfjord maala, likeeins Granvin og Ulvik kyrkjor (av Lars Osa). Den gamle, vyrdelege *Eidfjord-kyrkja bør verta vølt,* etter godkjend restaureringsplan. Det same gjeld um den umstridde *Olden-kyrkja* som eg saag under visitasen i Nordfjord-Eid. I *Vikebygd* i Sveio i Sunnhordland hev uppattbyggingi av den nedbrende kyrkja enno ikkje kome i gong, avdi folket ikkje hev kunna semjast um aa byggja eit kapell paa Førde attaat kyrkja i Vik, — noko som prost, Stiftsdireksjon og Kyrkjedepartement hev halde fram som den rette løysing av kyrkjesaki her. Den gamle, vyrdelege kyrkja paa *Enes* i Kvinnherad skal òg no verta skynsamt restaurera. — Elektrisk ljos er innlagt i dei fleste kyrkjor, og fleire stader arbeider dei òg for elektrisk uppverming.

Kyrkjegardane er haldne i god stand, og dei skal vigsla nye kyrkjegardar i Ulvik og i Sunnylven. I Eid vart det vigd ein stor ny kyrkjegard i 1930. I Manger vart det nemnt at nokre naudsynlege greftings- og planeringsarbeid paa kyrkjegarden maa verta framdrygde ei tid, grunna dei laake økonomiske tilhøvi i heradet for tidi.

Kristeleg og sedeleg liv. Ved alle visitasane var det sers godt frammøte, baade av kyrkjefolk og av skuleborn, og prestar, medhjelparar og

sokneraadslemer let *vel* um stoda i kyrkjelydane. Berre ved tvo av dei 16 visitasane vart det klaga yver mindre godt frammøte til gudstenestone. Baade i Sunnhordland, Nordhordland, Sunnfjord og Sogn og paa Sunnmøre hev det vore ei sterk kristeleg vekkjing det siste aaret, ei vekkjing som hev havt den sterkaste innverknad paa heile livet i bygdene. Og denne kristne rørsla hev vesenleg samla til kyrkja, gudstenesta og nattverdbordet — soleis hev i Stranda talet paa nattverdgjester naatt upp til 60 % av folketalet. Det *sedelege* livet stod difor høgt; jamvel i dei turiststroki, der samferdsla er størst, vart det sagt at edruskapen stod høgt, og at der *ikkje* var nemnande av gauking eller heimebrenning eller fyll.

Kristendomsupplæringi i skulane var god, aa døma etter dei borni som me talast ved i kyrkjone og paa skulane. Vanleg er der 6 timar kristendomsupplæring for vika.

Sokneraads-lemene var mest alle aktivt arbeidande kristne menn og kvinnor som var sers ihuga for kyrkja og for Guds rike. Dei arbeidde godt og viljugt for dei ymse misjonane og for sundagsskule og ungdomssak. I dei fleste skulekrinsar er det òg sundagsskule. Men i ymse bygder i Hardanger og Sogn og Nordfjord er det lite med den kristelege ungdomsrørsla, med di dei frilynde lagi hev meir makt.

Paa visitasane og ved andre gudstenestor og stemnor hev eg i 1932 i alt tala for umlag 62 000 menneskje.

Paa visitasen i Balestrand fekk eg høve til aa halda eit slag vigslehøgtid den 13. august yver Fjærlands-kyrkja som var mykje umvøla og fint restaurera, daa ikkje so mykje at det var høve til aa halda heil kyrkjevigsla etter ritualet. I oktober fekk eg tala ved 50-aars-jubileet den 9. oktober for Holmedal kyrkja i Skaanevik, og den 13. november fekk eg vera med ved 50-aars-jubileum for Florø kyrkja. Likeins var det ei gleda aa faa vera med ved bispemøtet i Oslo den 13.-20. oktober. Eg hev òg fenge høve til aa vera med i prestemøte for Sunnhordland, Nordhordland, Hardanger og Voss, og i Bergen fleire gonger. Likeins fekk eg halda foredrag paa Bergens Museum um „Tidhøvelege uppsedingsuppgaavor" for lærarane og preika paa lærarstemna den 2. september.

Sers forvitnelegt var det òg aa vera med paa eit ordskifte i Studentmaallaget i Oslo um „den nye moral". Lokalet var pakka med ungdom, og eg fekk sterk studnad i ordskiftet, fraa mange av dei unge.

Kyrkjeleg aarsstatistikk for *Bjørgvin bispedøme 1932:*

Gudstenestor	7 692
Messefall	192
Møte ved presten	10 512
Lekmenn preika ved gudstenesta	164
Sjuke- og husvitjingar, soknebod	21 889
Vitjingar i sjukehus, gamleheim og fengsel	1 681
Skulevitjingar	592
Kor ofte brukt fri tekst	59
Fødde	7 409
Utanum ekteskap	237

Døypte		7 257
Konfirmera		8 394
Konfirmantar til altars		5 881
Ekteskap ved kyrkjeleg vigsel		2 462
Ekteskap ved borgarleg vigsel		166
Nattverdgjester i kyrkja	77 321	
Nattverdgjester ved soknebod	5 166	
Nattverdgjester ved møte utanum kyrkja	1 647	
Nattverdgjester ialt		84 134
Jordfesta		4 529
Innmelde i kyrkja		38
Utmelde or kyrkja		206

Innkome ved offer og kollekt i kyrkja kr. 178 271,94.

16. februar 1933. *Andreas Fleischer.*

VI. NIDAROS BISPEDØMME.

Bispedømmets geistlighet. I aaret 1932 *avgikk* 1 av bispedømmets prester *ved døden*, nemlig sogneprest i Lademoen menighet i Trondheim Ole Kjelland. Sogneprest Kjelland var født i Kristiansund 1863, blev student 1881, cand. theol. 1887. Efter en tids lærervirksomhet i Kristiansund og Steinkjer blev han i 1895 stiftskapellan i Haalogaland bispedømme, 1899 sogneprest i Aamli, 1906 sogneprest i Gildeskaal, 1913 residerende kapellan i Kristiansund og i 1921 sogneprest i Lademoens menighet. Han døde 5. oktober. Han var en interessert prest og tenkte med vemod paa at han nu nærmet sig aldersgrensen, men han blev nu spart for selv aa bestemme sig til opbrudd ved at Kirkens Herre kalte ham hjem. Han efterlater sig et godt minne i sin menighet.

1 av bispedømmets geistlighet fikk *avskjed* i naade, nemlig sogneprest G. Kvarstein i Lierne, der var blitt ansatt som sekretær ved Menighetsfakultetet.

Befordret til embede utenfor bispedømmet blev 7 prester: residerende kapellan Solbu i Bakklandet, utnevnt til sogneprest i Moss, sogneprest til Øvre Stjørdal prost Dietrichson til residerende kapellan ved Vaar Frelsers menighet i Oslo, sogneprest til Kolvereid prost Sagedahl til sogneprest til Hisøy, sogneprest Bauge i Bud til residerende kapellan i Sandvikens menighet i Bergen, sogneprest Konow i Halsa til sogneprest i Nord-Odal, sogneprest til Orkdal prost Høyem til sogneprest i Lillehammer, og sogneprest til Inderøy Freihow til sogneprest til Nykirkens menighet i Bergen.

Befordret til nytt embede innenfor bispedømmet blev 2 prester: sogneprest Hesselberg i Leksvik til residerende kapellan i Bakklandets menighet, og sogneprest Ole Børset i Holtaalen til sogneprest i Øvre Stjørdal.

Utnevnt til embede i bispedømmet uten før aa ha innehatt saadant blev ialt 6 ordinerte prester: Fossum, utnevnt til stiftskapellan; Trana, Holm, K. L. Larsen, Høiseth og Tangvik til sogneprester henholdsvis i Kolvereid, Lierne, Halsa, Bud og Leksvik.

Ialt var der saaledes en avgang paa 9 prester, mens tilgangen kun var 6. Antallet av ledige embeder, der ved aarets begynnelse var 3, var saaledes ved aarets utgang 6, nemlig: Vaar Frue residerende kapellani (ledig fra 1929), Lademoen sogneprestembede (1932), Orkdal sogneprestembede (1932), Holtaalen sognekall (1932), Inderøy sogneprestembede (1932), samt hjelpepreststillingen i Grong og Lierne, der har staatt ubesatt i en lang aarrekke, kfr. aarsberetningen for 1930; den har dog i 1932 likesom i 1931 i en kortere tid av aaret været betjent av pastor Johannes Halten. Til disse embeder kommer ogsaa som ubesatt Aukra sognekall, der holdes ledig for nuværende kirkeminister, prost Trædal.

Ingen ny prestestilling er oprettet, og embedenes antall er saaledes fremdeles 97. Trondheim by har ikke faatt nogen ny prest; men efterat det ved kongelig resolusjon av 2. desember 1932 er godkjent en omregulering av grensene for Domkirkens, Vaar Frue kirkes, Bakklandets og Lademoens menigheter, er arbeidet blitt noget bedre fordelt mellem prestene, og det residerende kapellani ved Vaar Frue kirke vil atter bli fast besatt. Andragendene om oprettelse av hjelpepreststillinger ved et par av menighetene har ennu ikke ført til nogen forføining fra de høiere myndigheters side.

Det i forrige aarsberetning omtalte, av prester og menighetsraad utarbeidede og av menighetsmøtene vedtatte forslag om ansettelse av 2 nye prester i det store Strinda prestegjeld, som nu teller over 17 000 innvaanere, beror ennu hos de kommunale myndigheter.

2 *prostebestallinger* er utferdiget: for sogneprest Hoem i Nedre Stjørdal som prost i Stjørdal prosti og for sogneprest Storaas i Fosnes som prost i Ytre Namdal prosti.

Ved betjening av de mange ledige embeder og under tjenestefrihet for prester under sykdom og studiereiser har, foruten stiftskapellanene, de ordinerte prester Halten, Furberg, Høyem, Sandvei, Høiseth, Torset, Oudenstad og Lian samt fhv. sogneprest Mehl gjort tjeneste, den siste dog kun ganske kortvarig. Dessuten har ordinert prest Haaje med Departementets samtykke fungert som hjelpeprest hos prost Dahler i Stadsbygd. Ordinert prest Garaasen, som blev tillatt ordinert for aa bistaa sogneprest Hauge i Børsa, forlot efter kort tids forløp dette bispedømme for aa være vikar for sogneprest Fjellbu i Røyken. Ordinert prest Finsaas assisterer i Skogn.

Geistlighetens arbeide. Biskopen: I aaret 1932 har der 3 ganger været holdt *presteordinasjon* for tilsammen 8 kandidater: Garaasen, Sandvei, Aarbu, Torset, Høiseth, Lian, Lereim Pedersen, Winsnes og Finsaas, de 3 første 3. mars, de 2 neste 1. juni, de 3 siste 23. november, samtlige i Domkirken. Alle disse hadde faatt særskilt ordinasjonstillatelse.

1 *kirkeinnvielse* fandt sted: den av forfatteren Johan Bojer til hans hjembygd skjenkede Rein kirke i Rissa sogn av Stadsbygd prestegjeld blev innviet 24. august. Den var ved kongelig resolusjon av 19. juni 1931 tillatt opført paa den gamle kirketomt ved Reinsklostret. Den nye kirke er med endel mindre forandringer og forbedringer en kopi av den gamle, i henhold til kongelig resolusjon av 28. august 1886 nedtatte kirke. Innvielsen foregikk under meget stor tilslutning baade fra bygden og langveis fra. Kirken er overmaate vakker og stemningsfull.

Visitaser: Der blev avholdt ialt 15 visitaser: Ilen menighet i Trond-

heim, Molde prestegjeld, Aure, Kvernes, Stangvik, Rindal, Hitra, Aafjord — hvorunder ogsaa Sela kapell, beliggende i Beitstad prestegjeld —, Bjørnør, Røros, Klæbu, Selbu, Frosta, Inderøy, samt i Lierne ekstraordinær visitas i henhold til Departementets skrivelse av 14. januar s. aa. Der var ogsaa berammet visitas i Namsos prestegjeld, men denne maatte utsettes og har hittil ikke kunnet avholdes paa grunn av sogneprestens sykdom. Bortsett herfra er der nu intet prestegjeld eller menighet som ikke er visitert av biskopen i de siste 6 aar, saa alle restanser nu er oparbeidet.

Som vanlig blev der under visitasene holdt gudstjeneste i samtlige kirker og kapeller, ialt 51, og dessuten 7 andre opbyggelige møter. Ved 46 av disse gudstjenester og møter var der samtale med konfirmert ungdom, konfirmanter og (eller) skolebarn. I samtalene deltok ialt ca. 3500 barn og unge. Der blev holdt 16 menighetsmøter og 1 menighetsraadsmøte, 13 lærermøter, i hvilke siste deltok ca. 180 lærere og lærerinner. I forbindelse med visitasen i Ilen menighet besøkte biskopen den kommunale middelskole og Ila folkeskole og paahørte undervisningen i kristendomskunnskap i tilsammen 15 klasser.

Forøvrig henvises angaaende visitasene til de medfølgende utskrifter av visitasprotokollene. Gudstjenester og møter var paa faa undtagelser nær meget godt eller overmaate godt besøkt og likedan menighetsmøtene, som jo utenfor visitasene har noksaa vanskelig for aa samle folk. De følges med stor interesse, men man kunde jo ønske at det var flere som uttalte sig om de spørsmaal som biskopen forelegger forsamlingen. Det er selvfølgelig ikke lett aa paavise spesielt utbytte eller bestemt virkning av visitasene, men jeg har ogsaa her i Nidaros bispedømme faatt et avgjort inntrykk av at de gjennemgaaende ansees som betydningsfulle, saavel av prester som av menigheter, og det ikke blott fordi der ved visitasen utføres en nødvendig kirkelig inspeksjon og kontroll, men ogsaa fordi de virker opmuntrende, ansporende og samlende, og gir menighet og prest en sterkere følelse av aa danne et ledd i den menighetskjede der utgjør den Norske Kirke.

Som vanlig har jeg i det forløpne aar leilighetsvis minst 1 gang prekt i alle byens menigheter og i stor utstrekning deltatt ved møter o. s. v. i det frivillige kristelige arbeide, derav som taler vel 30 ganger. Av landsomfattende møter med kristelig program som blev holdt her i byen, var der kun 1, nemlig den Indre Sjømannsmisjons generalforsamling i begynnelsen av juli. Utenfor stiftsstaden har jeg prekt et par ganger i kirker i Strinda, ved kirkejubileum i Børsa kirke og ved samme leilighet i Skaun annekskirke, ved kirkejubileum i Orkanger samt paa Steinkjer under avholdskursus for fylket. Utenfor bispedømmet deltok jeg i det offisielle bispemøte i Oslo 13.-20. oktober og derefter i den Norske Presteforenings generalforsamling samme steds 20.-25. oktober.

Utenfor landet deltok jeg efter innbydelse som opnevnt offisiell representant for den Norske Kirke i ordinasjonen av Sveriges nye erkebiskop, dr. Erling Eidem, i Uppsala Domkirke søndag 28. mai. Sammen med Oslo biskop deltok jeg som innbudt representant for vaar kirke dernest i Viborg domkirkes 800-aars-jubileum 8. og 9. september og prekte sistnevnte dag i domkirken. Ogsaa aaret 1932 var saaledes et rikt og interessant arbeidsaar.

Prostene. Ved det kongelige Departements imøtekommenhet har prostene ledsaget og assistert mig ved de fleste visitaser, hvad saavel proster og prester som jeg selv er meget takknemlig for, og menighetene vil ogsaa gjerne se sin prost ved visitasen; det er jo da prosten og prostiets menigheter skal lære hverandre aa kjenne.

Prestene. Som det vil sees av hvad der tidligere er anført, har der i det forløpne aar været megen bevegelse innenfor prestenes rekker. De mange befordringer har virket opmuntrende, forsaavidt som de har vist at bispedømmets prester ikke blir glemt eller tilsidesatt. Men de har ogsaa sammen med adskillig sykdom blandt prestene virket noget forstyrrende paa arbeidets jevne gang, og det har til sine tider været meget vanskelig for biskopen øieblikkelig aa skaffe den fornødne prestehjelp, skjønt det selvfølgelig lar sig gjøre, naar der er saa mange ledige teologiske kandidater, men det kan ta sin tid aa faa ordnet med ordinasjonstillatelse og ordinasjon.

Den i foregaaende aarsberetning omtalte økede søkning til gudstjenester og møter har visstnok holdt sig, og der har fra flere steder været meldt vekkelse, og det ikke minst blandt yngre. Spesielt er det fra Romsdal og Nordmøre, at disse gode efterretninger kommer. Nogen mere almindelig religiøs vekkelse er der imidlertid ikke her i bispedømmet. I Trondheim by har der ogsaa været en del religiøs bevegelse, og der har været en temmelig paagaaende virksomhet, spesielt fra Pinsevennenes side, hvilket ogsaa har bevirket at utmeldelsen av kirken der, selv om tallet ikke er meget stort, dog er over det dobbelte av hvad det var aaret forut. Dog har ogsaa vaar kirke hatt gavn av denne bevegelse, der har medført øket søkning til gudstjenester og møter. Med særlig glede er vi vidne til den stigende søkning til kirkens nattverdbord, idet det samlede antall av nattverdgjester i aaret 1932 var 37 446, mens det i 1931 var 34 031; av disse mottok henholdsvis 2577 og 2770 nattverden ved presten utenfor kirken, ved sognebud eller ved offentlig nattverdutdeling. Den langsomme stigning i nattverdgjestenes antall fra lavmaalet i 1925 er saaledes i siste aar gaatt over til en sterk stigning. Maatte det ogsaa vise sig, at den økede søkning til nattverdbordet holder sig. Ogsaa her i bispedømmet gjelder det at der under de vekkelser som har funnet sted i de siste aar, som regel ligger til grunn, menneskelig sett, et samarbeide av prester og lege forkynnere.

Statistikken over det kirkelige arbeide viser følgende tall for det hele bispedømme for de 3 siste aar:

	1932.	1931.	1930.
Gudstjenester	6 184	6 098	5 999
Religiøse og kirkelige møter ved presten	6 934	6 192	5 679
Sykebesøk	8 883	10 843	9 988
Anstaltbesøk	1 815	1 861	1 485
Skolebesøk	529	538	480

Som det vil sees, er der stigning i gudstjenestenes antall og ennu mere i antallet av religiøse og kirkelige møter ved presten eller med vesentlig deltagelse av ham. Naar tallet paa sykebesøk er sunket, er grunnen utelukkende den at der fra og med 1932 ikke som tidligere herunder er med-

tatt pastorale husbesøk. Naar disse siste ikke lenger medtas, er grunnen at det er noget vanskelig aa avgjøre hvad der skal regnes som „husbesøk".

De offentlige bidrag til prestelig arbeide har i 1932 været: *Reisebidrag* til endel prester i vidstrakte og vanskelige distrikter til rikeligere betjening av menighetene med Guds ord og nattverd var for budgettaaret som før tilstaatt 11 prester med tilsammen kr. 800,00. Herav blev brukt kr. 770,85. Regnskap er innsendt 5. oktober 1932. — *Til geistlig betjening i fiskevær* var for 11 prestegjeld bevilget kr. 900,00, mens bevilgningen tidligere var kr. 1 200,00. Kr. 865,20 blev brukt. Regnskap er sendt 5. oktober 1932. — *Til geistlig betjening av militære øvelsesplasser* blev bevilget kr. 600,00. Benyttet blev kr. 597,80. Regnskap sendt 5. oktober 1932. Det er beklagelig at de vanskelige økonomiske forhold har medført den betraktelige nedsettelse i bevilgningen til fiskeværsbetjening, idet der gjennemgaaende er særdeles god søkning til de gudstjenester og møter som ved hjelp av denne bevilgning kan avholdes.

Menighetsraadene. Her er intet særlig aa anføre. Jeg kan derfor kun henvise til tidligere aarsberetninger, men vil dog understreke at menighetsraadenes betydning synes aa øke; hertil bidrar da ogsaa den omstendighet at der flere steder er optatt et samarbeide mellem raadene, saaledes var der ogsaa siste sommer et fellesmøte av menighetsraadene i prostiene i Innherad. Av frivillige arbeider som menighetsraadene tar sig spesielt av, maa særlig nevnes utdeling av nytestamenter eller bibler til konfirmantene, fester for gamle og — nærmest selvfølgelig — arbeide for kirkenes utsmykning og for aa sette kirkegaardene i ordentlig og tiltalende stand.

Salmebokombytning har i 1932 kun været innberettet fra Foldereid annekssogn, hvor Landstads oprinnelige salmebok er ombyttet med den reviderte. Denne skulde efter dette nu være innført i 112 menigheter, mens 15 har innført Nynorsk salmebok og 48 har beholdt Landstads oprinnelige med Blix-salmene som tillegg. I 5 av disse er saavidt sees ikke foretatt nogen avstemning.

Det frivillige kristelige arbeide. Det beløp som innkom ved ofringer og kollekter i kirkene i 1932 viser en stigning paa henved kr. 3 000,00 fra det foregaaende aar, og det utgjorde ialt kr. 83 537,98. Dette er overmaate gledelig og viser en fast vilje hos vaart kirkefolk til paa tross av de vanskelige økonomiske forhold aa holde det frivillige arbeide gaaende. Dette er saa meget mere aa glede sig over, som der i 1932 blev gjort en ny appell til vaart kirkefolks offervillighet ved innsamlingen til *Ungdomshjelpen,* der blev satt igang av de frivillige bispedømmeraad. De aller fleste menighetsraad har satt igang innsamlinger, og alt ialt er der innkommet ca. kr. 55 000,00 i bispedømmet. Adskillig arbeide for ungdom er satt igang, idet der er ydet „hjelp til selvhjelp", og dessuten er der avholdt en rekke kurser for aa lære de unge op til arbeide som kan gi dem ikke blott sysselsettelse, men inntekt, fordi der innen vedkommende branche er avsetningsmuligheter. Det er neppe tvil om at dette frivillige kirkelige tiltak ikke blott har været et vidnesbyrd om at kirken og kristenfolket har tanke for menneskenes timelige behov, selv om omsorgen for sjelene maa komme i første rekke, men det har ogsaa sikkerlig bidratt til aa stimulere

folk til rent privat aa gjøre hvad de kan for aa skaffe arbeide til de arbeidsløse.

De svar jeg har faatt fra de største *kristelige organisasjoner* paa min forespørsel om, hvorledes det er gaatt med arbeidet i det forløpne aar, viser at de alle, til tross for de trange tider og motstand av forskjellig art, har formaadd aa holde arbeidet oppe uten nogen innskrenkning. Deres inntekter har holdt sig temmelig uforandret, stort sett; for enkelte er der en mindre nedgang, men andre kan igjen opvise en stigning. Alle er enige om at det har været et godt arbeidsaar, ogsaa hvad de aandelige resultater av arbeidet angaar, selv om der ikke kan pekes paa større vekkelser, saaledes som det allerede tidligere er sagt. Forøvrig henviser jeg til hvad jeg i forrige aarsberetning uttalte om utstrekningen av det frivillige kristelige foreningsarbeide innen bispedømmet. Jeg vilde gjerne hatt en fullstendig opgave over antallet av foreninger, men det har hittil dessverre ikke lykkes mig aa faa opgaver fra alle prestegjeld, skjønt jeg legger megen vekt paa at prester og menighetsraad søker aa skaffe sig et nøie kjennskap til det frivillige arbeide.

Kirkene. Kun én ny kirke er kommet til i 1932, Rein kirke i Rissa, hvorom er gitt oplysning foran i aarsberetningen under kirkeinnvielser. Kirkenes antall skulde derfor nu være 215, deri innbefattet bygninger „innviet til kirkelig bruk". Jeg har da regnet med de gjenopførte, men ennu ikke innviede kirker i Soknedal og paa Ranheim, derimot ikke det nye, men ennu ikke innviede Fjellseter kapell.

Ogsaa i det forløpne aar blev der fortsatt med forberedelse av kirkebygning paa flere steder, likesom der er utført adskillig arbeide med restaurering eller utsmykning av eldre kirker. Særlig bør nevnes den store forandring i Beitstad hovedkirke, hvor man har faatt tilbake altertavlen fra den gamle kirke, og det nye alterarrangement i Ilen kirke her i byen.

Aarets visitaser gav inntrykk av at kirkene holdes bra vedlike, og der utføres i stigende utstrekning arbeide paa kirkegaardene for aa bringe disse ikke blott i lovlig stand — hvad de ikke alltid har vært — men ogsaa gjøre dem vakre.

Kirkenes bruk. Antallet av ganger da kirkene av menighetsraadene har været *tillatt brukt av andre enn menighetens prest* (prester), var 468, mens det i 1931 var 472. *Legmenn holdt prekenen i prestens sted* ved forordnede gudstjenester 74 ganger (1931: 69). Naar disse tall ikke er høiere, henger det visstnok sammen med at der paa annen maate i stigende utstrekning er samarbeide mellem prester og legfolk ved ekstraordinære gudstjenester. Som ovenfor anført var gudstjenestenes antall i forrige aar steget med henimot 100. *Fri tekst for prekenen* ved forordnet høimesse har kun været benyttet 47 ganger.

Offentlig nattverdutdeling utenfor kirkehuset har kun foregaatt 39 ganger, aaret før 37 ganger. Der er fremdeles ingen av biskopen *som nattverdutdeler beskikket legmann* her i bispedømmet. Private nattverdforeninger merkes der lite til.

Forholdet til *dissentersamfundene* er gjennemgaaende godt, naar man bortser fra at Pinsevenner og Baptister enkelte steder har optraadt aggressivt og dømmende overfor kirken, kfr. side 116. Resultatet har været en stig-

ning i utmeldelsene av kirken til disse to samfund, saaledes som nedenstaaende statistikk viser. Det samlede antall utmeldelser var 282 mot 195 i 1931; antallet av innmeldelser i kirken var 37 mot 42 aaret forut.

Kirkelig statistikk. Statistiske opgaver for bispedømmet for 1932 vedlegges som bilag. Til statistikken skal jeg bemerke:

Antallet av *fødte* er fremdeles sunket, fra 6 173 i 1931 til 5 983, vel 3 prosents nedgang. En nogenlunde tilsvarende nedgang viser antallet av barn *født utenfor ekteskap,* sunket fra 587 til 571.

Antallet av *døpte* gikk ned fra 5 976 til 5 661. Nedgangen er forholdsvis litt større enn nedgangen i antallet av fødte, men blandt de fødte er jo ogsaa medatt dødfødte og en del barn av foreldre utenfor Statskirken; fremdeles blir altsaa praktisk talt alle barn av foreldre i Statskirken døpt, men undtagelsenes antall er formentlig litt stigende.

Tallet paa *konfirmanter* er steget fra 6 921 til 7 280, et tall der visstnok er høiere enn nogensinne før. Av disse blev 7 255 konfirmert. Det er overmaate gledelig aa se hvilket sterkt tak konfirmasjonen har i vaart folk.

Antallet av *kirkelig stiftede* ekteskaper er sunket fra 2 096 til 1 890. Antallet av *borgerlig stiftede* ekteskaper er sunket fra 78 til 71.

Antallet av *jordfestede* er sunket fra 4 078 til 3 815.

Nattverdgjestenes antall fremviser som tidligere omtalt den betydelige stigning fra 34 031 til 37 446.

Innmeldte i Statskirken blev kun 37 (1931: 42), mens 282 meldte sig ut (1931: 195). Stigningen faller vesentlig paa Trondheim og Strinda og skyldes Baptistenes og Pinsevennenes virksomhet. Inn- og utmeldelser fordeler sig saaledes paa de forskjellige samfund:

Inn fra.	Ut til.	Hvilket samfund.	Inn fra.	Ut til.	Hvilket samfund.
1	1	Den Lutherske Frikirke	5	80	Pinsevennene
1	0	Den Danske Kirke	4	13	Adventistene
0	4	Norsk Misjonsforbund	1	1	Den Romersk-Katolske Kirke
1	0	Guds Menighet	0	2	Dybwad Brochmanns Samfund
8	15	Metodistkirken	11	12	Intet bestemt samfund
4	153	Baptistkirken	1	1	Ikke opgitt

De statistiske opgaver og tabeller gir ikke noget bestemt holdepunkt for bedømmelsen av de enkelte presters arbeide; men de innberetninger som avgis til biskopen ved aarsskiftet, vidner om at prestene stort sett legger sin kraft i arbeidet og gjerne vil tjene Herren i hans menighet med de gaver og den utrustning enhver av dem har faatt. Og naar ved siden herav det frivillige arbeide ledes i en gjennemgaaende god og broderlig aand, har jeg det faste haap at der ogsaa i det forløpne aar er utrettet noget av virkelig verdi, til Guds ære og til hans menighets opbyggelse.

9. februar 1933.

J. Støren.

Prestegjeld eller menighet Prosti	Fødte		Døpte	Konfirmanter	
	ialt	utenfor ekteskap		deltatt i forberedelsen	konfirmerte
Domsognet	57	19	74	233	233
Vaar Frue kirke	26	5	19	63	63
Ilen kirke	44	7	41	131	131
Bakklandet	79	10	84	345	345
Lademoen	91	7	109	306	306
Hospitalskirken m. v.	–	–	1	–	–
Døvemenigheten	–	–	1	15	15
E. C. Dahls stiftelse	458	61	411	–	–
Nidaros domprosti	755	109	740	1093	1093
Vestnes	61	2	61	77	77
Eid	14	1	18	32	32
Grytten	60	1	57	76	76
Nesset	50	4	51	74	74
Veøy	32	2	32	44	44
Indre Romsdal prosti	217	10	219	303	303
Bolsøy	75	2	72	94	94
Molde	42	3	29	64	64
Aukra	96	6	94	122	122
Fræna	50	4	42	55	55
Bud	75	11	76	89	89
Ytre Romsdal prosti	338	26	313	424	424
Kvernes	176	16	156	159	159
Kristiansund	207	29	225	338	334
Halsa	53	4	47	54	54
Aure	89	9	76	104	104
Edøy	82	6	81	91	91
Ytre Nordmøre prosti	607	64	585	746	742
Øre	41	4	41	43	43
Tingvoll	71	4	71	95	94
Øksendal	20	0	18	24	24
Sunndal	25	2	26	29	29
Stangvik	62	7	56	50	50
Surnadal	68	5	59	67	67
Rindal	51	2	46	66	66
Indre Nordmøre prosti	338	24	317	374	373
Hemne	103	8	91	98	98
Hitra	110	10	99	128	128
Frøya	158	17	154	179	179
Ørland	98	11	96	88	86
Sør-Fosen prosti	469	46	440	493	491
Stadsbygd	100	11	107	136	136
Bjugn	80	13	73	122	117
Aafjord	74	13	76	106	105
Bjørnør	97	14	96	117	113
Nord-Fosen prosti	351	51	352	481	471

NIDAROS BISPEDØMME 1932.

Ekteskap		Nattverdgjester		Jordfestede	Innmeldt i kirken	Utmeldt av kirken	Innkommet ved offer eller kollekt	Antall menighets-lemmer ved folketellingen 1930
kirkelig	borgerlig	ialt	utenfor kirken					
187	11	1487	138	107	3	25	3273,02	8517
30	4	473	55	133	1	13	2018,96	5147
42	5	782	24	74	0	8	2038,80	6766
105	13	1280	44	137	3	42	2955,00	17076
97	12	860	54	136	7	23	1813,02	15336
1	—	1342	52	20	0	0	323,43	—
2	—	68	0	0	0	0	218,03	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—
464	45	6292	367	607	14	111	12640,26	52842
16	0	298	60	39	0	0	474,10	4022
4	0	303	6	14	0	1	751,45	1457
16	0	308	11	42	0	0	1845,32	3728
18	0	493	18	42	0	0	651,91	3163
15	0	208	20	27	0	0	997,16	2188
69	0	1610	115	164	0	1	4719,94	14558
36	0	1447	28	31	0	4	2316,72	5044
41	1	410	22	39	0	1	2180,23	3132
17	0	762	25	39	0	0	708,29	4665
9	0	296	22	30	0	0	264,73	3032
12	0	844	46	39	0	0	1333,07	3573
115	1	3759	143	178	0	5	6803,04	19446
37	0	521	44	105	0	0	2198 19	8675
70	2	2638	134	176	1	17	6216,11	15777
9	0	538	63	35	0	2	809,61	2892
19	0	590	22	51	0	1	667,22	4622
14	0	645	97	32	0	0	751,09	3933
149	2	4932	360	399	1	20	10642,22	35899
13	0	650	52	46	0	0	733,38	2493
26	0	493	35	43	0	0	2084,13	4221
5	0	84	8	11	0	0	251,92	925
8	0	116	2	21	0	0	789,72	1759
13	0	308	1	40	0	0	543,00	3047
6	0	571	15	42	0	2	934,50	3088
12	0	635	46	28	0	0	920,75	2457
83	0	2857	159	231	0	2	6257,40	17990
17	2	895	18	70	0	0	1020,80	5102
13	0	430	54	60	1	1	534,58	5267
31	0	563	50	68	2	3	618 62	6989
23	1	478	30	44	1	0	778,18	4706
84	3	2366	152	242	4	4	2952,18	22064
17	0	694	26	75	0	0	1874,81	5935
13	0	321	17	60	1	11	607,08	4823
21	0	358	16	47	1	5	1107,05	4329
22	0	537	19	57	0	43	622,11	4991
73	0	1910	78	239	2	59	4211,05	20078

KIRKELIG STATISTIKK FOR

Prestegjeld eller menighet Prosti	Fødte		Døpte	Konfirmanter	
	ialt	utenfor ekteskap		deltatt i forberedelsen	konfirmerte
Børsa	53	8	44	60	60
Orkdal	119	11	125	146	146
Meldal	109	8	110	100	100
Rennebu	54	7	46	50	50
Opdal	60	3	55	68	68
Orkdal prosti	395	37	380	424	424
Røros	80	8	67	108	108
Holtaalen	64	3	62	115	115
Støren	113	12	115	126	126
Melhus	126	15	113	151	151
Gauldal prosti	383	38	357	500	500
Byneset	50	2	47	52	52
Strinda	252	21	180	203	203
Malvik	53	4	50	65	65
Klæbu	57	8	44	36	36
Selbu	82	4	81	83	83
Strinda prosti	494	39	402	439	439
Øvre Stjørdal	90	10	87	109	109
Nedre Stjørdal	101	12	95	144	144
Frosta	82	9	89	100	100
Leksvik	48	6	50	74	74
Stjørdal prosti	321	37	321	427	427
Skogn	55	0	54	88	88
Levanger	89	7	55	114	114
Verdal	128	4	129	158	156
Ytterøy	53	4	51	54	54
Sør-Innherad prosti	325	15	289	414	412
Inderøy	66	4	58	98	98
Sparbu	79	3	75	89	89
Steinkjer	60	3	67	128	128
Beitstad	93	8	107	104	104
Stod	37	1	37	44	44
Nord-Innherad prosti	335	19	344	463	463
Snaasa	38	2	41	54	54
Lierne	24	3	24	43	43
Grong	107	8	89	102	102
Overhalla	46	4	49	49	49
Namsos	140	16	97	133	133
Indre Namdal prosti	355	33	300	381	381
Flatanger	46	3	40	39	39
Fosnes	35	3	36	57	52
Kolvereid	63	5	61	58	58
Nærøy	35	3	44	51	51
Vikna	79	6	80	73	72
Leka	42	3	41	40	40
Ytre Namdal prosti	300	23	302	318	312
Nidaros bispedømme	5983	571	5661	7280	7255

NIDAROS BISPEDØMME 1932.

Ekteskap		Nattverdgjester		Jordfestede	Innmeldt i kirken	Utmeldt av kirken	Innkommet ved offer eller kollekt	Antall menighets-lemmer ved folketellingen 1930
kirkelig	borgerlig	ialt	utenfor kirken					
13	0	360	60	44	0	2	1116,00	3224
40	0	590	103	99	0	0	2197,07	7264
30	0	605	46	54	1	0	1951,17	5013
16	0	263	20	18	0	1	522,80	2398
22	0	453	22	52	0	5	1240,00	4224
121	0	2271	251	267	1	8	7027,04	22123
28	0	382	12	52	0	2	821,50	5025
34	0	819	47	54	2	0	1289,08	5052
31	0	649	74	77	0	0	1648,55	7151
24	1	500	48	87	6	1	1304,50	7019
117	1	2350	181	270	8	3	5063,63	24247
16	0	215	39	26	0	0	381,94	2570
55	12	356	30	126	1	34	2758,24	17185
16	0	240	6	32	0	5	533,65	3460
11	0	84	1	18	0	5	471,45	2497
20	1	418	28	56	0	0	753,58	5146
118	13	1313	104	258	1	44	4898,86	30858
34	0	431	22	40	0	0	1144,66	5302
30	0	1085	112	65	0	0	2144,14	7109
22	0	382	89	62	1	1	831,32	4695
19	0	695	46	22	0	1	814,12	2886
105	0	2593	269	189	1	2	4934,24	19992
15	1	230	29	31	1	0	920,21	3629
17	0	457	43	44	2	0	1910,29	4323
38	0	459	31	83	0	9	1268,48	7108
10	0	218	21	34	0	0	228,84	3343
80	1	1364	124	192	3	9	4327,82	18403
27	0	526	58	56	0	0	547,76	4456
26	0	326	28	51	0	1	848,54	4514
26	0	334	31	34	0	2	1099,24	4679
19	2	284	44	43	0	0	395,20	5068
16	0	158	10	26	0	0	406,20	2388
114	2	1628	171	210	0	3	3296,94	21105
7	0	81	3	33	0	0	107,00	2743
7	0	324	3	17	0	0	88,82	1793
29	1	280	7	49	0	0	849,75	5814
13	0	122	11	32	0	0	380,31	3128
52	1	456	11	72	1	1	2430,30	6514
108	2	1263	35	203	1	1	3856,18	19992
11	0	77	6	14	0	0	331,32	1881
15	0	122	6	27	0	2	ca. 330,00	2658
17	0	164	14	34	0	0	124,44	3201
8	0	251	11	22	0	0	500,41	2163
22	1	175	1	41	1	8	327,14	3503
17	0	149	0	28	0	0	293,87	2059
90	1	938	68	166	1	10	1907,18	15465
1890	71	37446	2577	3815	37	282	83537,98	355062

VII. HAALOGALAND BISPEDØMME.

1. Prestene og deres virke.

1. *Ordinasjoner.* Rekkene er fylt her oppe nu, og det blir igjen sjeldnere med ordinasjoner. Ingen av de 4 som blev ordinert i Tromsø 22. mai 1932, hadde faatt prestestilling heroppe. Det var: Ingvar Ødegaard, lektor i Narvik, utnevnt til stiftskapellan i Hamar, A. I. Skogsholm til assisterende hos sognepresten i Ø. Toten, Rudolf Tønder og Reidar Mørch til reisesekretærer for Norges Kristelige Ungdomsforbund.

2. *Presteskifte.* Da omtrent halvparten (39) av alle embeder i Haalogaland er nybesatt siden 1929, vil der ganske naturlig nu bli iallfall et aars tid hvor der er svært liten bevegelse i rekkene, — hvad der vil fremgaa av følgende oversikt:

a. Reist fra bispedømmet har bare sogneprest J. Christiansen (nu: Vegland), som blev meddelt avskjed for aa bli hjelpeprest i Nordstrand.

b. Byttet stilling innen bispedømmet har sogneprest G. M. Englund som kom fra Gimsøy til Kvæfjord.

c. Søndenfra flyttet ingen prest herop som hadde vært i fast stilling før.

d. Av nye prester er der bare kommet to, nemlig G. M. Reichelt, ansatt som hjelpeprest (og klokker) i Narvik, og S. D. Husebye som blev utnevnt til kallskapellan i Sulitjelma (Fauske).

e. Ingen prester er i 1932 falt for aldersgrensen.

f. Sognepresten i Øksnes (E. Lothe) fikk tillatelse til aa anta ordinert prest B. Tvete som assisterende, og sogneprest i Tjøtta (R. P. Hestmann) likesaa O. Ansteensen.

g. Det civile søksmaal mot den suspenderte sogneprest til Tysfjord blev ført frem til dom i første instans, hvor sognepresten blev frifunnet. Saken er av Staten appellert til overretten. Embedet bestyres nu paa 5te aaret av stiftskapellanen.

3. *Stillinger og opgaver.* Bare 1 ny fast stilling er oprettet, den kombinerte hjelpeprest og klokker i Narvik. I Trondenes er oprydningen med kommunens lønningsaffære tilendebragt, men der er ikke ennu opnaadd enighet om de to nye prestestillinger som maa oprettes.

Ekstraprester er som vanlig brukt til konfirmasjonsskole i de største prestegjeld. Tre ekserserplasser hadde særskilte feltprester. — Ny er ordningen med en *reiseprest* inntil videre i avsides strøk i Finnmark. Denne meget besværlige tjeneste er blitt overtatt av stiftskapellan C. Torp.

Fiskeværbetjeningen blev besørget som før, idet der ogsaa i aar var stasjonert en særskilt fiskeværprest i Lofoten, W. S. Castberg fra Vega, med central i Reine, — og forøvrig det vanlige antall emissærer. Biskopen besøkte i mars omtrent alle fiskevær i Lofoten.

Reisebidraget til prestene var bebudet vesentlig nedsatt, men det blev lykkeligvis opretholdt.

4. *Statistikken* følger som særskilte tabeller.

II. Biskopens arbeide.

1. *Visitaser.* Der er holdt ordinær visitas i 13 prestegjeld, nemlig: Vega, Folda, Bodin, Bø, Gimsøy, Balsfjord, Tana, Kjelvik, Maasøy, Hamarøy, Berg i Senja, Gildeskaal og Vik paa Helgeland.

Under visitasen blev holdt 47 gudstjenester, hvorav jeg selv prekte ved de 35. Ved de andre intimerte jeg og talte fra kordøren. Der var 18 slike taler, 20 visitasforedrag, 3 andre foredrag, 28 barneoverhøringer, 12 lærermøter.

Været — aarets store, bedrøvelige samtaleemne heroppe — var nogen ganger likefrem til avbrekk for visitasene, og en gang (paa Ytre Senja) maatte jeg helt avlyse en kapell-gudstjeneste fordi folk ikke kunde komme frem for storm og sjø.

Visitas-erfaringer og oversikt over menighetsforholdene finner jeg det lite rimelig aa opsummere hvert aar. Der vil bli gitt en treaarsberetning ved senere aarsmelding.

2. *Utenfor visitasene* har jeg først besøkt omtrent alle *fiskevær* i Lofoten under stor-fisket og talt 19 ganger, hver gang for en pakket lytterflokk av fiskere. Mon de ikke er Norges beste tilhørere? I Svolvær hadde kommunen 1ste paaskedags eftermiddag satt op høittaler utenfor bedehuset, saa fiskerne stod i de tilgrensende gater og hørte. Antallet blev her beregnet til ca. 4000.

Foruten vanlig deltagelse i Tromsø by har jeg holdt kretsmøte for N. M. S. i Hadsel med foredrag og preken, samt holdt 2 foredrag paa misjonssommerskolen. I Tromsø holdtes lærerinnenes landsmøte, hvor jeg prekte og holdt foredrag. Likesaa ved læstadianernes samling her.

Om kirkevigsler i næste kapitel.

Utenfor bispedømmet deltok jeg i juli i stiftsmøtet for Luleå stift med høimessepreken og foredrag, siden (i august) i det nordiske menighetsmøte paa Sjælland (5 foredrag).

Efter bispemøtet i Oslo (13.-20. oktober) hadde jeg 5 maaneders permisjon til utenlandsophold i studieøiemed. I Kjøbenhavn og paa Sjælland samt paa Askov høiskole holdt jeg i november en del prekener og foredrag.

3. *Prostevisitaser* (jfr. tidligere aars beretninger) er i 1932 anordnet i Salangen, Lebesby, Ankenes, Talvik og Vadsø.

III. Kirker og kirkegaarder.

1. *Kirkevigsler.* Bak en kirkeinnvielse her nord ligger ofte en generasjons lengsel og haap, trofasthet og slit. Naar kirken saa staar der og innvielsen kommer, saa er det derfor som om folk oplever det utrolige. De overveldes av velsignelsen. Det var sterkt aa merke dette den 18. september da *Rotsund* kapell blev vigslet. De som hadde begynt arbeidet for denne kirken, laa lengst under muld. Det var deres barn som nu realiserte fars og mors drøm. En kirke som slik har levet i hugen i lange aar som slekters maal, faar en underlig sterk plass fra første stund i folkets sinn. Savnet av kirke blir kirkens styrke naar den staar der.

KIRKELIG STATISTIKK FOR

Prestegjeld	Fødte ialt	Utenfor ekteskap	Døpte	Konfirmerte	Underviste, men ikke konfirmerte	Konfirmerte til alters	Ekteskap kirkelig	Ekteskap borgerlig
1. Bindal	31	4	31	35	0	35	11	0
2. Vik	46	8	38	57	0	57	12	0
3. Brønnøy	81	11	72	80	0	80	15	3
4. Velfjord	26	0	28	24	0	24	8	0
5. Vega	55	9	50	65	0	65	12	0
6. Tjøtta	65	13	80	51	0	51	14	0
7. Vefsn	163	13	143	160	0	160	46	0
8. Hattfjelldal	37	1	34	27	0	0	6	0
9. Hemnes	95	3	99	118	0	118	24	3
10. Mo	90	12	77	109	0	109	41	1
11. Herøy	79	16	102	117	0	117	31	2
12. Alstahaug	135	20	105	157	0	157	27	2
13. Nesna	94	10	94	83	0	83	27	0
14. Lurøy	74	10	72	70	2	70	27	1
15. Rødøy	43	4	48	66	0	48	6	2
16. Meløy	93	11	83	88	0	87	18	1
17. Gildeskaal	104	6	104	121	0	121	21	0
18. Beiarn	39	2	32	45	0	45	8	0
19. Skjerstad	43	5	34	39	0	39	6	0
20. Fauske	110	21	93	161	1	158	34	1
21. Saltdal	63	5	52	79	0	78	20	0
22. Bodø	121	18	90	87	1	87	59	2
23. Bodin	101	17	93	128	0	128	33	0
24. Kjerringøy	16	0	16	16	0	16	3	0
25. Folda	80	10	82	117	0	117	24	0
26. Steigen	72	8	75	74	0	74	16	0
27. Hamarøy	54	2	52	57	0	57	9	0
28. Tysfjord	49	10	45	60	0	60	19	0
29. Ofoten	270	38	245	225	0	225	76	0
30. Narvik	194	36	159	161	0	158	95	1
31. Lødingen	101	9	96	113	0	113	17	0
32. Vaagan	142	19	135	141	0	141	58	1
33. Gimsøy	34	1	43	40	0	40	5	0
34. Buksnes	162	14	147	131	0	131	45	1
35. Borge	100	11	76	128	1	126	27	1
36. Flakstad	92	11	69	65	0	65	20	0
37. Værøy	45	5	42	46	0	46	13	0
38. Hadsel	188	48	228	173	0	173	39	0
39. Bø	109	16	124	91	0	82	40	1
40. Øksnes	102	10	112	96	0	96	34	0
41. Sortland	75	8	50	106	0	65	14	0
42. Dverberg	90	9	57	72	0	72	30	0
43. Kvæfjord	63	3	53	48	0	38	19	0
44. Trondenes	297	30	198	226	0	224	107	0
45. Salangen	105	8	96	105	0	105	19	0
46. Ibestad	141	15	121	137	1	137	27	0
47. Bjarkøy	28	2	30	33	0	33	7	0

HAALOGALAND BISPEDØMME 1932.

Nattverdgjester i kirken	Nattverdgjester utenfor kirken	Nattverdgjester ved sognebud	Nattverdgjester ved godkjente legmenn	Nattverdgjester ialt	Jordfestede	Innmeldte i kirken	Utmeldte av kirken	Offer og kollekter i kirken
111	0	16	0	127 (4,8%)	31	0	0	81,71
186	0	11	0	197 (8,3 »)	28	0	3	110,95
255	167	17	0	439 (10,8 »)	46	0	1	523,91
69	0	7	0	76 (4,8 »)	9	0	0	0,00
282	0	12	0	294 (12,3 »)	30	0	4	285,80
162	0	2	0	164 (5,1 »)	44	0	0	333,60
516	0	33	0	549 (7,1 »)	92	1	11	0,00
37	0	9	0	46 (3,2 »)	9	0	0	75,71
316	0	38	0	354 (7,2 »)	59	1	10	612,35
399	0	11	0	410 (7,0 »)	58	0	16	819,16
75	0	9	0	84 (2,0 »)	48	0	6	0,00
410	0	25	0	435 (7,6 »)	58	0	9	712,42
483	34	28	0	545 (12,0 »)	51	2	3	675,96
344	49	11	0	404 (13,0 »)	51	1	0	589,11
141	4	6	0	151 (4,2 »)	26	0	4	202,21
255	19	59	0	333 (8,7 »)	21	3	6	621,36
289	0	16	0	305 (9,0 »)	45	0	7	378,36
158	0	15	0	173 (8,4 »)	17	0	2	107,40
190	0	27	0	217 (6,9 »)	19	0	0	460,00
522	0	72	0	594 (8,4 »)	61	0	20	813,02
251	0	11	0	262 (11,8 »)	33	1	3	338,78
631	0	90	0	721 (17,7 »)	65	2	1	1180,22
677	8	22	0	707 (11,2 »)	67	0	0	408,14
162	0	5	0	167 (22,8 »)	12	0	0	152,67
473	0	16	0	489 (10,9 »)	48	0	0	333,57
114	0	8	0	122 (3,6 »)	35	0	3	569,78
327	8	28	0	363 (11,0 »)	31	0	1	536,72
137	40	43	0	220 (7,2 »)	39	0	6	68,78
1736	256	86	0	2078 (19,9 »)	99	0	11	524,43
335	0	16	0	351 (3,7 »)	71	3	41	849,90
393	72	7	0	472 (9,7 »)	32	0	8	355,93
242	56	41	9	348 (4,8 »)	50	0	1	426,61
82	15	15	0	112 (7,0 »)	17	0	0	58,00
829	6	45	0	880 (11,0 »)	73	0	6	333,15
357	125	23	0	505 (10,9 »)	47	0	3	346,20
116	0	5	121	242 (7,5 »)	14	1	0	106,50
191	0	5	0	196 (11,1 »)	10	0	0	
449	0	29	0	478 (4,9 »)	88	1	4	344,64
436	114	13	0	563 (12,2 »)	38	1	1	295,89
187	0	36	0	223 (5,9 »)	40	4	0	725,01
138	7	17	0	162 (3,7 »)	46	3	1	676,26
120	0	24	0	144 (3,1 »)	47	5	17	349,71
88	0	7	0	95 (3,5 »)	25	1	1	186,53
750	356	59	0	1165 (8,7 »)	150	2	26	797,80
500	0	47	0	547 (12,8 »)	50	0	0	612,80
394	20	19	0	433 (7,0 »)	72	0	8	344,57
227	0	27	0	254 (14,0 »)	13	0	8	260,96

KIRKELIG STATISTIKK FOR

	Fødte ialt	Utenfor ekteskap	Døpte	Konfirmerte	Underviste, men ikke konfirmerte	Konfirmerte til alters	Ekteskap kirkelig	Ekteskap borgerlig
48. Berg	67	10	62	65	0	65	24	0
49. Tranøy	132	14	131	157	0	157	24	0
50. Maalselv	132	20	114	117	0	116	40	0
51. Lenvik	152	20	147	167	0	167	33	0
52. Tromsø	217	30	183	202	0	151	78	0
53. Tromsøysund	133	18	135	138	0	138	66	1
54. Balsfjord	154	16	123	80	0	80	26	0
55. Karlsøy	111	15	76	59	0	59	10	0
56. Lyngen	198	27	209	166	0	166	29	0
57. Skjervøy	208	23	177	200	0	199	28	1
58. Loppa	103	13	79	56	0	56	18	0
59. Talvik	77	3	77	64	0	62	15	0
60. Alta	115	8	83	90	0	50	26	0
61. Kautokeino	37	2	20	31	0	31	2	0
62. Hammerfest	169	29	141	123	0	119	49	0
63. Maasøy	67	10	59	21	0	21	10	0
64. Kjelvik	88	13	75	51	0	50	15	0
65. Kistrand	74	11	73	46	0	46	12	0
66. Lebesby	71	13	54	54	0	54	7	0
67. Karasjok	49	2	35	17	0	17	8	0
68. Tana	163	29	129	66	0	66	21	2
69. Vardø	154	40	71	96	0	82	29	1
70. Vadsø	73	5	91	68	0	68	21	0
71. Nesseby	62	13	61	49	0	49	11	0
72. Sør-Varanger	181	29	147	120	0	117	42	1
	7384	955	6557	6731	6	6497	1913	29

Noget lignende gjelder ogsaa for de tre andre kapell-vigsler i 1932. *Gjesvær* (paa Magerøyas vestside) fikk endelig sitt lille bedehus forsynt med alterutstyr efter aars strev i smaa kaar, og den 17. juli blev det innviet. Ved Ofotbanen, midtveis mellem Narvik og grensen, ligger *Straumsnes,* hvor der er skole og forsamlingshus for banefolkene og for befolkningen ogsaa langs Rombakken. Det her innrettede kapell blev viet 3. august.

I en klasse for sig staar *Valjok* kapell, ved finskegrensen, paa en bratt mæl mot Tanaelven. Dette kapell er bygget av det offentlige, men det svarte til et gammelt savn hos folket i disse trakter. Ved vigslen den 28. august var der representanter ogsaa fra den finske side av Tanaelven — det er jo samisk befolkning der ogsaa. Valjok er det minste kapellet vi har, 50-60 sitteplasser, men et yndefullt hus, gjennemtenkt og organisk levende i hver detalj. (Arkitekten Harald Sund er mesteren baade her og i Rotsund).

2. *Kirkers og kirkegaarders tilstand.* Under den depresjon og den

HAALOGALAND BISPEDØMME 1932.

Nattverdgjester i kirken	Nattverdgjester utenfor kirken	Nattverdgjester ved sognebud	Nattverdgjester ved godkjente legmenn	Nattverdgjester ialt	Jordfestede	Innmeldte i kirken	Utmeldte av kirken	Offer og kollekter i kirken
177	0	3	0	180 (6,1 %)	32	2	0	170,00
344	10	23	0	377 (5,8 »)	70	1	0	352,91
217	0	16	2	235 (3,8 »)	73	3	2	713,03
237	0	7	44	288 (3,4 »)	59	2	4	1000,00
951	0	85	0	1036 (10,5 »)	123	4	9	1000,00
907	76	16	0	999 (13,3 »)	65	0	3	472,97
453	87	44	0	584 (10,3 »)	50	3	12	300,00
90	16	8	0	114 (2,7 »)	37	0	1	
1293	18	49	0	1360 (17,6 »)	99	0	0	283,79
866	154	52	0	1072 (13,7 »)	53	0	1	326,71
339	32	20	0	391 (12,0 »)	28	9	0	180,00
436	16	34	0	486 (17,0 »)	43	0	1	355,30
396	21	38	0	453 (13,2 »)	32	0	4	411,36
171	17	15	1	204 (11,0 »)	14	0	0	213,00
441	11	53	0	505 (6,3 »)	77	1	4	809,50
73	62	8	0	143 (9,0 »)	37	0	0	0,00
310	28	12	0	350 (18,3 »)	38	0	1	234,32
406	51	11	0	468 (9,8 »)	29	0	0	158,46
133	9	9	0	151 (28,3 »)	21	1	0	0,00
262	31	16	0	309 (6,7 »)	22	0	0	235,81
499	46	32	0	577 (11,5 »)	59	0	8	230,55
353	0	13	57	423 (8,1 »)	0	1	0	793,80
382	43	32	0	457 (14,8 »)	61	0	0	363,39
266	0	19	0	285 (14,6 »)	24	0	1	69,88
306	15	25	0	346 (4,6 »)	71	0	6	216,83
25850	2099	1808	234	29989	3332	59	309	27478,29

svakhet i ledelsen som nu preger bygdenes økonomi er det merkelig at det ikke gaar verre enn det gjør med kirkenes vedlikehold. En skolemann som reiste meget omkring, spurte mig hvordan det var med kirkehusene, — med skolehusene var det inntil fortvilelse slett, sa han. Det ser ut til at kirkene kommer bedre gjennem krisen enn skolene.

Omtrent ved alle visitaser var det noe aa peke paa, men flere steder var ogsaa riktig store arbeider utført i siste aar.

Renholdet er det ofte daarlig med. Et sted hvor plakaten om renhold ikke var opslaatt, svarte de at de ikke turde la folk se den, for saa vilde de opdage at reglene ikke blev fulgt.

I januar 1932 sendte jeg ut et *rundskriv* til prester og menighetsraad om en rikeligere benyttelse av kirkene til opbyggelse ved legmenn de søndager de ellers stod ledige. Vedlagt var det av bispemøtet 1931 vedtatte ritual for slike søndagsopbyggelser i kirkene.

Kirkegaardene forfaller meget lett, og folk synes dessverre ikke at det

Sammenligning mellem bispedømmets forskjellige hoveddeler i aaret 1932:

Landsdel	Hjemmeh. folkem. 1/12-30 tilh. Statsk.	Døpte	Derav født u. ekteskap	% av alle døpte	Konfirmerte	Ekteviede par	Nattverd-gjester	% av hele folketallet	Jordfestede	Innmeldte i Statskirken	Utmeldte av Statskirken
Helgeland	59974	1156	145	12,5	1307	325	4608	8,3	661	8	73
Salten.	69789	1268	187	14,8	1483	440	7241	10,4	674	6	103
Lofoten og Vesteraalen	51659	1083	152	14,0	1089	325	3853	7,4	470	15	33
Troms fylke	94744	1855	251	14,1	1900	537	8739	9,2	971	17	75
Finnmark fylke . . .	52494	1195	220	18,4	952	286	5548	10,6	556	12	25
Hele bispedømmet .	328660	6557	955	14,7	6731	1913	29989	9,1	3332	58	309

er saa nøie med dem. Det er især gjerdene det er daarlig med. For ordenen med graving, protokollførsel og karter hadde det nogen virkning at der i oktober 1931 var sendt en utførlig fremstilling og opfordring til prester og menighetsraad om aa gjøre sin plikt i denne henseende. Adskillige har ennu ikke svart, men mange steder har cirkulæret ført til en god oprydning. Det er *prestenes* interesse det her kommer an paa. Menighetsraadene tar sig ofte lite av sine plikter med kirkegaardene.

IV. Menighetenes tilstand vil — som nevnt — bli karakterisert i en 3-aars-oversikt. Aaret 1932 har ikke budt paa særlige foreteelser.

11. desember 1935.

Eivind Berggrav.

DE NORSKE MISJONER I 1931 OG 1932.

VED

A. OLSEN.

I. DET NORSKE MISJONSSELSKAP.

a) *Hjemlandet 1931.* De vanskelige økonomiske forhold gjorde sig naturlig ogsaa gjeldende m. h. t. misjonen. Ydeevnen blandt folk var som følge herav mindre, men allikevel kan det dog sies, at interessen blandt misjonsfolket var like stor som før. Og den samlede inntekt naadde kr. 1 664 734,86, kun kr. 32 955,35 mindre enn i 1930, men saa var der jo adskillige testamentariske gaver i dette beløp. Man fikk dekke misjonens pensjonsfonds underskudd og øke dets kapital med kr. 63 000 samt dekke kr. 55 011,98 av en del beløp til misjonsmarken, som skulde været innbetalt i 1931. Regnskapet balanserte med kr. 903,17. Det triste herhjemme var en stigende tendens til aa dele utbyttet fra selskapets gamle foreninger med forskjellige foreninger, saa man kun faar en brøkdel derav, mens tidligere hele utbyttet gikk til N. M. S. Fra en krets meldes, at de fleste foreninger i kretsen nu deler sitt utbytte ogsaa med andre misjoner.

Det samlede antall foreninger, der arbeidet for selskapet, var 7 180: 1 071 misjonsforeninger, 4 695 kvinneforeninger, 241 unges og 1 173 barneforeninger. De hjemmeværende misjonærer, hovedstyrets reisesekretærer, kretssekretærer og kretsemissærer har arbeidet godt og trofast. Kretsemissærenes antall var redusert fra 95 til 81, saa der las an paa besparelser herhjemme. De hjemmeværende misjonærer holdt 3 623 møter, kretsenes egne arbeidere ca. 15 000 og hovedstyrets arbeidere 4 250 møter. Som ny ungdomsarbeider ansattes cand. theol. Frithjof Birkeli. Fellesforeningenes tall sies aa være øket, og der er avholdt 96 fellesmøter, 128 forskjellige stevner og 82 misjonsuker, det siste sikkert for lavt ansatt. Saavel disse som aarets kretsmøter hadde god tilslutning. Paa flere steder sporedes vekkelse ved arbeiderne. En del større kvinneforeningsstevner har været holdt, saaledes i Oslo 22.-23. februar, paa Dokka for Opland 14.-15. mars, i Kristiansand 22. september, i Trondheim 11.-12. oktober, alle under stor tilslutning. 6 sommerskoler (ungdomsstevner) blev avholdt: for Nordland paa Fredheim ungdomsskole 24.-28. juni, for Østlandet paa Bjerkely ungdomsskole i Solør 30. juli-2. august, for Sørlandet paa Birkelands ungdomsskole 1.-7. juli, for Romsdal paa Rauma ungdomsskole 1.-5. juli, for

Vestlandet i Sokndal (Dalene) 30. juni-5. juli, og for Trøndelag paa Bakketun ungdomsskole 9.-12. juli. Ved kretsmøtene blev valgt de første ungdomsraad, men de kom ikke i synderlig virksomhet innen aarets utgang.

St. Hansdag feiret Lyngdals kvinneforening, den første i landet, sitt 90-aars-jubileum. Et nytt møblert misjonærhjem for 2 familier innviedes i november i Bergen. Det ligger i Fjellveien like ved Fløibanen. En ny arbeider for Kina, cand. theol. Angell H. Eggen, blev ordinert 21. juni av biskop Støren i Stiklestad kirke til misjonsprest. Kretssekretær i Bodø krets S. P. Helfjord fratraadte sin stilling, grunnet sykdom, efter 11 aars virke. Som hans efterfølger ansattes emissær A. Brennsund. Kretsemissær Chr. Hansen, Bodø, sluttet grunnet alder, efter 16 aars tjeneste. Frk. Julie Ellingsen, leder av kontoret for det praktiske barnearbeide, tok avskjed fra 1. september og efterfulgtes av hennes assistent, frk. Storjordet. 11.-13. november holdtes det aarlige raadslagningsmøte i Stavanger. I forbindelse med dette fant ogsaa en sekretærkonferanse sted.

Misjonsskolens gymnasium i Stavanger hadde 11 elever, der gjorde sig ferdig i 2nen gymnasieklasse og efter sommerferien begynte i 3dje. I den teologiske klasse var der 15 elever. Misjonsskolen for kvinner i Oslo hadde kun 3 elever. Som bidrag til denne innkom fra kvinneforeninger i aarets løp kr. 6 813,50.

Mange av selskapets venner og arbeidere er vandret bort i aarets løp. Vi nevner: biskop P. Hognestad (Bergen), fhv. prost H. N. Hauge (Skien), fhv. stiftsprost A. Schøning (Drøbak), prost J. Barstad (Voss), sogneprestene Joh. Lavik (Raade), K. Lea (Tjølling), O. G. Arctander (Langesund), S. Erichsen (Sørum), H. G. Grimelund (Trondheim) og H. Prydz (Raade), pastor S. Hanssen-Bauer (Gjerpen), skolebestyrer Løken (Lillehammer), lensmann G. M. Gerhardsen (Etne), fhv. kirkesanger S. Sundnes (Herøy), bakermestrene M. Oanes og O. Helliesen (Stavanger), klokker K. Svendsen (Bergen), skoleinspektør J. A. Vik (N. Eiker), havnefogd M. A. Berntsen (Farsund), skreddermester A. Maurtvedt (Oslo), glassliper M. Kimme (Jevnaker), lærer H. Eielsen (Nesodden), gaardbrukerne Jens Vognild (Soknedal), Johs. Feet (Nøtterøy), Kl. Stomperud (Høland), Kornelius Moss (Bindal), Martin Djupdal (Trøgstad) og A. Berge (Hetland), kammerherreinne Céline Wedel-Jarlsberg (Sem), lærerinne frk. E. Godal, tidl. Madagaskar (N. Eiker), fru sogneprest Tjensvoll (Nesna) og fruene Bertha Riskedal (Aardal), Marta Lynge (Ulstein), Olava Flo (Sunnylven), Petrine Brandal (Ulsteinvik), Martha Tønnesen (Haugesund), Nikoline Gjerde (Gursken), Sønnove Aarsnes (Hjørundfjord), Hanna Gjørtz (Aalesund), Marit Brendjord (Lesja), Marie Sikkeland (Varteig), og Johanne Pedersen (Tjøtta).

Paa selskapets forlag utkom, foruten de vanlige julehefter og kalender: Hanna Holthe: Blandt Kinas ungdom; O. Kopreitan: Trelldom; V. Vogt: Blandt syke i Kina, samt Aarboken 1930.

1932. Aaret var et merkeaar, idet selskapet kunde feire sitt 90-aars-jubileum. Det blev som bekjent stiftet i Stavanger 8.-9. august 1842. Nogen særskilte festligheter blev dog ikke holdt, da disse dager falt i sommerferien. En del foreninger hadde senere paa høsten fest, hvor de 90 aar blev minnet, og offer eller kollekt optatt. Økonomisk var aaret som det foregaa-

ende vanskelig. Inntektene gikk en del ned, men det skrev sig nærmest fra nedgang i testamentariske gaver, ikke i de ordinære. Interessen maa nærmest sies aa være økende. Aarets samlede inntekt utgjorde kr. 1 568 017,06. Utgiftene steg, grunnet den ugunstige valuta, med ca. 200 000 kr.

Det samlede antall foreninger var 7 125: 1 031 misjonsforeninger, 4 687 kvinneforeninger, 251 unges og 1 156 barneforeninger, — dessverre en nedgang paa 55 fra foregaaende aar. Hjemmearbeidernes antall blev en del redusert. De for godt hjemmeværende misjonærer og hovedstyrets reisesekretærer har holdt 4 174 møter. Hvor mange møter kretssekretærer og kretsemissærer har holdt, vites ikke. Om kretsmøter, fellesmøter og misjonsuker kan det sies som ifjor, at de hadde god tilslutning. Der holdtes sommerskoler paa følgende ungdomsskoler: Danvik 29. juni-3. juli, Fredheim (Helgeland) 22.-25. juni, Sagavoll (Telemark) 3.-7. august, Fredly (Trondheim) 6.-10. juli, Høgtun (Nordmøre) 29. juni-3. juli, og paa Stord lærerskole 2.-8. juli — under god tilslutning. Ogsaa de vanlige kvinneforeningsstevner i Oslo, Kristiansand, Trondheim med flere var vellykkede. Det aarlige raadslagningsmøte blev holdt i Stavanger 9.-11. november.

12. februar blev misjonær Johs. Thrana, der har virket en del aar i Sudan som uordinert, ordinert til misjonsprest i Kristiansands domkirke av biskop Maroni. 10. april blev sykepleierske frk. Erna Wien og stud. Ingrid Olsen, utgaatt fra Misjonsskolen for kvinner, innviet i Vestre Akers kirke til misjonstjenesten av pastor Karl Schreiner, og 21. august blev søster Gunda Eliassen og frøknene Jenny Johnsen og Marie Pinderud innviet til samme tjeneste i Stavanger av biskop Petersen. Apoteker Neumann erklærte sig villig til aa fungere fra 1. oktober som kretskasserer for Østfold krets. Cand. theol. F. Birkeli fratraadte sin stilling som ungdomssekretær, da han ønsket aa reise ut som misjonær til Vestmadagaskar, hvor han er født. Pastor Peder Dreyer tok avskjed efter 25 aars virke, 20 aar som kretssekretær i Bergen og 5 aar som hovedstyrets reisesekretær. Ved aarets utgang sluttet Haakon A. Olsen som selskapets hovedkasserer og forretningsfører efter 38 aars samvittighetsfull tjeneste. Han efterfulgtes 1. januar 1933 av misjonsprest B. Nøkling. Paa Misjonsskolen for kvinner holdtes 1932-33 et kursus for en del vordende misjonærhustruer. Til skolen innkom som gaver fra kvinneforeninger i 1932 kr. 7 789,07.

Juleheftene og kalenderen kom ut som vanlig. Dr. V. Vogts bok „Blandt syke i Kina" kom ut i 2net oplag. Dessuten blev utgitt: „Zulu-evangeliets landvinning" (flere forfattere), Aarboken for 1931, og R. Tveteraas: „Ekko fra Patmos".

Blandt de i 1932 døde herhjemme nevner vi først fhv. tilsynsmann O. Stavem (Oslo), misjonsprest Josef Nilsen og frue (Stavanger), frk. Emma Dahl (Fjelberg) og prostinne Kristianna Smith (Norderhov), der alle har været paa misjonsmarken. Videre nevner vi: sekretær K. Fjære (Oslo), klokker Jul. A. Anderssen (Oslo), prostene Søren Dahl (Nordstrand), N. A. Dahl (Nesodden), Harald U. Sverdrup (Drøbak), sogneprestene O. Gude Due (Nøtterøy), og O. K. Ottesen (Gulen), lensmann S. Klev (Skedsmo), kjøpmennene Anders Berg og C. Beyer Olsen (Bergen), godseier Hans J. Coldevin (Mo i Helgeland), lærer Ole J. Bakkevold (Sola), materialforvalter P. A. Ruud (Oslo), lærerne A. Ellingsen (Eidsvoll), Berge M. Jen-

sen (Bergen), Obarth Johansen (Fredrikstad), kjøpmann R. D. Halvorsen (Staarheim), skipsreder Chr. O. Bernt (Lyngør), emissærene E. Eggum (Drammen) og Isak Hegerberg (Hitra). Av kvinner kan nevnes prestefruene Mollestad (Oddernes), Sønderaall (Oslo), Lavik (Raade) og Hjelvik (Oslo) samt fruene Marie Folde (Aura), Guri Bø (Øre), Louise Syltevik (Aalesund), Marit Hole (Lesja), Ragnhild Jonsjord (Tinn), Kathinka Alsgaard (Lurøy), Rakel Myrstad (Staarheim), Elise Hansen (Kilvær, Helgeland), Matilde Alstad (Linge, Sunnmøre), Siri Rullestad (Aakrefjord), Inga Wexels-Riser (Nes, Hedmark), og frk. Sara Aarrestad (Stavanger).

b) *Zululand og Natal 1931.* Likesom i 1930 gjorde verdens-depresjonen sig gjeldende. Zuluene, der alltid tidligere har kunnet faa arbeide, er blitt avskaaret derfra, idet nøden blandt hvite kolonister var stor, saa de tok arbeide, f. eks. veiarbeide, der tidligere hadde ligget under deres verdighet. Ogsaa dette aar var et tørkens aar, allerverst i Mahlabatini og Inhlazatshe distrikter. Intet akerbruk kunde finne sted, og kveget døde i tusenvis. Der var hunger og megen sykdom. Folk spiste de selvdøde dyr og drakk det urene vann. Som man husker, hadde kommunistene tidligere gjort adskillig revolte, men paa de mest urolige steder blev lederne, sorte og hvite, bortvist for et aar. Katolikkene fortsatte sin kraftige propaganda, rikt utstyrt med penger.

Der blev i aarets løp døpt 1 405, litt mindre (1 467) enn foregaaende aar, og der var 944 katekumener. Kirkesøkningen var noget mindre, men de nattverdsøkendes tall steg med 1 000 til 11 200. Der var 13 stasjoner med 361 prekeplasser. Menighetslemmenes tall var 15 282. I virksomhet var 11 innfødte ordinerte prester, 111 evangelister — og dessuten 116 frivillige —, samt 15 mannlige og 8 kvinnelige misjonærer. Selvhjelpen utgjorde tross de vanskelige forhold £ 1 498 — £ 100 mer enn foregaaende aar.

Alle de 3 felles høiere skoler, preste-, evangelist- og lærerskolen, var igang, men den første vil bli stanset inntil videre. Den er paa den svenske stasjon Oscarsberg, hvor pastor Hallendorff var bestyrer. I desember avsluttet den sitt annet 4-aarige kursus med 18 elever, hvorav 4 fra N. M. S. Evangelistskolen paa Emmaus hadde 14 elever. Lærerskolen paa Eshowe (T. Leisegang) hadde 124 elever, dessuten 20 i St. VII, 6 i St. VI og 7 i bygningsklassen. For disse siste klasser er tallet gaatt noget ned; for selve lærerklassen er tallet øket med 28. En friluftskole blev opført for de minste barn. Denne hadde 280 elever. Staten har ydet adskillig hjelp til lærerlønninger i barne- og grantskoler. En større vakker og tidsmessig skolebygning blev opført paa Hlimbitwa i Umpumulo distrikt og paa Mhlatuzane i Eshowe distrikt. I alt var der 135 skoler med 159 lærere og 4 784 elever.

Paa Eshowe industriskole (frk. Skavang og fru Tvedt) var der 32 piker. Ved Mahlabatini sykehus (frøknene Palm og Rødseth) var 205 syke innlagt og paa poliklinikken 2 056 besøk. Paa Ekombe (frk. Magnussen) blev et søsterhjem opført; 500 besøk paa poliklinikken. Paa hjemmet for misjonærenes barn i Durban (fru Kure) var der 26 barn. I Johannes-

burg er en evangelist, Mgwala, i virksomhet, og misjonsprest Titlestad i Durban besøker den norske koloni i Marburg og inderne i Seawiew. Ungoye stasjon feiret sitt 50-aars-jubileum, og et skandinavisk ungdomsstevne blev holdt paa Eshowe i juli. De forskjellige misjoner hadde en misjonsutstilling i Johannesburg. Et par evangelister døde i aaret, og fru Strømme var meget syk.

Hjem i ferie reiste frk. E. Larsen. Tilbake kom O. Aadnesgaard med familie. Dessuten kom som ny, misjonsprest Myklebust med frue. Han har en tid studert i Maritzburg, hvor han tok en høiere lærereksamen. Misjonsmarkens tilsynsmann var misjonsprest Aage Rødseth.

1932. Ogsaa dette aar maa sies aa ha været tungt og prøvsomt. Landet hjemsøktes fremdeles av voldsom tørke, saa kveget døde i tusenvis. Og der var alvorlig hungersnød og en forferdelig malariaepidemi, der bortrev tusener av mennesker. Der døde 625 av vaare menighetslemmer. Regjeringen gjorde hvad den kunde for folket med medisiner og mais. Det var naturligvis vanskelig for menighetsarbeidet og misjonen. Menighetenes inntekter gikk sterkt ned — £ 159 — og flere arbeidere var nødt til aa søke inntekter annensteds, da de ikke fikk full lønn. Man hørte ikke mere til den kommunistiske bevegelse, efter at „lederne blev landsforvist, og folket blev skuffet over, at de samlet store pengesummer og litet blev utrettet for dem". Sektene, hvorav der finnes ca. 130 i Syd-Afrika, var ikke lenger saa plagsomme som før, men katolikkene arbeidet intenst, gav barna klær og fritt skolemateriell. Regjeringen fattet dog bestemmelse om, at der skulde være minst 8 km. mellem hver misjonsstasjon, derved vil vaare stasjoner ikke faa dem altfor nær inn paa livet, og regjeringen og høvdingene stillet sig velvillig til misjonens arbeide. Rasemotsetningen synes ogsaa aa avta noget. Sist i aaret hjemsøktes flere stasjoner av sterke jordskjelv, men ødeleggelsene var ubetydelige.

Der blev i aarets løp døpt 1 439, og der var 960 katekumener. Menighetslemmenes tall var 15 462. Der synes aa være begynnende tegn til vekkelse. I virksomhet var 13 innfødte ordinerte prester, 101 katekister og evangelister samt 14 mannlige og 8 kvinnelige misjonærer. 26 kvinneforeninger arbeidet. 21. mai feiret Ungoye stasjon sitt 50-aars-jubileum. For norske kolonister blev der en gang maanedlig holdt gudstjeneste med altergang paa Eshowe stasjon. Tilsynsmann P. A. Rødseth blev R. St. O. O. for sin virksomhet som misjonær og for humanitært arbeide i Syd-Afrika. I juli overleverte han vaart arbeide i Nord-Zululand til den Norsk-Amerikanske Misjon. Istedet har man fra den faatt 2 menigheter med 70 kristne i Mahlabatini distrikt, der var innflyttet fra Entumeni stasjon. Nevnes kan det ogsaa, at den norske menighet i Marburg feiret sitt 50-aars-jubileum, idet 223 utvandrere fra Aalesund og Sunnmøre 29. august 1883 gikk iland i Port Shepstone. Fra denne menighet er 3 av vaare zulumisjonærer utgaatt: Rødseth, Nærø og fru Tvedt. Menigheten blir oftere besøkt av misjonærer, der holder gudstjeneste og utfører ministerielle handlinger. 22. november døde fru misjonsprest Strømme i Durban. Der var en del sykdom blandt misjonspersonalet, saaledes var misjonsprest Haldorsen og frue alvorlig syke. Ogsaa søster Marie Rødseth var daarlig.

I virksomhet var 131 skoler med 162 lærere og 4 452 elever. 55 av skolene hadde statsbidrag. 1. februar blev den nye lærerskolebygning paa Umpumulo innviet under stor deltagelse fra de 4 misjoners side, der driver virksomheten sammen. Det er bestemt av de lutherske misjoners felleskomité, at misjonsprest Myklebust skal være skolens bestyrer, og hovedlærer misjonsprest Rindal (Amerika). Inntil 1. april 1934 fortsetter dog misjonsprest T. Leisegang som bestyrer. Der var 144 elever, hvorav 19 fra N. M. S. Presteskolen paa Oscarsberg og evangelistskolen paa Emmaus var ikke i virksomhet i 1932. Industriskolen og pikehjemmet paa Eshowe (frk. Skavang) hadde 23 piker. Paa Hjemmet for misjonærenes barn i Durban (fru Kure), var 24 barn, der gikk paa de engelske skoler i byen.

Paa de smaa sykehus i Mahlabatini (frk. Palm) og i Ekombe (frk. Magnussen) var der stadig overfylt av dødssyke og forsultne mennesker. Mange kunde dog reise friske hjem.

Hjem fra misjonsmarken i ferie reiste misjonsprest L. Aadnesgaard med familie og fru Dorthea Tvedt. Tilbake kom misjonsprest Follesøe med familie samt den nye arbeider sykepleierske frk. Erna Wien.

Tilsynsmann var misjonsprest P. A. Rødseth.

c) *Vestmadagaskar 1931.* Et tungt aar økonomisk sett. Ris- og bønnehøsten var bra, men det hjalp litet for folk, da prisene var elendig smaa. Man merket sterkt den økonomiske verdenskrise. Det var vanskelig for selvhjelpsarbeidet, og flere stasjonsdistrikter maktet ikke aa gi sine arbeidere den fulle lønn. Enkelte gikk fra og søkte arbeide annensteds. Gledelig var det allikevel, at der var meget aandelig liv og rørelse i menighetene, og den tidligere vekkelse fortsatte ved stedlige krefter, om enn ikke saa sterk som foregaaende aar.

Der blev i aarets løp døpt 1 390, merkelig nok samme antall som i 1930, og der var 706 katekumener. Et stort tall, 419, av tidligere falne kristne blev igjen optatt i menigheten, sikkert en frukt av vekkelsen. I de kirke- og nattverdsøkendes tall var der en del nedgang, antagelig av mangel paa prestelig betjening. 8 prestegjeld var uten prest og 2 stasjonsdistrikter uten misjonær. Ellers var der ogsaa mangel paa menighetsarbeidere grunnet mangel paa midler. I de 9 stasjonsdistrikter var der 224 menigheter med 12 649 menighetslemmer. Der var 206 søndagsskoler med 4 712 elever. I virksomhet var 29 innfødte ordinerte prester, 216 evangelister samt 8 mannlige og 5 kvinnelige misjonærer. Stasjonspresten i Manombo, Tovenasy, døde i desember. Likeledes døde en av misjonens banebrytere, Jonasy Tsirae, den av Røstvig først døpte i Tulear. 3 nye kirker blev innviet i Morondava distrikt og 2 i Manja distrikt. 8 nye menigheter fikk autorisasjon i Tsiribihina distrikt og 2 i Fanjakana distrikt. I Malaimbandy blev bygget nytt stasjonshus, og stasjonskirken i Manombo blev flyttet til de innfødtes bydel. Flere kvinneforeninger var i virksomhet. Katolikkene satte adskillig inn; i Tsiribihina bygget de kirke og stasjon.

Fra 1. januar 1931 blev der med hovedstyrets billigelse foretatt en omregulering av distriktet i Vestbara (Ankazoabo og Amboronabo). Arbei-

dets utvidelse gjennem de senere aar viste nemlig, at Fanjakana vilde bli et mer naturlig centrum for distrikt nr. 2 enn Amboronabo var. Og ved aa tillegge det nye Fanjakana distrikt et prestegjeld fra Manja distrikt (Berobotry) og ved aa overta et prestegjeld fra Innlandskonferensen (Menamaty) fikk det 5 prestegjeld; og det nye Ankazoabo stasjonsdistrikt kommer da ogsaa til aa omfatte 5 prestegjeld; og begge fikk sin misjonær.

Med skolearbeidet var det daarlig. Der var kun 2 garderier og 2 primærskoler. Bibelskolen i Tulear (Andersen) avsluttet sitt 2 aars kursus i september med 18 elever. Paa alle stasjoner har der været drevet en del mindre katekistkurser. Spedalskhjemmet paa Bekoake (frk. Nilsen) hadde 19 syke. Misjonsprest Naastad var adskillig syk.

Hjem i ferie fra misjonsmarken reiste misjonsprestene Lindeland og Sæveraas med familier, misjonsprest Østbye og frue samt frk. Wærsland efter lægens ordre. Tilbake kom misjonsprest Fykse og frue samt frk Killie.

Tilsynsmann var misjonsprest Alfr. Andresen.

1932. Arbeidskaarene var mindre fordelaktige grunnet den økonomiske depresjon, der aldri før hadde været saa gjennemgripende paa Vestmadagaskar. Det var overmaate vanskelig for folk aa kunne „livberge" sig og sine. Prisene for deres produkter var minimale, hvorfor skattene og pliktarbeidet blev trykkende. Selvhjelpen gikk som følge herav tungt, især i landdistriktene, og man blev nødt til aa gaa til innskrenkninger av arbeidet. En del menigheter blev foreløbig nedlagt i paavente av bedre tider, og en del stod uten menighetsleder. Og katekistenes og evangelistenes lønn blev delvis redusert. Enkelte steder fikk de ikke sin lønn paa flere maaneder. Katolikkene fortsatte sin sterke propaganda. Der kom en stor stab katolske misjonærer til Morondava og Tsiribihina og en til Ankazoabo.

Der gikk ikke nogen større vekkelse over Vestmadagaskar, men kraften fra den foregaaende fortsatte. Sløve kristne blev fornyet, hedninger blev vakt, trangen efter Guds ord og hans samfund blev levende hos mange, og mange søkte daapsforberedelse. Statistikken viser dog en del nedgang. Der blev i aarets løp døpt 946, og der var 538 katekumener. I de 222 menigheter var der 11 947 menighetslemmer. De ydet 180 000 frcs. til selvhjelpen, gjennemsnittlig frcs. 13,75 paa hver kristen, barn medregnet. I 206 søndagsskoler var der 4 712 elever. I virksomhet var 26 prester, 201 katekister og evangelister og 9 mannlige og 5 kvinnelige misjonærer. Paa presteskolen i Innlandet (Ivory) hadde man 15 elever. Menigheten i Befandriana bygget en større vakker stenkirke, skjønt den kun bestod av 20 kristne. I Malaimbandy distrikt byggedes 3 kirker og skolebygning. Og i Manjadistriktet blev en kirke ferdig uten misjonens hjelp.

Av de faa skoler var den største i Tulear (frk. Killie) med 140 elever. Bibelskolen blev flyttet fra Tulear til Betel i Morondava, hvor den var for 7-8 aar siden. Byggearbeidet blev ført saa pass frem, at skolebygning, lærer- og elevboliger kunde tas i bruk i november. Misjonsprest Foss som bestyrer begynte da med nytt kursus paa 18 elever. Paa spedalskehjemmet Bekoake (frk. Nilsen) øket de sykes tall til 27, idet styrelsen sendte flere inn. Den betalte kr. 8 000 det aar til dette arbeide.

Flere var syke i aaret, saaledes misjonsprestene Naastad, Skauge og Helle, fruene Andresen og Fykse samt frk. Killie. Ut efter ferie kom misjonsprest Foss med familie. Dessuten en ny, frk. Margrethe Arebækken.

Tilsynsmann var misjonsprest Alfred Andresen.

d) *Madagaskars innland, Baraland og Østkysten 1931.* Aaret var rolig i det ytre. Men den økonomiske verdenskrise følte s stadig med stigende styrke derute. „Arbeidskaarene," sier tilsynsmann Strand, „har været mindre gunstige. 1931 har i flere henseender været et vanskelig aar og staar som arbeidsavsnitt adskillig under en hel rekke av de foregaaende aar. Og grunnen er, at den økonomiske krise har trengt mer og mer igjennem og virket i høi grad lammende paa arbeidslivet. Skatter og forpliktelser følte s trykkende. Og dette rammer jo ogsaa kirkearbeidet, og det har været vanskelig for menighetsarbeiderne aa greie sig. Flere har forlatt arbeidet, og andres blir tilfeldig og spredt. Mange arbeider dog trofast." Den aandelige bevegelse har tatt merkbart av. Der var dog en del vekkelse paa Østkysten, især i Nanasana-menigheten, men der var for faa arbeidere der og i Baraland. Megen sykdom hadde man — ondartede folkeepidemier, influensa og lungebetendelse over hele Nord-Betsileo. Og pesten bredte sig over større omraader, saaledes til Mellem-Betsileo, især Fihasinana distrikt. Dødeligheten var derfor større i menigheten enn paa mange aar, og mange av de kirkelige ledere, prester, katekister og lærere, vandret bort. I det vestlige Mellem-Betsileo, især i Midongy distrikt, tok røveruvesenet overhaand.

Alt dette tatt i betraktning gjør det naturlig, at statistikken viste nedgang for mange stasjoner. De døptes, nattverd- og kirkesøkendes tall var mindre; men der var dog stasjoner, der dannet undtagelser. Saaledes sies det om Ambohimanga du Sud, at den hadde „hatt et kronaar". Der blev i aarets løp døpt paa hele misjonsmarken ialt 5 564, og der var 2 873 katekumener. I virksomhet var 128 prester, 952 katekister og evangelister samt 27 mannlige og 24 kvinnelige misjonærer. I de 1 036 menigheter var der 106 626 menighetslemmer. Man hadde 942 søndagsskoler med 25 434 elever. Selvhjelpen var en tung byrde for mange distrikter — og flere menigheter stod til rest mer eller mindre med sitt bidrag ved aarets utgang. Den innkomne inntekt var frcs. 714 472,70, adskillig nedgang, saa en del arbeide maa vel innskrenkes. De i forrige beretning nevnte stridigheter paa Antanifotsy synes aa være ordnet. Adventistene arbeidet kraftig i dette strøk, hvor ca. 60-70 av vaare kristne gikk over. Dessuten var de i virksomhet i Antsirabe distrikt. I Vohipeno paa Østkysten hadde Islam voksende utbredelse og erobret by efter by.

I november blev en ny vakker prestegjeldskirke innviet i Vatotsara (Antsirabe), og det skyldtes nærmest evangelisten Rajaoferas energiske arbeide. Frikirken paa Antsirabe var loyal mot N. M. S. Den ydet adskillig hjelp til aarsmøtet, blindearbeidet og især til spedalskebyen. Det aarlige aarsmøte blev holdt paa Ambohimasina og hadde samlet 3 000 deltagere. Ogsaa de andre distrikters aarsmøter hadde god til-

slutning. I Ifanadiana har menigheten en plantning, hvor den har plantet 200 bananpalmer, kaffetrær, sukkerrør og maniok for aa hjelpe menighetens økonomi. I april utsendtes der fra Soatanana „Herrens disipler" i et antall av 60. Petera er denne vekkelses leder. Der la man ogsaa grunn til en ny stasjonskirke, og i Ihosy holdt man paa aa bygge en saadan. Likeledes bygget man kirke i Vondrozo (Østkysten).

Ser vi saa paa skolearbeidet, saa viser det en del stigning, baade hvad skoler, lærere og elever angaar. Der var 95 skoler med 141 lærere og 5 901 elever. De største skoler er paa Antsirabe, hvor pikeskolen (frk. Bogevoll) hadde 400 elever, og gutte- og normalskolen (Büchsenschütz og frk. Schaaning) hadde 16 klasser — 4 tilhørende selve lærerskolen. Normalskolen hadde 144 elever og premierskolen 482. 11 elever fikk første statseksamen og 17 annen. Normalskolen i Fianarantsoa, der er felles med de franske protestanter, og hvor frk. Ebbell var medlærerinne, hadde 50 elever. 5 fikk første statseksamen og 4 annen. Paa skolen for misjonærenes barn, Antsirabe (frk. Bøe), var 7 elever. Stavanger folkeskoles pensum følges.

Presteskolen paa Ivory blev paabygd og fullført. Tilsynsmann Strand innviet den i oktober. Der var i de 2 teologklasser og forberedelsesklassen ialt 71 elever. Bestyrer var misjonsprest Kopreitan. Dessuten virket der den amerikanske pastor Nesdal (skolen er felles) og 3-4 innfødte prester. Elevenes hustruer blev undervist av frk. Stafseth. Ved katekistskolen paa Masinandraina (Ringstad) tok 34 eksamen i september, og 45 nye blev optatt i oktober. Katekistskolen i Fianarantsoa (Kopreitan) begynte nytt kursus i januar med 22 elever, og fra katekistskolen i Vangaindrano (Verdal) blev 19 uteksaminert. Paa flere stasjoner var der mindre kurser.

Spedalskehjemmene paa Mangarano (søster Sina Løken) hadde 620 syke, hvorav 569 var kristne. 67 døde i aarets løp. Man arbeidet med den nye medisin — lyganol — men ennu kan man ikke fremvise noget bestemt resultat m. h. t. helbredelse. Der var 4 diakonisser ansatt. Paa hjemmet for de spedalskes friske barn var 62 i alderen fra 2 maaneder til 15 aar. Misjonshospitalet paa Antsirabe (frk. Rønnevik) hadde stor tilstrømning baade for innlegning og for avhenting av medisin. Innlagt var 1 134 patienter, og poliklinikken var besøkt av 11 321. Der var ansatt innfødt læge, 2 norske og 6 innfødte sykepleiersker.

Trykkeri og bokbinderiet i Tananarive (Ths. Jørgensen) trykte 9 bøker i tilsammen 53 000 ekspl. Dessuten 17 400 veggalmanakker. Bladet „Mpamangy" (Husvennen) tryktes i 4 200 ekspl. og dets julenummer i 5 800.

Hjem fra misjonsmarken reiste misjonsprest Parrot og frue (grunnet fruens sykdom) og frk. Marianne Johnsen (efter lægeordre). Ennvidere misjonsprestene Bøthun og Lystad med familier, kasserer S. Jørgensen med familie samt søster Hanna Baastad, frøknene Wæraas, Ottesen (for godt) og Frøholm. Tilbake kom de tidligere arbeidere misjonsprestene Hodneland, Hodnefjeld, Klepp og Knudsen-Øy med familier og frk. Kari Lavik, der senere inngikk ekteskap med en engelsk kvekermisjonær. Dessuten kom frk. Økland, misjonsprest Bergs forlovede, som ny arbeider.

Tilsynsmann var misjonsprest O. Strand.

1932. Tilsynsmannen sier i sin beretning: „Aarets ansikt ligner mest de nærmest foregaaende. Det har det samme triste trekk, den samme bekymringsfulle mine, bare litt dypere furet og usikrere i blikket, naar tidenes trykk er paa tale. Og rimelig er det, da den økonomiske vanmakt fremdeles vedvarer, og vanskelighetene er yderligere strammet, skattetrykket føles stadig tyngre, utkomme og livsophold mer og mer byrdefullt. Kort sagt, stillingen synes bare tilspisset. Anderledes kan vi heller ikke vente det av et aar, som betegnes som verdenskrisens vanskeligste avsnitt." Forholdet til de styrende var det beste og til de andre protestantiske misjoner godt. Fremdeles kjempet man med pest og annen herjende sykdom i Nord- og Mellem-Betsileo. Mange kristne og menighetsledere døde — saaledes døde i et prestegjeld paa Masinandraina de fleste menighetsledere av pest. En trist ting var, at de gamle hedenske skikker med likvendinger og likflytning blusset op igjen i flere strøk, og at flere kristne deltok. I Vohipeno distrikt hadde Islam fremdeles fremgang.

Der var adskillig nedgang baade i de døptes tall og paa andre punkter av statistikken — noget der vel kan tilskrives den megen sykdom, og at vekkelsen hadde tapt adskillig i sin styrke. Dog nede i skogdistriktet Nosivolo under Fandriana stasjon foregikk en merkelig bevegelse. Der var en ren folkebevegelse hen mot evangeliet. Arbeidet er meget haapefullt i de hedenske strøk, og det utvides stadig. Ialt døptes i aarets løp 5 402, og der var 2 522 katekumener. I 1 039 menigheter var der 105 779 menighetslemmer. Der var 947 søndagsskoler med 25 187 elever. I virksomhet var 130 innfødte prester, 955 evangelister og katekister samt 23 mannlige og 24 kvinnelige misjonærer. Det samlede selvhjelpsarbeide gikk ned med ca. 90 000 frcs. Menighetene maktet saaledes ikke aa holde bidragene til sitt eget arbeide paa høide med de nærmest foregaaende aar. Flere arbeidere fikk ikke sin fulle lønn og har derfor delvis søkt sig annet arbeide. I enkelte utkantsdistrikter var der dog adskillig fremgang i selvhjelpen, saaledes i Ambohimanga du Sud og flere Østkyststasjoner, især den yngste, Manakara. Og der var ogsaa ellers fremgang. I Ambohimanga du Sud kom 7 nye arbeidsplasser til i aarets løp.

De forskjellige aarsmøter hadde god tilslutning, saaledes det i oktober paa Masinandraina, hvor ca. 3 000 var samlet. Vekkelsens leder i Soatanana, Petera, døde. Hans efterfølger er Rajoelina, den siste av de 4, som Rainisoalambo, vekkelsens far, utpekte som skikket for lederstillingen. Pastor Daniel Aas, som i 1901 besøkte Norge, feiret 4. september sitt 25-aars-jubileum som prest. Hovedkirken i Vohitsampana prestegjeld hadde 18. september sitt 50-aars-jubileum. Den store vakre stasjonskirke i Ihosy nærmet sig sin fullførelse. Misjonsprestene O. Strand og Paul Büchsenschütz gjenvalgtes av konferensen som tilsynsmann og vikar for kommende 5 aars periode.

Skolearbeidet gikk som foregaaende aar godt. Der var 96 skoler med 142 lærere og 5 813 elever. Presteskolen paa Ivory hadde 63 elever. I februar var der avgangseksamen fra den øverste teologklasse, hvor 18 av 22 fikk eksamen. Likeledes tok 25 avgangseksamen i forberedelsesklassen. Optatt i de 2 klasser blev henholdsvis 22 og 20. Kopreitan var bestyrer, fra september L. Danbolt. Ellers de samme lærere som nevnt under 1931.

Lærerskolen (Normalskolen) paa Antsirabe (Büchsenschütz og frk. Schaaning) hadde ca. 100 elever i 4 klasser. 9 tok første del av statseksamen og 10 annen. Den protestantiske lærerskole i Fianarantsoa hadde 60 elever fra vaar misjon, og frk. Ebbell var lærerinne der. Katekistskolen paa Masinandraina (Ringstad) hadde 46 elever. Katekistskolen i Vangaindrano (Verdal) hadde eksamen i desember, kun 6 av 9 i øverste og 9 av 17 i nederste klasse fikk eksamen. Om katekistskolen i Fianarantsoa er ingen melding. Den høiere pikeskole paa Ivory (frk. Høyem) hadde 42 elever i 3 klasser. I avgangseksamen i februar deltok 13 elever. Blindeskolen paa Loharano (frk. Meland) hadde 12 elever. Den norske skole for misjonærenes barn, Antsirabe (frk. Bøe), hadde 8-9 elever. Der blev opført et større pikeinternat paa Fandriana stasjon ved frivillig arbeidshjelp. Farafangana fikk ogsaa nytt internat.

Spedalskhjemmene paa Mangarano (søster Sina Løken, assistert av 3 søstre) hadde 618 syke. Paa barnehjemmet for de spedalskes friske barn var 67. I hospitalet paa Antsirabe (frøknene Rønnevik og Erlandsen) var innlagt 660 syke, og poliklinikken var besøkt av 8 642. Der var innfødt læge og 6 innfødte sykepleiersker.

Trykkeriet i Tananarive (Ths. Jørgensen) trykte 5 forskjellige bøker i et oplag av 16 500 samt 14 000 veggalmanakker. „Mpamangy" (Husvennen) utgikk i 3 900 ekspl. og dets julenummer i 5 000.

Der var adskillig sykdom blandt misjonspersonalet; saaledes var Ruud, Hodneland og Klepp meget syke; de 2 første maatte reise hjem. Likeledes adskillig syke: Listor, fru Furuly og frk. Meland. Søster Selma Kolnes inngikk ekteskap med misjonsprest Ringstad og frk. Marie Nome med misjonsprest Dahl (Vestmadagaskar).

Hjem fra misjonsmarken reiste misjonsprestene Joh. Nome og Moen med familier, Kopreitan og frue samt Hodneland og Ruud. Ut kom frøknene Anna Erlandsen, Ragnhild Sørensen og Anna Skjærvold (ny).

Tilsynsmann var misjonsprest O. Strand.

e) *Hunan i Kina 1931.* Tilsynsmann Smebye meddeler i sin aarsoversikt, at aaret har været meget fredelig sammenlignet med de siste aar. „De røde hærer har dog været aktive hele aaret i grensedistriktene, ikke minst i nord og vest for Tungping og paa provinsen Hunans østside, men ro hersket, undtagen omkring denne stasjon. Men saa hadde man den voldsomme flom, der især berørte Yuankiang, nedre del av Yiyang og østre del av Changsha av N. M. S.'s distrikter og forvoldte en del skade. Nøden blandt folket blev stor. Under flommen bodde en masse mennesker paa Yiyang (ca. 1 600 natt og dag) og Yuankiang stasjoner. I flommens spor fulgte megen sykdom, der ogsaa tok mange kristnes liv. Det var dysenteri, tyfus og kolera. Ogsaa en cyklon la mange hjem i grus i Yiyang. En bistasjon, Hsiangpulen, led stor skade.

Som følge av fred og ro var aaret et overmaate godt arbeidsaar, og der vistes god fremgang paa statistikken. Der blev i aarets løp døpt 356 mot 282 i 1930, og der var 796 katekumener. Kirkesøkningen var omtrent som før, men der var betydelig stigning i nattverdgjestenes tall. Efter en foretatt revisjon var der 6 504 menighetslemmer. Selvhjelpen gikk, tross de

forannevnte ulykker, frem fra dollars 3 717,63 til 5 316,01. I virksomhet var 10 innfødte prester, 33 menighetsledere og evangelister samt 44 misjonærer (hustruene iberegnet). Det er mindre enn før, hvad de innfødte angaar, grunnet nyordningens innførelse fra 1. januar 1931 med menighetens delvise overtagelse av utgiftene. En del maatte derfor slutte. De fleste menighetsledere har 2-3 menigheter aa tilse, og de er ansatt av distriktskomitéen. Og det kan sies, at „de innfødte arbeidere hadde en sterk posisjon blandt folket". Kvinneforeningenes tall øket en del. Søndagsskolene gikk mindre godt.

Synoden drev middelskole med 129 elever. Sekretær Nic. Kiær nedla meget arbeide der. Ellers var der 11 lærere og 2 høiere skoler med 564 elever. Changsha stasjonskirke blev innviet igjen pinsedag efter den store ødeleggelse i 1930, da kun murer og tak stod igjen. Man fikk ogsaa opført en ny kinesisk prestebolig der. Gjennem det evangeliske arbeide er der holdt 2 721 møter, og der er solgt eller utdelt 107 000 bøker og traktater. Dette tall (2 721) innbefatter ikke møter og gudstjenester i menighetsarbeidet. Tusener av hjem er besøkt, og tusener har hørt evangeliet — mange for første gang. Der har været 19 kurser for menn eller kvinner, der varte fra nogen dager til to uker. Dessuten de vanlige instruksjonskurser innenfor hver menighet. Der var 2 bibelkurser paa Yiyang stasjon — et for kvinner (frk. Holthe) paa 16 elever og et for menn (Torset og frue) paa 21 elever. I oktober holdtes et større kvinnestevne i Changsha. Den kinesisk lutherske kirke hadde sin 4de generalforsamling i Tsingtao 20.-29. juni, hvor ogsaa flere av N. M. S.'s misjonærer møtte. 27. september feiret Sinhwa stasjon sitt 25-aars-jubileum.

Hospitals- og lægearbeidet gikk godt. 14. november hadde Yiyang hospital sitt 25-aars-jubileum, og Sinhwa hospital, der flyttedes fra Changsha, blev innviet 7. april. Paa hospitalene var innlagt 1 178 patienter med 18 000 liggedager. Og paa poliklinikken var der tilsammen 20 146 besøk. Hospitalet paa Yiyang lededes av dr. Vogt og frue, Sinhwas av frk. dr. Mortensen og dr. Wisløff Nilssen, poliklinikkene paa Ningsiang og Tungping av søstrene Emilie Caspersen og Marianne Dalland.

Paa den felles presteskole paa Shekow (Sten Bugge) var der 37 elever, hvorav 5 fra N. M. S. Paa blinde- og vanføreskolen paa Taohwalun (Thime) var der 32 elever, og paa barnehjemmet (frk. Tysland) 21 piker. Skolen for misjonærenes barn med middelskoleeksamens-rett paa Taohwalun (frk. Flatla) hadde 4 klasser. Der var 9 elever i vaarhalvaaret og 12 i høsthalvaaret.

Blandt misjonspersonalet har der været adskillig sykdom. Fru Gjønnes (tyfus og lammelse) og frk. Gunvor Nilssen (kronisk dysenteri) var meget syke. Ogsaa frk. Stabell og fru dr. Wisløff Nilssen var syke. Hjem i ferie reiste misjonsprest Vika og frue, søster Anna Indrebø og misjonsprest Hertzberg (for godt). Tilbake kom misjonsprest Gogstad med familie, diakon Havstad med familie og frøknene Jakobsen, Dalland og Kvam. Som nye arbeidere kom dr. R. Wisløff Nilssen (født i Kina) og frue og misjonsprest Angell Eggen og frue. Hun er utdannet som læge.

Tilsynsmann var misjonsprest E. Smebye.

1932. Ogsaa i dette aar hersket ro. Ingen borgerkrig; og kommunistene skaanet Hunan, og „de røde hærer" holdt sig borte. Misjonen kunde uhindret utføre sitt arbeide, og misjonærene og de innfødte arbeidere blev overalt møtt med velvilje og interesse. Og nogen anti-utenlandsk stemning har man ikke følt i Hunan. De eneste steder man hadde litt føling med de „røde" var omkring Yanglochow samt Shekow. Paa siste sted sendte misjonærene kvinner og barn til Hankow for en tid. Tilsynsmann Smebye sier: „Vi har hatt en vidunderlig anledning i 1932. Det har været en stor saatid. Vi har ogsaa dette aar kunnet arbeide efter de planer, vi hadde lagt, saa langt krefter og tid strakk til." Og de enkelte misjonærers beretninger lyder freidige og frimodige over det tilbakelagte aar. Rishøsten blev god, og prisene paa risen sank. Der var dog megen hungersnød efter den tidligere store flom, og der blev ydet hjelp til de nødlidende saavel fra N. M. S. som fra annet hold. Adskillig katolsk propaganda hadde man, især i Sinhwa distrikt, idet to katolske misjonærer fra Amerika nedsatte sig der. Ogsaa en del i Tafuping. Ogsaa adventister var i virksomhet, og i Anhwa distrikt var pinsevennene aktive. Trist var det, at opiumsdyrkning og -handel tiltok. Dog har centralregjeringen utstedt strenge ordrer mot dyrkning av og handel med opium. Hvor alvorlig den mener det, er ikke godt aa si.

Der blev i aarets løp døpt 506, og der var 891 katekumener. I de 79 menigheter var der 6 647 menighetslemmer. Til selvhjelpen innkom dollars 6 860,66. I virksomhet var 10 innfødte prester og 25 katekister og evangelister samt 16 mannlige og 17 kvinnelige misjonærer. Mange innfødte kristne utførte ogsaa frivillig arbeide. 5 nye menigheter blev grunnet. Adskillige kvinneforeninger var i virksomhet. Søndagsskolene gikk bra. Ialt blev 22 kurser for ledere og menighetslemmer holdt. Der begynte vekkelse blandt elevene paa Shekow presteskole. Paa et stevne paa Taohwalun hadde man besøk av den kjente predikant Marcus Chen, der ogsaa har besøkt Norge, og 400 unge var tilstede. N. M. S.'s virksomhet i Hunan kunde i 1932 feire sitt 25-aars-jubileum.

Synodens middelskole, ved hvilken ogsaa Kiær virket, hadde 179 elever og feiret 25-aars-jubileum i juni. Der var ellers 7 lærere og 3 høiere skoler med 569 elever. Ved bibelskolen for menn (Torset og frue) — toaarig kursus — var der ca. 20 elever, og ved det kvinnelige bibelkursus (frk. Holthe) 21 elever. Paa den felles presteskole paa Shekow (Sten Bugge) var der som ifjor 5 elever fra N. M. S. Blindeskolen (Thime) hadde 33 blinde og krøplinger. Der utførtes ved den temmelig stor industriell virksomhet, bl. a. vevning av tøier. Barnehjemmet (frk. Tysland) hadde ogsaa iaar 21 piker. Skolen for misjonærenes barn (frøknene Flatla og Rokke) gikk som før. Hospitalsvirksomheten paa Taohwalun (lægene Vogt og frue) og paa Sinhwa (lægene frk. Mortensen og Wisløff Nilssen) var i virksomhet, men statistikk mangler.

Hjem reiste misjonsprestene Gjønness med familie (fruen syk), Sandstad med familie og Sten Bugge samt frøknene Stabell, Vik, Ree og Gunvor Nilssen, den siste meget syk.

Tilsynsmann var misjonsprest E. Smebye.

f) *Sudan. — Hjemlandet 1931.* Som det vil erindres, besluttet N. M. S.'s generalforsamling i Trondheim 1930, at Sudanmisjonen fra 1. januar 1931 skulde helt sammensluttes med selskapet. Tidligere hadde selskapet sørget for misjonærer og administrert arbeidet ute paa misjonsmarken, men nu skulde det ogsaa overta ledelsen av hjemmearbeidet, der jo tidligere blev besørget av en hjelpekomité i Oslo. Sudanmisjonen fortsetter aa finansieres kun av de bidrag, der kommer spesielt inn til den, samt av de oparbeidede fonds, hvorfor der blir ført spesielt regnskap over disse bidrag. Ansvaret hviler derfor fremdeles paa Sudanforeningene, hvorav der var 182. Organet „Lys over Sudan" gikk inn, da man for fremtiden skulde ha „Norsk Misjonstidende" som organ. Inntekten gikk adskillig ned — til kr. 40732,67, en nedgang paa kr. 17 947,56. For aa faa en litt eldre misjonær som leder ute paa misjonsmarken, blev misjonsprest H. Endresen, tidligere paa Madagaskar, ansatt. I virksomhet for denne misjon herhjemme var fremdeles den tidligere sekretær, misjonsprest J. Nikolaisen, og emissær Ottesen.

1932. Der er ikke noget sers aa tilføie om arbeidet herhjemme utover, hvad der er nevnt under 1931. Foruten Nikolaisen og Ottesen virket ogsaa misjonær Flatland (tidl. Sudan) i 6 maaneder og den i ferie hjemmeværende misjonsprest Rege en del. Inntekten var ca. kr. 8 000 mere enn foregaaende aar, væsentlig testamentariske gaver. Det blev et underskudd paa ca. 7 800 kr.

Sudan 1931. Foruten de to tidligere stasjoner — Tibati og Ngaoundere — fikk man en tredje, Yoko, hvor misjonsprest Oseland i oktober begynte med husbygging og vei. Strøket omkring denne stasjon er vidstrakt og bebodd av Wutustammen og en del smaastammer, ca. 15 000. Til møtene der innfant sig 50-60. Største delen av aaret var der kun 2 misjonærer paa denne mark. Den innfødte muhamedanske chef i Tibati var uvennlig stemt mot misjonsarbeidet. Ved trusler hindret han folk fra aa besøke misjonen. Arbeidet gikk dog ved møter, husbesøk, samtaler med den enkelte, besøk paa gaardene i distriktet og regelmessige torvmøter. Dessuten var der en liten kveldsskole. Det kan ellers sies, at der paa de 2 gamle stasjoner var stigende søkning til møter, andakter og undervisningstimer. Paa Ngaoundere kom der gjerne ca. 80 til søndagsgudstjenestene, og der var 11, der forberedtes til daap. Dessuten en skole med 12 elever. „Den nydøpte Paul Gonom hadde særlig blandt de muhamedanske fulaner vunnet tillit og inngang, hvor der ellers var stengt for den hvite mann." Hjem i ferie reiste misjonær Thrana med familie, Flatland og fru Rege. Tilbake kom dr. Skulberg og frue.

1932. Arbeidet gikk bra, og der var god søkning til møter paa alle 3 stasjoner, og der var 66 elever i de 3 skoler. Arbeidet paa den nye stasjon, Yoko, skred godt frem. Misjonsprest Oseland fortsatte med dens bebyggelse. Han opførte skolehus, hus for elevene, lærer- og katekistbolig, snekkerverksted og lagerrum samt tjenerbolig. Med misjonens lastebil i Yoko har Oseland tatt flere turer til byene langs hovedveien og ved hjelp av lysbilleder, sang og musikk samlet flere tusen mennesker om Guds ord. Flere byherrer har anmodet om aa faa lærere til sin by. De innfødte i Yoko samlet materialer til kirke, som de haapet aa faa op uten misjonens

hjelp. Katolikkene begynte dog aa sette noksaa kraftig inn. Dr. Skulberg paa Tibati behandlet i aarets løp ca. 3000 patienter. Ogsaa paa de andre stasjoner behandledes en del syke. Dr. Skulberg var ogsaa en tur paa undersøkelse vestover til Banyo med tanke paa mulig utvidelse av arbeidet. Ialt blev der holdt 2 800 møter i aarets løp av misjonærene og 4 innfødte medarbeidere. Der blev kun en døpt i aarets løp, men der var 13 katekumener ved aarets slutning. Menighetslemmenes antall var 11.

Hjem i ferie reiste misjonsprest Rege. Tilbake kom misjonsprest J. Thrana med familie. Han blev ordinert, mens han var hjemme. Dessuten kom de nye arbeidere, misjonsprest H. Endresen og frue.

Tilsynsmann var misjonsprest H. Endresen.

Organ: „Norsk Misjonstidende" (kr. 5,00 pr. aar). Aarbøkene 1931 og 1932 (à kr. 1,00).

II. DEN KRISTNE BUDDHISTMISJON.

a) *Hjemlandet 1931.* Misjonen har arbeidet sig godt fremover herhjemme. Flere, der tidligere kanskje ikke har støttet nogen hedningemisjon, er kommet med i dette arbeide. 10 nye foreninger blev stiftet i aarets løp. Adskillige møter og stevner blev holdt under god tilslutning. Misjonsprest Reichelt reiste ikke litet, før sin utreise, i januar og februar, og drog saa igjen ut til Kina. Fru Reichelt, biskop Støylen og især direktør Natvig reiste meget for aa styrke og fremme misjonen. 28. februar holdtes vaarstevne i Oslo og høststevne sammesteds 30. oktober. Et ekstraordinært hovedkomitémøte blev holdt i Malmö 3. mars, hvori deltok av norske: direktør Leivestad, professor Michelet, misjonsprest Reichelt og direktør Natvig. Og 31. oktober holdtes representantskapsmøte i Oslo. Aarets største begivenhet var det aarvisse stevne paa Heimtun i Fiskum 27. juni-1.juli, hvor der var godt og vel 100 deltagere. Foredrag og taler fra dette blev som vanlig utgitt under navnet „Tanker og Toner". Dessuten kom Reichelts bok „Fra Kristuslivets helligdom" (foredrag og meditasjoner) samt „Tao Fong Shan". Notto N. Thelle avsluttet før jul sin teologiske embedseksamen ved Menighetsfakultetet. Studenterkretsen for Buddhistmisjonen valgte paa generalforsamlingen før jul stud. theol. Birger Natvig til formann. Av bortvandrede venner nevner vi biskop Jens Gleditsch. Inntekten fra Norge var i 1931 kr. 35 829,85, fra Sverige kr. 4 465,72 og fra Danmark kr. 4 234,67. Dessuten ekstrainnsamlingen til det nye broderhjem kr. 23 489,74.

1932. Arbeidet gikk bra, og man fikk de nødvendige midler til arbeidet. Der kom 7 nye foreninger til. Misjonens organ kom fra nyaar av ut med 12 nr. aarlig mot før 10, inneholdende 20 sider istedenfor 16. Arkitekt Prip Møller (og frue), der har hjulpet med tegninger og planleggelser av det nye broderhjem, besøkte Oslo 17. og 18. februar og holdt et par foredrag. Pastor Gerhard M. Reichelt var i begynnelsen av aaret paa en lengere emissærtur i Nordland for misjonen, og biskop Støylen, prost Heyerdahl og direktør Natvig var meget paa reiser. I april-mai gjorde pastor Gerhard

Reichelt og fru Anna Reichelt en turné paa Sør- og Vestlandet. Thelle reiste ogsaa adskillig. Han blev ordinert i Kristiansand av biskop Maroni 22. juni og inngikk 9. juli ekteskap med frk. Rannfrid Danielsen. Nevnes kan det, at direktør Natvig besøkte Sverige i oktober-november. Fiskummøtet paa Heimtun 29. juni-3. juli hadde ca. 100 deltagere. I forbindelse med dette holdtes generalforsamling, hvor biskop Støylen var dirigent. Til medlemmer av landsstyret valgtes: professor Michelet, biskop Støylen, direktør Leivestad, fru Gløersen, prost Heyerdahl, avdelingschef Dons og fru Magnhild Sendstad. Biskop Støylen og prost Heyerdahl valgtes til medlemmer av hovedkomitéen. Paa et senere møte blev prost Heyerdahl valgt til landsstyrets formann og direktør Leivestad til viseformann. „Tanker og Toner" utkom som vanlig — dessuten utkom et foredrag av rektor Wergeland: „Kvar kristen ein misjonær". Vaarstevnet blev holdt i Oslo 2.-3. april, og kvinnenes representantskap hadde aarsmøte i Oslo 31. mars, hvor der møtte representanter fra 17 foreninger. Den nordiske hovedkomité hadde aarsmøte i Kjøbenhavn, hvor fra norsk side Støylen, Heyerdahl, Thelle og Natvig deltok. Leder var formannen domprost Brundin. — Blandt misjonens norske bortvandrede venner nevner vi: fru Helga Haave (Heddal), doktor G. Graarud (Holmestrand), ingeniør Einar Gløersen (Oslo), fru Regine Ager Hansen (Oddernes), diakonisse Sigrid Bull (Sandefjord) og kirkesanger S. Reinton (Hoff). Inntektene fra Norge i 1932 kr. 38 560,30, Sverige kr. 7 390,28 og Danmark kr. 5 040,81. Dessuten ekstrainnsamling til „Tao Fong Shan".

b) *Kina 1931.* Aaret var et forberedelsenes og nyrydningens aar paa misjonsmarken. Reichelt kom 21. april tilbake til Tao Fong Shan fra Norge. Ingeniør Hamre, hans danske medarbeider, hadde været i travel virksomhet, mens han var borte, med det forberedende arbeide for det nye broderhjem, anlegg av vei nede fra dalen og op til bergets topp samt anlegg av vannledningen fra de høiereliggende fjellvann til bygget. Grunnstenen til Tao Fong Shan blev nedlagt 28. juli og utført av domprost Swan i overvær av 150 personer. Straks efter blev Hamre syk og maatte ligge paa sykehus i 6 uker. Han blev dog snart bra igjen. Reichelt besøkte i juni Shanghai og Nanking. I Nanking hadde han den glede 7. juni aa kunne døpe 2 av sine unge venner. Begge hadde i flere aar været elever ved Broderhjemmet i Nanking. Man var saa heldig aa faa solgt eiendommen der for 11 500 meksikanske dollars. Paa Shatin har flere buddhistmunker o. a. avlagt besøk. Reichelt's brosjyre „Tao Fong Shan" utkom paa kinesisk. Der var ikke saa litet motstand fra buddhistenes side, idet de i sine blader og tidsskrifter hadde ondartede artikler mot arbeiderne og misjonen. Siden misjonens begynnelse er døpt 41, og der var 10 katekumener.

1932. Som det blev sagt om forrige aar, saa stod ogsaa dette under forberedelsenes og byggevirksomhetens tegn. Pilgrimshallen blev ferdig — den er rummelig og kan brukes til alt mulig — likeledes det lille kryptkapell, der gjør tjeneste ved morgen- og aftenandaktene, samt den første misjonærbolig. Bygningschef for alt har Hamre været. Paa foraaret gjorde Reichelt en reise til Kanton — og 15. juni reiste han fra Tao Fong Shan paa sin lange reise til Szechuan provins like ved Tibets grense. Han

hadde mange spennende og farefulle oplevelser, men kom vel tilbake igjen 20. desember. Ved sine reiser har han faatt samarbeide med andre kristne misjonærer og tilknytning mellem Broderhjemmet og nye buddhistkretser. Juledag blev en buddhistmunk døpt paa Tao Fong Shan. I aarets løp var der besøk av mange buddhister. Ogsaa besøk av norske og andre utlendinger.

Organ: „Den kristne Buddhistmisjon" (kr. 2,50 pr. aar).

III. SCHREUDERMISJONEN.

a) *Hjemlandet 1931-32.* Saa svært meget er det ikke aa berette om denne misjon herhjemme, efter at ledelsen gikk over til Amerika. En del foreninger og venner støtter trofast arbeidet, og der ofres eller optas kollekt i en del kirker. Det burde være flere, da der ifølge kongelig resolusjon kan mottas offer paa alteret en gang aarlig. Hovedkomitéen i Oslo arbeider som vanlig, og det administrative virke utføres av generalsekretær Chr. Dons. Nogen emissærvirksomhet drives ikke — „Zuluvennen" er misjonens trofaste emissær. Superintendent dr. Johs. Astrup virket en del i Norge i begynnelsen av 1931, og vendte 28. februar samme aar tilbake til misjonsmarken. Straks efter blev han ridder av St. Olavs orden. Man hadde den sorg aa miste hovedkomitéens formann, sogneprest Einar Diesen, der døde plutselig paa sin 70-aars-dag 7. desember 1932. Likeledes døde en annen av misjonens venner, frk. Karen Astrup (søster av Nils og Hans Astrup) 1932. Aarsinntekten var i 1931 kr. 25 430,01 og i 1932 kr. 21 148,69.

b) *Zululand 1931.* Aaret var overmaate tungt og prøvsomt grunnet den langvarige tørke og følgende hungersnød, der hersket. Især hjemsøktes de lavere strøk, og tusener av kveg døde. Store elver i Biyela, Hlabisa og Bombo-distriktene forsvant fullstendig. Ogsaa malariafeber og influensa herjet og bortrev mange mennesker, og mange døde hungersdøden. Man anslo saaledes dødsfallene i lavlandet til 40 à 50 000. Flere kristne, deriblandt 5 evangelister og en lærerinne, strøk med. Trengslerne bevirket naturligvis, at flere hedninger blev mere lydhøre for evangeliets forkynnelse, men de hedenske „doktorer" blev enda mere virksomme med sine „fæle medisiner, haarreisende fremgangsmaate og djevelske besvergelser", og hedningene søkte dem i sin nød. Ogsaa en og annen kristen gav sig trollmennene i vold. Arbeidsnedleggelsen i stor maalestokk i byene har bevirket, at tusener av de innfødte er blitt arbeidsløse. Mange farmere har ogsaa sett sig nødt til aa opsi sine innfødte arbeidere. Fra katolikkenes side var der paa flere steder en sterk propaganda, fra sektenes side var det kanskje mer rolig enn før.

Det arbeide, som en tid har været drevet av det Norske Misjonsselskap i det store distrikt Somkele—Mtubatuba, blev ifølge overenskomst overtatt av Schreudermisjonen og skal sortere under Kwahlabisa stasjon. Og Schreudermisjonens arbeide ved Hlopekula og Ntabankulu gaar over til N. M. S. under Mahlabatini stasjon. Biyela stasjon, hvor avdøde Nor-

gaard virket, og hvor nu pastor Ylvisaker er ansatt, har faatt nytt navn: Luwamba. Ikke liten bygge- og reparasjonsvirksomhet har været utført. Saaledes bygget pastor H. Otte ny hovedstasjon paa Ubombo, pastor Ylvisaker opførte misjonærbolig paa Luwamba, paa Hlabisa er bygningene forbedret eller gjort større, og Entumeni kirke er blitt grundig reparert. Paa Edambe er nytt skolehus opført og et kapell paa Etulwane, begge under Untunjambili stasjon. Men der trenges større og bedre skolelokaler paa Entumeni og Untunjambili.

Mens Johs. Astrup var paa reise i Amerika og Norge, blev hans virke som superintendent utført av pastor Farup. Da Astrup kom tilbake, overtok han igjen den gjerning, men han blev nu løst fra betjeningen av den store stasjon Untunjambili for aa kunne vie sin tid som tilsynsmann. Han flyttet da til Kranskop. En ny arbeider, pastor Nicolai Otte (med frue), ankom fra Amerika. Han er født i Kranskop og sønn av pastor Heinrich Otte. Dennes tidligere ankomne sønn, pastor Carl Otte, inngikk ekteskap med Lillian Young, der var sykepleierske paa Entumeni. Pastor Hans Astrup, boende ved Eshowe, prekte og underviste ved Rehoboth, tross sine 79 aar. Pastor Rindahl opholdt sig fra januar og utover aaret i studieøiemed ved universitetet i Pietermaritzburg for aa dyktiggjøre sig som hovedlærer ved den felles lærerskole paa Umpumulo. Et vemodig tap led misjonen ved bispinne Astrups død 17. august, 87 aar gammel.

De innfødte prester, evangelister og lærere har utført et godt og trofast arbeide. 5 teologiske kandidater blev ferdig fra den felles presteskole paa Oscarsberg. Evangelistskole var igang paa Untunjambili med 9 elever under pastor Carl Ottes ledelse. I arbeide i de 5 hovedstasjons- og 3 biforsamlingsdistrikter var 8 innfødte prester, 75 evangelister og 53 lærere og lærerinner samt 17 misjonærer (menn og kvinner). Der døptes 663 i 1931, og menighetslemmenes tall var 8 686.

1932. Ogsaa i dette aar kjempet man med malariaepidemien, der bortrev en mengde mennesker. Kraal efter kraal døde ut. Tørke og hungersnød bevirket, at kveget streifet om uten tilsyn og døde, og barna blev utsultede og foreldreløse. Og influensaen i høilandet tok mange barn, og omtrent alle arbeidere, sorte og hvite, fikk føle sykdommen. Arbeidet i Untunjambili lavland og andre steder blev helt lammet, og skolearbeidet maatte paa flere steder helt innstilles. Det var ogsaa mangel paa midler til aa drive arbeidet med. Man faar jo den vesentligste understøttelse til misjonen fra Amerika, men der hersket arbeidsløshet, pengemangel, fattigdom og elendighet, saa det var forholdsvis litet man fikk derfra. Arbeidernes lønninger maatte reduseres, og alle bevilgninger nedsettes — og dog var der anledning til utvidelse av arbeidet. Det later dog til, at enkelte steder har de haarde trengsler virket til gavn. Saaledes sies det fra Untunjambili, at „et voksende antall besøker gudstjenestene, og man har omtrent ophørt aa gaa til heksedokterne".

5. juni feiret Entumeni stasjon 80-aars-jubileum. Ved denne anledning prekte misjonsprest H. Astrup. Stasjonen er anlagt av Schreuder. Misjonsprest Hans Astrup, der nu bor ved Eshowe, feiret 30. august sin 80-aarsdag. 25. september blev 4 innfødte teologiske kandidater, uteksaminert fra den felles presteskole paa Oscarsberg, ordinert av tilsynsmann Johs.

Astrup. En femte skulde ogsaa ha været ordinert, men døde en tid før av malaria. I Luwamba fikk misjonsprest Ylvisaker fullføre opførelsen av misjonærboligen. Paa Enhlangweni under Hlabisa stasjon blev bygget et litet kapell. Der blev arbeidet blandt fangene i Kranskop, hvor der holdtes gudstjeneste i fengslet og fangeleiren. Ved slutningen av aaret hadde man paa flere steder sterkt jordskjelv.

I aarets løp døde fru Laura Norgaard i Dundee, Natal, enke efter misjonsprest O. S. Norgaard. Ogsaa en del gode og trofaste innfødte tok døden bort, saaledes evangelistene Samson Sibiya (Entumeni), Julius Masondo (Untunjambili), Jakob Zulu (Tsaneni) og den gamle veteran John Filela (Entumeni), døpt av Schreuder. Man fikk en ny arbeider fra Amerika, frk. Olga Guthormsen, der ledet sykearbeidet paa Entumeni.

Der blev i løpet av aaret døpt 618, og i de 25 menigheter i de 5 stasjonsdistrikter var der 9 516 menighetslemmer. I virksomhet var 12 innfødte prester og 73 evangelister. Ennvidere var der 9 misjonsprester, 1 plantasjebestyrer, 4 kvinnelige misjonærer og 9 misjonærhustruer. Der var 3 skoler med statsbidrag og 10 høiere skoler med 27 lærere og 1 910 elever. Dessuten en del søndagsskoler. Paa guttehjemmet paa Hlabisa stasjon var der 22 og paa pikehjemmet 35. Det siste lededes av søster Petrine Solvik, der ogsaa hadde sykepleierarbeide der og behandlet 1 932 patienter i aarets løp.

Tilsynsmann var misjonsprest Johs. Astrup.

Organ: „Zuluvennen" (kr. 2,00 pr. aar).

IV. DEN NORSKE ISRAELSMISJON.

a) *Hjemlandet 1931.* Arbeidet har gaatt sin stille gang, understøttet av trofaste israelsmisjonsvenner. Men der burde bli mere iver og offersinn for aa fremme gjerningen blandt Guds eiendomsfolk. Det er saart aa se, at størsteparten av vaare menigheter ikke har noen offerdag eller yder noen kollekt til denne misjon. Tross aarlige opfordringer om aa minnes Israel 10. søndag efter Trefoldighet, blir det litet gjort. Ogsaa det utmerkede lille blad „Misjonsblad for Israel" har kun litt over 1 000 betalende abonnenter og gaar med ca. 1 500 kroners underskudd. Misjonens utgifter her hjemme dreier sig kun om ca. 5 % av inntektene. Misjonen kjempet med økonomiske vanskeligheter. Der sattes igang en hjelpeinnsamling, den innbragte dessverre kun ca. 3 500 kr. De aarlige kretsmøter blev holdt. Pastor Michael Glückmann (Sofia) besøkte Norge og talte misjonens sak bl. a. i Stavanger, Bergen og Oslo. Hjemmemisjonen i Oslo gikk som vanlig under søster Margit Bergs ledelse. Hun besøkte jødiske hjem, og paa leseværelset holdtes møter onsdag aften og søndag eftermiddag. Blandt bortvandrede venner i 1931 nevner vi: kjøpmann Anders Johnsen (Bergen), fru Anna Madsen (Oslo) og prost Hans Nilsen Hauge (Skien). Inntekten var kr. 70 160,22.

1932. Man hadde i januar besøk av jødemisjonens generalsekretær innenfor det internasjonale misjonsstudieraad, dr. Conrad Hoffmann jr. Dessuten hadde man kortere besøk av frk. Aniksdal (Galatz) og pastor

Gisle Johnson (Budapest); begge avholdt flere møter. Sekretær Øgreid har virket meget for misjonen, og han og ingeniør Albert Hiorth foretok en reise til de fleste byer mellem Kragerø og Bergen. Sogneprest Hexeberg har deltatt i en del større møter. Hjemmemisjonen fortsatte under søster Margit Berg. Kretsmøter blev som vanlig avholdt i en del kretser. 28. mai stiftedes i Kristianssand „Sørlandets krets av den Norske Israelsmisjon" med urmaker S. Tvedt som formann. Av venner, der vandret bort, nevner vi: pastor O. Greve, Israelsmisjonens mangeaarige kasserer, frk. Barbara Ihlen-Hansen, formann i hjemmemisjonen 1909-29, og frk. Emma Dahl (tidligere paa Madagaskar), der 1911—24 virket for Israelsmisjonen som emissær. Fru Greve blev ansatt som hovedkasserer efter sin mann. Inntekten var fra 1. april 1932 til 31. mars 1933 kr. 46 443,91. Det blev et underskudd av kr. 3 554,68. (Vet ikke grunnen til regnskapets omleggelse til 1. april 1932 istedetfor som før 1. januar.)

b) *Budapest 1931.* Pastor Gisle Johnson har her fortsatt sitt dyktige arbeide. I Budapest har han nu hatt sin virksomhet i 10 aar. Den 3dje nordiske israelsmisjonskonferanse holdtes der 10.-12. januar med 17 deltagere. Fra norsk side møtte professor Ihlen, sogneprest Hexeberg, pastor Gisle Johnson og frue, evangelist Feinstein og søster Olga Olausen. Johnson deltok dessuten i „Foreningen Israels venner i Basel"s 100-aars-jubileum. Foruten de vanlige gudstjenester i sitt kapell holdt han flere offentlige foredrag i byen: „Ved langsom ild", „Satan og satanisk", „Øst og vest", „Mennesker som lever paa slump" og „Almindelige mennesker og overmennesker". De holdtes under stor tilslutning. Av hans smaaskrifter utkom et under titel „Antikristen".

1932. Der er ikke saa meget aa berette. Gudstjenestene og arbeidet ellers gikk sin vante gang. Ved aarets begynnelse blev der i Budapest holdt en rekke foredrag av reformerte prester over jødespørsmaal — og Johnson holdt flere. De hadde god tilslutning og vakte opmerksomhet i pressen. Ved slutningen av aaret falt de offentlige foredrag bort av mangel paa penger. Johnson utgav sine smaaskrifter nr. 44 og 45 betitlet „Løse og binde" og „Nedfor til dødsriket".

c) *Galatz i Rumenia 1931.* Her har frk. Aniksdal, søster Olga Olausen og evangelist Feinstein og frue fortsatt sitt velsignelsesrike arbeide. 12.-15. april hadde man i Galatz en sammenkomst av jødekristne. Der var ca. 40 fremmede. Det resulterte i stiftelsen av en avdeling av den jødiske verdensallianse. Feinstein fortsatte med utgivelsen av „Prietenul" (Vennen) og begynte ogsaa utgivelsen av et barneblad samt traktater. Adskillige bibler blev solgt. Der sattes igang engelsk sprogkursus med god deltagelse under fru Feinsteins ledelse. Møtene var godt besøkt, og julefestene hadde stor tilslutning. Misjonær Bjørnes og frue (Jerusalem) besøkte Galatz, talte og viste lysbilleder. Søster Olga var meget optatt med sykepleie. Man optok virksomhet i Reni, en by med ca. 10 000 innbyggere, der laa 18 km. fra Galatz. Man leide et større værelse med 100 sitteplasser. Møtene der ved Feinstein var godt besøkt. Frk. Aniksdal fikk igang aftenkursus der. Besøk blev ogsaa avlagt i byen Tulcea.

1932. Arbeidet med møter og aftenkurser gikk som før, saavel i Galatz som i Reni. Paa sistnevnte sted fikk man leie et bedre lokale. Det var dog ikke saa lett m. h. t. budgettet, da det blev ca. 40 % lavere grunnet kronens sterke fall.

d) *Sofia i Bulgaria 1931-32.* Arbeidet her blev utført av pastor Michael Glückmann. Han har formaadd aa vinne større og større inngang i de forskjellige kretser; og der er forresten lite av jødehat. En kristen menighet er dannet der, idet flere de siste aar er døpt av Glückmann. Den 9. januar 1931 hadde man den sorg aa miste en av menighetens mest ansette medlemmer, Rabbi Israel Haim Levy (døpt 1927). I 1932 fikk misjonen leie et mere centralt sted paa Maria Louisa boulevard.

Organ: „Misjonsblad for Israel" (kr. 3,00 pr. aar).

V. DET NORSK LUTHERSKE KINAMISJONSFORBUND.

Hjemlandet 1931. Heller ikke for dette selskap har den økonomiske stilling været lett. Men man regnet det ellers som et godt arbeidsaar. Det var lett aa arbeide med Guds ord, og søkningen til møtene var meget god. Fra mange deler av landet berettedes om mindre og større vekkelser, saaledes fra Oplandenes, Skiens, Agders, Stavangers, Sunnhordlands og Hardangers, Sunnmøre og Romsdals kretser — ja ogsaa Oslo krets sies aa „staa i vekkelsens tegn". Misjonsvennene har anstrengt sig og ofret, men i de fleste kretser er inntektene gaatt ned. Kun Oslos, Stavangers, Sunnmøres og Romsdals samt Namdalens kretser beretter om litt stigning. De samlede inntekter i 1931 var kr. 641 368,46, kr. 31 000 mindre enn i 1930.

Misjonsforeningenes antall anslaas til 2 700, omtrent som foregaaende aar. I enkelte kretser er der litt stigning, i andre litt tilbakegang. Der var omtrent overalt god tilslutning til aarsmøtene — i Vatne paa Sunnmøre ca. 4 000 — og til sommerkursene. De siste holdtes paa Fjellhaug, Framnes, Nærbø og Rødde ungdomsskoler. I Stavanger krets begynte man med prostimøter, der samlet mange mennesker. Misjonsuker blev ogsaa holdt i by og paa land. Man hadde et kursus for barneforeningsledere paa Fjellhaug og et for gutteforeningsledere i Trondheim. Elevene ved Misjonsskolen tok middelskoleeksamen paa foraaret, og efter sommerferien fikk de undervisning paa Kristelig Gymnasium, men bodde paa Fjellhaug. Bibelskolen hadde litt mindre søkning. Den nye handelsavdeling ved ungdomsskolen hadde god tilslutning og godt eksamensresultat. Der var ogsaa stigning i elevantallet paa Fjellhaug ungdomsskole. De andre ungdomsskoler hadde god søkning.

Forbundet hadde 17. mars den tunge sorg aa miste sin dyktige og avholdte formann og generalsekretær, cand. theol. Johannes Brandtzæg. I hans sted rykket varaformannen, skolebestyrer E. Osnes, op til formann, og Ludvig Hope blev generalsekretær. Den siste overtok stillingen 17. august. Peter Lund sluttet som kretssekretær i Drammens krets efter 7½ aars arbeide og Knut Rettedal i Agder krets; begge gikk over i fellesstyrets tjeneste. Kretsene hadde 125 faste arbeidere og fellesstyret 33 (24 emis-

særer, 6 hjemmeværende misjonærer, generalsekretær, forretningsfører og redaktør), samt 22 lærere. Ialt 180 arbeidere, 7 flere enn i 1930. Dessuten ansatte fellesstyret 3 nye, nemlig de teologiske kandidater Øivind Andersen, Trygve Bjerkrheim og Tormod Vaagen. Forbundets venner innviet bedehuser i Høland 28. februar og i Skjeberg 1. mars.

Fellesstyret lot iverksette generalforsamlingens beslutning i Drammen (1930) om aa la Turkestan og Manchuria undersøke som nye misjonsmarker. 18. august drog misjonær Otto Torvik avsted til Turkestan. Han hadde følge med svenske misjonærer. Sovjet nektet dem aa reise den korteste vei gjennem Russland og Vest-Turkestan, saa de maatte ta over Suez og India. I slutten av november naadde Torvik frem til Jarkand i Kinesisk Turkestan, hvor Svenska Misjonsförbundet har stasjon. Han vil da i 1932 undersøke marken nordenfor. Misjonærene Espegren og Vik, senere Mjelve fra Kina, reiste 20. august for aa undersøke Manchuria. De var ferdig med undersøkelsen i november og tilraadet fellesstyret aa opta arbeide skiftevis paa 2 steder i Nord-Manchuria (Tsitsihar- og Sungari-feltet).

Paa opfordring gikk fellesstyret igang med aa innsamle midler til et „Brandtzægs minnefond". „Kineseren"s abonnentantall gikk en del ned. Aarboken kom ut i 2 500 eksemplarer. Brandtzægs bok „Helliggjørelse" tryktes i nytt oplag paa 4 000 og Fjellhauglagets julehilsen „Ved Juletid" utkom i 15 000 ekspl.

Et stort antall av Forbundets misjonsvenner gikk bort i aarets løp. Vi nevner: fhv. emissær L. Haaland (Sørreisa) 95 aar, kjøpmann Gunnar Humlegaard (Skotfoss), kjøpmann Karl Jensen (Ekersund), fhv. bygningsfører Ole Kolstad (Bergen), kirketjener Petter Walaas (Hidra), skredder O. Mittet (Kristianssund), arbeider Josef Johannesen (Vestre Porsgrunn), emissær Anders Leren (Rensvik, Nordmøre), kjøpmann M. Hagen (Brumunndalen), Herman Sire (Torpe), Tomas Vik (Innfjorden), Kristian Ekeren (Biristrand) og Hans Dale, far til fru misjonær Ørstavik (Sunnmøre). Av kvinner nevner vi: fruene Dina Anda, mor til misjonær Anda (Klepp), Laura Grønningsæther (Kristianssund), Randi Sæther (Kristianssund) og Mathilde Oftedahl (Stavanger).

1932. Ogsaa i dette aar fortsatte vekkelser i Sør- og Vestlandets kretser samt delvis paa Østlandet. Fra Tromsø krets lød det ogsaa gledeligvis, at det var litt vekkelse her og der. Og der var en del stigning i Forbundets inntekter, og aarboken sier: „Interessen er visselig øket ved meddelelsen om vekkelsen paa den gamle mark og undersøkelsen av de nye marker." Der er nemlig aandelig bevegelse over nesten hele feltet i Honan og Hupeh — og vekkelsen gaar dypt. I Manchuria er der optatt fast arbeide i Tsitsihar, og der var bra utsikter for fremtiden. Misjonær Otto Torvik har foreløbig slaatt sig ned i Kuldja (Kinesisk Turkestan) og begynt skole der. Generalforsamlingen i 1933 vil komme til aa avgjøre, om man skal opta fast arbeide ogsaa i Turkestan.

Som sagt, der meldes om vekkelser mange steder i vaart land, om „større mottagelighet for ordet" og god søkning til møtene. Aarsmøtene var overmaate godt besøkt, mere enn paa mange aar, og der hvilte en „aandsmakt" over dem. Ogsaa sommerskolene hadde god tilslutning. De holdtes paa Rødde, Fjellhaug, i Kvaas og Manger. Mange fellesmøter,

prostimøter, misjons- og offeruker blev avholdt. Paa Fjellhaug hadde man ledermøte 19.-20. januar, hvor hovedspørsmaalet var, om man skulde opta misjonsarbeide i Nord-Kina. Man enedes om dette. Oslo krets foranstaltet et kursus for barneforeningsledere paa Fjellhaug, men der var liten tilslutning; derimot hadde et barnestevne der samlet 3-400 barn. Man regnet, at Forbundet hadde noget over 2 700 foreninger i vaart land. I flere kretser var der stigning, saaledes 16 nye foreninger i Stavanger og 7 i Skiens krets, mens det i andre var stillstand. Der var stigning av inntektene i 7 kretser, men nedgang i de andre 7. Den samlede inntekt i 1932 utgjorde kr. 676 129,82, omtrent kr. 34 760 mer enn i 1931. Utgiftene oversteg inntektene med kr. 5 680.

Avslutningsfest for ungdoms- og bibelskolen paa Fjellhaug blev holdt Palmesøndag, likeledes paa Nærbø ungdomsskole samme dag (52 elever). Som forrige aar gikk elevene paa misjonsskolen paa Kristelig Gymnasium, men bodde paa Fjellhaug. Ved de nye kurser paa bibel- og alle ungdomsskoler hadde man fullt hus. Det ekstraordinære kretsmøte i Trondheim vedtok mot en stemme aa selge Rødde gaard og skille ungdomsskolen ut av kretsen.

Der blev av Forbundet reist en minnesten paa generalsekretær Johannes Brandtzægs grav. Bedehus blev bygget i Svinndal (Oslo krets) og innviet 11. desember og i Omsland (Skiens krets) 19. juni. Aarboken blev utgitt i 2 000 ekspl. „Misjonæralbumet", der utsendtes første gang i 1924, kom i 1932 i ny utgave, og juleheftet „Ved juletid" ogsaa dette aar i 15 000 ekspl.

Sekretær David Aas i Oplandenes krets blev sekretær i Drammens krets, og i Oplandenes krets ansattes emissær H. Evensen. I Agder krets valgtes stortingsmann N. Belland til sekretær og formann. Mens han var paa Stortinget, var der stedfortredere. Ved handelsavdelingen paa Fjellhaug ansattes en ny lærer, Birger Breivik, fra Fyresdal. Annenlærer ved Nærbø ungdomsskole Albert Haga hadde permisjon. I hans sted fungerte den tidligere bestyrer G. Wigestrand. 2 nye arbeidere ansattes: cand. theol. P. Myklebust og Ingv. Berge. Kretsene hadde 126 faste arbeidere. Dertil fellesstyrets 37 (26 emissærer, 8 hjemmeværende misjonærer, sekretær, forretningsfører og redaktør). Dessuten 24 lærere ved Forbundets skoler. Tilsammen 187 — 7 flere enn i 1931. Der var ogsaa en del tilfeldige arbeidere, der virket uten lønn — ja selv betalte reiseutgiftene. Av saadant gratisarbeide var det mer enn i tidligere aar.

Ogsaa i 1932 vandret mange av Forbundets venner bort. Vi nevner: disponent M. O. Grøndahl (Oslo), fhv. emissær Aslak Kasti (Vinje), Anton Lothe (Gloppen), overlærer Rasmus Øvrelid (Volda), gaardbruker Ivar Horrigmo (Gauldalen), Knut Rangøy (Kornstad), prestene B. Lindeland og O. K. Grimnes, Lars K. Larsen (Vaaler, Solør), Anton Skræddernes (Namdal), lærer K. Lyngstad (Tustna) og Ingebrigt Gorset (Opdal). Av kvinner nevner vi: fruene Kaspara Abrahamsen (Tverlandet, Salten), Josefine Larsen og Remine Nilsen (Hidra), Anna Blomholdt (Konnerud), Emilie Leine (Molde), Kjerstine Grønningsæther (Kristianssund), Kristine Vingan (Agdenes) og Marit Stuen (Opdal) samt frk. Emilie Knutsen (Hamar).

b) *Honan og Hupeh i Kina 1931.* Aaret begynte godt, idet der var ro utover feltet i ca. 4 maaneder. Saa kom der uro og vanskeligheter, især i Hupeh. Kommunistene besatte 16. mai Shihwakai, 22. mai falt Künchow, senere kom der røverbander, 26. mai blev Yüniang angrepet, dog uten resultat, og 19. juni blev Fanghien besatt. Der var ogsaa en del uro i Honan. Nanyang var beleiret en ukes tid i mai, ellers var der ro og bra arbeidskaar i Honan. Shihwakai stasjon blev ribbet og ramponert, og kommunister, røvere og soldater holdt sig der hele aaret. Künchow og Fanghsien stasjoner hadde omtrent bare tak og vegger igjen. Blindehjemmet i Künchow blev dog spart. De norske der, 13 voksne og 11 barn, var omringet, men frelstes. Frk. Solemdal var en kort tid i de rødes hender i Shihwakai, men blev straks fri. Paa veien til Nanyang blev frk. Drangsholdt og misjonær Knudsen røvet for deres ur og en del klær. I Künchow blev 3 kristne drept, og en av evangelistene (Dzen) bortført av de røde, og i Fanghsien dreptes 2 kristne. Misjonærene mistet en hel del av sine eiendeler. 6 dage laa en røverflokk utenfor Nanyang, men ingen skade blev forvoldt. For de innfødte arbeidere og misjonærer var det vanskelig aa foreta reiser i distriktet. 7. november blev misjonærenes sommerboliger paa Haishan brent av soldaterhorder.

I Hupeh maatte omtrent alle misjonærer en tid forlate sine stasjoner, mens de i Honan uhindret kunde fortsette. Der var godt fremmøte til møtene, og især var høsthalvaaret en god arbeidstid for misjonærene og de innfødte arbeidere. Paa enkelte stasjoner i Hupeh var det ogsaa nogenlunde arbeidsro, saaledes i Sichwan hele aaret, skjønt den er nabostasjon til Künchow og røverne var tett ved. Der blev arbeidet, og byer besøkt, og 20 døpt der. Likeledes ro i Neihsiang, og evangelistene fikk inngang paa nye steder.

Ved siden av kommunistenes og soldatenes herjinger hadde man voldsom flom, saa avlingen blev ødelagt paa flere steder, og dyrtid fulgte. I Shihwakai tok malariafeberen mange menneskers liv. Enkelte steder, som i Hsye-dzi, var der neppe mer enn 30% igjen. I Chenping distrikt ødela flommen mange huser, saa folk blev hjemløse og maatte ligge ute. Der var dog ingen røvere der, grunnet det sterke borgervern — menn i 18-22 aars alderen — der hadde 4 maaneders eksersis.

Gledeligvis blev der tross all denne uro allikevel døpt 136. Og allergledeligst, at der begynte en vekkelse, en „aandens luftning" paa flere stasjoner ved frk. Marie Monsens besøk. I Nanyang distrikt har en del kristenflokker skaffet sig møtehus. Flere kurser paa en maaneds tid eller lengere blev avholdt i Lushan. I Shichiao hadde frk. Ella Hovda et maanedskursus med 40 kvinner. Der var bibelklasse paa Nanyang. 50 unge og gamle var i mars samlet til kursus paa Poningai stasjon, og i Chenping blev holdt et eldste- og diakonkursus. Bibelskolen for kvinner i Tengchow (frk. Ruspergaard) hadde 17 elever. Flere kurser maatte dog under urolighetene avbrytes — saaledes forstanderskolen i Künchow (Tiltnes), evangelistskolen i Laohokow og bibelkvinnekurset i Shihwakai og et par andre.

Paa hospitalet i Laohokow var innlagt 898 patienter og 292 opera-

sjoner blev foretatt. Ialt behandledes 26 621 paa poliklinikken. Da doktor Olsen reiste hjem, blev arbeidet besørget av diakon Gard og den innfødte læge Han, idet den nye læge, doktor Lende, leste sproget.

Ut til misjonsmarken reiste de nye: frøknene Helga Friestad (sykepleierske), Rakel Tokerud, Ellen Lima og Louise Drangsholdt, disse 3 siste er forlovet med misjonærer, og av eldre arbeidere misjonærene Mjelve, Anda og frue, Knudsen og frk. Wallin. Hjem reiste doktor Olsen med familie, misjonærene L. Tveit, Ole Hansen og frue, M. Andestad og frk. Berit Solemdal.

Misjonær Tiltnes var tilsynsmann, mens Espegren var hjemme.

1932. Arbeidet har i motsetning til foregaaende aar været litet hindret av uroligheter. Der har ingen hindringer været fra de styrendes side, og misjonærene og deres medarbeidere har overalt været vel mottatt av folket. Søkningen, især av kvinnene, til møtene i telt og forsamlingshuser og til kurser har været større enn tidligere aar. Menighetene har underholdt sine forstandere, og disse har været tro i tjenesten. Man drev megen teltvirksomhet paa feltet. De kristne i Laohokow har drevet sin egen skole med middelskole. Paa næsten alle stasjoner var der kraftig vekkelse. Og det gledelige var, at den syntes aa være meget dyp.

Økonomisk sett var aaret meget trangt for folk, ja mange døde av sult. Man hadde grøtstasjoner i Laohokow og Tengchow, hvor mange hundrede fikk mat. Helt rolig var der naturligvis ikke paa misjonsmarken. I Yüniang distrikt var utstasjoner og prekeplasser hindret adskillig av røvere. Ogsaa i Fanghsien var der en del vanskeligheter, og i Laohokow og Shihwakai skapte røvere og kommunister uro og utrygge forhold baade i vaar- og høstterminen. Misjonærene maatte en natt ligge i baater paa elven. Likeledes var der røvere i Sichwan-Neihsiang og i Chenping (februar). Men som nevnt ovenfor, var det litet mot i 1931. Man fikk reparere en del av sommerboligene paa Haishan, og ⅓ av misjonspersonalet tilbragte ferien der — resten paa Kuling eller stasjonene.

Forstanderskolen i Laohokow var igang hele aaret med 12 elever og 3 lærere og bestyrtes av Tiltnes. Bibelskolen for kvinner i Tengchow (frk. Ruspergaard) med 10 elever, og bibelskolen for menn (Fredricksen), begge 2-aarige, var i virksomhet. Likeledes var der igang ungdomskurser for kvinner og et 2 maaneders kursus for arbeidere samt en hel del kurser paa 2 til 4 uker for hedninger og kristne, menn og kvinner. Flere steder begynte man med overhøring av kristne og lærlinger. De kristne lærte innholdet av et kapitel i et av evangeliene om uken.

Hospitalet i Laohokow hadde et godt aar. Det lededes av doktor Lende. Dessuten var frøknene Ida Stensland og Marie Wallin samt diakon Gard ansatt der. Til hjelp hadde man den innfødte læge Han og 11 menn og 6 kvinner som sykepassere. Der var innlagt 945 patienter og foretatt 313 operasjoner. Dessuten blev 21 137 behandlet paa poliklinikken. Blindehjemmet i Künchow hadde 10 elever.

Hjem fra arbeidsmarken reiste frøknene Espeland og Monsen. Til Manchuria blev sendt misjonærene Anda, Kjos og Vik, senere ogsaa frøknene Friestad og Tokerud. Ut kom Carlssons, Samsets, frøknene Lima og

Hanna Hovde. Frk. Brita Botnen gikk ut av tjenesten for aa inngaa ekteskap med en svensk misjonær i Fosterlandsstiftelsen (Iven Ehne).

Tilsynsmann var misjonær O. Espegren.

Organ „Kineseren" (kr. 5,00 pr. aar). Aarboken (kr. 0,50).

VI. DEN NORDISKE SANTALMISJON.

a) *Hjemlandet 1931.* Santalmisjonen kunde vel sies aa ha hatt et nogenlunde godt aar herhjemme, om enn de økonomiske vanskeligheter gjorde sig gjeldende. Den samlede inntekt var kr. 443 415,79. Det er kr. 42 903,84 mer enn i 1930, men grunnen var store testamentariske gaver paa kr. 64 665,57. Trekker man disse fra, blir der dessverre adskillig nedgang i de ordinære inntekter.

Aarsmøtene hadde god tilslutning og likeledes fellesmøter og stevner. 3 sommerskoler blev avholdt: paa Frekhaug ungdomsskole 24.-28. juni, paa Fredly ungdomsskole 1.-5. juli, og paa Danvik ungdomsskole 5.-9. august. 7.-8. juni feiret Stavanger krets sitt 25-aars-jubileum og 6. september Agders krets sitt 25-aars-jubileum.

Lederen av Santalmisjonens barnearbeide, frk. Sigrid Løken, Moss, sluttet 1. juli efter 12 aars arbeide. Som hennes efterfølger blev ansatt frk. Anna Pedersen, der hadde været misjonær i 11 aar i Santalistan. Pastor Sverre Brekke blev ansatt som reisesekretær. Ved generalforsamlingen i A/S „Santalgaarden" valgtes H. Nygaard til formann, og det besluttedes aa utdele 5% til aksjonærene. Misjonen utgav en sangbok for barn og ungdom med 130 sanger.

Av misjonens bortvandrede venner nevner vi: Jens Vognild (Trøndelag), fru Thea Thronsen (Oslo), Arnt Nordseth (Trondheim), lærerinnene frøknene Mette Mæhre (Skatval) og Petrine Essendrop (Oslo).

1932. Aarets viktigste begivenhet var landsmøtet, der blev holdt paa Gjøvik 25.-28. juni. Der møtte ca. 250 deputerte. Blandt deltagerne var den danske biskop Fonnesbech-Wulff. Skolebestyrer Høeg var dirigent. Sekretær Høiaas innledet om „Vaart hjemmearbeide", og misjonær frk. Anna Jensen og reisesekretær B. Haaland om „Sorger og gleder i vaart misjonsarbeide". Professor K. Vold holdt foredrag over Rom. 1, 16. Til formann gjenvalgtes skolebestyrer Høeg. Advokat Halbo, der i 25 aar har været medlem av landsstyret, frabad sig gjenvalg. Til medlemmer av styret valgtes overlærer Rønsberg (Ø. Aker), frk. Sigrid Løken (Moss) og klokker Eikenes (Drammen).

4 kretser feiret 25-aars-jubileum, nemlig Oslos (13.-14. februar), Bergens (pinsen), Drammens (29.-30. mai) og Østfolds (4.-5. juni). Dessuten feiret Santalmisjonen sitt 65-aars-jubileum 26. september, og ved utgangen av aaret var organet „Santalen" 50 aar. Der holdtes 3 sommerskoler: paa Viken ungdomsskole 29. juni-3. juli (150 deltagere), Halsøy fylkesskole 13.-17. juli og Birkelands ungdomsskole 10.-14. august (100 deltagere). Til aarsmøtene og stevnene var der god tilslutning. Der var vekkelse paa flere steder. Aarets samlede inntekt var kr. 419 534,88 — det er dess-

verre kr. 23 870,91 mindre enn foregaaende aar. Som følge herav er det vanskelig for misjonen. Og det, som gjør situasjonen mindre lys, er, at man for tiden omtrent intet bidrag faar fra Amerika paa grunn av de vanskelige økonomiske forhold der.

Som ny reisesekretær i Santalmisjonens tjeneste ansattes cand. theol. B. Gaupaas. Misjonær J. Clausen ansattes som kretssekretær i Skiens krets fra 10. mai. Bestyrer Bernt Skaara blev arbeider i Agder krets. Grunnet sykdom maatte frk. Anna Pedersen allerede frasi sig sin stilling som leder i barnearbeidet. Hennes plass blev inntatt av misjonær frk. Anna Milde. Stasjonsmester Asskildt, Nystrand, sluttet grunnet bortflytning, som kretskasserer i Skiens krets — arbeidet blev inntil videre overtatt av misjonær Clausen — og slaktermester N. Johansen sluttet efter mange aar som kretskasserer i Trøndelags krets grunnet alder. Misjonær Winding kunde ikke vende tilbake til misjonsmarken av familiehensyn.

Blandt bortvandrede misjonsvenner i 1932 nevner vi: gaardbruker P. C. Løken (Elverum), gift med Boddings søster, stueformann Edv. Jensen (Borge), lærerinne frk. Kathrine Vennevig (Skjeberg), og fruene Mathilde Jørstad (Faaberg), Rangdi Skarsgaard (Flaa) og Petra Johansen (Sommerøy, Vesteraalen).

b) *Santalistan 1931.* Arbeidet har gaatt bra, men det har jo været hemmet en del ved, at man ikke har faatt tilstrekkelig midler fra hjemlandene. Dessuten sviktet tehavens inntekter i Assam med kr. 68 500. Der blev døpt 1 283, og der var paa de fleste steder nogen i daapsundervisning. Der var især stor fortsatt fremgang blandt borofolket, hvor 260 blev døpt og 460 var i daapsundervisning. Man savnet dog dyktige og varmhjertede eldste og lærere blandt dem. Kirken paa stasjonen Gaorang var forliten, saa den maa utvides. Gledeligvis bygger boroene selv sine kirker og vedlikeholder dem. Katolikkene bragte en del forstyrrelser her og der. En profet — en hedensk santal — opstod i Chondorpuraegnen. Han samlet store skarer og talte til folket om „aa forsage alt nymodens vesen og vende tilbake til fedrenes skikker". Han blev dog snart stanset, idet han blev arrestert. Ghandis innflytelse naadde ogsaa op til Santalistan, og folket blev lovet „swaraj" (selvstyre), og „naar det kommer, skal der ikke tillates misjonsarbeide mere, ikke arbeides for at en ikke kristen skal kunne bli en kristen; derimot skal skole- og lægearbeide og annet kulturelt arbeide tillates; de misjonærer, der ikke driver det, skal sendes ut av landet."

Der var med misjonærhustruene 51 europeiske misjonærer, 438 innfødte arbeidere. Man hadde ca. 17 000 menighetslemmer paa de 18 hoved- og 70 bistasjoner. Der var 44 søndagsskoler og 113 dagsskoler. Skolearbeidet gikk godt. Pikeskolen i Maharo (frk. Diesen) hadde over 200 elever, og gutteskolen paa Kaerabani (Helland) over 300, hvorav ca. 250 bodde paa skolehjemmene. Paa lærerskolen var der 2 klasser med ca. 20 elever. Den teologiske læreanstalt (Thu) hadde 12 elever. Et nytt skolehus blev bygget i Haraputa; det innviedes 2. april og har 6 klasseværelser m. m. Der var ca. 100 piker paa denne skole. 2 innfødte blev ordinert i Koroya av tilsynsmann Rosenlund — den ene, Kalu, bestemt til Mohulpahari, og den annen, Dhuni, til Haripur. Lederen av misjonens trykkeri i Benagaria, Sris

Babu, en meget god mann, døde. I Koroya holdtes et eldstemøte, hvor 72 var tilstede, og blandt boroene holdtes et stevne med 350 deltagere.

Der var en del sykdom blandt misjonspersonalet. Doktor Østergaard syntes aa være kommen over sykdommen. Fru Kristiansen var meget syk. Frk. Marie Rasmussen, der nylig var kommet ut, blev alvorlig syk og maatte sendes hjem, ledsaget av frk. Holten, men døde underveis i Strasbourg. En stor influensaepidemi gikk over flere strøk. I Kaerabani blev 170 av skoleguttene angrepet. Ogsaa i Dumka, Koroya og Saldoha herjet den, og den innfødte arbeidsstab var syke. Frk. Anna Jensen fikk kongens fortjenstmedalje i sølv, og misjonsprest Bodding blev tildelt 2 000 kr. av Nansenfondets midler som paaskjønnelse for sitt videnskapelige arbeide. Misjonsprest Kristiansen var, foruten sitt meget annet arbeide blandt borofolket, optatt med aa skaffe det litteratur. Saaledes oversattes evangeliene efter den gamle tekstrekke. Dessuten blev sangboken og leseboken trykt i nytt oplag paa 3 000.

I spedalskebyen Saldoha (misjonær Bagger) var der nu efter 10 aars bestaaen 55 større og mindre huser, og der var godt og vel 300 spedalske. Eli Bøeg kom tilbake og overtok igjen ledelsen der. Han inngikk ekteskap med frk. Karen Wolff. Hospitalet paa Benagaria (doktor Østergaard) hadde 10 medhjelpere og 3 sykepleiersker. Dessuten var doktor Bernarjee og frk. Møller (efter frk. Holten) der. Der var i aarets løp innlagt 610 paa hospitalet og foretokes 741 operasjoner. Intravenøse injeksjoner 476. Poliklinikken hadde 35-100 besøk hver dag, ialt 16 051 patienter. Man trengte haardt et epidemihus. I Narainpur landsby hadde man en gang i uken friluftsklinikk, hvor der hver gang var 50-60 patienter. Hospitalet i Mohulpahari (doktor fru Bodding) hadde ogsaa stor søkning, men statistikk mangler.

Hjem fra misjonsmarken reiste frøknene Anna Jensen, Anna Pedersen og misjonsprest Kr. Ofstad med familie. Tilbake kom misjonsprestene Gausdal og Glad (ny) med familie, misjonær Eli Bøeg og sykepleierske frk. Laura Lohne.

1932. Det samme, som er sagt om 1931, kan ogsaa sies om dette aar. Midlene var ikke tilstrekkelige. Flere av prestene, lærerne og eldste har man maatte love sin lønn for desember engang i januar (1933). Valutaen bringer tap paa de utsendte penger — og den fattige befolkning i Santalistan rammes haardt av krisen. Tehaven bragte tap, „rammet av den verdensomspennende krise". Men man fikk fullføre ombygningen av tefabrikken, saa man fikk bedre bygninger og mere moderne maskiner. Det er derfor haap om, at den senere vil gi vederlag. Fra Danmark fikk man heller ikke helt det forventede budgett. Og fra Amerika kom jo litet.

Der var en del færre, der naadde frem til daap, enn i 1931. Der døptes ialt 794. Der var 19 hovedstasjoner med 15 786 menighetslemmer. I virksomhet var 44 misjonærer, 395 innfødte arbeidere. Ennvidere var der 48 søndagsskoler med 1 117 elever. En innfødt, Olishoron, blev ordinert til prest blandt boroene. I tehaven blev i mai 17 unge konfirmert. 17. juni blev en liten kirke innviet i Dumbria. 22.-25. februar var der vennestevne for de kristne i Assam. Paa Ebenezer stasjon feiret man misjonens 65-aars-jubileum 1. søndag i oktober.

Misjonær Girtz var alvorlig syk av maveblødning. I Dinajpur-Malda-Rajshahi distrikter gikk der en koppeepidemi, der bortrev mange. Den hjemsøkte ogsaa den store kostskole paa Jalpas stasjon. De to hospitaler gikk som tidligere med god søkning. I spedalskekoloniene Saldoha var der over 300 spedalske. 39 blev døpt der. Der var ogsaa et hjem for de spedalskes friske barn. 300 andre har faatt klinikkbehandling. Paa utstasjonen Baromasia mot vest fra spedalskekolonien behandles der nu over 300 patienter. En ny klinikk blev aapnet i Pokhuria mot øst for kolonien. Gledeligvis er flere spedalske utskrevet som helbredet.

Skolene gikk som vanlig godt. Pikeskolen paa Maharo (frk. Diesen) hadde 230 elever og gutteskolen paa Kaerabani (Helland) over 300. Fra den siste var 34 gutter oppe til middelsskoleeksamen og 6 til lærereksamen i Dumka. Industriskolen paa Ebenezer (Trømborg) hadde snekker- og veveravdeling. I den første var 33 elever og 3 lærere, i den annen 20 elever og 3 lærere. Regjeringen ydet ca. 4 000 kr. til skolen. Ellers var der 114 landsbyskoler og 5 dagskoler.

Hjem fra misjonsmarken reiste misjonsprest E. Gimnes og frue og ut kom efter hviletid misjonsprest H. P. Kamp og frk. Erika Løwe og som ny lærerinne frk. Sofie Nesset.

Tilsynsmann var misjonsprest Rosenlund.

Organ: „Santalen" (kr. 3,00 pr. aar).

VII. LÆRERINNENES MISJONSFORENING (L. M. F.).

1. november 1931 - 31. oktober 1932. Regnskap og aarsberetning gaar som vanlig fra oktober til oktober. L. M. F. kunde feire sitt 30-aars-jubileum 1931. Forbundet hadde 1 451 medlemmer, derav 115 æresmedlemmer, 43 blev innmeldt og 31 meldte sig ut. Ut til misjonsmarken reiste 3, og 14 vandret bort. Der var 34 grupper herhjemme og 334 spredte medlemmer. Dessuten var der grupper i Kina, Santalistan og paa Madagaskar. Der var 37 „Solstraaleforeninger" (barn), der arbeider for barn paa misjonsmarken, blandt Israel, omstreiferne og Finnmarken. De har sitt lille blad „Solstraalenes blad" og innsamlet kr. 1 383,21. L. M. F. er i „Norsk Misjonsraad" representert ved frk. Elvine Olsen og i „Norske Kvinners Nasjonalraad" ved frk. Dora Wergeland (Bergen) og fru Kissie Eggen (Drammen). Ved det sistes landsmøte i Bergen var frk. Wergeland og frk. Kaia Clausen L. M. F.'s representanter. 1.-5. august 1932 holdtes L. M. F.'s 3dje nordiske møte i Trondheim. Der var 550 deltagere, hvorav 46 misjonærer. Og lørdag 5. november 1931 feiret Oslo L. M. F. sin 30-aars-fest.

L. M. F. underholder i Zululand: frk. Emilie Larsen, Eshowe (N. M. S.), f. t. hjemme, samt yder bidrag til frk. Caroline Astrups arbeide paa Entumeni (Schreudermisjonen). I Kina: frøknene Villa Vinsnes og Barbra Stabell (begge N. M. S.), Changsha, og frk. Aagot Bjørnstad (Kina-misjonsforbundet). Paa Madagaskar: frk. Kari Lavik (N. M. S.) inntil juni, da hun blev gift med den engelske misjonær Mason, samt lønner de innfødte lærerinner Elisabetha (Betafo) og Ranoro (Antsirabe). Dess-

uten vil man nu ogsaa underholde en arbeider, frk. Margrethe Arebekken (N. M. S.), paa Vestmadagaskar. Santalistan: frk. Nancy Diesen og en innfødt lærerinne, Elisabeth.

Man hadde et hjelpefond paa kr. 21 867,88. Aarets inntekt var kr. 29 991,03. Der blev ydet til det Norske Misjonsselskap kr. 12 465, til Santalmisjonen kr. 4 820, det Norsk Lutherske Kinamisjonsforbund kr. 2 000 og til Schreudermisjonen kr. 1 960. Dessuten innsamledes som julegave kr. 669 til Israelsmisjonen, og kr. 1 000 blev ydet til Misjonsskolen for Kvinner. Formann var frk. Henny Dons og kasserer frk. Aagot Rognaas.

1. november 1932 - 31. oktober 1933. Forbundet hadde 1 449 medlemmer, hvorav 116 æresmedlemmer. 44 meldte sig inn, 20 er utmeldt, 9 blev strøket, 2 reiste ut til misjonsmarken, og 15 blev kalt inn til hvilen. Der var 32 grupper og 347 spredte medlemmer. Dessuten som før grupper i Kina, paa Madagaskar og i Santalistan. Man hadde 39 „Solstraaleforeninger" (barn) med sitt organ „Solstraalenes blad". Disse foreningers antall og inntekt er dog gaatt ned i de senere aar. Man hadde de samme representanter som foregaaende aar i „Norsk Misjonsraad" og „Norske Kvinners Nasjonalraad". L. M. F.'s 9de landsmøte blev holdt paa Framnes i Hardanger 6.-12. juli 1933. Der møtte 133 deltagere. Frk. Henny Dons blev gjenvalgt til formann. Som ny opgave i L. M. F. blev enstemmig besluttet aa lønne en ny lærerinne i Kinaforbundet, saa snart der blir en antatt aa sendes ut. Man underholder de samme kvinnelige misjonærer, som er nevnt i ovenstaaende aarsberetning — kun med den forandring, at istedetfor frk. Kari Lavik, der inngikk ekteskap, er antatt frk. Marie Pinderud. Rentene av hjelpefondet, der nu er kr. 25 699, blev brukt som gave til Misjonsskolen for Kvinner og resten lagt til kapitalen. Siste lørdag i maaneden er som tidligere L. M. S.'s bønnedag. Aarets inntekt var kr. 25 248. Til N. M. S. blev ydet kr. 13 358, til Santalmisjonen kr. 4 797,50, til Kinaforbundet kr. 2 400, til Schreudermisjonen kr. 1 990 og til Israelsmisjonen kr. 917,80.

Formann frk. Henny Dons, kasserer frk. Aagot Rognaas.

Organ: „Misjonshilsen" (kr. 2,00 pr. aar).

VIII. KVINNELIGE MISJONS-ARBEIDERE. (K. M. A.)

1931. Frk. Bodil Biørn reiste fra Aleppo hjem til Norge en tur 15. februar og kom tilbake igjen 15. oktober. Herhjemme reiste hun meget og talte om armenienes nød. Sekretær frk. Margit Steen reiste ogsaa en del. Av helbredshensyn gikk frøknene Ragnhild Timme og Laura Zimmer ut av styret. 16. september blev der holdt avskjedsfest for frk. Biørn i Trefoldighets menighetshus. Til misjonen innkom kr. 12 919,00 — derav var kr. 1 557 til Santalmisjonen, til underhold av 2 bibelkvinner og til Saldoha spedalskeby.

Mens frk. Biørn var hjemme, overtok den engelske misjonær miss Patterson regnskapet og førte en del tilsyn med hjemmet i Aleppo. Frk. Biørn

fortsatte sitt opofrende arbeide i de armeniske fangeleire, hjalp saa langt hun kunde med hus, mat og medisiner. Paa barnehjemmet hadde hun 12 underernærte barn. Dessuten hadde hun aftenskole ved hjelp av bibelkvinne og lærerinne. Hver torsdag aften hadde hun bønnemøte og bibeltime med sine medhjelpere. I Zeitunchanen hadde en kristen kvinne, Aghavni, søndagsskole for 40-45 barn.

1932. Arbeidet fortsatte som tidligere. Frk. Marie Anker var formann og frk. Margit Steen sekretær. Hun reiste ogsaa adskillig. K. M. A. feiret 9. mars sitt 30-aars-jubileum med en fest i Oslo. Dets organ hadde 25-aars-jubileum. En av misjonens varme venner, frk. B. Ihlen-Hansen, vandret bort. Inntekten var kr. 9 403,53.

I Aleppo og fangeleirene der var der grunnet langvarig tørke stor nød, megen sykdom og dyre levnetsmidler, saa mange sultet. Frk. Biørn ydet med sine ringe midler den hjelp, hun kunde, ikke minst til gamle. Foruten søndagsskolen i Zeitunchanen, fikk bibelkvinnen igang en i Akkabacampen med 45 barn, som hun ledet. Der var en del vekkelse, — „26 kvinner gav sig i aarets løp over til Herren", og flere av dem blev virksomme blandt syke og fattige. Frk. Biørn var i juni og juli adskillig daarlig av bronkitt og dysenteri, saa hun maatte tilbringe en hviletid i Biskinta, Libanon.

Organ: K. M. A.'s kvartalshilsen (kr. 1,50 pr. aar).

IX. DEN NORSKE ALLIANSEMISJON.

a) *Hjemlandet 1931.* Denne misjon, der støttes av trofaste venner fra forskjellige positive kristelige grupper, vinner mer og mer interesse herhjemme. I begynnelsen av aaret reiste de 3 misjonskandidater, Bernh. Norland, Olav Skagen og Martin Visnes over til England, hvor de i et semester skulde opholde sig ved „Glasgow Bible Training Institute". Ferdig der, reiste de to førstnevnte samt Erling Melaaen fra Hamburg 29. august ut til Kina. I Oslo hadde man bibeluker 8.-15. mars og 8.-15. november. Misjonens sekretær H. Hjelm-Larsen og misjonær frk. Guri Odden har reist adskillig for aa styrke og øke misjonsinteressen. I Calmeyergatens misjonshus holdt ingeniør Alb. Hiorth 6. desember et foredrag, „Verdenssituasjonen idag i lys av Bibelens profetier", til inntekt for misjonen. Som nye medlemmer av styret innvalgtes skolebestyrer I. Iversen og ingeniør Alb. Hiorth. Aarsinntekten var kr. 57 025,23.

1932. Der blev i aarets løp stiftet flere nye foreninger. De hjemmeværende misjonærer Rachel Ystrøm og Guri Odden virket meget, og sekretær Hjelm-Larsen besøkte flere steder paa Sørlandet. Likeledes holdt ingeniør Alb. Hiorth en serie foredrag i Aalesund og paa Sunnmøre til inntekt for misjonen. Hjelm-Larsen besøkte misjonsmarken i Kina april-august. Disponent Aug. Petersen traadte efter ønske ut av styret. En av misjonens venner, frk. Lina Kirkebø, Minde pr. Bergen, døde. Hun testamenterte sine efterladte midler til misjonen. For disse vil man kjøpe stasjonshus i Hwai An. Aarets inntekt var kr. 57 173,46.

b) *Provinsen Chahar i Kina 1931.* Der har været gode arbeidskaar paa feltet i denne provins, der ligger i Nord-Kina. Paa de 7 hovedstasjoner med 20 bistasjoner har der været stor søkning til møtene — ja fra Hwai An heter det: „veldig søkning". En ny utstasjon, Tsai Chia Tsuang, blev aapnet under Lungmen stasjon. Og mange blev døpt paa flere av stasjonene, saaledes paa Hwai An, Shang Pu, Lungmen og Chao Chuan. Nogen samlet statistikk er dog ikke gitt. Paa poliklinikken blev flere tusen patienter behandlet, især paa Chi Cheng, hvor diakon Alfsen virker. Misjonær Bredvei hadde et bibelkursus paa Lungmen for de innfødte arbeidere. Ellers virket misjonærene ved preken og undervisning, besøk i landsbyene og ved spredning av traktater og bibeldeler. Vi nevner, at misjonen i Chahar (der tidligere het Tsjili), grunnet av dr. Ludvig Eriksen, feiret sitt 30-aars-jubileum. I den anledning utgav Hjelm-Larsen herhjemme et utmerket festskrift: „30 aar i Chahar."

1932. Det var paa grunn av røvere adskillig uro i enkelte distrikter — saaledes i Lungmen og Chi Cheng. Og flere av de innfødte kristne led under bandenes terror. Dog kan det ikke sies, at virksomheten var synderlig hindret. Der var god søkning til møtene, flere blev døpt, og paa enkelte steder holdt de innfødte kristne selv kapell og predikant. Og der hersket et godt menighetsliv. Bibelklasse blev holdt paa Pao An Chow. Omkring Hwai An er der blitt „livsfrisk virksomhet". Flere av de omliggende byer, hvorav der er ca. 200, besøkes. Der var stort besøk av syke til poliklinikkene. Fru Hannestad og hennes hjelpere har ogsaa hatt møter for soldater i garnisonen i Kalgan. En god medarbeider, bibelkolportør Leo i Lungmen, døde under arbeidet med aa yde kolerasyke hjelp. Den største begivenhet derute var sekretær Hjelm-Larsens besøk. Det var til styrkelse og opmuntring for misjonærene og de kristne. Han besøkte alle stasjoner, fikk møtes med alle misjonærer og kinesiske medarbeidere. Efterpaa var han sammen med alle misjonærene til en ukes konferens i Kalgan. Ut efter ferie kom frøknene Guri Odden og Rachel Ystrøm, hjem reiste frk. Hedvig Andresen. Der var 15 misjonærer og 40 innfødte arbeidere. I det nedsatte misjonsraad for den nye termin er Edin Alfsen formann.

Organ: „Misjonsvennen" (kr. 2,00 pr. aar).

X. DEN NORSKE KINAMISJON.

(Tilsluttet China Inland Mission.)

a) *Hjemlandet 1931.* Aaret skildres som et „rikt og godt aar". Og der virkedes trofast av foreninger og bønnegrupper ved bønn og offer i by og bygd. Der kom adskillige nye medlemmer med i rekkene. Sommerstevnene var en god hjelp i arbeidet, og der var flere stevner enn tidligere aar, og de hadde vunnet stor tilslutning. God støtte hadde man til disse og ellers ved møter rundt i landet av de hjemmeværende misjonærer Sverre Holth og frue og frk. Asta Kvamme. Likeledes virket misjonsraadets medlemmer og andre venner meget for misjonen. Ved aarsmøtet 19.-20. april i Oslo hadde man besøk av misjonær Aug. Berg fra Sverige. Nye grunnregler for misjonen blev vedtatt. For hjemmearbeidet blir der for frem-

tiden den forandring, at det blev besluttet oprettet et representantskap, som ved aarsmøtene foretar valg paa medlemmer til misjonens raad. Et medlem av raadet skal gaa ut hvert aar, hvert 5te gaar 2 ut, idet formannen blir staaende i 5 aar. Man hadde i 1931 samme raad som tidligere. En ny arbeider, Rolf Weiersholm, blev antatt som lærer for misjonærenes barn i Kina. Misjonshjemmet „Shansi" var i drift fra april til oktober med fru L. Støp som styrerinne. Hjemmeværende misjonærer bodde der en kort tid, men ellers var huset fullt besatt av misjonsvenner. De samlede inntekter var som foregaaende aar — kr. 59 291,13. Underskuddet blev kr. 529,18.

1932. Ogsaa dette aar kunde regnes for et godt arbeidsaar. Der arbeidedes trofast, men den økonomiske ydeevne er jo ikke som før. Ogsaa dette aar hadde sommerstevnene overmaate god tilslutning. De hjemmeværende misjonærer Rinvold og frk. Fredriksen har virket meget for misjonen paa møter og stevner. Likeledes raadets medlemmer og andre venner som talere. Raadets styre var det samme som tidligere med forstander Albert Lunde som formann og Johs. Gulbrandsen som sekretær. Dog innvalgtes O. Jorud senere istedetfor Carl Brustad, der frabad sig gjenvalg. Misjonshjemmet „Shansi" paa Hadeland blev solgt for 26 000 kr., og man kjøpte Lofthus paa Grefsen som nytt hjem for kr. 50 000. Med montering og innredning kom det paa kr. 86 049,20. Aarsinntekten i 1932 var kr. 49 325,39 — litt over 9 000 kr. mindre enn foregaaende aar — men man hadde en del midler fra tidligere i kassen, saa man greide det. I gaver til „Lofthus" innkom kr. 42 043,16.

b) *Provinsen Shansi i Kina 1931.* Aaret forløp forholdsvis godt. Skjønt røverbander herjet og plyndret paa feltet, kom dog ikke stasjonene eller arbeiderne til skade. En byldepest raste dog en tid i et av stasjonsdistriktene (Hsinghsien) og bragte død og sorg i mange hjem. Ellers ingen synderlig hindring for arbeidet, og det gjorde fremgang. Mange av de innfødte medarbeidere var „dyktige, brennende tjenere, som har folkets sjeler paa sitt hjerte". Menighetene gikk frem i selvstendighet baade økonomisk og aandelig. Helbredstilstanden blandt misjonærene var god, naar undtas at frk. Gunvor Limi hadde en lengere sykdomstid. 6 menn og 2 kvinner blev sendt til bibelskolen i Hungtun og to unge menn til middelskole samme sted, en mann til bibelskolen i Shanghai og en paa bibelskolen i Fenghsien. Der blev virket meget ved teltmisjon, idet man hadde flere telter paa omgang i distriktet. Mange landsbyer blev besøkt — saaledes 90 fra Lanhsien stasjon. I byen Fangshan blev der virket 40 dage med telt. Der blev holdt bibeluker i Tsinglo, Linhsien og Hokii. Mange traktater og bibeldeler blev spredt — saaledes 40 000 traktater utdelt og 600 bibeldeler solgt i Linhsien distrikt. I Paoteh fikk misjonæren tillatelse til aa preke for fangene i fengslet, ca. 100 stykker, ja ogsaa tale for barna paa regjeringens skole. Menigheten i Nenghua bygget selv et hus, der blev innviet like efter jul. Der var 8 stasjoner med 530 menighetslemmer. 25 blev døpt i aarets løp. Der var 26 kinesiske arbeidere, 1 pike- og 2 gutteskoler med ca. 60 elever, og 5 søndagsskoler med 120.

1932. Man var spart for uroligheter og større epidemier, men der var

megen flomskade, der ødela avlingen og bevirket fattigdom og nød. I arbeidet har der dog været fremgang og vekst. De innfødte arbeidere var besjelet av iver, men man trengte flere. Menighetenes bidrag øket. Der utfoldedes megen virksomhet ute i de tallrike landsbyer ved stadig besøk, og teltene var i stadig bruk. Traktater og bibeldeler spredtes i tusenvis. Bibeluker og stevner blev avholdt. „American Board Mission" overlot misjonen 2 utstasjoner, der blev hørende under Hokii stasjon. I Leofon under Tsinglo stasjon leide man et par værelser for distriktet i syd. I Hsinghsien blev adskillige reparasjoner og forandringer foretatt paa stasjonen. Paa sommerhvilehjemmet „Sommerly" var der 13 voksne og 8 barn. Dèr holdtes misjonærkonferensen, og et kapell blev opført. Tilsynsmann Engebretsen og frk. Kwarme var meget syke. Der blev i 1932 døpt 44 og menighetslemmenes tall var 558. 21 misjonærer og 36 innfødte var i arbeide. I 5 skoler var der 106 elever og i 7 søndagsskoler 290.

Tilsynsmann var Nils Engebretsen.

Organ: „Kinamisjonæren" (kr. 2,00 pr. aar).

XI. PINSEVENNENES MISJON.

1931. Det er „Norges frie evangeliske Hedningemisjon", jeg nu behandler under ovennevnte navn. I forrige „Norvegia Sacra" har jeg omtalt det nye syn med hensyn til utsendelse og underhold av misjonærene, som pastor Barratt var kommet til. Han fant, at den organisasjonsformel, man hadde for misjonsvirksomhet, ikke stemte med Skriftens praksis, og mente, man ogsaa i dette stykke maatte underkaste sig Bibelens klare ord. Der skulde ikke staa noget raad eller organisasjon bak misjonærene, men hver menighet skulde anta sig en eller flere misjonærer aa underholde samt stasjonens drift. Dette førte til en langvarig kamp mellem Pinsevennene. Barratts menighet, Filadelfiamenigheten i Oslo, delte dog snart hans syn. Og det samme var tilfelle med andre menigheter og de fleste misjonærer — ja alle kom efterhvert med. Det tidligere raad for N. F. E. H. fortsatte som før inn i 1931 med sin formann, forstander K. Bergsfjord (Bergen), og syntes ikke aa ville bøie sig for Barratts nye syn. Dog endte det med, at raadet nedla sitt hverv 9. mars 1931 og overdrog til „Filadelfia" i Oslo alle de tilbakeværende misjonærer som ikke var overtatt av andre menigheter, eiendommer, stasjoner, innfødte arbeidere, og menighetene i India, Kina, Kongo og Swaziland. Dessuten en gjeld paa 8 000 kr. paa Chopda stasjon i India. Det innsendte en kassebeholdning paa kr. 1 234,01. Og 23. mars overtok Oslomenigheten alt dette og forpliktet sig dermed til aa drive virksomheten paa disse misjonsfelter og støtte og underholde dem i den utstrekning de frivillige bidrag muliggjorde det. Disse bidrag innkom fra menighetens egne medlemmer og venner med støtte av andre menigheters og private personers ydelser. Misjonskasserer var O. Ekornes. Denne overtagelse skulde kun vare, til de enkelte menigheter utover landet kan overta sin misjonær. Fristen herfor blev satt til 23. mars 1932. De misjonærer, der da ikke er overtatt, maa hjemkalles.

Vi kan ikke her som ved de andre misjoner omtale „hjemlandet" og

„misjonsmarkene", da de griper saa inn i hverandre. Vi faar ta dem sammen. En tid hadde der mellem misjonærene i Kongo været en del uoverensstemmelse, „som hadde været en hindring for arbeidets gang". Det gjaldt ikke læren, men nærmest arbeidsmetoder og administrasjon. Men dette lyktes det aa bringe ut av verden, idet de ledende i Oslo hadde lengere konferanser om saken med de hjemmeværende misjonærer G. Tollefsen og frue og John Brynhildsen. Det endte med „den hjerteligste overenskomst mellem partene". Av praktiske grunner fant man, at det var best aa dele arbeidet derute saaledes, at distriktene Nia Kaziba og Kakwende kommer under hver sin administrasjon og utsendermenighet. Nia Kaziba, hvor misjonær Sven Karlsen og frue og frk. Agnes Torp virker (Tollefsens var hjemme) vil faa Filadelfia i Oslo som utsendermenighet, og Kakwende vil staa som selvstendig misjon med Skiens menighet som utsendermenighet. (Brynhildsens var hjemme.)

Hjemme fra misjonsmarkene var følgende misjonærer: Erling Andresen og frue (Argentina), John Brynhildsen og frue, G. Tollefsen og frue og frk. Birgit Aaen (Kongo), Arthur Cornelius og frue, fru Dagmar Engstrøm og Edv. Trældal og frue (India), frk. Borghild Eriksen (Swaziland), frøknene Karen Heyer og Karen Nordby (Kina).

Vi skal nu kortelig meddele om de forskjellige misjonærer, hvor de virker, hvilke menigheter eller venner, der har antatt dem som sine, og hvad der ellers kan være aa berette.

Argentina. Misjonær Erling Andresen og frue (f. t. hjemme) har sin virksomhet i Rio Tercero og faar sin understøttelse fra menigheter i Amerika og venner i Norge.

Portugisisk Øst-Afrika. Frk. Ingrid Løkken virker i Lourenço Marques. Hun var meget syk en tid, saa hun maatte innlegges paa hospital. 7 blev døpt. Kasserer er S. W. Bjertnes, Taasenveien 36, V. Aker.

Kongo. Paa Nia Kabiza er misjonær Sven Karlsen og frue samt frk. Agnes Torp. Arbeidet synes lovende og gaar frem. Frk. Torp hadde 90 barn i skolen. Fru Karlsen var dessverre syk og sengeliggende det meste av aaret. Karlsens underholdes av menighetene i Arendal, Notodden og Askim og har som kasserer I. Wilhelmsen, Songe, Arendal. Frk. Torp understøttes vesentlig fra Amerika og private venner i Norge. Misjonen i Kakwende (Brynhildsens) underholdes av menigheten i „Tabernaklet" i Skien, samt av venner i Amerika. Kasserer er Bjarne Amundsen, Skien.

Swaziland. Paa stasjonen New-Haven virker frøknene Hilma Hermansen og Anna Christensen. Man bygget paa kapellet, der blev innviet 21. juni. Frk. Hermansen underholdes av menighetene i Rælingen, Strømmen og Lillestrømmen, og kasserer er Ole Krogstad, Soli, Rælingen. Frk. Christensen underholdes av menighetene i Fredriksstad og Moss samt av venner i Soon. Kasserer: Einar Kruse, Fredrikstad. Frk. Anna Østreng virker paa Ebenezer stasjon. Skolearbeidet gikk godt. 2.-6. juli hadde man stort vinterstevne for de kristne fra de andre stasjoner og utstasjoner under stor tilslutning. 12 døptes i floden. Et nytt skolehus blev innviet. Paa Hiatikulu virket misjonær Arne Høyland og frue samt frøknene Laura Strand og Julie Høgebøl. For frk. Østreng og de sistnevnte var O. Ekornes, Oslo, kasserer.

India. Bandamisjonen, Banda, begynt 1911, hvor fru Dagmar Engstrøm i mange aar har arbeidet. Hun er f. t. hjemme, men en innfødt evangelist, Nandia, virker der. Underholdes av „Filadelfia", Oslo. Dessuten frk. Rachel Edwardsen, Karwi, Banda, der drev megen reisevirksomhet. Underholdes av menigheten i Kongsberg med Hans Hansen som kasserer. Frk. Borghild Nordli virker i India og underholdes av pinseforsamlingene i Lofoten og Ballangen. Kasserer er P. Sivertsen, Narvik. Likeledes virker misjonær Hans Svendberg derute, underholdt av pinsemenigheten i Salem, Halden, med Hardy Mossberg som kasserer. I Bahari Simla virker frøknene Iversen og Valla, underholdt av „Filadelfia", Oslo, med O. Ekornes som kasserer. Misjonsstasjonen i Chopda staar ennu ufullført med en større gjeld og uten misjonær, da Trældals og Cornelius's var hjemme. Bidrag gjennem „Filadelfia" ved O. Ekornes.

Kina. I Tsintao, Shangtun virket Alida Bottolfsen. Der holdtes en 3 ukers bibelkonferanse. I Yuchow virket misjonær Henry Gulbrandsen og frue. Man fikk et stort og praktisk lokale og paa utstasjonen Nuanchiun har man faatt kjøpt en pen og praktisk bygning til virksomhet. Man fikk ogsaa et nytt gatekapell. Mange stevner blev holdt, og 17 blev døpt i 1931. I virksomhet hadde man 3 evangelister, 1 bibelkvinne og 2 bokselgere, der solgte 10 000 bibeldeler. Henry Gulbrandsen blev underholdt av menighetene i Tønsberg, Horten og Sandefjord; kasserer: J. Brun-Gulbrandsen, Tønsberg. Fru Gulbrandsen av menigheten paa Grorud; kasserer: Kaia Berge. Paa Yuchow virket ogsaa misjonær W. Rudolph og frue. Virksomheten gikk bra, flere blev døpt, og mange byer besøkt. Han anla ny stasjon i Taohwa, der nu blev hans virkefelt. Rudolphs underholdes av menighetene i Hønefoss, Haugsbygd, Jevnaker og Solbergelven. Kasserer: A. Grøndahl, Hønefoss. I Suanhwafu virket frøknene Ruth Pedersen og Ester Petersen. De innkjøpte den gaard de tidligere hadde leiet, og litt til, og bygget forsamlingshus. I Sinpaoan virker misjonær Parley Gulbrandsen og frue og frøknene Marie Askje og Signe Øiestad. Man hadde bibelkursus 10. juni og følgende dage, hvortil kristne medarbeidere kom fra alle utstasjoner. Til virksomhet i landsbyene fikk man telt. Saavidt sees blev 23 døpt i aarets løp, og der solgtes 7 000 bibeldeler. Kasserer er O. Ekornes, og sistnevnte misjonærer underholdtes av „Filadelfia", Oslo.

De fleste pinsemisjonærer skriver sine beretninger i „Korsets Seir" eller „Misjonæren".

1932. Arbeidet fortsattes i de samme spor, som det i 1931 var kommet inn i. Menigheten i „Filadelfia", Oslo, vedtok 12. desember en del bestemmelser for sin virksomhet i hedningland. De er dog for lange til aa refereres her. De fleste misjonærer, spredt her og der, var eller blev antatt av pinsemenigheter og hadde hver sin kasserer. For en del misjonærer, bak hvilke ennu ingen menighet stod som utsender og underholder, innsendtes bidrag til kasserer O. Ekornes, „Filadelfia", Oslo. Det var frøknene Iversen og Valla (Simla, India), frøknene Marie Askje og Signe Øiestad, misjonær Parley Gulbrandsen og frue (Sinpasan, Kina), frøknene Julie Høgebøl, Laura Strand, Anna Østreng, misjonær Høyland og frue (Swaziland). Ellers henviser vi til 1931, og tar kun med hvad der er nytt aa berette.

Argentina. Misjonær Erling Andresen var hjemme, var en tur i Amerika og vendte saa tilbake til Rio Tercero, hvor han hadde en menighet paa ca. 30 kristne. Filadelfiamenigheten i Sarpsborg bestemte sig til aa understøtte ham. Dessuten virket misjonær Berger N. Johnsen i Argentina med H. H. Sønstebø, Oterholt, Telemark, som kasserer, samt i Belgrano, Buenos Aires, Signora Dragland der arbeider selv en del for sitt underhold og ellers faar hjelp fra venner i Amerika.

Portugisisk Øst-Afrika. Fra frk. Ingrid Løkkens virke i Lourenço Marques har vi intet aa berette (se 1931).

Kongo. Paa Nia Kabiza virket som tidligere misjonær Sven Karlsen og frue og frk. Agnes Torp. Karlsens reiste dog senere paa aaret hjem; især var fruen meget syk. En hjelper hadde man ogsaa derute i den svenske frk. Alma Anderson. Arbeidet syntes aa gaa bra — 6 blev iallfall døpt 6. januar — men katolikkene var en del paagaaende. Tollefsens var en tur i Amerika. Angaaende Brynhildsens i Kakwende se 1931.

Swaziland. Paa New Haven virket de samme som i 1931. Der var megen tørke, hunger og sykdom. Til frk. Hermansens virke innkom kr. 1 970,60 i 1932. Paa Ebenezer var der ogsaa hunger og sykdom. Arbeidet gikk dog godt, men kapellet var altfor litet, saa man vilde gjerne faa bygget nytt. Frk. Anna Østreng kom hjem derfra, efter 11 aars arbeide, grunnet sykdom. Likeledes kom misjonær Arne Høyland og frue hjem fra Hiatikulu. Ut reiste efter ophold i Norge frk. Borghild Eriksen. Menighetene i Vaksdal, Vossestrand og Lonevaag antok henne som sin misjonær med Herman Lilletun, Vossestrand, som kasserer.

India. Her kan henvises til 1931. Kun kan nevnes, at frk. Rachel Edvardsen, Karwi, Banda, ofte paa sine reiser hadde 500 tilhørere og fikk flere søndagsskoler igang. Til hennes virksomhet innkom gjennem menighetens kasserer i Kongsberg kr. 1 977,92.

Kina. Se 1931. I Sinpaoan, hvor misjonær Parley Gulbrandsen virket, døptes 15 paaskeaften og ialt i aarets løp 31. Der dreves adskillig teltmisjon. I et par landsbyer blev nye lokaler innviet. Selvhjelpen gikk frem. Misjonær Henry Gulbrandsen, Yüchow, hadde bibelklasse 1.-11. desember. Til hans virke innkom kr. 1 580,39 i 1932. Misjonær Rudolphs nye stasjon Tao Hwa blev plyndret av røvere, mens han og familie var paa Yüchow. Der blev aapnet utstasjon i markedsbyen Loa, hvor hus blev leiet for 5 aar. Dessuten innviedes lokaler i andre landsbyer. Fru Alida Bottolfsen i Tsintao beretter om megen vekkelse. Frøknene Ester Pettersen og Ruth Pedersen i Süanhwafu beretter om 6 døpte. Mens de reiser hjem til Norge fører fru Elna Halldorf, enke efter en svensk misjonær, tilsyn med arbeidet.

Organ er nærmest „Korsets Seir" (kr. 5,00 pr. aar).

XII. UNGDOMSMISJONEN.

1931-32. Denne drives av Norges kristelige Ungdomsforbund og støttes av en hel del av dens foreninger. Den er tilknyttet det Norske Misjonsselskap, og foreninger, der arbeider for misjonen, kan sende deputerte til

dets generalforsamling og kretsmøter. Likeledes kan den faa hjelp til møter av selskapets misjonærer og arbeidere.

Man underholder sekretær Nicolai Kiær paa Taohwalun, der virker blandt den kinesiske ungdom og tar et stort tak ved undervisningen paa middelskolen. Skolen hadde ca. 100 elever og har ukentlig bibelkrets. Han var ogsaa den drivende kraft i ungdomsforeningene ved Yiyang stasjon og i Towpao. Flere utstasjoner blev besøkt av ham. Kiær ledet det veldige flom-hjelpearbeide i februar-juli 1932 og var opnevnt som en av kontrollørene av de midler, der var samlet til de nødlidende i Kina. Han fikk i 1932 en sommerleir istand for gutter paa Nanyohfjellet paa dr. Kellers bibelinstituts eiendom. Frk. Ragnhild Castberg (Sandefjord) sender Kiærs brever i trykk til 350 foreninger. Inntekten i 1931 var kr. 11 326, og i 1932 kr. 9 795. Komiteens formann er frk. Henny Dons.

Organ: „Den unges ven" (kr. 5,00 pr. aar).

XIII. MISJONSBESTYRELSEN FOR YTRE MISJON INNEN DEN BISKOPELIGE METODISTKONFERANSE I NORGE.

1931-32. Dens aarsberetning og regnskap gaar, saavidt sees, fra 1. juli til 30. juni. Det 57de aarlige aarsmøte blev holdt i Flekkefjord 29. juni til 3. juli 1932 under ledelse av biskop dr. Raymond J. Wade. Likeledes var biskop Eben Johnson tilstede. Der var 58 menigheter i vaart land, og de støtter mere eller mindre hedningemisjonen. Det samme er tilfelle med deres ungdoms- og kvinneforeninger. Tidligere har misjonsvirksomheten nærmest været av internasjonal karakter, idet en hel del av bidragene har været sendt til den amerikanske ytremisjon, om man enn har underholdt søster Serene Løland i Kutien, Kina, og ydet til spesiell virksomhet i India og Rhodesia — men nu blev det forandring, idet man vesentlig tenkte aa støtte egne misjonærer. Paa aarsmøtet i Flekkefjord blev 3. juli 1932 frk. Agnes Hansine Hansen av biskop Wade innviet som misjonær og ordinert som lokaldiakon, bestemt til virksomhet i biskop Robinsons distrikt, Hissar, India. Arbeidet for Kvinners Ytre Misjonsselskap (Amerika) blev optatt i Norge i 1924, men arbeidet blev til høsten 1931 drevet i beskjedne former. I november sammenkalte bispinne Wade kvinner fra metodistenes foreninger til et møte i Oslo. Der møtte ogsaa den svenske misjonær Maja Johansson. Det tidligere arbeide blev reorganisert til selvstendig forening, tilsluttet den skandinaviske avdeling. Man blev enig om aa sette kvinnevirksomhet igang i menighetene med frk. Agnes Nilsen som dets første misjonær. Formann blev fru Sandberg, kasserer fru Abr. Andersen og sekretær frk. Hassing. Man hadde 30 foreninger med 1 117 medlemmer. Dessuten underholdt Metodistkirken søster Serene Loland i Kina, støttet „Fyrtaarnet" i Afrika, og underholdt innfødte arbeidere i India og Kina. Innsamlingen foregikk ved kollekter og bøsser. Misjonær Maja Johansson fra Sverige og frk. Agnes Nilsen virket meget. Blandt bortvandrede kan nevnes pastor Martinius Olsen. Den samlede aarsinntekt var kr. 15 978. Hovedkasserer og sekretær var pastor Einar Karlsen.

1932-33. Aarsmøtet for Metodistkirken blev holdt i Horten 28. juni - 2. juli 1933 under ledelse av biskop dr. Raymond J. Wade. Søster Serene Løland kom hjem i ferie fra Kina. Av sin egen lønn har hun ogsaa underholdt 2 evangelister derute. Misjonær frk. Agnes Nilsen reiste meget omkring i menighetene ogsaa dette aar og fikk stiftet 7 nye foreninger. Der var ved utgangen av aaret 41 foreninger med 1 361 medlemmer. De maanedlige møter i foreningene er overveiende bønnemøter. Kvinneforeningene hadde sammen med den danske avdeling et litet blad „Kvartalshilsen", der redigertes vekselvis et aar ad gangen i Danmark og Norge. Dette aar av formannen fru Sandberg. Frk. Agnes Nilsen forlot 4. november 1932 London og reiste ut til Hissar i India, hvor hun er ansatt ved misjonens skole og deltar ellers i det evangeliske arbeide i distriktet. Aarsinntekten var kr. 18 120, altsaa stigning. Forøvrig henvises til ovenstaaende meddelelse for 1931-32.

Organ: „Kristelig Tidende" (kr. 6,00 pr. aar).

XIV. DE NORSKE BAPTISTERS MISJON.

1931. Det 42de konferansemøte holdt de norske Baptister i Hamar 1.-5. juli 1931. Paa dette avgaves som vanlig ogsaa rapport for deres misjon i Kongo. Misjonær Iversen og frue, der var kommet hjem i ferie, var tilstede. I de 46 menigheter, der var i Norge, blev der arbeidet meget for misjonen. Likeledes i kvinneforeningene, hvis formann var fru Nelly Øhrn (Oslo), og i ungdomsforeningene. Blandt bortvandrede nevner vi: J. E. Jensen (Bjarkøy), A. Sevaldsen (Skien), Hans Glittenberg (Sarpsborg) og fruene Anna Solberg og Agnes Amundsen (Oslo). Aarsinntekten var kr. 17 907,20. Kasserer var A. T. Øhrn.

Paa misjonsmarken i Kongo, hvor man hadde de 2 hovedstasjoner Monga og Bondo, hadde man kun 4 misjonærer. Paa Bondo opførte misjonær Østensen et vaaningshus nr. 2. Paa begge stasjoner blev der i all beskjedenhet drevet jordbruk, og man begynte anlegg av kaffeplantasjer. Man hadde en masse palmetrær paa Bongo, der gav rikelig med olje. Høsten 1931 fikk man en ny misjonær, Gunnar Allbjart. Man holdt paa med „et utrenselsesarbeide" innen menighetene, idet flere døpte var falt fra eller sovnet inn. Og det tilskrives for faa arbeidere — og pengemangel. Under de 2 hovedstasjoner var der 36 bistasjoner og prekeplasser. Man hadde 36 innfødte arbeidere og 1 200 menighetslemmer, 2 evangelistskoler, 2 større dagskoler paa stasjonene med 200 elever, samt 30 mindre skoler i distriktene. Der var sterk propaganda fra katolikkenes side.

1932. Den 43de konferanse holdtes i Opdal 29. juni - 3. juli. 49 menigheter tilhørte samfundet. Man hadde i regnskapsaaret en inntekt av kr. 20 611,41 til Kongomisjonen, men det blev underskudd paa grunn av den vanskelige valuta. En ny bok av misjonær F. Iversen, „For Kongos skyld", blev utgitt. For kvinnenes landsforbund var fru Nelly Øhrn formann. Blandt bortvandrede nevner vi: Fredrik Nilsen (Værdal) og J. G. Kallestad (Oslo). Hjemme i ferie var misjonær Iversen og frue og misjonær Fotland og frue. Kasserer var pastor A. T. Øhrn.

Den „utrensningsprosess" innen menigheten i Kongo, som nevnes foregaaende aar, har særlig for Mongo stasjons vedkommende resultert i en „vekkelsens og fornyelsens aand", og „mange frafalne har funnet tilbake igjen". Der var 6 misjonærer, men den ene, Gunnar Allbjart, maatte paa grunn av sykdom forlate Kongo efter omtrent et aars ophold dernede og vende hjem til Norge ved utgangen av 1932. Der var bitter motstand fra katolikkenes side. Det sies saaledes i en beretning fra februar: „Her er en tid, man ikke har hatt maken til. Kampen mellem katolikkene og oss gaar saa skarpt som nogensinne. Deres utsendinger forstyrrer vaare møter ute i landsbyene, og de binder barn i hundrevis og fører dem inn til stasjonen sin. Gud alene vet, hvor langt de kommer til aa gaa. Det ser ut for oss, som de er aldeles rasende." De nedrev ogsaa kirker og „gjennemprylte folk, som vaaget aa gaa til vaare møter". Man led under arbeids- og pengemangel — den siste som følge av den uheldige valuta. Den ene stasjons bygninger, Bongo, er i daarlig forfatning. Først dette aar fikk man en tilfredsstillende statistikk. Der blev i aarets løp ialt døpt 112, og menighetslemmenes tall var 967. Dessuten var der 1 200 daapslærlinger. 25 evangelister var i arbeide, og i stasjonenes og distriktenes skoler var der 1 680 barn.

Organ: „Banneret" (kr. 6,00 pr. aar).

XV. SYKEPLEIERSKENES MISJONSRING. (S. M. R.)

1931. Misjonsringen hadde 400 medlemmer. 22.-23. august feiret den sitt 10-aars-jubileum med fest i Bibelskolens lokaler i Oslo. Osloforeningen hadde av og til elevaften, hvortil de forskjellige sykehusers elever var innbudt. Man støttet vesentlig det Norske Misjonsselskaps arbeide — betalte søster Borghild Magnussens lønn i Zululand og en kinesisk sykepleierskes lønn. S. M. R.'s styre bestod av: søstrene Johanne Høeg (formann), Signe Taranger (nestformann), Aslaug Heggenhougen (kasserer), Emma Bromander og Lina Lerheim. Inntekten var kr. 4 297,02.

1932. Der var 438 medlemmer. De samme understøttelser som foregaaende aar blev gitt — dessuten kr. 300 til søster Jenny Gransjøens arbeide i Swaziland. Styret var det samme som i 1931. Aarsinntekten utgjorde kr. 4 306,39.

Organ: „Misjonsringen" (kr. 1,50 pr. aar).

XVI. DEN EVANGELISK-LUTHERSKE FRIKIRKES KINAMISJON.

a) *Hjemlandet 1931.* Komiteen, hvis formann var forstander Johs. G. Jensen, hadde 5 møter. Misjonen blev støttet av Frikirkens 56 menigheter. Formannen virket i aarets løp 1½ md. paa Sørlandet, forstander Peter Bye 5½ md. i Nordland og Innherad, og forstander T. Lillestølen 6 mdr. paa Opland, Øst- og Vestfold samt Sørlandet. Dessuten har misjonær O. A. Sommernes, der kom hjem fra Kina, virket en del. Flere stevner

blev avholdt under god tilslutning. Komiteen satte igang en innsamling til husgeraad og møbler til et vordende misjonærhjem; innsamlingen innbragte i aaret kr. 500, og gjenstandene benyttes av misjonær Sommernes og familie. Aarets inntekt var kr. 29 540. Der utførtes ogsaa en del virksomhet blandt jøder i Oslo ved Carl Bang. Til denne innkom kr. 786,85.

1932. Komiteen hadde 4 møter. Som komite blev valgt paa Synodemøtet i Meløy: Johs. G. Jensen (formann), Andr. Malmedal, K. Giverholt-Hansen, C. Morthensen og O. Vatne. Menighetenes tall var øket med en, til 57. Den hjemmeværende misjonær, Sommernes, var i virksomhet hele aaret. Dessuten virket for misjonen forstander Peter Bye i 5 mdr. i Nordland, eldste Gunnar Eikeland 2 mdr. paa Sørlandet og formannen Johs. G. Jensen 5½ md. paa strekningen Bergen-Flekkefjord og i Møre. 4 stevner blev avholdt under stor tilslutning. 3 unge menn meldte sig til misjonstjenesten. Inntekten var kr. 29 474,52. Som styre for virksomheten blandt jødene i Oslo fungerte: forstander Giset, Chr. Andersen og M. Alve. Til denne innkom kr. 1 903,60, og arbeidet blev utført ved Carl Bang.

b) *Shensi i Kina 1931.* Virksomheten knytter sig fremdeles fornemmelig til byen Hsingan (90 000 innb.) og utstasjonen Hengkow. Arbeidet gikk bra og var ikke nevneverdig hindret, naar undtas en del røvere utover bygdene. Man var spart for krig, pest og hungersnød. Ogsaa alle arbeidere — norske og kinesere — var spart for sykdom. Møtene var godt besøkt. Gatekapellet i „Vestbyen", hvor der er megen ferdsel, var aapent hver formiddag. Man optok ogsaa virksomhet i den tidligere eiendom i byen. Ellers blev arbeidet drevet ved husbesøk, kvinne- og symøter, søndagsskole, salg av bibeldeler (4 à 5 000), traktatutdeling og sykebehandling. Et kvinnekursus blev avholdt. Menigheten begynte 1. mars en smaaskole for sine egne barn; den drives og ledes for menighetens regning. Arbeidet paa kirken blev paabegynt i oktober og fortsattes til jul, da den kom under tak. Der døptes kun 2 voksne i aarets løp. Menigheten talte 40 voksne og 11 barn. Der var 2 mannlige og 3 kvinnelige misjonærer og 11 kinesiske medarbeidere. I byen, Hanyen, hvor der av og til gjordes besøk, vilde man gjerne faa fast virksomhet. Hjem i ferie reiste tilsynsmann Sommernes. Tilbake kom Hannisdal (fung. som tilsynsmann) og frue samt frk. Myklebust. Som ny arbeider kom frk. Heimdal.

1932. Aaret blev temmelig prøvsomt og alvorlig. En røverbande paa ca. 100 huserte først oppe ved Hengkow i mars-april. Senere kom en røverhøvding fra Honan med ca. 30 000 mann og gjorde forholdene usikre i omegnen av distriktet. Hannisdals og frøknene Myklebust og Heimdal fant det sikrest aa dra vestover til byen Sisiang. 2-3 uker efter kom de dog tilbake. Ogsaa sterk nasjonalfølelse gjorde sig gjeldende. Hverken arbeidere eller eiendommer led dog noget. Der var adskillig sykdom blandt misjonærene. Johansen maatte underkaste sig operasjon i Laohokow, og frk. Heimdal var en tid daarlig. Arbeidet led en del under urolighetene, men møter blev dog holdt hele aaret, og der blev ellers virket ved de samme midler som i 1931. Et kursus for kristne menn blev avholdt 25. april - 12. mai. Flere turer blev foretatt til Hengkow og Hanyen. 5 voksne og 2 barn blev døpt i aaret, og menigheten talte 45 voksne og 13 barn. Der

blev klaget over, at „sløvhet og verdslige bekymringer synes aa true livet hos flere". Man lenges efter vaartid og vekkelse. Det samme antall misjonærer og innfødte arbeidere som foregaaende aar. Paa kirken fikk man taarn og klokker op. Innredningen stod igjen. Misjonær Hannisdal var tilsynsmann.

Organ: „Budbæreren" (kr. 5,00 pr. aar).

XVII. DET NORSKE MISJONSFORBUND.

a) *Hjemlandet 1931.* Misjonsforbundet hadde 55 menigheter med noe over 3 200 medlemmer. Dessuten en del ungdomsforeninger og juniorforeninger. Adskillig vekkelse gikk over menighetene. Styret hadde 7 møter, og C. J. Hagberg var formann. Økonomisk var aaret trangt. Den store arbeidsløshet øvet sin innflytelse, saa menighetenes ydeevne blev sterkt redusert. Ungdomsforbundet har støttet misjonær Riis og frues arbeide i Kina, men interessen innen dets foreninger er liten, idet kun 3-4 foreninger har ydet direkte bidrag til hedningemisjonen med kr. 620. Aarets samlede inntekter var kr. 40 136,44 — over 3 000 kr. mindre enn i 1930. Leder var Aug. Abell.

1932. Man holdt 8 styremøter. Formann var fremdeles C. J. Hagberg. Menighetenes antall var steget til 61, og aarsmøtet blev holdt i Drammen. Ogsaa det aar kunde man glede sig over adskillig vekkelse. Foruten et par hjemmeværende misjonærer virket Odolf Larsen, Joh. H. Glad og John Christensen meget. I samarbeide med de øvrige misjonsforbund i Norden holdtes misjonsledermøte i Kristinehamn i Sverige. Misjonens leder var fremdeles Aug. Abell. Inntekten gikk en del op til kr. 43 577.

b) *Shensi i Kina 1931.* Arbeidet gikk sin jevne gang, og arbeidsforholdene var gode. Der var rolig, saa misjonærene uhindret fikk drive sitt virke. Dørene var aapne for evangeliet, og misjonærene saa lyst paa stillingen. Den samlede statistikk, se nedenfor.

1932. Aaret blev motsatt det foregaaende rikt paa vanskelige og bevegede tider, men misjonærene blev dog bevart. I Lungchuchai distrikt holdt røverne til hele aaret og gjorde stor skade paa stasjon og utstasjoner og hindret evangeliets virke paa feltet. Flere kristne blev drept under røvernes herjinger, og folket var stadig paa flukt. Misjonær Nordmo med hustru og barn i Changyang maatte ved aarets begynnelse flykte op i fjellene, da stedet var haardt truet. Byen blev 2 ganger inntatt av røverne, og stasjonen blev meget ødelagt, og glassrutene i kirken slaatt inn. De paa stasjonen værende innfødte arbeidere blev dog spart og viste beundringsverdig mod og standhaftighet. Likeledes blev stasjonene Shanyang og Lungchuchai meget ødelagt. Paa førstnevnte sted tok røverne med 2 000 av befolkningen som gisler. Og der blev store tap paa misjonens eiendommer. Frk. Marie Syltevik gikk igang med reparasjoner paa Lungchuchai. Paa flere steder raste ogsaa kolera, og hele familier døde.

Misjonær Englund maatte til Shanghai for aa opereres for blindtarmbetendelse. Der blev endel døpt i aarets løp, men under de vanskelige forhold blev ingen statistikk hjemsendt. Misjonær Nordmo med familie reiste over Amerika hjem i ferie.

c) *Natal og Swaziland 1931.* I Swaziland arbeidet man sammen med den skandinaviske Alliansemisjon. Arbeidet gikk godt saavel der som i Natal. Som nye misjonærer kom ut Nils Pinslie og frue, der optok arbeidet paa Edwaleni stasjon i Swaziland.

Paa feltet i Kina og Afrika har man 14 misjonærer og 61 innfødte medarbeidere. Der var 6 hovedstasjoner med 32 bistasjoner og prekeplasser, 731 menighetslemmer. I aarets løp døptes 83. Ennvidere var der 6 søndagsskoler med 227 barn, 6 bibelskoler med 307 elever og 10 dagskoler med 297 elever.

1932. Arbeidet paa de 2 stasjoner Ekutandani og Glendale gikk som vanlig. Paa Ekutandani, hvor Salvesen var misjonær, var det „godt og jevnt arbeide". Der hørte 6 utstasjoner og 8 møteplasser under denne. 13 blev døpt i aarets løp, og menighetslemmenes tall var 192. 3 dagskoler var i virksomhet med 110 elever, og 2 søndagsskoler med 117 elever. Der var 15 innfødte arbeidere. Misjonærene L. A. Tveiten og frue, Pinslie og frue samt frk. Borghild Frogh virket i samarbeide med den skandinaviske Alliansemisjon i Zulu- og Swaziland. Paa Glendale stasjon, hvor Engblom var bestyrer, holdtes „kraalmøter" flere dager i uken. Der var 70 menighetslemmer. I dagskolen var 63 barn og i søndagsskolen 50. 2 lærerinner i misjonens tjeneste blev underholdt av regjeringen. Der trengtes bedre forsamlingshuser ved Eku og Gingindlowu samt kapell i Doornkop.

Organ: „Misjonsbladet" (kr. 6,00 pr. aar).

XVIII. FRELSESARMEENS HEDNINGEMISJON.

1931-1932. Misjonen er internasjonal, og man har ingen spesiell aarsrapport for Norges vedkommende, og statistikk føres ved det internasjonale hovedkontor i London. Naar det gjelder inntektene til misjonsarbeidet, saa gaar en del av Frelsesarmeens „selvfornektelsesinnsamling" til dette, men disse penger fordeles gjennem det internasjonale hovedkontor, hvor Central-administrasjonen for misjonsarbeidet er henlagt. Beløpet var for 1931 kr. 51 523,46 og for 1932 kr. 49 381,53. Paa efternevnte misjonsmarker hadde man i 1931-32 samme antall misjonærer (offiserer), nemlig: Java 16, Syd-Amerika 10, Chili 2, Syd-Afrika 8, Kina 2 og India 16 — ialt 54. Med hensyn til fremgangen paa misjonsmarkene kan det med glede meddeles, at „stort sett gaar arbeidet fremad, og man merker, at Herren legger sin rike velsignelse til de anstrengelser som gjøres, og sjeler frelses". Oberst J. Møklebust er chefsekretær og leder for misjonsarbeidet i Norge.

Organ: „Krigsropet" (kr. 8,00 pr. aar).

NECROLOGIUM.

Generalsekretær *Johannes Brandtzæg* var født i Abelvær i Namdalen 30. desember 1861. Ferdig med sin skoleutdannelse, tok han examen artium i 1880, studerte saa først jus en tid, men paa grunn av sykdom maatte han slutte og drog saa ut for helbredens skyld til Schweiz og andre steder. Under disse reiser kom han til personlig kristenliv. Ved tilbakekomsten studerte han teologi og tok i løpet av et par aar embedseksamen i 1889 med laud. Hans tanke var dog ikke aa bli prest, derimot følte han sig dradd til misjonsmarken, hvortil han fikk kall under studiene ved misjonær Lars Skrefsruds besøk i Norge, i likhet med Johs. Johnson og Bodding. Men paa hvilken misjonsmark, han skulde søke sitt virke, stod ennu ikke klart for ham. Som ferdig teolog kom han inn i Bergens indremisjon som leder av dets bibelskole. Ved de tider blev det Norsk Lutherske Kinamisjonsforbund stiftet, og nu blev det klart for ham, at han skulde til Kina. Som en av de første utsendinger reiste han ut i 1891. Men efter et halvt aar blev han syk og maatte reise hjem i 1892. Han blev saa fra 1893 Kinaforbundets formann og sekretær i 38 år til sin død. Og en dyktig leder og administrator var han, og det lyktes ham aa arbeide det frem til den store organisasjon, den nu er.

Men i den første tid vilde han gjerne gjøre mere. Og saa grunnet han ved egne midler ungdomsskolen paa Framnes i Vikøy i Hardanger. Det var den annen kristelige ungdomsskole i vaart land, han fikk dyktige medarbeidere og ledet den i 14 aar. Den var ikke stor i begynnelsen, men er vel nu landets største. Ellers la han hele sitt livs kraft ned i Kinaforbundets tjeneste. Han døde plutselig 17. mars 1931.

Paa de store landsvennestevner var han en stadig deltager og foredragsholder. Han var viseformann i „Norsk Misjonsraad". To ganger var han paa inspeksjon av Forbundets mark i Kina. Flere utmerkede bøker, der har funnet stor utbredelse, har vi fra hans haand.

Brandtzæg var en alvorlig og dyp forkynner, en sann kristen personlighet i all sin ferd, kjent og høiagtet av kristenfolket i vaart land, en fredens mann, som alle følte det lett aa samarbeide med — og for Kinaforbundet var hans bortgang et smertelig tap.

Misjonsprest *Reinert L. Aas* var født i Sand i Ryfylke 11. mars 1849. Han blev i 1868 dimittert fra Koperviks lærerskole og virket saa et aar som lærer i hjembygden. Derpaa gjennemgikk han Stord lærerskole, hvorfra han tok eksamen i 1871 og var saa i 2-3 aar omgangsskolelærer, huslærer og kretsskolelærer i Sand og Suldal. Som deputert til generalforsamlingen i Drammen 1873, hvortil han gikk til fots, tok han beslutningen om aa bli misjonær. Han gjennemgikk saa Misjonsskolen i Stavanger fra høsten 1873 til juli 1879. Efter aa ha virket et halvt aar som emissær, blev han 17. mars 1880 ordinert i Kristiansand av biskop Jørgen Moe og reiste samme aar ut til Vest-Madagaskar.

Til Morondava ankom han 19. oktober og arbeidet der sammen med misjonsprest D. Jakobsen til 1882. I aarene 1882-1907 var han, kun fraregnet hjemreiser til Norge, bestyrer av Morondava stasjon. Under sin første hjemreise til Norge besøkte han ogsaa de norske menigheter i Ame-

rika (1890-91). I 1887 anla han paa Vestmadagaskar den nye stasjon Betania (Morondava) og har ellers bygget en hel del huser paa Betel og forsamlingshuser og lærerboliger i distriktet. Under Røstvigs hjemreiser 1895-97 og 1903-04 fungerte han som tilsynsmann og maatte i 1884-86 ogsaa føre tilsyn med Tulear stasjon.

Paa grunn av sin hustrus sykdom kom Aas hjem i 1907 og kunde som følge herav ikke senere vende tilbake til misjonsmarken. I flere aar virket han som selskapets emissær herhjemme. Han skrev (foruten i misjonsbladene) meget i „Vestlandsposten" og „Hjemlandsposten" og utgav sine interessante „Oplevelser og Erindringer" i 2 bind. I 1924 fikk han Kongens fortjenstmedalje i gull. Han døde i Stavanger 26. januar 1931.

Aas var en av Vestmadagaskars pionerer. Han led meget ondt i det feberfulle og varme klimat og var ogsaa flere ganger i livsfare. Men han var en seig og utholdende natur, der ikke lett mistet modet, og han var elsket og avholdt av de innfødte derute og av misjonsvennene herhjemme.

Misjonsprest *Josef Nilsen* var av samme kull fra Misjonsskolen som Aas. Han var født i Avaldsnes 3. desember 1853. Efter aa ha gjennemgaatt folkeskolen, var han i 1869-73 handelsbetjent i Haugesund. Der mottok han forberedende undervisning av lærere ved borger- og almueskolen og kom saa i 1874 inn paa Misjonsskolen i Stavanger, hvorfra han blev uteksaminert høsten 1879. Han blev ordinert i Kristianssand 17. mars 1880 av biskop Jørgen Moe og reiste straks efter ut til Madagaskar.

Der bestyrte han først 1880-85 skolen i Tananarive for misjonærenes barn samt et aar gutteasylet sammesteds. 1885-91 bestyrte han Manandona stasjon og det til den hørende Ilaka, og var saa hjemme i ferie 1891-93. Da han kom tilbake, bestyrte han 1893-94 trykkeri og lager i Tananarive, derpaa Fandriana stasjon 1894-1921, kun avbrutt ved hjemreise 1901-03. Under sitt virke paa Fandriana hadde han den tunge sorg i 1896, aa se stasjonshuset, kirken, skolehus m. m. bli brent og lagt i ruiner av røverhorder — katolikkene bemektiget sig en hel del av hans kirker ute i distriktet, og barn blev med makt røvet fra hans skoler og satt inn i de katolske. Med energi og mod fikk han igjen bygget op nye bygninger, og ved general Gallienis lover om fri religionsøvelse fikk han de ranede kirker tilbake.

Nilsen kom hjem for godt i 1921 og virket som reisemisjonær herhjemme til 1925, da han tok avskjed. I det aar fikk han Kongens gullmedalje for lang og tro misjonstjeneste. Han døde i Stavanger 12. april 1932. Ikke mange dage efter, 27. april, gikk ogsaa hans hustru bort, der i over 51 aar trofast stod i arbeidet ved hans side. Han var et „solskinnsmenneske", lys og god, og overmaate avholdt av medarbeidere og innfødte. Og en praktisk og dyktig misjonær var han, en mann hvis virke bar rike frukter.

Tilsynsmann *Ole O. Stavem* var født i Kvernes 12. november 1841 og var ved sin død N. M. S.'s nestor. Han var gaardbrukersønn, kom i boktrykkerlære paa Molde og blev i 1864 optatt paa Misjonsskolen i Stavanger, hvorfra han uteksaminertes 1869. I mars samme aar reiste han ut til Zululand og blev 16. juli paa Entumeni stasjon ordinert til misjonsprest

av biskop Schreuder. Han hjalp saa til med arbeidet paa denne stasjon 1869-71. I juli 1871 flyttet han til Kwahlabisa, hvor han anla stasjon og virket til 1872, da han overtok Mbonambi stasjon, som han bestyrte til 1882. Saa var han ansatt paa Eshowe 1882-85 for aa utdanne lærere m. m.

Efter aa ha besøkt Norge 1885-87 var han igjen paa Eshowe 1887-90. Sistnevnte aar blev han flyttet til Durban, hvor han ved siden av sin gjerning som tilsynsmann betjente den norsk-lutherske koloni, tok sig av zuluer, der kom fra stasjonene for aa søke arbeide, samt virket blandt de skandinaviske sjømenn. I 1902 reiste han en tur hjem. Mens han var hjemme, var han konstituert som selskapets sekretær under Dahles inspeksjonsreise til Zululand og Madagaskar 1903. Da Stavem kom tilbake til misjonsmarken i 1905, tok han igjen som tilsynsmann bolig paa Eshowe til 1912, da han reiste hjem for godt. Han bodde i Oslo og virket i flere aar for misjonen herhjemme.

Stavem var tilsynsmann for misjonsmarken i Natal og Zululand 1887-1902 og 1907-12. I 1911 blev han R.[1] St. O. O. Han har forfattet „Paa glidende grunn", „Et bantufolk og kristendommen — den norske Zulumisjon gjennem 70 aar", og „Lys over det mørke fastland". I „Norsk Misjonstidende" har han, foruten de vanlige beretninger, levert interessante artikler om zuluenes religion o. l. Til zulusproget har han oversatt Vogts kirkehistorie og det gamle testamente av Vogts lille bibelhistorie. Han har samlet en del zulueventyr, hvorav nogen er trykt i Kapstaden i „Folk-Lore-Journal", utgitt av South African Folk Lore Society. Ennvidere har han forfattet en liten grammatikk i zulusproget. Stavem hadde betydelige administrasjonsevner, utmerkede sprogevner, og nød stor anseelse i Syd-Afrika saavel blandt europeere som innfødte. Ogsaa herhjemme var den staute, vakre mann, der var kjekk og aandsfrisk til det siste, aktet høit. Han døde i Oslo 20. mai 1932.